

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LİSELERE GİRİŞ SINAVLARINDA (1990-2009) CÜMLEYLE
İLGİLİ SORULARIN ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS
KİTAPLARIYLA UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ**

Gökçe DOĞAN

İzmir

2012

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LİSELERE GİRİŞ SINAVLARINDA (1990-2009) CÜMLEYLE
İLGİLİ SORULARIN ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS
KİTAPLARIYLA UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ**

Gökçe DOĞAN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU

İzmir

2012

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Liselere Giriş Sınavlarında (1990-2009) Cümleyle İlgili Soruların Öğretim Programları ve Ders Kitaplarıyla Uygunluğunun İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Gökçe DOĞAN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

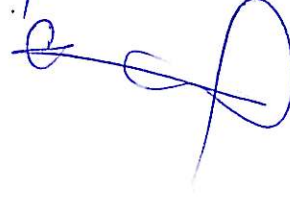
Başkan : Yard. Doç. Dr. Tahir KAHRAMAN

Üye : Prof. Dr. ~~Serif Ali~~ BOZKAPLAN

Üye : Yard. Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. h. c. İbrahim ATALAY
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	434828
Yazar Adı / Soyadı	Gökçe DOĞAN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 26269758230
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	gokce1dogan@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Liselere Giriş Sınavlarında (1990-2009) Cümleyle İlgili Soruların Öğretim Programları ve Ders Kitaplarıyla Uygunluğunun İncelenmesi
Tezin Tercümesi	Examination Of The Convenience Of Questions About Phrase In The Entrance Exams To High School (1990-2009) With The Teaching Programmes And Textbooks
Konu Başlıkları	Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	Eğitim Bilimleri Bölümü
Anabilim Dalı	Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	251
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	öğretim programı=teaching programme ders kitabı=textbook cümle=sentence sözcük öbekleri=phrases cümlelerin öğeleri=phrase elements cümle türleri=kinds of phrase
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a. Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

02.07.2012

ÖN SÖZ

Canlılar arasında en gelişmiş iletişim aracı, insan dilidir. İnsan aklının ürünleri önem sırasına göre dizildiğinde kuşkusuz dil en üst sırada yer alacaktır. Ancak üzerinde yapılan bunca çalışma dahi onunla ilgili bilinmezlikleri ortadan kaldıramamıştır. Dilin kendini yeniler canlı yapısı, dille ilgili çalışmaların sürekliliğini gerekli kılmaktadır. Çalışmalar, bilimsel esaslara dayandığı sürece, dilin gelişimine büyük katkı sağlar; ancak her çalışma aynı noktada buluşmadığı için farklılıkları da beraberinde getirir. Özellikle tarihi çok eskilere dayanan, hayli geniş bir coğrafyada kullanım alanı bulmuş Türkçe için farklılıkların çokluğu olağan karşılanmalıdır. Bu durum, bilimsel açıdan bir zenginlik olarak kabul edilebilir. Ancak elde edilen zenginliğin çalışmamızın konusu olan öğretim kademelerine tamamıyla yansıtılması sorunlara yol açabilmektedir. Bilimsel çalışmalar, öğretimde yer alacak bilgilere kaynaklık etmektedir. Öğretimde bu çalışmalar neticesinde elde edilen bilgilerin hangilerinin ne şekilde kullanılacağı; eğitim felsefesi, öğrenme psikolojisi, program geliştirme ilkeleri vb. süzgeçlerden geçirilerek belirlenir.

Biz çalışmamızda “söz dizimi” konusunun üç farklı alanda-akademik yayınlar, öğretim programları-ders kitapları, sınav soruları-ne şekilde ele alındığını incelemeye çalıştık. İncelememiz, bu doğrultuda dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “sözcük öbekleri”ne yer verdik. Burada “akademik kaynaklar, öğretim programları, sınav soruları” biçiminde sıralayarak konuyu inceledik. Akademik çalışmalar bölümünde, konuların dilciler tarafından ne şekilde kabul edildiğine, görüşler arasındaki ortaklık ve farklılıklara; ardından öğretim programları ve programların ders işlenişine yansımaları olarak kabul ettiğimiz ders kitaplarında, akademik kaynaklarda yer verilen bilgilerin ne şekilde ele alındığına; son olarak 1990-2009 yılları arası liselere giriş sınavlarında, ortaöğretim ikinci kademe öğrencilerine uygulanan çeşitli sınavlarda konuyla ilgili yer almış sorulara yer verdik. İkinci bölümde “cümlelerin öğeleri” konusunu ele aldık. Konuyu, sözcük öbeklerinde belirtilen çalışma sistematigi içerisinde değerlendirdik. Üçüncü bölümde “cümle çeşitleri” konusunu inceledik. Son bölüm “sonuç”ta ise, elde ettiğimiz bu verilerin birbirleriyle uygunluğunu saptamaya, farklılıkların neler olduğunu ve ne şekilde düzeltilebileceğini değerlendirmeye çalıştık.

Araştırma boyunca sabır ve hoşgörüyle bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, bana rehberlik eden değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU'ya, destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve insana, doğaya, dünyaya sevgiyle bakmayı öğreten kıymetli dedem Sait KILIÇ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İzmir,,

Gökçe DOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	x
KISALTMALAR.....	xii

I. BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmaya Giriş.....	1
1.1.1. Problem Cümlesi.....	1
1.1.2. Alt Problemler.....	2
1.1.3. Sayıtlılar.....	2
1.1.4. Sınırlılıklar.....	2
1.1.5. Tanımlar.....	2

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	5
--	----------

III. BÖLÜM

YÖNTEM.....	8
3.1. Araştırma Modeli.....	8
3.2. Evren ve Örneklem.....	8
3.3. Veri Toplama Araçları.....	8
3.4. Veri Çözümleme Teknikleri.....	8

IV. BÖLÜM

LİSELERE GİRİŞ SINAVLARINDA (1990-2009) CÜMLEYLE İLGİLİ SORULARIN ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARIYLA UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ..... 9

4. SÖZCÜK ÖBEKLERİ.....	9
4.1. Akademik Yayınlar da Sözcük Öbekleri.....	9
4.1.1. Akademik Yayınlar da Sözcük Öbeklerinin Sınıflandırılması.....	9
4.1.2. Akademik Yayınlar da Sözcük Öbeklerinin Ele Alınışı.....	19
4.1.3. Sözcük Öbekleriyle İlgili Tartışmalar.....	40
4.1.3.1. İsim Tamlamasıyla İlgili Tartışmalar.....	41
4.1.3.2. Sıfat Tamlamasıyla İlgili Tartışmalar.....	47
4.1.3.3. Diğer Sözcük Öbekleriyle İlgili Tartışmalar.....	48
4.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Sözcük Öbekleri.....	52
5. CÜMLENİN ÖGELERİ.....	65
5.1. Akademik Yayınlar da Cümle nin Öğeleri.....	65
5.1.1. Akademik Yayınlar da Cümle nin Öğelerinin Sınıflandırılması.....	66
5.1.2. Akademik Yayınlar da Temel Öğeler.....	68
5.1.2.1. Akademik Yayınlar da Temel Öğelerin Sınıflandırılması.....	68
5.1.2.2. Akademik Yayınlar da Temel Öğelerin Ele Alınışı.....	74
5.1.2.3. Temel Öğelerle İlgili Tartışmalar.....	83
5.1.3. Akademik Yayınlar da Yardımcı Öğeler.....	90

5.1.3.1. Akademik Yayınlar da Yardımcı Ögelerin Sınıflandırılması.....	90
5.1.3.2. Akademik Yayınlar da Yardımcı Ögelerin Ele Alınışı.....	93
5.1.3.3. Yardımcı Ögelerle İlgili Tartışmalar.....	102
5.1.4. Cümle Dışı Ögeler.....	109
5.1.4.1. Akademik Yayınlar da Cümle Dışı Ögelerin Ele Alınışı.....	109
5.1.4.2. Cümle Dışı Ögelerle İlgili Tartışmalar.....	111
5.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Cümlelerin Ögeleri.....	111
6. CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	136
6.1. Yapılarına Göre Cümleler.....	136
6.1.1. Akademik Yayınlar da Yapılarına Göre Cümle Çeşitleri.....	136
6.1.1.1. Akademik Yayınlar da Yapılarına Göre Cümlelerin Sınıflandırılması.....	125
6.1.1.2. Akademik Yayınlar da Yapılarına Göre Cümlelerin Ele Alınışı.....	141
6.1.1.3. Yapılarına Göre Cümlelerle İlgili Tartışmalar.....	152
6.1.1.3.1. Girişik Cümleyle İlgili Tartışmalar.....	152
6.1.1.3.2. Sıralı ve Bağlı Cümlelerle İlgili Tartışmalar.....	156
6.1.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Yapılarına Göre Cümleler.....	158
6.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	163
6.2.1. Akademik Yayınlar da Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	163

6.2.1.1. Akademik Yayınlar da Yüklemin Yerine Göre Cümlelerin Sınıflandırılması.....	164
6.2.1.2. Akademik Yayınlar da Yüklemin Yerine Göre Cümlelerin Ele Alınışı.....	164
6.2.1.3. Yüklemin Yerine Göre Cümlelerle İlgili Tartışmalar.....	168
6.2.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çık mış Sınav Sorularında Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	169
6.3. Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	180
6.3.1. Akademik Yayınlar da Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	180
6.3.1.1. Akademik Yayınlar da Yüklemin Türüne Göre Cümlelerin Sınıflandırılması.....	180
6.3.1.2. Akademik Yayınlar da Yüklemin Türüne Göre Cümlelerin Ele Alınışı.....	181
6.3.1.3. Akademik Yayınlar da Yüklemin Türüne Göre Cümlelerle İlgili Tartışmalar.....	182
6.3.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çık mış Sınav Sorularında Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	182
6.4. Anlamına Göre Cümleler.....	186
6.4.1. Akademik Yayınlar da Anlamına Göre Cümleler.....	186
6.4.1.1. Akademik Yayınlar da Anlamına Göre Cümlelerin Sınıflandırılması.....	186
6.4.1.2. Akademik Yayınlar da Anlamına Göre Cümlelerin Ele Alınışı..	188
6.4.1.3. Akademik Yayınlar da Anlamına Göre Cümlelerle İlgili Tartışmalar.....	192

6.4.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkış Sınav Sorularında Anlamına Göre Cümleler.....	192
7. BULGU VE YORUMLAR.....	201
7.1. Çıkış Sınav Sorularıyla İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	201
7.2. Öğretim Programlarıyla İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	211
7.3. Sözcük Öbekleriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	213
7.4. Cümlelerin Ögeleriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	216
7.5. Cümle Türleriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	218
V. BÖLÜM	
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	222
KAYNAKÇA.....	227

ÖZET

Liselere Giriş Sınavlarında (1990-2009) Cümleyle İlgili Soruların Öğretim Programları ve Ders Kitaplarıyla Uygunluğunun İncelenmesi

Dil eğitiminin önemi göz önüne alınarak hazırlanan çalışmamızda; okullarda verilen eğitimin temelini oluşturan öğretim programları ile bu programlar doğrultusunda verilen eğitimin yeterliliği ve kalitesini öğrenmek amacıyla yapılan sınavların birbiriyle uyum durumunu ortaya koymayı amaçladık. Bu doğrultuda; eğitimde birbirini etkileyen “akademik yayınlar-öğretim programları-ders kitapları-çıkış sınav soruları” kaynakları ve bu kaynakların birbiriyle ilişki ve uyumunu araştırdık.

Araştırmamızın I. Bölümü “Giriş”te “problem durumu, alt problemler, incelemeyi kısıtlayan “sınırlılıklar” ve incelemede kullanılan ifadelerin “tanımlar”ına yer verdik.

II. Bölüm “İlgili Yayın ve Araştırmalar”da, incelediğimiz konuya doğrudan ya da dolaylı olarak kaynaklık eden çalışmalara ve kısaca özelliklerine yer verdik.

III. Bölüm “Yöntem”de, incelememizde kullandığımız bilgileri elde etme ve kullanma biçiminde benimsenen yöntemleri açıkladık.

IV. Bölüm “Liselere Giriş Sınavlarında Cümleyle İlgili Çıkış Sınav Sorularının (1990-2009) Öğretim Programlarıyla Uygunluğunun İncelenmesi”nde, konuyu “sözcük öbekleri, cümlelerin öğeleri, cümle çeşitleri” olarak üçe ayırdık. Bölümlerde; önce akademik yayınlarda konunun ne şekilde ele alındığına ve

tartışmalı görüşlere yer verdik. İkinci sırada, 1981 ve 2005 yılları öğretim programlarında konuyla ilgili verileri belirttik. Üçüncü olarak 1981 ve 2005 programlarına göre hazırlanmış ders kitaplarındaki etkinlik ve açıklamalara yer verdik. Son olarak konuyla ilgili 1990-2009 yılları arasında ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine uygulanan sınavlarda çıkmış konuyla ilgili sorulara yer verdik. Bu bilgiler doğrultusunda elde ettiğimiz verileri “Bulgu ve Yorumlar” bölümünde inceledik. Bu bölümde yer alan en önemli bulgu; dil bilgisi konularının günümüze yaklaştıkça önemini kaybettiği ve sınavlarda verilen yerin azaltıldığıdır. Bu durum, 2005 sonrası için yapılandırmacı yaklaşımın eğitim sistemimize yanlış bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirtilenin dışında ulaşılan bulgular şöyle özetlenebilir: Akademik yayınlarda yer alan bazı tartışmalı görüşler eğitim kaynaklarına bir dönemde bir görüşü, diğer dönemde öbür görüşü kabul etme şeklinde yansımaktadır. Bu duruma akademisyenler ve eğitim kaynakları hazırlayıcılarının ortak bir sonuç bulması gerekmektedir. Çıkmış sınav soruları, öğretim programlarının belirlediği çerçeve içerisinde kalmıştır. Ancak bu çerçevede sınavlarda sürekli aynı konular üzerine yoğunlaşma öğrencilerde diğer konuları önemsiz sayma eğilimi yaratabilmektedir. Bu eğilimi önleyici çalışmalar yapılmalı, sınavlarda tekrara düşülmemelidir.

V. Bölüm “Sonuç”ta ise çalışma boyunca elde edilen tüm verilerin değerlendirilmesine yer verilmiş, eğitimimizde tespit ettiğimiz olumsuzluklara çözüm önerileri sunulmuş ve hangi olumlu durumların sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dil bilgisi öğretimi, öğretim programı, söz dizimi, yapılandırmacı yaklaşım

ABSTRACT

Examination Of The Convenience Of Questions About Phrase In The Entrance Exams To High School (1990-2009) With The Teaching Programmes And Textbooks.

In our study, prepared by considering the importance of language pedagogy, we aimed at presenting the situation of harmony of teaching programmes forming the basis of education in schools with the exams made on the purpose of finding out the adequateness and quality of education in schools given in accordance with these programmes. Accordingly, we researched the harmony of interactive “academic publications-teaching programmes-textbooks-former exam questions” sources and the relationship of these sources with each other.

In the 1st Chapter of our study “Introduction”, we gave place to problem situation, sub-problems, restrictions limiting the examination and definitions of the expressions used in the examination.

In the 2nd Chapter “Relevant Publication and Researches”, we gave place to the studies and briefly its properties which directly or indirectly became a source for the subject we have examined.

In the 3rd Chapter “Method” , we explained the methods adopted in the way of attaining and using data which took place in our research.

In the 4th Chapter “Examining the Convenience of Formerly Asked Exam Questions on Phrase In High School Entrance Exams(1990-2009) with Teaching Programmes”, we seperated the subject into three parts as “phrases, phrase

elements, kinds of phrase”. In chapters, first we gave place to how the subject was dealt with in academic publications and controversial views about it. Secondly, we specified the data related with the subject in teaching programmes of 1981 and 2005. Thirdly, we gave place to activities and instructions in textbooks which were prepared according to 1981 and 2005 programmes. Lastly, we gave place to questions related with the subject which was asked in the exams carried out for the elementary school second grade students between the years of 1990-2009. We examined the data acquired in accordance with this information in the chapter “Indication and Commentaries”. The most important indication taking place in this chapter is that grammar subjects have lost their significance and the place given in the exams for them have been put down nowadays. This situation confronts us as a wrong practice of constructivist approach on our education system for later 2005. Apart from what has been stated, the indications that we reached can be summarized in this way: Some controversial views taking place in academic publications have been reflected in the way of accepting a view in a period and accepting another view in another period for teaching sources. Academicians and teaching sources makers should find a common conclusion for this situation. Formerly asked exam questions have stayed in the outline determined by teaching programmes. However, this outline focusing on the same subjects may cause students to tend to underestimate other subjects. Preventive works for this tendency should be done and there shouldn’t be constant repetition in exams.

In the 5th Chapter “Conclusion” it has been given place to evaluation of all the data acquired throughout the research, solution proposals have been presented for the problems that we detected in our education system and it has been determined which positive situations should be maintained.

Key Words: Grammar teaching, Phrase, Phrasals, Types of phrase

KISALTMALAR:

ALS: Askeri Lise Sınavı

AÖL: Anadolu Öğretmen Liseleri

bk. : Bakınız

DPY: Devlet Parasız Yatılılık ve Bursluluk Sınavı

FL: Fen Lisesi Sınavı

OKS: Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı

ÖOS: Özel Okullar Sınavı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MEB Tal. Ter. Kur.: Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu

SBS: Seviye Belirleme Sınavı

syf. : sayfa

vb.: ve benzeri

I. BÖLÜM

1.1. ARAŞTIRMAYA GİRİŞ:

Bu bölümde “problem durumu”, araştırmada ulaşılmak istenen başlıca “amaçlar”, “araştırmanın önemi”, “problem cümlesi”, “alt problemler”, “sayıtlılar”, “sınırlılıklar” ve “tanımlar” yer almaktadır.

İlköğretim ikinci kademe, dil öğretimi için kritik dönemlerden biridir. Dil öğretimi okullarda, öğretmen, öğretim programları, ders kitapları gibi çeşitli kaynaklar aracılığıyla yapılmakta ve sınavlar, testler, etkinliklerle amaca ulaşıp ulaşılmadığı değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Orta öğretim dönemi edinilmiş dilin bilinçli olarak kullanılmasının sağlanmaya çalışıldığı ilk basamaklardan biri olduğu için, belirtilen kanalların aynı anda birlikte değerlendirilmesi ihtiyacı baş gösterir. Çalışma, belirtilen kanallarda öğretim programları, ders kitapları, çıkmış sınav soruları ve akademik yayınları bir arada inceleyip sonuçlara varması bakımından önem taşımaktadır.

1.1.1. Problem Cümlesi

1990-2009 yılları arasında ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine uygulanan sınavlarda söz dizimi konusuyla ilgili yer alan sorular, öğretim programları ve ders kitaplarındaki verilerle uyumlu mudur?

1.1.2. Alt Problemler

1. Söz dizimi konusu akademik yayınlarda ne şekilde ele alınmıştır?

2. Söz dizimi konusu incelenen dönemlerde kullanılmış öğretim programlarında nasıl yer almıştır?

3. Söz dizimi konusu 1990-2009 yılları arasında uygulanmış sınavlarda nasıl yer almıştır?

4. İncelenen kaynaklar arasında uyum var mıdır?

5. Uyumun olmadığı alanlarda bu problem nasıl çözülebilir?

1.1.3. Sayıtlar

Araştırmanın evreni liselere giriş sınavlarında çıkmış sınav soruları, 6., 7., 8. sınıflar için kullanılmış öğretim programları ve ders kitaplarıdır. Örnekleme, 1990-2009 yılları arasında liselere giriş sınavlarında çıkmış sınav soruları, 1990-2009 yılları arasında kullanılmış öğretim programları ve ders kitapları oluşturmaktadır.

1.1.4. Sınırlılıklar:

Çalışmamız, çıkmış sınav soruları, öğretim programları ve ders kitapları içerisinden 1990-2009 yılları arasında kullanılmış olanlarla sınırlandırılmıştır. Çalışmamız için, bu kaynaklarda yer alan verilerden yalnızca “söz dizimi” konusunu içerenlerinin kullanılması da sınırlılık olarak görülmektedir.

1.1.5. Tanımlar:

AÖL/FL: “Anadolu Öğretmen Liseleri/Fen Liselerine Giriş Sınavı”. 1990- 1995 yılları arası yalnızca “Fen Liselerine Giriş Sınavı olarak adlandırılan ve “FL” kısaltmasıyla kullanılan sınav, 1995 yılından itibaren “Anadolu Öğretmen Liseleri ve Fen Liselerine Giriş Sınavı” şeklinde adlandırılıp “AÖL/FL” kısaltmasıyla temsil edilmeye başlandı. Sınav 1998 yılından itibaren yerini “LGS” ye bırakmıştır. Sınavda 1990-1995 yılları arasında 16, 1995-1997 yılları arasında 30 tane Türkçe sorusuna yer verilmiştir.

ALS: “Askeri Liseler ile Bando Astsubay Hazırlama Okulunda Görev Yapacak Öğrencileri Seçme Sınavı”. Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı Askerî Liseler ile Bando Astsubay Hazırlama Okulunda öğrenim görmek isteyen öğrencileri seçmek amacıyla 8. sınıf öğrencilerine ÖSYM tarafından uygulanmaktadır. Sözel ve sayısal olmak üzere iki bölümden oluşan sınavda; sözel bölüm 45, sayısal bölüm 55 soru içermektedir. Sözel bölümdeki 45 sorunun 30’unu Türkçe soruları oluşturmaktadır.

Çıkmış Sınav Soruları: 1990-2009 yılları arasında 6.-7.-8. sınıf öğrencilerine ülke genelinde uygulanan sınavlar.

Ders Kitapları: Bir adet 1981 ve bir adet 2005 programına uygun olarak hazırlanan, 6.-7.-8. sınıflar için kullanılmış ders kitapları.

DPY: “Devlet Parasız Yatılılık ve Bursluluk Sınavı”. PYBS (Parasız Yatılılık ve Bursluluk Sınavı) olarak da anılmaktadır. Sınav sonuçlarına ve gerekli özellikleri taşımalarına bağlı olarak öğrenciler, devlet tarafından burs ve barınma ihtiyacını karşılayıcı hizmetler kazanmaktadır. Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler bölümler oluşan sınavda her bölüm için 25’er soru ayrılmıştır. Ancak 1998-2002 yılları arasında bu soru sayıları Türkçe ve Matematik dersleri için 30, diğer dersler için 20 soru şeklindedir.

Dil: İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan iletişim aracıdır.

Dil bilgisi: Bir dilde kullanılan ses, sözcük, söz dizim yapıları inceleyerek dilin kurallarını belirleyen bilim dalıdır.

Davranışçı Yaklaşım: Bireyi etkileyen uyarıcılar ile bu uyarıcılar karşısında gösterilen tepkileri izleyerek insan davranışlarını anlamlandırmayı amaçlayan yaklaşımdır.

Öğretim: Önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmak amacıyla, eğitim kurumlarında, alanında eğitimli kişilerce yapılan etkinlikler bütünüdür.

Öğretim Programı: Eğitim programında öğrenme-öğretme ile ilgili belirlenmiş hedeflerin planlı bir şekilde kazandırılmasına yönelik hazırlanan programdır.

Sarmal Programlama Yaklaşımı: Bilgilerin öğretim kademesi arttıkça daha da genişleyip derinleşecek şekilde öğrenciye aktarılmasını sağlayan içerik düzenleme yaklaşımı.

SBS: “Seviye Belirleme Sınavı” 6., 7. ve 2009 yılından itibaren 8. sınıf öğrencilerine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulanan bir sınavdır. Liselere giriş için alınması gereken puana katkı yapması amacıyla girilmesi tavsiye edilmektedir. Daha önce yapılan liselere giriş sınavlarından üç kademeli yapılması şekliyle farklılık gösterir. Sınav; Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler, Yabancı Dil olmak üzere 6. sınıflar için 80, 7. sınıflar için 90, 8. sınıflar için toplam 120 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular içerisinde Türkçe dersi için ayrılan soru sayısının sınıflara göre değiştiği görülmektedir. Buna göre 6. sınıflar için 19, 7. sınıflar için 21, 8. sınıflar için 25 adet Türkçe sorusu bulunmaktadır.

OKS: “Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı”. Bu sınav 1998-2004 yılları arası “LGS” (Liselere Giriş Sınavı) şeklinde adlandırılmıştır. 2004 yılı itibarıyla “OKS” kısaltması kullanılmış olsa da sınavlarda içerik olarak bir farklılık olmadığından bu bölümde birlikte incelenecektir. Sınav; Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Her bölümde 25 soru yer almaktadır. Öğrenciler bu sınav sonuçlarıyla “resmi ve özel fen liseleri, Anadolu liseleri, sosyal bilimler liseleri, Anadolu teknik ve teknik meslek liseleri, Anadolu öğretmen liseleri, Anadolu imam hatip liseleri, MEB’e bağlı sağlık meslek liseleri, Bakanlıklara bağlı liseler ve polis kolejleri”ne başvuru yapabilmektedir.

ÖÖS: “Özel Okullar Sınavı”. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış; Türkçe, Matematik, Fen ve Sosyal Bilimler bölümlerinden oluşan sınavda her bölüm 25 sorudan oluşmaktadır.

Söz dizimi: Bir cümleyi oluşturan kelime veya kelime türleri arasındaki ilişkileri ve dilin cümle oluşturma kurallarını inceleyen ve sınıflamalar yapan dil bilgisi kolu.

Yapılandırımacı Yaklaşım: Yeni öğrenmelerin, bireyin kendi yaşantı ve tecrübeleri sonucu elde ettiği öğrenmeler ile ilişki kurarak, kendi yapılandırması sonucu oluşması gerektiğini savunan yaklaşımdır.

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Çalışmamız boyunca çok sayıda dil bilgisi yazarının eserlerinden faydalandık. Ancak bu bölümde araştırmamıza kaynaklık eden sınırlı sayıda esere yer verebileceğiz.

Haydar Ediskun'un (1963), "Yeni Türk Dil Bilgisi" adlı kitabında dil bilgisi "sesbilgisi-biçimbilgisi-cümlebilgisi" olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

Vecihe Hatiboğlu'nun (1972), "Türkçenin Sözdizimi" adlı çalışmasının büyük bir bölümü cümle ve sözcük öbeklerine ayrılmıştır. Eser, dil bilgisi çalışmalarında başvurulacak kaynak kitaplar arasında yerini almıştır.

Hikmet Dizdaroğlu (1976), "Tümcebilgisi" isimli çalışmasıyla Türkçe dil bilgisinin yalnızca söz dizimi bölümünü ele almıştır. Dizdaroğlu, bölümlerin sonunda, incelenen konunun temel özelliklerinin yer aldığı özet niteliğindeki yazılarıyla eserine anlamayı kolaylaştırıcı bir özellik kazandırmıştır.

Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981), "Türkiye Türkçesi Sözdizimi" adlı çalışmalarında, cümlenin öğeleri ve yargı sayısına göre cümleler konuları

derinlemesine incelenmiştir. Eserde sözcük öbekleri kapsam dışında bırakılmıştır.

Muharrem Ergin (1998), “Türk Dilbilgisi” isimli eserinde, “sesler, kelimeler, kelime gurupları ve cümleler” bölümlerine yer vermiş, başlıklarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Leyla Karahan (1999), “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde sözcük öbekleri, cümlenin ögeleri ve cümle çeşitlerini incelemiş, kitabın son bölümünde cümleleri bu açılardan tahlil eden detaylı bir çalışmaya yer vermiştir.

Tahir Nejat Gencan’ın (2001), “Dilbilgisi” eseri dört temel bölümden oluşmuştur. Eser; cümlenin ögelerinden koşuk biçimlerine, Türkçenin tarihçesinden isim tamlamalarına uzanan geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Bu konular içerisinden sözcük türleri ve söz dizimi özelliklerinin incelendiği bölüm, eserde geniş yer tutmaktadır.

Tahsin Banguoğlu (2007), bir Türkçe dil bilgisi kaynak kitabı niteliğindeki “Türkçenin Grameri” adlı üç bölümden oluşan eserinin bir bölümünü biçim bilgisine, bir bölümünü söz dizimine ayırmıştır.

Tahir Kahraman (2009), “Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi” adlı eserinde beş temel bölüme yer vermiştir. Bu bölümler sırasıyla “sesler, ekler, sözcükler, sözdizimi, tümce ve anlatım bozuklukları”dır. Belirtilen bölümler dışında eserde Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri, gelişim dönemleri, günümüzdeki durumu vb.ne dair bilgilere de yer verilmiştir.

Agop Dilaçar (1962), “Gramer Öğretiminde Metot” adlı çalışmasında dil bilgisi öğretiminde benimsenmesi gereken metotları değerlendirmiş, “fikir grameri” ve “şekil grameri”nin hangi bölümlerde, ne şekilde uygulanması gerektiğini açıklamıştır.

Kadri Kiper (1962), “Gramer Öğretiminde Metot” çalışmasında ders kitapları,

ders işlenişi ve öğretim programını öğretim ilkeleri açısından değerlendirip çeşitli yönlerden eleştirmekte, çözüm önerileri sunmaktadır.

Adem İşcan-Hamza Kolukısa (2005)'nın ortak çalışması “İlköğretim İkinci Kademe Dilbilgisi Öğretiminin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri” adlı makalede, dilin ve dil bilgisi öğretiminin öneminden yola çıkılarak, ilköğretim ikinci kademedeki görülen dil bilgisi öğretimi sorunları başlıklar hâlinde incelenmiş, çözüm önerileri sunulmuştur.

Caner Kerimoğlu (2006), “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)” ve “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine II (Cümlelerin Ögeleri)” yazı dizilerinde, belirtilen konuların akademik yayınlar-ilköğretim programı ve ders kitapları-ortaöğretim programı ve ders kitaplarında nasıl ele alındığını karşılaştırmalı olarak incelemiş, tespit ettiği farklılıklarla ilgili çeşitli öneriler sunmuştur.

Caner Kerimoğlu (2007), “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları” çalışmasında, konunun akademik yayınlarda ne şekilde ele alındığını incelemiş, bunların ilköğretim ve ortaöğretim olmak üzere farklı öğretim kademelerine yansımalarını araştırmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, konuyla ilgili öğretim kademelerinde mevcut durum ve sorunların giderilmesine yönelik görüşlere yer verilmiştir.

Erhan Durukan (2010), “Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine” çalışmasında akademik yayınlar, dil bilgisi terimleri sözlükleri, ilk ve ortaöğretim Türkçe öğretim programı ve kaynak ders kitaplarında sözcük öbeklerine ne şekilde yer verildiğini incelemiş, benzerlik ve farklılıklar üzerinde durmuştur.

İlhan Erdem-Muhittin Çelik (2011), “Dil Bilgisi Öğretim Yöntemi Üzerine Değerlendirmeler” adlı makalelerinde; dil bilgisi öğretimi, ana dil-dil bilgisi ilişkisi açısından incelenmiş ve önemi vurgulanmıştır. Makalede günümüz dil bilgisi öğretiminde benimsenen yöntemler belirlenmiş, bu yöntemlerin yanlışlıkları ve ne

şekilde düzeltebileceği açıklanmıştır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmada kullanılan “araştırma modeli”, araştırmadaki “evren ve örneklem”, “veri toplama araçları”, “veri çözümleme teknikleri” açıklanmıştır.

3.1. Araştırma Modeli

Çalışmada karma araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada, kaynaklar arasındaki verilerin uygunluğu niteliksel yöntemle, sorularla ilgili yargılar niceliksel yöntemle belirlenmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni liselere giriş sınavlarında çıkmış sınav soruları, 6., 7., 8. sınıflar için kullanılmış öğretim programları ve ders kitaplarıdır. Örneklemi, 1990-2009 yılları arasında liselere giriş sınavlarında çıkmış sınav soruları, 1990-2009 yılları arasında kullanılmış öğretim programları ve ders kitapları oluşturmaktadır.

3.3. Veriler ve Toplanması

Çalışmada incelenen veriler “yargısal veri” niteliği taşımaktadır. Bu veriler “literatür tarama” yöntemiyle elde edilmiş olup incelenen kaynaklara “kaynakça” bölümünde yer verilmiştir.

3.4. Verilerin Çözümleme Teknikleri

Araştırmada ikiden fazla değişken tek tek ve eş zamanlı incelendiği ve aralarındaki ilişkinin varlığı yokluğu, ya da derecesi “tarama çalışmaları”yla belirlenmeye çalışılmış, elde edilen veriler bağıntısal yöntemle yorumlanmıştır.

IV. BÖLÜM

LİSELERE GİRİŞ SINAVLARINDA (1990-2009) CÜMLEYLE İLGİLİ SORULARIN ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARIYLA UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ

4. SÖZCÜK ÖBEKLERİ:

4.1.1. Akademik Yayınlarda Sözcük Öbekleri

4.1.1. Akademik Yayınlarda Sözcük Öbeklerinin Sınıflandırılması:

Akademik yayınlarda sözcük öbekleriyle ilgili farklılaşma, öbeklerin sınıflandırılmasında başlamaktadır. İncelenen kaynaklarda sınıflandırma için iki yöntemin benimsendiği tespit edilmiştir. Buna göre sözcük öbekleri çeşitli özelliklerine göre önce üst başlıklara ardından kimi ortaklıklara göre alt başlıklara ayrılmış veya kelime grupları/sözcük öbekleri üst başlığı altında her öbek ayrı alt başlıklar içinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede dilcilerin sözcük öbeklerini ele alışları aşağıdaki gibidir:

Tahsin Banguoğlu'nun sınıflaması şu şekildedir: a. Ad Takımları: “*geminin direği, çocuk çorabı*”, b. Sıfat Takımları: “*soğuk su, bu tarla, üç oda*”, c. Zarf Öbekleri: “*pek az hevesli, hemen şimdi başlamak*”, d. Takı Öbekleri: “*araba ile, hasta gibi*”, e. Çekim Öbekleri: e.1. İsim öbekleri: “*İşine hakim görünüyor., Haftada bir yokluyorum.*”, e.2. Fiil öbekleri: “*yolda kal-, hava boz-, göz yum-*”, f. Bağlam Öbekleri “*Ya dört ya beş kişi gelecekler, Kerem ile Aslı*”, g. Yanaşma Takımları: g.1. San öbekleri: “*Türkan Hanım, Dursun Ağa, Yaşar Amca*”, g.2. Ayama ve soyadı öbekleri: “*Ümmü Abla'nın Emine, Gökçeli Recep*”, g.3. Künye ve mahlas: “*Ali oğlu Veli, Mehmet kızı Gülsüm*”, h. Katma Öbekler: h.1. Ünlem öbekleri: “*Hey Mustafa!, A be Yusuf!*”, h.2. Saplama öbekleri: *Sultan Cem (Fatih'in oğlu), Yeşilköy (eski Ayastefanos) andlaşmasını imzalamıştık.*” (Banguoğlu, 2007: 497-519).

Muharrem Ergin'in sınıflaması şu şekildedir: a. Tekrarlar: a.1. Aynen tekrarlar, a.2. Eş mânâlı tekrarlar, a.3. Zıt mânâlı tekrarlar, a.4. İlâveli tekrarlar, b. Bağlama Grubu, c. Sıfat Tamlaması, d. İyelik Grubu ve İsim Tamlaması, e. Âitlik Grubu, f. Birleşik İsim, g. Birleşik Fiil, f. Ünvan Grubu, g. Ünlem Grubu, h. Sayı Grubu, ı. Edat Grubu, i. İsnat grubu: i.1. genitif grubu, i.2. datif grubu, i.3. lokatif grubu, i.4. ablatif grupları, j. Fiil Grubu, j.1. partisip grubu, j.2. gerundium grubu, j.3. kısaltma grupları, j.4. akuzatif grubu (Ergin, 1998: 374-397).

Süer Eker, Ergin'in sınıflamasını, birkaç değişiklik yapmak suretiyle kabul etmiştir. Bu değişiklikler: "Ergin'in "birleşik isim" başlığının "birleşik sözcük şeklinde" ve "isnat gruplarını" "kısaltma grubu" olarak ele alıp "ilgi, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma ve dayanma grubu" şeklinde ele alışında görülmektedir (Eker, 2005: 460-478).

Tahir Kahraman'ın öbeklerle ilgili sınıflaması şu şekildedir:

1. Anlatımdaki İşlevlerine Göre Belirtme Öbeği Türleri: a. Ad Öbekleri: a.1. Sıfat takımları, a.2. İyelik takımları, a.3. Ad takımları: belirtili ad takımı: "*elmanın suyu, gözün yaşı*", belirtisiz ad takımı: "*kar beyazı, koyun yoğurdu*", eksiz belirtili ad takımı: "*Karadeniz balığı, amcam oğlu, Konya Ovası*", zincirleme ad takımı: "*yaz sıcağının şiddeti, kuzu eti yahnisi*", a.4. Özel ad öbekleri: "*Fazıl Hüsnü Dağlarca, Mustafa Kemal Atatürk*", a.5. San öbekleri: "*Emin Yüzbaşı, Saniye Teyze*", a.6. Adfiil tümcelemsileri: "*Tahta köprüden karşıya geçmek istediler., Bıraktılar ama daha uzak ormanları yakmaya gittiler.*", a.7. Bağlaç öbekleri: "*Ali ile Zeynep (konuşuyorlar), su ile sütün (özgül ağırlıkları)*", a.8. Ad görevli başka öbekler: ortaç tümcelemsileri: "*bütün alacakları ertelemiş, çok çalışan kazanır*", bağımsız tümceler: "*Bu yolu açtım diye bütün suç bana mı kaldı, oğlum bana "çok çalışır, başarırım" demişti*", +DEn... +E öbekleri: "*Köyden şehre kadar her yeri gezdik, fizikten milli güvenliğe değin bütün dersleri başarmış*", ikilemeler: "*Çoluk çocuktan umut kesildi., elde avuçta bir şey kalmadı*"

b. Sıfat Öbekleri: b.1. Sıfat takımı biçiminde sıfat öbekleri: “*dört bin (at), sekiz ton (yük)*”, b.2. Bir sıfat takımının bir sıfat yapım eki olarak sıfatlaşmasından oluşan sıfat öbekleri: “*ak pürçekli (ana), altı aylık (bebek)*”, b.3. Bir ad takımının, bir sıfat yapım eki olarak sıfatlaşmasından oluşan sıfat öbekleri: “*Ali’nin kafasındaki (kurnazlık), Murtaza tipindeki (bir kişi)*”, b.4. İyelikli sıfat öbekleri: “*ayağı kırık (masa), boyu uzun (adam)*”, b.4. Durum ekli sıfat öbekleri: “*boğazına düşkün (çocuk), günde üç (öğün), içten pazarlıklı (komşu)*”, b.5. Ortaç tümcelemsi biçimindeki sıfat öbekleri: “*Bazı boş vakitlerinde hâlâ kıtalar, gazeller yazan, Ali Bey’in pek sevdiği bir tespihi vardı.*”, b.6. Toplamalı sayı öbeği biçiminde oluşan sıfat öbekleri: “*bin yüz elli beş (çocuk), on üç (kitap)*”, b.7. Sıfatla belirtecin birlikte oluşturduğu sıfat öbekleri: “*en küçük (kavun), pek hoş (tad)*”, b.8. Birbirine bağlaçlarla ya da bağlama işlevi gören noktalama imleriyle bağlanan sıfatların oluşturduğu sıfat öbekleri: “*kırmızı ve sarı (rengi sever), teknolojik ve kültürel (gelişmeler)*”, b.9. İkilemelerden oluşan sıfat öbekleri: “*aklı karalı (televizyon), mavi mavi (gözler)*”

c. Belirteç Öbekleri: c.1. İlgeç öbekleri: “*(Bir insan) ne kadar (çok şey öğrendiyse, daha çok şey öğrenmeyi) o kadar (başarır).*”, c.2. Ulaç tümcelemsileri: “*Hepsi iki üç senede bir ameliyat olmadıkça (yaşayamazlar).*”, *Annem bunları düzeltirken (başımı yukarı kaldırıyorum).*”, c.3. Başka bir belirteç almış belirteçlerin ve bir belirteç almış sıfatların oluşturduğu öbekler: “*biraz daha (sabret), en çok (seni seviyor)*”, c.4. Belirteç görevinde kullanılan sıfat öbekleri: “*ondan hızlı (koşuyorsun), buna bağlı (olarak)*”, c.5. Belirteç görevinde kullanılan sıfat takımları: “*bir an (dalıyorum), her gün (ona rastlarım)*”, c.6. Kimi ikilemeler: “*eğri büğrü (çizmiş), (gece gündüz (çalıştık))*”, c.7. Birden çok belirtecin bağlanmasıyla oluşan bağlaç öbekleri: “*ağır ve onurlu (davranıyorlar), daha hızlı ve daha çabuk (yazmalısın)*”, c.8. Koşullu yan tümce biçimindeki belirteç öbekleri: “*birer adım atsalar çerçevenin dışına fırlayabilecekler*”, c.9. Kalıplaşmış sözcük öbekleri: “*ayda bir kez (geliyorlar), bir bakışta (anladım)*”

d. Fiil Öbekleri: d.1. Ulaç+çekimli yardımcı fiil” biçiminde oluşan sürerlik fiillerinin –İp ekiyle kurulanları: “*bakıp dur-, şaşıp kal-*”, d.2. Ortaç+çekimli

yardımcı fiil biçiminde oluşan fiil öbekleri: “*alacağı tut-, bilmezlikten gel-*“, d.3. Ad+ çekimli yardımcı fiil biçiminde oluşan fiil öbekleri: “*hazır et-, spor yap-*“, d.4. Deyim biçiminde kalıplaşmış fiil öbekleri: “*gülmeden kırıl-, hatırını sor-, yok pahasına ver-*“

e. Ünlem Öbekleri: “*aman aman, bre uğursuz köpek, oy anam*”

f. Kısaltma öbekleri: “*Allah versin (dilencilere), hoşça kal, kiralık ev*”

g. İkilemeler: “*adım adım (izlemek), ev mev almadık, irili ufaklı (karpuzlar)*”

h. Bağlaç Öbekleri: “*Bu ne uzun ne can sıkıcı bir yoldu., Okumak haz duymaya, zihnimizi süslemeye ve yetkimizi arttırmaya yarar.*”

2. Yapısal Özelliklerine Göre Belirtme Öbeği Türleri: iyelik takımları, ad takımları, sıfat takımları, belirteç takımları, özel ad öbekleri, san öbekleri, +Den...+E öbekleri, adfiil tümçemsileri, ortaç tümçemsileri, ulaç tümçemsileri, bağlaç öbekleri, iyelik ekiyle donmuş öbekler, durum ekiyle donmuş öbekler, toplamalı sayı öbekleri, ilgeç öbekleri, ikilemeler, fiil öbekleri, ünlem öbekleri, kısaltma öbekleri. (Kahraman, 2009: 164-182).

Kaya Bilgegil “belirtme grupları” başlığı altında “isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, bağlaç grupları, zarf grupları, isim grupları, ikizlemeler, edat grupları, unvan grupları” başlıklarına yer vermiştir (Bilgegil, 1963: 115-130).

Nurettin Demir-Emine Yılmaz’ın, sözcük öbekleri için kullandığı ilk ayırım “tamlayan-tamlanan ilişkisi bulunan kelime grupları”dır. Bu başlık altında “isim tamlamaları, ilgi grubu, sıfat tamlamaları, zarf grupları, ünlem grupları” yer almaktadır. “Tamlayan-tamlanan ilişkisi bulunmayan kelime grupları”nda ise, “unvan grupları, sontakı grupları, kısaltma grupları, çekim grubu, ikilemeler, sayı grubu, bağlama grupları, birleşik fiiller, isimfiil grubu, sıfatfiil grubu, zarffiil grubu” alt başlıkları yer almaktadır (Demir-Yılmaz, 2003: 201-207).

Hikmet Dizdaroğlu (1976) ve Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981) eserlerinde sözcük öbeklerine yer vermemiştir.

Leyla Karahan konuyu, a. İsim tamlaması: “*köy yolu, ovanın yeşili, benim çamaşır makinem*”, b. Sıfat tamlaması: “*kanlı ağıt, açan gül*”, c. Sıfat-fiil grubu: “*eski İstanbul’un güzel semtlerini yaratan (Türklük)*”, d. Zarf-fiil grubu: “*pembe hayaller kura kura*”, e. İsim-fiil grubu: “*onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak*”, f. Tekrar grubu: “*eğri büğrü, çoluk çocuk, kahve mahve*”, g. Edat grubu “*yaşamak için, senin gibi, denize doğru*”, h. Bağlama grubu: “*baba ile oğulları, olmak veya olmamak, para değil mutluluk*”, ı. Unvan grubu : “*Çağrı Bey, Mahmut Ağa, Hatice Nine*”, i. Birleşik isim : “*Reşit Rahmeti Arat, Ulu Batlı Hasan, İkinci Kılıç Arslan*” j. Ünlem grubu : “*a canım, be kardeşim, bre yalan dünya*”, k. Sayı grubu: “*elli dört bin altı yüz doksan, yüz bir*”, l. Birleşik fiil: “*şikayet et-, almış ol, düşe yaz-,baka kalmış*”, m. Kısaltma grupları şeklinde ele almıştır. Kısaltma grupları içerisinde, m.1. isnat grubu: “*gözü tok, eli açık*”, m.2. yükleme grubu: “*insanı takdir, memuru teftiş*”, m.3. yaklaşma grubu: “*oyuna düşkün (insanlar), cana yakın (arkadaş)*”, m.4. bulunma grubu: “*haftada bir, yükte hafif*”, m.5. uzaklaşma grubu: “*içten pazarlıklı (çocuk), kendisinden emin (adam)*”, m.6. vasıta grubu: “*seninle dost (insanlar), bayrakla süslü (sınıf)*” sınıflarına yer vermiştir (Karahan, 1999: 11-43).

Zuhal Kültürel “Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi” adlı çalışmasında konuyu “kelime grupları” üst başlığında değerlendirmiş, grupları herhangi bir özelliğine göre sınıflamamıştır. Kültürel’in sınıflaması şu şekildedir: “Kelime grupları: isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, tekrar grubu, edat grubu, bağlama grubu, unvan grubu, sayı grubu, ünlem grubu, birleşik fiil, kısaltma grupları” (Kültürel, 2009: 9-26).

Vecihe Hatiboğlu sözcük öbekleri yerine “yargısız anlatımlar” ifadesini tercih etmiştir. Hatiboğlu “yargısız anlatımlar” başlığı altında a. tamlamalar (kalıplaşmamış anlatımlar), b. birleşik sözcükler (kalıplaşmış anlatımlar), c. ikilemeler (kalıplaşmış anlatımlar) olmak üzere üç ana başlığa yer vermiştir. Bu başlıklar şu şekilde altı başlıklara ayrılmaktadır:

a. Tamlamalar: a.1. Ad tamlaması: belirtili tamlama, belirtisiz tamlama, takısız tamlama, adıl tamlaması, a.2. Sıfat tamlaması: ortaçlardan kurulan sıfat tamlaması, zincirleme sıfat tamlaması, a.3. İkilemeli tamlama, a.4. İyelikli tamlama, a.5. Çıkmalı tamlama, a.6. Kalmalı tamlama, a.7. Yönelmeli tamlama, a.8. İlgeçli tamlama, a.9. Bağlaçlı tamlama, a.10. Karma tamlama, a.11. Girişik tamlama

b. Birleşik Sözcükler: b.1. Anlam kaynaşması yolu ile kurulan birleşik sözcükler, b.2. Ses kaynaşması yolu ile kurulan birleşik sözcükler, b.3. Sözcük türleri kayması yolu ile kurulan birleşik sözcükler: bir adla bir eylemden kurulan birleşmiş eylemler, ki eylem kökünden kurulan birleşmiş eylemler

c. İkilemeler: c.1. Sözcük yapısı bakımından ikileme türleri, c.2. Sözcük türü bakımından ikilemeler: Adlardan ikileme: özel adlardan ikileme, cins adlardan ikileme, Adıllardan ikileme, Sıfatlardan ikileme: aynı sıfattan kurulan ikileme, ayrı sıfattan kurulan ikileme, Belirteçlerden ve belirteç görevinde kullanılan sözcüklerden ikileme: aslı belirteç olan sözcüklerden ikileme, aslı ad olan sözcüklerden ikileme, aslı sıfat olan sözcüklerden ikileme, aslı ulaç olan sözcüklerden ikileme, Ünlemlerden ikileme, Bağlaçlardan ikileme, Eylemlerden ikileme, c.3. Yapı ve kuruluş bakımından ikilemeler: Ad kök veya gövdelerinden kurulan ikilemeler: yalın durumdaki ikileme, yalın durumdaki adlarla kurulan ikileme, yönelmeli ikileme, çıkmalı ikileme, kalmalı ikileme, belirtmeli ikileme, araç durumundaki ikileme, iyelikli ikileme, bazı yapım ekleriyle ikileme, Eylem kök veya gövdelerinden kurulan ikilemeler: ulaçlardan kurulan ikilemeler, eylemliklerden kurulan ikileme, eylemden türetilmiş sıfatlardan kurulan ikileme, çekimli eylemlerden kurulan ikileme, çekimli eylemle birlikte ulaçtan kurulan ikileme, aynı çekimli eylemle birlikte ulaçtan kurulan ikileme, yardımcı eylemlerle kurulan ikileme, Görev bakımından ikilemeler: ikilemeden özne, nesne, tümleç, yüklem c.4. Anlam bakımından ikilemeler: anlamı pekiştirme, güçlendirme, abartma, çoğaltma, kolaylaştırma, c.5. Anlam bakımından ikileme türleri: iki sözcüğü de anlamlı ikileme, bir sözcüğü anlamlı ikileme, iki sözcüğü de yarı anlamlı ikileme (Hatiboğlu, 1972: 5-95).

İbrahim Delice, sözcük öbeklerini “kelimeyle kurulan öbekler”, “ekle kurulan öbekler” ve “diğer kelime öbekleri” olmak üzere üç ana başlıkta incelemiştir.

Kelimeyle kurulan öbekler içerisinde: a. Edat Öbekleri: a.1. bağlama edatı öbeği: “*Mai ve siyah, Ahmet ile Mehmet*”, a.2. çekim edatı öbeği: “*Kanın su gibi aktı, Duvara çarptığı gibi yuvarlandı.*”, a.3. pekiştirme edatı öbeği: “*Ahmet de geldi.*”, a.4. ünlem edatı öbeği: “*Ey Türk gençliği, vay efendim vay!*”, b. Eksiz İsim Tamlaması: “*demir kapı, cam bardak, meşin kemer*”, c. Fiil Öbeği: c.1. Bir yardımcı fiil ile kurulan fiil öbekleri: yabancı isim/yardımcı fiil yapısında: “*naklet-, azlet-, emrol-*“, fiil+ zarf-fiil/yardımcı fiil yapısında: “*kalakal-, düşeyaz-, sarkıver-*“, c.2. Asıl fiil ile kurulan fiil öbekleri: “*kol gez-, gönül ver-, yol al-*“, d. Özel İsim Öbeği, e. Sayı Öbeği, f. Sıfat Tamlaması: Farsça sıfat tamlaması: “*âb-ı leziz, kûh- ı bülend*”, Arapça sıfat tamlaması: “*muallimü’l- hâkim, Allahü’l- alîm*”, g. Tekrar Öbeği: g.1. aynen tekrar öbeği: “*az az, hızlı hızlı*”, g.2. yakın anlamlı tekrar öbeği: “*eğri büğrü, açık saçık*”, g.3. zıt anlamlı tekrar öbeği: “*aşağı yukarı, alt üst*”, g.4. Farsça /be, â, ender/ ile yapılan tekrar öbekleri: “*kat be kat, gün be gün*”, g.5. sayılı tekrar öbeği: “*üç beş kuruş, sekiz on kişi*”, g.6. edatlı tekrar öbeği: “*ancak ve ancak, ev mi ev*”, g.7. bir kelimesi anlamlı tekrar öbeği: “*incik boncuk, estek köstek*”, g.8. aralıklı tekrar öbeği: “*gitmek gözlerinde gitmek sürgüne*”, g.9. ilâveli tekrar öbeği: ‘M-’ ilâveli tekrar: “*su mu, iş miş*”, hece ilâveli tekrar: “*dümdüz, yemyeşil*”, h. Unvan Öbeği, ı. Zarf Öbeği çeşitlerine yer vermiştir.

Ekle kurulan öbekler içerisinde: a. İki Durumlu Öbek: “*yediden yetmiş, köyden kente*”, b. İsim Tamlaması: b.1. belirtili isim tamlaması: “*kapının kolu, ağacın dalı*”, b.2. belirtisiz isim tamlaması: “*İstanbul şehri, üzüm suyu*”, b.3. zincirleme isim tamlaması: “*evin kapısı, penceresi; göğün, ovanın rengi*”, b.4. Farsça isim tamlaması: “*âb-derya, bârân-ı rahmet*”, b.5. Arapça isim tamlaması: “*rabbül-âlemîn, dârü’l- muallimîn*”, c. Kısaltma Öbekleri: c.1. ayrılma öbeği: “*O gözden uzak yaşamayı tercih eder, bin yıldan uzun bir gece*”, c.2. belirtme öbeği: “*kitabı ithaf, yüzü aşkın insan*”, c.3. ilgi öbeği: “*senin kız, onların çocuk*”, c.4. isnat öbeği: “*saçı uzun, gözü yukarıda*”, c.5. kalma öbeği: “*arada bir, sahandaya yumurta*”, c.6. yönelme öbeği: “*aslına uygun, başına buyruk*”, d. Sıfat Yapım Ekli Öbek: “*dikenli*

tel, yağmurlu gün”, e. Yüklemsi Öbekler: e.1. isim-fiil öbeği: “*söz söyleme, güzel konuşma*”, e.2. sıfat-fiil öbeği: “*bir yıldız gibi kayan geçmiş günler*”, e.3. zarf-fiil öbeği: “*Ayşecik yattı yatalı bir lokma yemedi*” çeşitlerine yer vermiştir.

d. Diğer kelime öbekleri içerisinde ise d.1. iktibas öbeği: “*To be or not to be değil. Cogito ergo sum hiç değil...*” ve d.2. saplama öbeği: “*Yeşilköy, eski Ayastefanos*” çeşitleri yer almaktadır (Delice, 2003: 17-44).

Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli sözcük öbeklerini “sözcük öbekleri” üst başlığında toplamıştır. Özkan-Sevinçli’nin sözcük öbekleri tasnifi şu şekildedir:

a. İsim tamlaması ve iyelik grubu: a.1. belirtili isim tamlaması: “*yolun sonu, kuşun kafesi*”, a.2. belirtisiz isim tamlaması: “*bal arısı, çiçek aşısı*”, a.3. eksiz tamlama: “*hilal kaş, yün çorap*”, b. Sıfat tamlaması: “*güzel kız, elinden düşüremediği kitap, evin önündeki araba*”, c. Birleşik isim grubu: “*Faruk Kadri Timurtaş, Mareşal Fevzi Çakmak, Deli Dumrul, Sultan Murat*”, d. Tekrar grubu (ikileme): d.1. aynen tekrarlar: “*azar azar, için için, döne döne*”, d.2. eş veya yakın anlamlı kelimeler ile kurulan tekrarlar: “*üç beş, yalan dolan, yara bere*”, d.3. zıt anlamlı kelimeler ile kurulan tekrarlar: “*aşağı yukarı, içli dışlı, yerli yersiz*”, d.4. pekiştirmeli tekrarlar: “*başka> bam başka, eğri> ep eğri, ince> ip ince*”, e. Aitlik grubu: “*ağacın dibindeki, iki yıl önceki*”, f. Edat grubu: “*nehirler gibi, her geçen yolcu için*”, g. Unvan grubu: “*Fatma Nine, Ayşe Kız, Kösem Sultan*”, h. Birleşik fiil grubu: h.1. yeterlilik fiilleri: “*başarabilirdi, giremez*”, h.2. tezlik fiilleri: “*aliver-, uyuyuver-, çöküver-*”, h.3. süreklilik fiilleri: “*Gidedur-, şaşakal-, süregör-*”, ı. İsim-fiil grubu: “*sınav kazanmak kolay iş değildir., Kalabalıklardan sakın yerlere kaçış insanları rahatlatır*”, i. Sıfat-fiil grubu: “*susamış (toprak), ölmüş (adam)*”, j. Zarf-fiil grubu: “*ansızın mıknaatılı bir çekim kuvvetine kapılarak., Paris seyahati türlü engellerle karşılaşp*”, k. Sayı grubu: “*bir trilyon dokuz yüz kırk bir milyar altı yüz altmış milyon yedi yüz elli bin dokuz yüz seksen bir*”, l. Ünlem grubu: “*Hey güzel Allah’ım, bre adam!*”, m. Bağlama grubu: “*Ayşe ile Fatma, et ve turnak gibidir, yakışıklı ve zengin bir koca*”, n. Kısaltma grupları: n.1. yönelme grubu: “*cana yakın, evine bağlı, sözüne güvenilir*”, n.2. bulunma grubu: “*pahada ağır, deveye kulak, çantada keklik*”, n.3. uzaklaşma

grubu: “içten pazarlıklı, anadan doğma, elden düşme”, n.4. isnat grubu: “hatırı sayılır, akli havada, çenesi düşük”, n.5. yükleme grubu: “vatani müdafaa, kitabı tetkik, insanı takdir”, n.6. vasıta grubu: “çimlerle kaplı, parayla dolu, zincirle bağlı”, n.6. ilgi grubu: “Ayşe Teyzenin Hasan, bizim ev”, n.7. eşitlik grubu: “sayıca üstün, akıllıca hareket”, n.8. kısaltma (isim) gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları: “eller yukarıda, sağlık Allah’tan, ileri marş” yer almaktadır (Özkan-Sevinçli, 2008: 17-89).

Ertuğrul Yaman sözcük öbeklerini: eksiz kelime grupları “tahta kaşık, güzel kız, kitap mitap, yavaş mavaş”, ekli kelime grupları “eve doğru, Ali’nin kitabı, topla oynamak” ve edatlı kelime grupları “dünden beri, hayat ve insan, çocuk gibi” olmak üzere üçe ayırmıştır (Yaman’dan aktaran Gökdayı, 2010: 1307).

Halil İbrahim Usta, “Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim?” adlı makalesinde, sözcük öbekleriyle ilgili tasnifin, deneysel olarak tatbik ettiği ve kendisinin de derslerde uyguladığı üzere şu şekilde olması gerektiğini söyler: Sözcük öbekleri, kendi içerisinde “kalıplaşmış gruplar” ve “kalıplaşmamış gruplar” olarak ikiye ayrılmalıdır. Kalıplaşmamış öbekler ise kendi içerisinde “a. düz (kurallı) gruplar, b. ters (kural dışı) gruplar, c. eş değerli gruplar, d. kısaltma grupları” olmak üzere dört bölümde incelenmelidir. Dilci, yaptığı bu sınıflamada sözcük öbeklerini oluşturan öğelerin bir araya geliş tarzlarını ve kuruluş şekillerini dikkate aldığını belirtmektedir. Buna göre “a. Düz (kurallı) gruplar” içerisinde; a.1. asıl öge-yardımcı öge kuruluşunda olan, a.2. yardımcı ögenin önce-asıl ögenin sonra kullanıldığı, a.3. yardımcı ögenin asıl ögeyi anlam olarak çeşitli yönlerden tamamladığı kuruluşlar yer almaktadır. “Belirtili isim tamlaması “*piyasaların işleyişi*”, belirtisiz isim tamlaması “*içme suyu*”, sıfat tamlaması “*gerçek kanıtlar*” ve ünlem grubu “*Ey Türk gençliği*” düz (kurallı) gruplar kapsamındadır. b. Ters (kural dışı) kelime grupları, Türkçenin tamlama dizimine aykırı olarak, asıl ögenin önce yardımcı ögenin sonra geldiği b.1. edat grupları “*öğleden sonra*”, b.2. unvan grupları “*Cem Sultan*”, b.3. birleşik fiil “*ikaz vermek*”lerden oluşmaktadır. c. Eş değerli kelime grupları içerisinde; gruptaki anlamı, vurguyu ve görevi eşit olarak paylaşan, asıl öge-yardımcı öge ayrımının yapılamadığı “c.1. tekrar öbeği “*zaman zaman*”, c.2.

bağlama öbeği “*belge ve bilgiler*” ve c.3. sayı öbeği “*on dokuz*” incelenmiştir. “Kısaltma grupları” olarak belirlenmiş öbekte ise, eş değerli kelime gruplarında olduğu gibi anlam yükünü eşit olarak paylaşan, tamlayan ve tamlanan şeklinde ayrılamayacak sözcük öbekleri yer almaktadır. Bu grubun eş değerli kelime gruplarından farkı, ad durum ekleri ve iyelik ekleri ile sağlamasıdır “*hatırı sayılır, yüzü aşkın, paraya düşkün, yaşça büyük, hasretle dolu*” (Usta, 2007: 413-427).

Mevlüt Erdem ve Mustafa Sarı’nın ortak çalışması olan “Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi” adlı makalede, sözlüksel kategoriler kadar sözcük öbeklerinin var olduğu söylenmiş ve sözcük öbekleri; “ad öbeği, fiil öbeği “*çarşıya gitmek*”, sıfat öbeği “*çok yeşil yaprak*”, zarf öbeği “*çok yavaş, daha hızlı*” ve edat öbeği “*Hasan için*” ” olarak belirlenmiştir (Erdem-Sarı, 2010: 331-335).

Hürriyet Gökdayı, “Türkiye Türkçesinde Öbekler” adlı makalesinde “baş konumunda bulunan sözcüğün türüne göre adlandırma” temeline dayanan bir sınıflandırmayı benimsemiştir. Burada “baş konumunda” olarak belirtilen ifade “asıl öge”yi karşılamaktadır. Gökdayı’nın sınıflaması; “ad öbeği “*dağın tepesi, bazı çiçekler, çocuk yetiştirmek, on beş, Fatma Nine, nefsi terbiye, çuvalla para*”, sıfat öbeği “*geçen saatler, yollanmış mektup, sizden önceki kiracılar*”, zarf öbeği “*çok daha kötü (günler)*”, ilgeç öbeği “*nehirler gibi, yolcu için*” ve eylem öbeği “*sahilde yürü-, şehir dışına çık-*” olmak üzere beş başlıktan oluşmaktadır (Gökdayı, 2010: 1297-1319).

Mayzel, “izafet” olarak adlandırdığı Türkçede tamlama çeşitlerini üç tipe ayırmış ve şu şekilde sembolize etmiştir: I. tip: S_1+M_0 *kadının şapkası*, II. tip: S_0+M_1 *kadın şapkası*, III. tip: S_0+M_0 *fötr şapka*. Belirtilen “S” harfi “sıfat”ın, “M” harfi “mevsuf”un baş harflerini karşılarken, “1” rakamı ögelerde morfem bulunduğunu, “0” rakamı ögelerin morfemsiz olduğunu göstermektedir (Mayzel’den çeviren İnan, 1958: 283).

4.1.2. Akademik Yayınlar da Sözcük Öbeklerinin Ele Alınışı:

Sözcük öbeklerinin sayıları ve türleriyle ilgili farklılıkların tersine, yapısı ve nasıl oluştuğu noktasında dilciler arasında büyük oranda benzer görüşler bulunmaktadır. Aşağıda bu öbeklerin ne şekilde ele alındığı açıklanmaktadır.

İsim tamlamaları konusunda yapılmış birkaç tanım şu şekildedir: “her iki unsuru isim olan iyelik takımları” (Ergin, 1998: 382), “bir veya daha çok adın, bir adın anlamını tamamlamak üzere kurduğu birlik” (Hatiboğlu, 1972: 12), “birden fazla ismin; iyelik (=âitlik), tahsis, tür, cins, ve özellik ifade etmek üzere bir araya gelmesinden hasıl olan birleşik söz” (Bilgegil, 1963: 116), “dilimizde iki ad arasında ait olmak ilişkisinin özel bir şekli” (Banguoğlu, 2007: 332).

Görüldüğü üzere isim tamlamaları için iki noktanın vurgulanmaktadır: iyelik ilişkisi içerisinde bulunan sözcüklerden oluşması ve tür, cins, özellik bildirmesi.

İsim tamlamalarında ilk unsura, ilgi durumundaki ada “belirten” veya “tamlayan”, ikinci unsura, iyelik ekli ögeye “belirtilen” veya “tamlanan” adı verilmektedir. Bu isimler dışında ilk öge için “katılan”, ikinci öge için “katkı alan” terimleri de kullanılmaktadır (Banguoğlu, 2007: 332). “Belirten” öge, isim tamlamalarında genel olarak sahip olanı, bütünü, türü karşılarken; belirtilen durumundaki adlar ait olanı, parçayı, türün bireyini karşılamaktadır (Kahraman, 2009: 170). İsim tamlamalarında “tür-bütün-sahip olan” başta, “parça-birey-ait olunan” son da bulunur. Bu ilişkiler, sondan başa doğru hareket edilerek kurulur. Türkçe söz dizim özellikleri göz önünde bulundurularak isim tamlamaları diziminden “belirtilen” in esas unsur olduğu çıkarılabilir.

İsim tamlamaları, ismin alabileceği tüm hâl eklerini alır ve bu durumlarda cümle içerisinde özne “*Teyzemin kızı, üniversiteyi kazandı.*”, nesne “*Bugün sınav sonucunu öğrenecek*”, yer tamlayıcısı “*Ayşe’nin yaptıklarına bir türlü anlam veremiyordu.*”, zarf tamlayıcısı “*Akşam saatlerinde buluştuk.*” ve yüklem “*Az önce gördüğün kız halamın yeğeniydi.*” olabilir (Delice, 2003: 38).

İsim tamlamaları birer sözcük öbeği olduğu için, sözcük öbeklerinin, cümlede tek bir sözcük olarak görev yapma, çekim eklerini sondan alma, bu ekin tüm tamlamaya ait olması ve tek bir varlık/kavramı karşılama gibi bütün ortak özelliklerini taşımaktadır.

İsim tamlamalarıyla ilgili genel olarak literatürde beş çeşide rastlanmıştır. 1. Belirtili isim tamlamaları, 2. Belirtisiz isim tamlamaları, 3. Zincirleme isim tamlamaları, 4. Takısız isim tamlamaları, 5. Eksiz belirtili isim tamlamaları. Bu tasniflerde isim tamlamasının hem şekil özellikleri hem de anlam özellikleri birlikte değerlendirilmiştir. “Belirtili” ve “belirtisiz” sözcüklerinin kullanılması, tamlamanın anlam özelliğine, “zincirleme” ve “takısız” sözcüklerinin kullanılması ise tamlamanın morfolojik özelliğine bakıldığını göstermektedir (Demir, 2007: 27-54). Dilcilerin birinci ve ikinci başlıklarda uzlaşım içerisinde oldukları görülürken, diğer iki başlıkta farklı düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

Belirtili ve belirtisiz isim tamlaması ayrımında şekil ve anlamın önemli yer tuttuğu görülmektedir. Buna göre şeklen; belirten ögesi “+(n)ın” ilgi ekini almış tamlamalar belirtili/belirli isim tamlaması “*kalenin surları*”, belirten ögesi eksiz belirten biçiminde olan tamlamalar ise belirtisiz/belirsiz isim tamlaması “*müzik okulu*” olarak kabul edilmektedir. Tamlamalarda isimlere getirilen bu ekler, ünlü uyumuna ve sözcüğün ünlü ya da ünsüzle bitimine göre çeşitli biçimlere girerler. Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ünlüyle bitiyorsa “+nin” ünlü uyumuna göre “+nın, +nün, +nun”, ünsüzle bitiyorsa “+in” ünlü uyumuna göre “+ın, +un, +ün” şekillerinde olabilir. Tamlanan durumundaki adın ünlüyle bitmesi durumunda “+si”, ünlü uyumuna göre değişerek “+sı: *evin kapısı*”, “+sü: *masa örtüsü*”, “+su: *banyo lavabosu*” şeklinde öbeğe eklenir. Tamlananın ünsüzle bitmesi durumunda da yine ünlü uyumuna göre çeşitlenerek “-i: *Emine’nin evi*”, “-ı: *babamın cüzdanı*”, “-u: *karne notu*”, “-ü: *ağacın süsü*” şekillerine girer. Ancak tamlayanı ünlüyle bittiği hâlde kimi isimler belirten eklerini farklı şekillerde alır. Örneğin “su” sözcüğüyle oluşturulan isim tamlaması “*sunun tadı*” olması gerekirken “*suyun tadı*” olarak kullanılmaktadır. Benzer şekilde “ne” sözcüğüyle de “*nenin nesi*” tamlaması kurulacakken “*neyin nesi*” şekli kullanılmaktadır (Atabay ve diğerleri, 1981: 52).

Belirtili isim tamlamalarında belirten ilgi durumu eki yerine ayrılma durumu eki de alabilir: “*Elmalardan birini bana getir.*” Bu şekilde oluşan belirtili isim tamlamalarında tamlanan belgisiz bir sözcüktür.

Belirtili isim tamlamalarında iki unsur arasındaki anlam ilişkisi şu şekillerde olabilir: Varlığın neye/kime ait olduğunu yansıtmak: “*çocuğun kolu, evin reisi*”, parça-bütün ilişkisi: “*ağacın dalı, denizin dalgası*”, bir işle o işi yapan arasındaki ilişki: “*bebeğin ağlaması, köpeğin ısırması*”, bir şeyin sonucuyla ilgi bilgi verme: “*sigaranın zararları, azmin zaferi*”, bir niteliğin bir varlığa aitliği: “*çocuğun yaramazı, evin temiz*” gibi (Güneş, 1995: 332-333).

Hem belirtili hem belirtisiz isim tamlamasında tamlanan 3. kişi iyelik eki alır. Anlam olarak ise, belirtili ad tamlamalarında tamlayan “belirli, bilinen” bir varlık ya da kavramı ifade ederken, belirtisiz ad tamlamalarında “belirsiz, genel” anlamlar taşımaktadır. İlgi ekinin varlığı veya yokluğu, anlamı iki farklı açıdan etkiler: birincisi belirlilik-belirsizlik, ikincisi süreklilik-geçicilik (Ergin, 1998: 382). Belirtisiz isim tamlamalarında görülen belirsizlik anlamıyla çelişmesi nedeniyle, belirteni özel isim olan “*Türk dili, Hatay künefesi*” gibi tamlamalar, belirtisiz isim tamlamaları şeklinde kurulmuş olsalar dahi belirtili isim tamlaması anlamı taşırlar. Ancak şekil itibarıyla belirtili isim tamlaması özellikleriyle uyuşmadıklarından bu tamlamalar için “eksiz belirtili isim tamlaması” teriminin kullanılmasının doğru olduğunu düşünen dilciler vardır (Kahraman, 2009: 172). Yine belirtisiz isim tamlamasının yapıcı özelliklerini taşımasına rağmen, anlam belirsizliği taşıması sebebiyle tamlayanı cümle olan belirtisiz isim tamlamaları da belirtili sayılmaktadır: “*Haksızlığa susan da yapan kadar suçludur.*” mantığı, maalesef toplumumuza yerleşmemiştir.” örneğinde görüldüğü gibi (Karahan, 1999: 15).

Belirtisiz isim tamlamaları, birleşik isim oluşturmaya belirtili isim tamlamalarına göre daha yatkındır. “*hanımeli, kuşburnu, kahverengi*” örneklerinde görüldüğü gibi. Bunun nedeni, ilgi ekinin özelliği itibarıyla tek bir varlık/kavramı işaret etmesi; tür, cins belirtmede yetersiz kalmasıdır (Ergin, 1998: 383).

Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan vurguyu eşit olarak taşıırken, belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ögesinin daha vurgulu olduğu görülmektedir (Ergin, 1998: 384).

Belirtili ve belirtisiz isim tamlaması konusunu noktalamadan önce, Muharrem Ergin'in üzerinde hassasiyetle durduğu ve "feci bir yanlışlık" olarak nitelendirdiği; "belirtisiz isim tamlamasında iyelik eki düşmesi" konusuna değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Ergin, dilin kullanıcılarını ciddi bir şekilde uyararak bu kullanımların terk edilmesi gerektiğini söylemektedir. Dilcinin bahsettiği "*Mardinkapı, Edirnekapı, Topkapı, Ömer han, Ahmet palas*" gibi örneklerde görüldüğü gibi, özellikle yer isimlerinde belirtilen ögeye ait iyelik ekinin düşürülmesidir. Dikkat çektiği bir diğer nokta ise, tamlamayı oluşturan unsurların yer değiştirmiş şekilde kullanımıdır. "*Villâ Faikoğlu, Kulüp Hasan*" tamlamalarında olduğu gibi. Dilciye göre, özellikle semt isimlerinde görülen bu yapıdaki tamlamalar, ilk ögelerin sıfata benzetilmesinden veya bir kısaltma duygusundan hareketle oluşturulmaktadır. Ergin, bu şekillerin yabancı dillerin etkisiyle dilimize yerleştiğini söylemekte ve bu kullanımların artışının dilin bilinçsiz kullanılmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Konu Ergin'in ağzından şöyle aktarılabilir:

...bugün salgın hâlinde olan ve birinci kelimesi hiçbir sıfatlık vasfı taşımayan tam bir yabancı dil istilâsı, o istilâyı şuursuzca kabuldür. Bunların Türkçenin yapısı ile hiçbir ilgileri yoktur ve Türkçede böyle bir gelişme olduğunu zannetmek tamamiyle saçmadır. Hele unsurların yerini değiştirmek suretiyle böyle terkipler yapmak bilerek veya bilmeyerek Türkçeye ihanet etmek, millî şuurdan nasibi olmamak demektir (Ergin, 1998: 384).

Zincirleme isim tamlamaları, belirteni, belirtileni ya da her iki ögesi de isim tamlaması olan, girişik tamlamalar şeklinde yer almaktadır (Eker, 2005: 465). "*sağ elimin işaret parmağı, gün batımının rengi*" gibi. Zincirleme isim tamlamalarının diğer tamlamaların aksine ikiden fazla isimden oluştuğu söylenmektedir. Bu özellikleriyle kimi dilciler tarafından diğer tamlamalardan farklı görülmektedir. Ancak bazı dilciler bu isimlerden tamlama oluşturanlarını tek bir sözcük gibi

düşünerek ikiden çok ögeden oluştuğunu kabul etmemektedir. Bu sebeple zincirleme isim tamlaması dil bilgisi yazınında tartışmalı konular arasında yer alır.

Zincirleme isim tamlamaları içerisinde “belirtili zincirleme isim tamlaması” ve “belirtisiz zincirleme isim tamlaması” (Kahraman, 2009: 172) veya “tamlayan ögesi ilgi, tamlanan ögesi iyelik eki almış zincirleme isim tamlaması”, “tamlayan ögesi yalın, tamlanan ögesi iyelik eki almış zincirleme isim tamlaması” (Eker, 2005: 465) başlıklarına yer veren dilciler de vardır. Belirtili zincirleme isim tamlaması; tamlayan ögesi ilgi, tamlanan ögesi iyelik eki almış zincirleme isim tamlaması “*öğrencilerin sınav çilesi*” ve tamlayan ögesi yalın, tamlanan ögesi iyelik eki almış zincirleme isim tamlaması “*öğrenci işleri müdürlüğü*” olarak ikiye ayrılmaktadır. Belirtisiz zincirleme isim tamlaması ise belirten ögesi eksiz belirten şeklinde olan zincirleme isim tamlamaları olarak kabul edilmektedir: “*öğretmen kılavuz kitabı*”

Zincirleme isim tamlamalarında belirtilen öge isim tamlaması ise, aynı sözcüğe iki defa iyelik eki getirilemeyeceği için belirtilendeki iyelik eki tüm tamlamanın iyelik eki ihtiyacını karşılar. Örneğin “*Güneş’in ısı gücüsü*” değil, “*Güneş’in ısı gücü*” şekli doğrudur (Kahraman, 2009: 172).

Zincirleme isim tamlamalarında ögeler arasına başka sözcük ve sözcük öbekleri girebilir: “*Annemin çok sevdiği küpesinin çiçekler işlenmiş, el emeği taşı yolda düşüvermiş.*”

Takısız isim tamlamaları veya eksiz tamlamalar, sözcük öbekleri içerisinde tartışmaların yoğun olarak görüldüğü bölümlerdendir. Burada takısız isim tamlamalarının özelliklerine yer verilecek, konuyla ilgili tartışmalara ayrı bir bölümde değinilecektir.

Takısız isim tamlamaları, ögelerinin hiçbirisi ek almamış, ancak iki unsuru da isim olan tamlamalar olarak kabul edilmektedir (Gencan, 2001: 189). “*demir tencere, cam şişe, aslan delikanlı*” gibi. Bu tamlamalarda ögeler arasında ilişki şu şekillerdedir: tamlayan tamlananın neyden yapıldığını belirtebilir, ham madde-ürün

ilişkisi kurar: “*altın zincir, demir parmaklık*”, tamlayan tamlananın neye benzediğini anlatabilir: “*koç yiğit, parmak çocuk*”. Bu çeşit tamlamalar, benzetmelerin en kısası ve en güçlüsü kabul edilmektedir (Gencan, 2001: 189).

Tahir Kahraman, eksiz belirtili isim tamlamalarını şu şekilde açıklamaktadır: “Belirten ögesi; konuşan (ve dinleyen) kişinin bildiği, tanıdığı, belirli bir varlık ya da kavramın adı olduğu halde belirten eki almamış olan ad takımlarına eksiz belirtili ad takımı denir (Kahraman, 2009: 172).” Kahraman’a göre eksiz belirtili ad takımlarına üç çeşit örnek verilebilir. Birincisi, “*Diyarbakır karpuzu, İstanbul Türkçesi, Malatya kayısı*” gibi belirteni özel adlardan meydana gelen ve tür bildiren ad takımlarıdır. İkinci grupta, “*Çanakkale Boğazı, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Caddesi*” gibi öbek biçimindeki özel adlar yer alır. Üçüncü grupta ise “*amcam oğlu, dayın kızı, gezegenim insanı*” gibi belirten öğelerine iyelik eki getirilerek bir kişi kavramına bağlanmış, belirlilik özelliği taşıyan ad takımları yer almaktadır (Kahraman, 2009: 172).

Sıfat tamlaması, üzerinde görüşlerin farklılık göstermediği, dilcilerin genel olarak uzlaştığı konulardandır. Sıfat tamlamaları, bir sıfat ve bir ad unsurunun biraraya gelmesiyle oluşmuş tamlamalardır: “*sarı güller*”, “*birkaç adam*” gibi. Bu dizimden, tamlama için asıl unsurun “ad ögesi”, yardımcı unsurun ise “sıfat ögesi” olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu tamlamalarda asıl öge isim olmasına rağmen, vurgu “sıfat” ögesi üzerindedir (Ergin, 1998: 305).

Sıfat tamlamasındaki “ad” unsuru, bir varlık ya da kavramın adını temsil ederken, “sıfat” unsuru da bu adı nitelemek, belli bir özelliğini belirtmek, diğerlerinden ayırmak görevindedir. Adı, belli bir grup içerisinde sınırlandırdığı için anlamını daraltmaktadır (Delice, 2003: 30). Örneğin “*ev*” sözcüğü, çok çeşitli özellikleriyle tüm evleri içerisinde barındırırken, “*yeşil ev*” sıfat tamlaması, diğer renkteki “*ev*”leri dışlayarak kendisine bir küme oluşturur.

Sıfat tamlamalarındaki her iki unsur da birbirlerine bağlanmak için herhangi bir eke ihtiyaç duymaz. Ad ögesine gelen ekler, sıfat tamlaması unsurlarının eksiz

bağlanma özelliğini bozmamaktadır. Neticede sıfat tamlamaları da birer sözcük öbeğidir ve daha önce de belirtildiği gibi sözcük öbeklerinde sona gelen ek, grubun tamamını çekimlemektedir. “*Soğuk havalar tüm yurdu etkisi altına aldı.*” cümlesinde yer alan sıfat tamlamaları “*soğuk hava*” ve “*tüm yurt*”tur. Bu tamlamalarda ad ögesine getirilen ekler tamlamanın cümleyle ilişkisini sağlamaktadır, tamlamayı oluşturan sözcükleri bağlama görevinde değildirlir (Kültürel, 2009: 13).

Sıfat tamlamalarında diğer tamlamalarda olduğu gibi araya herhangi bir noktalama işareti konmaz. Böyle durumlarda sıfat ögesi bu özelliğini yitirerek isimleşir (Keskin, 2007: 178). Anlatıma farklı anlamlar yükler. Örneğin, “*Yaşlı kadına birde bağırmaya başladı.*” > “*Yaşlı, kadına bağırmaya başladı.*” gibi.

Kimi sıfat tamlamalarında isim ögesi, insan zihninde bilinen veya kolaylıkla bulunabilecek bir yapıdaysa tamlamada kullanılmayabilir. İsim unsurunun düşmesiyle sıfatlar adlaşır, ad gibi çekime girerler: “*Bu yapılanlar (yapılan işler) adil değil.*”

Sıfat tamlamaları genellikle ad görevi görür ve adın bulunduğu tüm görevlerde bulunabilirler.

Sıfat tamlamalarında sıfatlar dâima tekil hâlde bulunur. Tamlamadaki isimler hem tekil hem çoğul hâlde bulunabilir. Sıfat ögesi sayı bildiren isim olan sıfat tamlamalarında ise isimler genellikle tekildir: “*üç elma, on iki öğrenci*” gibi. Ancak “*Üç büyükler, Beş Hececiler, Yedi Meşaleciler*” gibi kullanımlar bu durumun istisnaları olarak görülmektedir.

Bir sıfat tamlaması en basit şekliyle bir sıfat ve bir addan oluşur. Ancak bu unsurlar,

sıfat+sıfat takımı şeklinde: *ince bir çizgi*

Sıf. Sıf. tam.

sıfat tamlaması+ad şeklinde: beş kilo soğan

Sıf. tam. ad

sıfat tamlaması+sıfat tamlaması şeklinde: bir parça sıcak ekmek

Sıf. tam. Sıf. tam.

de olabilir. Bu şekildeki sıfat tamlamaları için “geniş sıfat tamlaması” veya “zincirleme sıfat tamlaması” terimleri kullanılmaktadır (Kahraman, 2009: 167). Bu türlü sıfat tamlamalarında adı niteleyen/belirten sıfat ile tamlamayı niteleyen/belirten sıfat çoğu zaman farklı türde ve çeşitte olur. Bunlardan niteleme sıfatları, adlara daha yakındır. Ancak anlatımda, belirtme sıfatı önemsleniyor olabilir. Bu durumlarda belirtme sıfatları tamlamanın asıl ögesine yaklaştırılarak niteleme sıfatıyla isim arasına girebilir. Örneğin: “daldaki su elma”. Ayrıca, dizilişi nedeniyle yanlış anlamalara sebep olabilecek durumlarda da belirtme sıfatının ada yaklaştırıldığı görülür: “üç çocuklu aile>çocuklu üç aile” örneğinde görüldüğü gibi (Kahraman, 2009: 167).

Sıfat tamlamalarında ögelerin yeri değiştirilemez. “*sıcak hava*” bir sıfat tamlamasıyken, ögeleri yer değiştirince “*Hava sıcak*” şeklinde yüklemi isim olan bir cümle hâlini alır. Bunun sebebi, isim ve sıfat ögeleri arasındaki ilişkiyi yalnızca söz diziminin sağlaması, bunun için ayrı bir ekin kullanılmamasıdır (Demir-Yılmaz, 2003: 204).

Dilimizde kimi birleşik sözcükler “*karabiber, açıkgoz, Çengelköy, başbakan, Eskişehir*” gibi; sıfat tamlaması kuruluşundadır. Bu kullanımlar zamanla tamlama özelliğini yitirmiş, anlam kaynaşması yoğunlaşmış ve birleşik sözcük oluşturmuşlardır.

Özel adlar ve isimlerden oluşan öbekler, dilciler tarafından farklı başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıklardan ilki özel ad öbekleridir. Özel ad öbekleri, ad+soyad kuruluşundaki öbeklerdir: “*Nazım Hikmet Ran, Yaşar Kemal*” Özel ad öbeklerinin kapsamı kimi kaynaklarda “*Deli Dumrul, Ulubatlı Hasan, Kanunî Sultan Süleyman*” kullanımlarını içerisine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu noktaya,

konuyla ilgili tartışmaların ele alındığı bölümde değinilecektir.

Unvan öbekleri-san öbekleri ise, “özel ad+akrabalık, meslek bildiren sözcük” şeklinde meydana gelmiş kuruluşlar olarak kabul edilmiştir. “*Gözde Abla, Hüseyin Bakkal, Ayla Öğretmen*” gibi. Bu öbeklerde ögeler arasında yer değiştirilirse öbek sıfat tamlaması şekline dönüşür.

Hem unvan öbekleri hem özel ad öbeklerini oluşturan ögeler birbirlerine eksiz bağlanırlar (Kültürel, 2009: 23), içlerinde özel isim barındırırlar, isim görevi yaparlar. Öbeğin vurgusu öbekteki son sözcük üzerinde, isimdedir (Özkan-Sevinçli, 2008: 55).

Bu öbeklerde unvan, akrabalık veya meslek bildiren sözcükler genellikle sonda yer alır. Ancak özellikle askerî dilde “*Binbaşı Yılmaz, Astsubay Sait*” örneklerinde görüldüğü gibi bu dizim bozulabilir. Askerî dilin yanı sıra unvan olarak kullanılan “sultan” sözcüğü de kadın veya erkekler için kullanıldığında yer değiştirebilir. Örneğin “*Hürrem Sultan, Kösem Sultan*” derken sonda, “*Sultan Süleyman, Sultan II. Abdülhamit*” gibi kullanımlarda başta yer almaktadır (Eker, 2005: 469).

Ünlem öbekleri dilcilerin uzlaşma içerisinde olduğu konulardan biridir. Ünlem öbekleri “başta bir ünlem edatı ve ardından bir isim unsuru” nun gelmesiyle oluşmaktadır. “*Hey çocuk, bak buraya!*” Ancak kimi dilciler ünlem öbeklerinin kapsam alanlarını genişletmiş “tekrarlanmış ünlem”leri de bu öbeğe dâhil etmiştir: “*vah vah, tüh tüh*” gibi (Kahraman, 2009: 181).

Ünlem öbeğinde, ünlem olan sözcükler eksiz durumdadır. “*Hay aksi*”, “*vay benim aslan oğlum*” örneklerinde görüldüğü gibi. Genel olarak ünlem belirten sözcük başta, isim unsuru sonda bulunur (Karahana, 1999: 34). Buradaki isim veya ünlem unsuru tek bir ad olabileceği gibi, bir sözcük öbeği de olabilir: “*Be hey yiğit delikanlı.*”

Ünlemler, zaten vurgulu söyleyişler olduğu için, öbeğin vurgusu da ünlem ögesi üzerindedir.

Ünlem öbeklerinin oluşumunda seslenme/çağırma ünlemleri, tepki/duygulanma ünlemlerinden daha çok kullanılmaktadır (Kahraman, 2009: 181).

Ünlem öbeklerinin cümlede karşılık bulduğu ögeyle ilgili birtakım tartışmalar vardır. Kimi dilcilerce asıl fiil veya oluşa katkıda bulunmayan, etki etmeyen, etkilenmeyen bir unsur olduğu ve cümlede bir işlevi olmadığı gerekçesiyle ünlem öbekleri “cümle dışı unsur” olarak kabul edilmektedir. Ancak bu görüşe “cümle çözümlemelerinde hiçbir öge boş bırakılmamacasına belirtilmelidir.” düşüncesiyle karşı çıkan görüşler de vardır. Konu, tartışmalı bölümlerin incelendiği başlık altında detaylı şekilde ele alınacaktır.

Kısaltma öbeklerinin, sözcük öbekleri veya cümlelerin yıpranma ve kalıplaşma sebebiyle kısılmasından oluştuğu kabul edilmektedir (Karahana, 1999: 39-44). “*eller yukarı, ileri marş, sola çark, o gün bu gün...*” (Eker, 2005: 478) örneklerinde görüldüğü gibi.

Kimi yayınlarda kısaltma öbeklerinin kendi içerisinde başlıklara ayrıldığı görülmektedir. Bu başlıklar, kısaltma öbeklerinin aldıkları eklere göre belirlenmiştir. Buna göre a. belirtme/yükleme/akkuzatif öbeği: Yüklem eki almış bir sözcük veya sözcük öbeğinin, başka bir isim unsuruyla birlikte oluşturduğu sözcük öbeğidir. Bu öbekler isim-fiil veya sıfat-fiil öbeklerinin kısılmasıyla oluşmuşlardır: “*misafiri kabul (etmek)*: isim-fiil grubu, *sayısı çok (olan)*: sıfat-fiil grubu”. Bu öbeklerde ilk öge adeta ikinci ögenin belirtili nesnesi gibidir: “*parayı kontrol (etmek)*: *Neyi kontrol?: parayı*”. Belirtme ekli kısaltma öbekleri birleşik sözcük oluşturmaya yatkındırlar (Ergin, 1998: 393). Bu durum “*karnıyarık, başıboş*” sözcükleriyle örneklenebilir. Birinci unsuru yönelme eki almış bir isim ile ardından gelen sıfat veya yalın hâldeki bir ismin oluşturduğu öbekler “yönelme/datif öbeği” dir (Özkan-Sevinçli, 2008: 85): *cana yakın (arkadaş)*, *dile kolay (işler)*. b. Bulunma/lokatif öbeği, birinci unsuru +DE bulunma ekini almış isim ile başka bir ismin oluşturduğu

öbeklerdir: “*haftada bir, solda sıfır*” gibi. c. Ayrılma/ablatif öbeği, ayrılma durumu ekini alan bir isimle ardından gelen isim “*ateşten gömlek, sudan sebep*”, sıfat “*içten pazarlıklı (çocuk), kılıçtan keskin (söz)*” veya fiilden “*kulaktan dolma, anadan doğma*” oluşan öbeklerdir. d. Vasıta/araç (instrumental) öbeği, vasıta eki almış bir isim ile bir isim veya sıfatın oluşturduğu sözcük öbekleri olarak kabul edilmektedir. “*çiçekle çevrili (ev), bayrakla süslü (sınıf)*” örneklerinde olduğu gibi. Bu öbeklerde vasıta eki, ek olarak kullanılabileceği gibi, “ile” şeklinde sözcükten bağımsız olarak da kullanılabilir (Karahan, 1999: 44). Varlığı tüm dilciler tarafından kabul edilmeyen bir kısaltma öbeği e. ilgi/genitif öbeğidir. İlgi öbeği, benimseyen dilciler tarafından “ilgi eki “-(n)İn” ile birbirine bağlanan iki isim ögesinden oluşan söz grubu” şeklinde (Ulucan ve diğerleri, 2009: 93) tanımlanmıştır. Bu öbeklerin, belirtili isim tamlamalarında tamlanan ekinin düşerek tamlamanın kısaltmasıyla oluşmuş olduğu kabul edilmektedir: “*Ayşe’nin oğlan, kasanın anahtar*” gibi. Bu sınıflamalara çok yaygınlık kazanmasa da f. klişe kısaltmalar (Eker, 2005: 478) veya “kısaltma gruplarının tersi görünüşünde olan kelime grupları” (Özkan-Sevinçli, 2008: 85) şeklinde bir başlığın –“*eller yukarı, sola çark, ileri marş*” gibi- eklendiği görülmektedir.

Yukarıdaki sınıflamalara bir de Leyla Karahan (1999: 40), Muharrem Ergin (1998: 392), Süer Eker (2005: 478), İbrahim Delice (2003: 478), Burhan Paçacıoğlu (1987: 123), Sezai Güneş (1995: 351), Zuhal Kültüral (2009: 26), Raşit Keskin (2007: 195), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli (2008: 85)’nin çalışmalarında yer alan “isnat öbekleri” eklenebilir. İsnat öbekleri, isnat edilen ve isnat olunan olmak üzere iki ögeden oluşmaktadır. İsnat öbekleri genellikle, “aralarında isnat ilişkisi kurulan, biri diğerine isnat edilen iki isim unsurundan oluşan öbeklerdir.” (Karahan, 1999: 40; Ergin, 1998: 392; Güneş, 1995: 351) şeklinde tanımlanmıştır. İsnat öbeklerinin sonlarında yer alan ekler, devamında gelen bir sözcüğün -olan, olarak gibi- düştüğüne işaret eder. Bu düşme çoğunlukla sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarında meydana gelir (Ergin, 1998: 393). “*gözü açık (olan):* sıfat-fiil grubu, *ayağı yalın (olarak):* zarf-fiil grubu” örneklerinde görüldüğü gibi.

Dilciler isnat öbeklerini hangi başlık altında değerlendirecekleri konusunda

farklılık göstermektedir. Kimi dilciler kısaltma grupları içerisinde yer verirken-Leyla Karahan, İbrahim Delice, Zuhale Kültürel, Raşit Keskin-kimi dilciler sözcük öbekleri başlığı altında-Muharrem Ergin, Burhan Paçacıoğlu, Sezai Güneş-değinmişlerdir. Bazı dilcilere göre ise, kısaltma grupları birer sıfat tamlamasıdır. Bu sebeple “isnat grupları” şeklinde bir başlığı hiç kullanmamışlardır (Kahraman, 2009: 179).

İkilemelerin özellikleri şu şekilde belirlenmiştir: İkileme ifadenin gücünü arttırmak, anlatımı zenginleştirmek, vurgulamak vb. amaçlarla kullanılan, ses yapıları aynı “*Al al yanakları ne de güzel.*”, benzer “*Yemek memek yok bu akşam.*” veya karşıt anlamlı “*Onun sağ sol belli olmaz*”, anlamca birbiriyle ilintili sözcüklerin “*Dallı güllü bir elbise giymiş.*” tek bir sözcük gibi görev almak suretiyle arka arkaya kullanılmasından oluşan sözcük öbekleridir.

İkileme öbeklerini oluşturan sözcükler birbirlerinden ayrı yazılır ve sözcükler arasında herhangi bir noktalama işareti kullanılmaz.

İkilemeyi oluşturan sözcükler birbirlerine genellikle eksiz bağlanırlar. Ancak aynı yapım veya çekim ekini alabilirler: “*Allı morlu çiçekler açtı baharda.*”, “*Bu işler yapa yapa öğrenilir.*” Bunun dışında, ilk sözcüğü “*baş baş, diş diş*”, ikinci sözcüğü “*kol kola, gelen gelene*” veya her iki sözcüğü de “*paraya pula, ağzına yüzüne*” ek almış olabilir.

İkilemelerde, yapı belirleyicisi diğer sözcük öbeklerinden farklı olarak ögeler arası ses benzerliğidir. İkilemelerin çoğu ilk veya son seslerde görülen bu benzerlik sayesinde oluşmaktadır. “İkilemelerde sözcük sırası da sesler arasındaki birtakım kurallara dayanır. İkilemeyi oluşturan sözcükler birbirinden farklıysa; bunlardan çok heceli olanı, az heceli olandan sonra kullanılır. Eğer ikileme birbirinden farklı sözcüklerden oluşuyorsa bunlardan ünlüyle başlayan çoğu zaman ünsüzle başlayandan önce söylenir. “b” veya “p” ile başlayan sözcükler sonda yer alır.” kurallardan birkaçıdır (Hatiboğlu, 1972: 58). Bu ses düzeni sebebiyle ikilemeleri

oluşturan sözcüklerin yeri değiştirilemez. İkilemeler belirtilen özellikleriyle, kalıplaşmış sözcük öbeği özelliği kazanır.

Öbekteki vurgu, öbeği oluşturan sözcükler arasında eşit bir dağılım göstermektedir.

Dilimizde hemen hemen her tür sözcükten ikileme öbeği oluşturulabilir. Ancak bu sözcük türlerinden isimler, sıfatlar, zarf ve zarf-fiiller ikileme olmaya daha yatkındırlar. Zarf: “*Tüm caddeyi karış karış gezdim.*”, isim: “*Çoluk çocuk herkes oradaydı.*”, sıfat: “*Kara kara bulutlar var gökte.*”, zarf-fiil: “*Sora sora Bağdat bulunur.*” cümleleri konuyu örneklemektedir (Ergin, 1998: 377).

İkilemeler yapı itibarıyla en sade sözcük öbeği olarak değerlendirilebilir (Ergin, 1998: 377). Ancak cümleyi “kuvvetlendirme, çokluk veya devamlılık-süreklilik” bakımlarından tamamlaması anlam olarak yalın olmadıklarını göstermektedir. “*Gözleri çakmak çakmakta.*” ifadesinde bakışların kuvvetini, “*Baka baka öğrendim işi.*” cümlesinde bakma fiilinin sürekli yapıldığını, “*Çeşmeden oluk oluk su aktı.*” cümlesinde ise çokluğu anlatmak için ikileme öbeğine başvurulmuştur.

Türkçenin morfolojik sırası, temel öge önde bağlı unsurlar sonda yer alacak şekildedir. Sentaktik sırada ise bunun tam tersi olacak şekilde, yardımcı unsur başta asıl unsur sonda yer alır. Yukarıda üzerinde durulan sözcük öbekleri bu dizimi örneklemektedir. Ancak “yardımcı unsur+temel unsur” dizimini bozan iki çeşit sözcük öbeği vardır. Bunlar, birleşik fiil öbekleri ve edat öbekleridir.

“**Edat öbekleri**, ilgeçli tamlamalar, takı öbekleri” şeklinde adlandırıldığı görülen söz dizilerinde ciddi farklılaşmaların yer almadığı saptanmıştır. Konuyla ilgili, edat öbeklerinin cümlede hangi öge sayılacağı tartışması bulunmaktadır. Bu tartışmaya, cümlenin ögeleri bölümünde yer verilecektir.

Dilciler genel olarak edat öbeklerini, yalın veya çekim eki almış bir isim, zamir veya ad soylu sözcükle, bir edatın bir araya gelmesiyle oluşan sözcük öbekleri

olarak tanımlamıştır (Karahana, 1999: 28; Ergin, 1998: 392; Kahraman, 2009: 179; Güneş, 199: 359; Delice, 2003: 21; Özkan-Sevinçli, 2008: 50; Paçacıoğlu, 1987: 123; Kültürel, 2009: 20). Bu öbeklerde isim, zamir olan öge yalın durumda “*kapı gibi, aşk için, sen gibi*”, ilgi durumunda “*onun ile, benim kadar*”, yönelme durumunda “*öğleye doğru, okula kadar*”, çıkma durumunda “*o günden bu yana, bundan böyle*” bulunabilir. Burada dikkat çekici olan, zamirlerle kurulmuş edat öbeklerinin hem ilgi durumu ekli hem de eksiz olarak kullanılabilmesidir. “*sen gibi*” ve “*senin gibi*” örnekleri her iki şekilde de kullanılabilir. Ancak öbekteki edatlar çoğu zaman çekimsizdirler (Karahana, 1999: 29).

Edat öbeklerinde isim unsuru tek bir isim olabileceği gibi, bir sözcük öbeği veya cümle olabilir (Özkan-Sevinçli, 2008: 50): “*Olanları komşusuna anlattığı için çok kınandı.*”, “*Sınavı kazanamam düşüncesi ile çalışmamıştı.*”. Ancak edat unsuru her zaman tek kelimedir.

Edat öbeklerinde vurgu, isim unsuru üzerinde bulunmaktadır (Karahana, 1999: 29).

Edat öbekleri, cümle içerisinde zarf tümleci-kimi kabullere göre edat tümleci veya yüklem olabilir. “*Bence şimdi sen de herkes gibisin.*” (Nazım Hikmet Ran) cümlesinde edat öbeği “yüklem” görevinde, “*Yaşadıklarını büyük bir heyecanla anlattı.*” cümlesinde “zarf tamlayıcısı” veya “edat tümleci” görevindedir.

Edat öbekleri, sözcük çeşidi olarak isim, sıfat veya zarf olabilir. “*Bu yaptıklarım hep onun içindir.*” ifadesinde isim, “*Pamuk gibi elleri tir tir titrerdi.*” ifadesinde sıfat, “*Başını umutsuzca sağa doğru çevirdi.*” ifadesinde zarftır. Edat öbekleri anlamca kaynaşarak kalıplaşabilirler. Ancak bu özellikleriyle herhangi bir varlık ya da kavramın karşılığı olamazlar: “*o yüzden, bundan böyle, şundan dolayı, buna rağmen*” gibi (Özkan-Sevinçli, 2008: 50).

Fiil öbekleri daha önce de belirtildiği gibi, sözcük öbekleri içerisinde asıl ögenin başta kullanılması açısından istisnâi bir özellik taşır. Aşağıda görüleceği

üzere konu, “birleşik fiiller, fiil öbekleri, birleşik eylem grubu” olmak üzere çeşitli terimlerle karşılanmıştır.

Fiil öbekleri için; “Bir hareketi karşılamak üzere bir arada bulunan kelimeler topluluğudur.” (Karahana, 1999: 39), “Yardımcı bir fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubu” (Ergin, 1998: 388), “Bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan, öz anlamlarından boşanmış bir fiilin bir isme, isim öbeğine veya bir fiil şekline eklenmesiyle oluşan kelime birleşimidir.” (Delice, 2003: 24) şeklinde birkaç tanım örneklenebilir.

Birleşik fiiller temelde yardımcı fiillerden önce kullanılan ögenin isim veya fiil olup olmamasına göre ayrılmaktadır. Yapılan diğer sınıflamalar bu tasnifin genişletilmiş şekilleridir. Yardımcı fiilden önce gelen unsuru isim veya isim soylu olan birleşik fiillere “*tıraş ol-, namaz kıl-, telefon et-, bilmiş ol-*” örnekleri¹, yardımcı fiilden önce gelen ögesi fiil soylu olan birleşik fiillere “*bakakal-, donup kal-*” örnekleri verilebilir.

Fiil+yardımcı fiil kuruluşlu birleşik fiil öbeklerinde, fiil ile yardımcı fiil arasına “a/e, ı/i, u/ü” ünlüleri girebilir. “*öleyaz- gülüver-, görüver-, yapadur-*” örneklerinde görüldüğü gibi. Köken olarak zarf-fiil olan bu ünlüler, asıl fiille yardımcı fiil arasında bağlayıcı bir işlev görmektedirler. Bağlayıcı ünlülerin kullanılmaması hâlinde fiiller arası bağ ve işlerlik sağlanamamaktadır. Bu ünlüler, yardımcı fiille öylesine kaynaşıktır ki çoğu zaman yardımcı fiiller bu ünlülerle birlikte kullanılır: “*-e yazmak, -a durmak*” gibi. Bu tür birleşik fiillerde asıl fiile “süreklilik, tezlik, yakınlık ve yeterlilik” anlamını kazandıran unsurlar da yine bu ünlülerdir. Zîra, bu ünlüler olmasa iki fiil birleşmesi mümkün olmayacaktır: “*ol+yaz- > olayaz, bak+dur- > bakadur-*” (İlhan, 2001: 177-182).

¹ Özellikle “et-“ yardımcı fiiliyle kurulmuş birleşik fiillerde, isim unsuru çoğu zaman Arapçadan dilimize geçmiş sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcükler Arapçada fiil olsalar bile dilimizde birleşik fiil oluştururken isim olarak kabul edilmişlerdir: “hapset-, atfet-, hicvet-, hallet-, gaspet-...” (Kahraman, 1996: 79).

Birleşik fiillerde yardımcı fiilden önce gelen öge genellikle tek kelimedir. Ender olarak, birden çok sözcükten oluştuğu da görülmektedir: “*yüz göz olmak, ters yüz etmek, kayboluver-*” örneklerinde görüldüğü gibi.

Birleşik fiillerin olumsuzluğu, yardımcı fiillere getirilen olumsuzluk ekiyle yapılır: “*gelmek bilmedi, yapivermedi*” gibi. Ancak “sıfat-fiil+yardımcı fiil” kuruluşunda olan birleşik fiillerle, “ver-”, “tut-” ve “gör-” yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiillerde olumsuzluk birinci ögeyle de sağlanabilir. “*almış olma>almamış ol, yapiverme>yapmayiver, yapası tutmama>yapmayası tutma*” gibi (Ergin, 1998: 338).

Birleşik fiillerde esas anlam ilk ögededir. Yardımcı fiiller bu ögeyi, tezlik, süreklilik, yeterlilik vb. anlam açılarından tamamlamaya yarar. Ancak her iki unsur anlam olarak kaynaşıktır ve tek bir hareketi karşılar.

Birleşik fiil öbeklerinde, özellikle şiir dilinde ögeler arası yer değişikliği yapılabilir.

Birleşik fiillerin bir kısmı zamanla deyim özelliği kazanmıştır: “*kol gez-, gönül ver-, kulak kabart-, göz kulak ol-*” gibi (Karahana, 1999: 39).

Deyimleşmiş fiil gruplarında, aslında yardımcı fiil olmadığı hâlde yardımcı fiil görevi üstlenen fiillere rastlanır. “*kulak kabart-, göz at-, boş bulunmak-, gözümde tüt-*” kullanımlarında altı çizili fiiller açıklamayı örneklendirmektedir.

Bazı birleşik fiil öbekleri, hem tek başına bir fiil olarak hem de bir isim+fiil şeklinde kullanıldıklarında aynı anlamı vermektedir: “*acıktım>karnım acıktı, gördüm>gözüm gördü*” Bu yapıdaki birleşik fiillere “çevrik fiil” denmektedir (Banguoğlu, 2007: 509).

Bağlama öbekleri, bu öbekler için kullanılan terimler ve konunun kapsamı bakımından, dilcilerde farklı biçimlerde yer almaktadır. Bu öbekler kaynaklarda “bağlaçlı tamlama, bağlaç öbekleri, bağlam öbekleri, bağlama grubu” terimleriyle

varlık göstermektedir. Bağlama öbekleri genellikle “ile, ve, veya, hem...hem” vb. bağlaçlarla birbirlerine bağlanmış ögelerin oluşturduğu öbekler olarak kabul edilmiştir. Ancak konunun kapsamında; noktalama işaretleriyle, özellikle virgül ve noktalı virgülle bağlanan ögelerin bağlama öbeklerine dâhil edilip edilmeyeceği dilciler arasında bir farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Leyla Karahan, Muharrem Ergin, Burhan Paçacıoğlu, Vecihe Hatiboğlu, Nurettin Demir-Emine Yılmaz, İbrahim Delice, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Süer Eker noktalama işaretleriyle bağlanan ögeleri kapsam dışında tutarken; Tahir Kahraman, Ahmet Topaloğlu noktalama işaretleriyle birbirine bağlanmış unsurları da bu gruba dâhil etmektedir.

Bağlama öbekleri birer belirtme öbeği oldukları hâlde belirten-belirtilen, tamlayan-tamlanan ayrımı yapmak mümkün değildir. Bu öbeklerde her öge birbirini eşit derecede tümler, tamamlar (Banguoğlu, 2007: 511).

Bağlama öbeklerinde sıralanan öge birden fazlaysa bağlaç her bir öge arasına değil yalnızca son iki öge arasına konur. Diğer ögeler birbirine virgülle bağlanır. “*Kiraz, çilek, muz ve karpuz yaz meyveleridir.*” Ancak “ne ... ne, hem ... hem, ister ... ister, da ... da, ya ... ya” gibi bağlama edatları kullanılan öge kadar kullanılabilir. (Özkan-Sevinçli, 2008: 82) “*Ne ben ne annem ne babam bunların hiçbirini yapmayız., Ya okula git, ya bize gel, ya ders çalış., Sınava kalem de silgi de saat de götürmek yasak.*”

İki kelimededen oluşan bağlama öbeklerinde çekim ekleri her iki ögeye eklenebileceği gibi “*Domatese ve salatalığa bu sene zam geldi.*”, yalnızca sondaki ögeye eklenerek de kullanılabilir: “*Domates ve salatalığa bu sene zam geldi.*”. Bağlanan ögeler ikiden çoksa genellikle ekler sondaki ögeye eklenir ancak tüm ögeleri etkiler: “*Yarışma sonucunda birinci, ikinci ve üçüncüye ödül verildi.*”.

Bağlama öbeklerinden bazıları kısaltılmış yargı öbeği şeklindedir. Bu şekildeki bağlama öbekleri deyim ve atasözü olarak kullanılmaya yatkındır. “*Acı ama gerçek., Hem kel hem fodul., Ya yardan ya serden., Büyümüş de küçülmüş.*” örneklerinde görüldüğü gibi (Banguoğlu, 2007: 511).

Bağlama öbeklerinde vurgu tüm ögelere eşit olarak dağılacak şekildedir. Her

öge kendi vurgusunu taşır (Ergin, 1998: 380).

Yukarıda belirtilen sözcük öbekleri dışında, sınırlı sayıda akademik yayında görülen sözcük öbekleri de vardır. Bu sözcük öbeklerinden biri “sayı öbekleri” dir. **Sayı grupları** Muharrem Ergin (1998: 391-392), Leyla Karahan (1999: 35), Zuhale Kültürel (2009: 24), Nurettin Demir-Emine Yılmaz (2003: 206), Mustafa Özkan-Veyssi Sevinçli, (2008: 78) ve Sezai Güneş (1995: 352)’in eserlerinde yer almaktadır. İlgili dilcilerin eserlerinde, bu öbeklerin Ergin’in çizgisinde ele alındığı görülmektedir. Buna göre sayı grupları için yapılan birkaç tanım şu şekildedir: “Basamak sistemine göre sıralanmış sayı sistemleri topluluğudur.” (Karahan, 1999: 35), “Sayı grubu, arka arkaya gelen iki veya daha fazla büyük sayı-küçük sayı unsurlarının meydana getirdiği kelime grubudur.” (Ergin, 1998: 391), “Aralarında toplama ilişkisi bulunan iki sayıdan, bir başka deyişle ilki büyük ikincisi küçük iki sayıdan oluşur.” (Demir-Yılmaz, 2003: 206).

Sayı öbeklerinde yer alan sayılar, matematiksel olarak büyükten küçüğe doğru sıralanır: “*seksen iki, yirmi altı*”. Birleşimde kullanılan sayı isimleri eksizdir (Karahan, 1999: 35).

Sayı öbekleri, cümle içerisinde isim veya sıfat görevinde kullanılırlar. “*Sınava kırk altı nolu sırada giriyorum.*” cümlesinde sıfat, “*Sokak numaramız, on dokuz.*” cümlesinde isim görevindedir.

Sayı öbeklerinde yer alan sayı isimleri birbirinden ayrı yazılır, aralarına herhangi bir noktalama işareti konulmaz. Ancak çek, senet vb. bankacılık evrağında herhangi bir değişikliğe fırsat vermemek için sayılar birleşik yazılır: “*Yüzaltmışyedibin Türk Lirası*”.

Sayı öbeğinde vurgu son unsurda, yani küçük sayı üzerinde bulunmaktadır. Aynı durum zincirleme sayı öbekleri için de geçerlidir. Bu türlü sayı öbeklerinde art arda küçülerek gelen sayıların vurgusu gittikçe artar ve en küçük sayı, öbeğin en yüksek vurgusuna sahip olur (Ergin, 1998: 391).

Zarf/belirteç öbekleri başlığına yer veren dilciler; İbrahim Delice, Tahsin Banguoğlu ve Tahir Kahraman’dır.

Dilciler zarf öbeklerini; “Anlatımda fiil, fiilimsi ve sıfatlardan önce kullanılarak onları belirten, onların anlamlarını etkileyen öbeklerdir.” (Kahraman, 2009: 179), “Zarf, sıfat veya isim görevindeki kelimeleri derecelendirme, istisna ve azlık çokluk gibi zarflık ilgilerle genişleten kelimelerle kurulan öbektir.” (Delice, 2003: 35) ve “Zarflar sıfatlardan daha az müstakil kavramlar ve bir kılışı veya bir vasfı değiştirme ve açıklama işleyişinde kelimeler olduklarından söz içinde çoğu zaman bu iki tür kelime birlikte görülürler. Bu belirtme öbeklerine zarf öbekleri adını veririz.” (Banguoğlu, 2007: 371) şeklinde tanımlamışlardır.

Zarf öbeğinde zarf görevindeki sözcük tek bir sözcükten oluşabileceği gibi ikileme şeklinde “Saçma sapan konuştu”, “Daha içten daha vurgulu okumalısın” cümlesinde olduğu gibi birden çok zarf öbeğinin bağlanmasıyla, “Sokaklarda yalın ayak geziyormuş.” da olduğu gibi sıfat tamlaması şeklinde, “Onu ilk görüşte tanıdım.” cümlesinde olduğu gibi kimi kalıplaşmış kullanımlar şeklinde de olabilir (Kahraman, 2005: 167).

Zarf öbeklerinde kullanılan zarflar öbeğin anlamını pekiştirme: “daha hızlı koş-”, miktar: çok az yiyecek“, zaman: “hemen şimdi gel-“ vb. yönlerden tamamlarlar.

İsim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil öbekleri konusunda dilciler aynı içerikte toplanmakla beraber, öbekleri inceledikleri başlıklar noktasında farklılık göstermektedirler.

İncelenen kaynaklarda isim-fiil öbekleri şu şekilde ele alınmıştır: Fiillerden “-(İ)ş, -mE, -mEK” ekleriyle türetilmiş bir sözcükle; ardından gelen, anlam ilişkisi bulunan başka bir sözcüğün oluşturduğu öbekler isim-fiil öbeklerini oluşturmaktadır. “Umutsuz sevdalara tutulmak onlarda/Bozkıra doğru seyrele seyrele yaşamak

onlarda (Cemal Süreya), İş yapışı baştan savma olmuş., Soru sorma en iyi beyin jimnastiğidir.” cümlelerinde altı çizili gruplar isim-fiil gruplarını örneklemektedir.

İsim-fiil öbekleri bir cümle gibi düşünülecek olursa yüklem ögesi “-(İ)ş, -mE, -mEK” eklerini almış fiil olur ve bu fiil cümlelerde olduğu gibi sözcük öbeğinde de sonda yer alır.

İsim-fiil öbekleri cümlede isim görevinde bulunur ve isimlerin bulunduğu bütün hâllerde bulunurlar (Özkan-Sevinçli, 2008: 67). “Bu işi yapmayı ben senden çok istiyorum., Su seviyesi diz boyunu geçmeye başladı., Bütün gün çalışmaktan yoruldum., Sorunları çözümünde agresif davranıyor.” örnekleri bu öbeklerin “nesne, yönelme, çıkma, ayrılma” durumlarında bulunduğunu göstermektedir.

İsim-fiil öbekleri cümle içerisinde; yüklem “Sağlık için en iyisi spor yapmak”, özne “Bu gidiş dönüşü olmayan bir yolculuktu.”, yer tamlayıcısı “Söylenenleri tekrar etmeye başladı.” ve zarf tamlayıcısı “Sohbeti küçük bir gülüşle sonlandırdı.” olabilir (Özkan-Sevinçli, 2008: 67).

Bu öbeklerde yer alan “-mE, -mEK” ekli fiiller hareket adını, “-(İ)ş” ekli fiiller ise iş adını karşılamaktadır (Karahan, 1999: 26).

Öbeğin vurgusu hareket isminden önceki unsur üzerinde bulunur (Karahan, 1999: 26).

Sıfat-fiil öbekleri; sıfat-fiil ekleri “-En, -Esİ, -mEz, -Er, -DİK, -EcEK, -mİş” ten birini almış bir fiil ve bu fiile bağlı bir sözcük veya sözcük öbeğinden oluşmaktadır. “Tam da gelecek zamanı buldu., Tüm gülen çocukların hikâyesi bu., Gitmedik yer, aramadık sokak kalmadı.” cümlelerinde altı çizili öbekler, sıfat-fiil öbeklerini örneklemektedir.

Sıfat-fiil öbekleri cümle içerisinde sıfat “Gördüklerimden en iyisi bu yapılandı.” ve isim “İşi bilen insanın hâli bir başka.” görevlerinde bulunabilirler.

Sıfat-fiil öbeklerinde ögelerin yeri şiir dilinde değişikliğe uğrayabilir (Özkan-Sevinçli, 2008: 70): “*Şimdi sen tam çağındasın yanına varılacak/Önünde durulacak tam elinden tutulacak.* (Cemal Süreya)”

Sıfat-fiil öbekleri, “*vatansever, cankurtaran, çöpçatan, başbakan, ağaçkakan, konuksever, bilgisayar, oyunbozan, kardelen, kızkaçıran*” örneklerinde görüldüğü üzere birleşik sözcük yapımına uygundur (Karahana, 1999: 22; Özkan-Sevinçli, 2008: 71).

Bu öbeklerde vurgu sıfat-fiilden önce gelen unsur üzerindedir (Özkan-Sevinçli, 2008: 71).

Zarf-fiiller, fiillere eklenen “-İp, -ErEK, -mEdEn, -kEn, -DİKÇE” vb. eklerin eklenmesiyle oluşturulur. Zarf-fiil öbekleri ise; bu eklerden birini almış zarf-fiil ve anlamını tamamladığı sözcük ya da sözcük öbeğinin birarada kullanılmasıyla oluşurlar. Zarf-fiil ögesi, öbeğin en sonunda yer alır. “*Sabah kalkar kalkmaz işe gitti., İşi yaptıkça sevmeye başladı., Sokaktan başını kaldırmadan hızla geçti.*”

Bu öbekler, cümle içerisinde zarf tamlayıcısı olarak görev yaparlar: “*İşi bittikten sonra köprüyü geçerek eve gitti.*”

Kimi zaman sıfat-fiiller çeşitli çekim ekleriyle zarf-fiil öbeği oluşturabilir: “*Kendi aklının erdiğince bir iş yapıyor., Bu şarkıyı duydukça anılarım canlanır.*”

Öbeğin vurgusu, zarf-fiilden önce kullanılan unsurun üzerindedir (Karahana, 1999: 24).

Konunun en önemli ayrım yeri, bu öbeklerin yardımcı cümle olarak kabul edilip edilmeyeceği noktasıdır. Buna göre ilgili öbekleri yardımcı cümle olarak değerlendirmeyen dilciler, belirtilen öbeklerin iş, hareket, oluş bildiren fiillerle yapıldığını; ancak buradaki fiillerin aldıkları eklerle bu özelliklerini yitirdiğini

savunmaktadır. Aksi görüş ise, bu öbeklerin ekli olsa bile iş, hareket, oluş bildirdiği ve bu sebeple birer yardımcı cümle sayılması gerektiği yönündedir. Tartışma “cümle yapısı” konusunda da kendini gösterdiği için o bölümde daha ayrıntılı değinilecektir.

4.1.3. Sözcük Öbekleriyle İlgili Tartışmalar:

Günümüzde, dil bilgisi kitaplarında sözcük öbekleri tasnifi, daha çok önceden yapılmış sınıflamaları takip ve adeta üzerinde uzlaşmış bir geleneği sürdürme niteliğindedir. Dil bilgisi kitaplarında bu tasnif benimsense de, tasnif sistematığının yanlış olduğunu savunan bildirilerin ve alternatif tasniflerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Halil İbrahim Usta “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma” adlı makalesinde tasnif sorunuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır.

...geniş bir çerçevede, kelime grubunun kuruluş aşamasında bu kuruluşa katılan her bir morfolojik ya da sentaktik hususa yer veren bir incelemedir. Bu incelemede hangi ölçütlerin temel alındığı açık değildir. Bazı kelime grupları, kuruluşları aynı fakat ekleri farklı olduğu için, bazıları da kuruluşu aynı fakat öğeleri farklı kelime türlerinden olduğu için, bir kısmı ise kuruluşu aynı fakat zamanla bir kalıplaşmaya uğradıkları için ayrı başlıklar altında ele alınmışlardır. Tabî olarak şu sonuca varıyoruz ki, bu bir tasnif değil, yapı özelliklerine göre yapılmış bir sıralamadır (Usta, 2000: 209- 216).

Usta'nın özetlediği şekilde, mevcut sınıflamaya muhalif dilciler bu sınıflamaları, ana hatlarıyla çok yönlü ve çok boyutlu olması bakımından eleştirmektedirler. Bu sınıflamaların hem yapısal hem de işlevsel özelliklere göre yapıldığını belirten dilciler “*edat veya fiil grubu*” adlandırmasını örneklemektedir. Bu öbeklerde yapısal birimlerin esas alındığını, ancak tamlamalarda işlevin ön planda tutulduğunu söyleyerek bu durumun tutarsızlık yarattığını belirtmektedirler (Gökdayı, 2010: 1297-1319).

Sınıflamanın, öge sıralanışı ve dizimi üzerinden yapılması da kimi dilciler tarafından eleştirilmektedir. Bu dilciler, sözü edilen sınıflamanın “yargılı anlatımlar-yargısız anlatımlar” farkını gözardı ettiğini, bu ayrımın ancak yargılı anlatımlar için farklılık yaratabileceğini söylemektedirler. Bu tarzın benimsenmesi hâlinde asıl ögesi sonda bulunan öbekler Türkçenin sayılırken; birleşik fiil, edat öbekleri gibi öbeklerin kapsam dışı bırakılacağı ileri sürülmektedir (Usta, 2000: 209-216).

Hürriyet Gökdayı ve Mevlüt Erdem-Mustafa Sarı, yukarıda belirtilen itirazlara katılarak, bir sınıflama sistemi önermiştir. Buna göre, sözcük öbekleri; sözcük öbeğini oluşturan sözcüklerden, temel ögenin sözcük türüne bakılarak adlandırılmalıdır. Çünkü öbekler genel kabul gördüğü üzere temel/asıl öge ve yardımcı ögeden oluşmaktadır. Ve temel öge, öbek içerisinde hem anlam hem işlev bakımından öbeğin ağırlığını üzerinde taşımaktadır (Gökdayı, 2010: 1308; Erdem-Sarı, 2010: 322-331).

Tahir Kahraman ise, sözcük öbeklerinin “gösterdikleri yapısal özelliklere göre” ve “anlatım içindeki işlevlerine göre” olmak üzere iki bölümde incelenmesi gerektiğini savunmaktadır (Kahraman, 2009: 165). Kahraman, Gökdayı ve Erdem-Sarı’nın sınıflamasına “akademik yayınlarda sözcük öbeklerinin sınıflandırılması” bölümünde yer verilmiştir.

Öbek sınıflamalarıyla ilgili tartışmalar yalnızca sınıflandırma düzeyinde değildir. İçerikte de birtakım farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklardan doğan tartışmalar birkaç başlık altında aşağıda incelenecektir.

4.1.3.1. İsim Tamlamasıyla İlgili Tartışmalar:

Konuyla ilgili tartışmalar temel olarak şu noktalarda ortaya çıkmaktadır:

1. İsim tamlamalarının çeşitleri belirlenirken benimsenen sınıflama sistemi doğru mudur?

2. İyelik öbekleri birer isim tamlaması mıdır, kendi içerisinde ayrı bir türü mü teşkil eder?

3. “Takısız isim tamlaması” olarak adlandırılan öbekler isim tamlaması olarak mı sıfat tamlaması olarak mı değerlendirilmelidir?

4. Zincirleme isim tamlamaları belirtili isim tamlamasının bir çeşidi midir, isim tamlamaları içerisinde ayrı bir tür müdür?

İsim tamlamaları çeşitleri için genel olarak “belirtili, belirtisiz, takısız ve zincirleme” olarak belirlenmiştir. Ancak bu sınıflamalar, pek çok özelliğin birbirine karıştırılarak ortaya çıktığı düşüncesiyle eleştirilmektedir. Sınıflamaların belli bir sistematik içerisinde tek yönlü olarak yapılması gerektiğini savunan bu görüşe göre; isim tamlaması için belirlenen çeşitler hem bir düzen taşımamakta hem de çok yönlü çok boyutlu özellikler içermektedir. “Belirtili ve belirtisiz isim tamlamaları” belirlenirken “anlam” boyutu, “takısız isim tamlaması” belirlenirken ögelerin aldığı ekler, “zincirleme isim tamlaması” belirlenirken tamlamayı oluşturan sözcük sayısı dikkate alınmıştır. Önerilen sınıflamaya göre isim tamlamaları “yapı bakımından” ve “anlam bakımından” olmak başta ikiye ardından alt dallarına ayrılabilir (Demir, 2007: 27-54).

İyelik öbeklerinin isim tamlaması sayılacağı görüşü, Tahir Nejat Gencan (2006: 286), Leyla Karahan (1999: 13), İbrahim Delice (2003: 37), Süer Eker (2005: 462) tarafından savunulmaktadır. Bu görüşe göre iyelik öbeklerinde görülen kişi adlarının isim tamlamalarında tamlayan görevli isimlerden işlev olarak bir farkı yoktur. Her ikisi de öbeklerde “tümleyici” olarak düşünülmeli, öbekler birbirinden farklı değerlendirilmemelidir (Gencan, 2006: 286). Belirtilen dilciler, her iki öbeğin “tamlayan ve tamlanan” olmak üzere iki ögeden ve bu ögelerin şekildeki diziminden oluşması, tamlanan durumundaki sözcüğün, her iki sözcük öbeğinde de isim olmak zorunda olması, tamlayanın ilgi, tamlananın iyelik ekli hâlde bulunması “*benim kalemim*: iyelik takımı”, “*Arzu’nun kalem*”: isim tamlaması” ve her iki öbekte de tamlananda bulunan iyelik ekinin düşümüyle yeni bir yapı elde edilmesi “*Onun*

arabası yolda kalmış.: isim tamlaması, “*Onun araba iş görmez durumda.*”: sıfat tamlaması” ortaklıklarını göz önüne alarak iki öbeği bir tutmak gerektiği görüşünü savunurlar (Üstünova, 2007: 2-6).

Muharrem Ergin (1998: 382), Vecihe Hatiboğlu (1972: 21), Kerime Üstünova (2007: 6), Sezai Güneş (1995: 328), Tahir Kahraman (2009: 168) ise iyelik öbeklerinin zamir+isim, isim tamlamalarının isim+isim şeklindeki yapılarını iki öbeğin ayrı tutulması için temel farklılık olarak kabul etmektedir. Bu dilcilere göre iki öbek arasındaki diğer farklılıklar şu şekildedir ki bu sebeplerle iyelik öbekleri isim tamlaması olarak düşünülmemelidir. Belirtili isim tamlaması ile iyelik öbekleri arasında tamlayan ve tamlanan ekleri bakımından farklılıklar vardır. Belirtili isim tamlamasında tamlanan 3. kişi sayıldığından tamlayan eki “-İn” iken, iyelik öbeklerinde 1. kişiler için tamlayan eki “-İm” dir (Hatiboğlu, 1972: 22). İyelik öbeklerinde tamlayan mutlaka ilgi durum ekini almalıdır. “*benim elmam*” iyelik öbeği “*ben elmam*” şeklinde kullanılamaz. Ancak isim tamlamaları için bu genelleme yapılamaz. Zirâ belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan, tamlanana ilgi eksiz bağlanır. Belirtilen dilciler iyelik öbeklerinin kullanımında tamlayanın zorunlu olmadıkça belirtilmeyeceğini, tamlanandaki iyelik eklerinden anlaşılacağını söyler. Bu sebeple iyelik ekli tamlanan unsuru, tüm öbeğin yerini tutabilir. İsim tamlamalarında ise bu durumun görülmesi hâlinde isim tamlamasının özelliğini yitirip iyelik öbeği hâlini alacağı savunulur. İsim tamlamalarında tamlayan ve tamlananda birden fazla sözcük ya da sözcük öbeğinin yer alabiliyor olması da isim tamlamalarının iyelik öbeklerinden ayrı tutulması için dayanak oluşturmaktadır. Bu durum iyelik öbeklerinde, yalnız tamlananda birden fazla sözcüğün yer alabilmesi şeklinde görülür. Kimi belirtisiz isim tamlamaları, kalıplaşarak bu özelliklerini yitirmiş ve yeni bir varlık/kavrama karşılık olmuşlar, birleşik sözcük denilen yeni bir yapıya dönüşmüşlerdir: “*hanımeli, cumartesi, kuşbaşı*” gibi. Ancak aynı oluşum iyelik öbekleri için söz konusu olmamaktadır. İyelik öbekleri “sahiplik-aitlik” şeklinde yalın anlamlar taşımaktadır. Ancak isim tamlamaları bu anlamlar dışında sebep “*Deprem korkusu herkesi tedirgin etti.*”, zaman “*2012’nin yazı çok sıcak geçecekmış.*”, yer “*Yaylak çadırları, sıcakların kurtarıcısıdır.*”, kaynak “*Bu köyün ihtiyacı kuyu suyundan karşılanıyor.*”, araç “*Gelirken araba fırçası al.*”, köken

“*Silifke’nin yoğurdu meşhurdur.*” gibi zengin anlamları barındırmaktadır. İyelik öbeklerinde tamlayan ve tamlanan arasına başka sözcükler girebilir: “*benim canım dedem*” örneğinde görüldüğü gibi. Ancak bir isim tamlaması çeşidi olan belirtisiz isim tamlamalarında bu mümkün değildir. İyelik öbeklerinde, altı çeşit iyelik eki görmek mümkündür. İyelik öbeklerinin, bu ekler vesilesiyle “birinci tekil şahıs iyelik takımı, ikinci tekil şahıs iyelik takımı...” şeklinde adlandırılabileceği, ancak isim tamlamalarında yalnız üçüncü şahsa ait tekil ve çoğul iyelik eklerinin yer alabilecek olması, iki öbeğin ayrı tutulması gerekliliğini desteklemek için kullanılan özelliklerden biridir (Üstünoğlu, 2007: 2-6).

Takısız isim tamlamaları ile sıfat tamlamaları arasındaki tartışmalar bölümün üzerinde en çok söz söylenmiş konusunu oluşturmaktadır. Tartışmanın kaynakları, özetle şu şekilde sıralanabilir:

1. Her iki tamlama çeşidinde de, tamlamayı oluşturan sözcüklerin ek almıyor olması
2. Her iki tamlama çeşidinde de “tamlayan” unsurun tek başına ele alındığında “isim” olması
3. Tamlayan unsurun tek başına isim olmasına karşın, tamlama içerisinde sıfatlarınkine benzer bir anlam ve işlev taşıması. Bu nedenle, “işlev-anlam” arasında bir tercih yapma gerekliliği
4. Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, belirten unsurun ad mı yoksa sıfat mı olduğunun saptanamamış olması (Yavuz, 2000: 1-5).

Takısız ad tamlamaları-sıfat tamlamaları tartışmasının yaşanma sebebi de iyelik öbekleri-ad tamlamaları bölümünde görüldüğü üzere her iki öbeğin çok sayıda ortaklık taşımasından kaynaklanmaktadır. Dilciler arasında, ortaklıklara odaklananlar ve farklılıklara odaklananlar olarak bir ayrım belirmiştir.

Muharrem Ergin (1998: 381), Leyla Karahan (1999: 21), Tahir Kahraman (2009: 175), İbrahim Delice (2003: 24), Zuhale Kültüral (2009: 11) takısız tamlama olarak değerlendirilen örneklerin sıfat tamlaması olduğu görüşündedir. Tahir Kahraman, “Takısız Ad Takımı Sorunu” başlıklı yazısında bu durumun nedenlerini şöyle açıklamaktadır: İsim tamlamalarının olmazsa olmazı, ögeler arasındaki iyelik ilişkisidir. Ancak takısız ad tamlaması olarak benimsenen tamlamalar “*demir yol, altın bilezik*” gibi, bu ilişkiden yoksundur. İsim tamlamalarında belirtilenin iyelik eki alması, bu tamlamaların tipik özelliklerindendir. Ancak, takısız ad tamlamalarında belirtilen  gede bu ekin görülmemesi takısız ad tamlamalarının sıfat tamlaması olduğu görüşünü desteklemektedir. İsim tamlamalarında, her  ge ayrı ayrı birbirinden bağımsız olarak birer varlık-kavramın adıdır. Ancak takısız ad tamlamasında belirlenlerin bağımsız olmayıp, belirlenlerin “hangi maddeden yapıldığı veya neye benzediğini”ni bildirmeleri sebebiyle birer niteleme sıfatıdır. Türkçede anlatımı kısaltma eğilimi sebebiyle “*altından üretilmiş bilezik, demirden yapılmış yol, tahtayla kurulmuş köprü, aslana benzeyen asker, şeker gibi kız*” şeklindeki sıfat tamlamaları “*altın bilezik, demir yol, tahta köprü, aslan asker, şeker kız*” şeklini almakta, ancak bu şekilleriyle de sıfat tamlaması özelliklerini korumaktadır. Son olarak, isim ve sıfatların anlam kapsamaları üzerinde yoğunlaşan dilci; adların çok yönlü, çok boyutlu, zengin anlamlar taşıdığını, sıfatların ise bu zenginlikten mahrum, varlık ya da kavramların tek tek özelliklerini belirtecek şekilde zayıf anlamlar taşıdıklarını belirtmektedir. “*altın, demir, tahta, aslan, şeker*” sözcüklerinin de tek başlarına isim olmaları nedeniyle zengin anlamlar taşısalar da tamlama içerisinde bu kapsamlarının daralarak tamlananın “neyden yapıldığını-neye benzediğini” yansıtacak şekle dönüştüğünü ifade etmektedir (Kahraman, 2009: 175).

Süer Eker’in aşağıda yer verilen ifadesi, takısız ad tamlamalarının neden kabul edilmediğini özetleyerek bu tamlamaların neden sıfat tamlaması olarak görülmesi gerektiğini açıklamaktadır.

demir kapı, altın yüzük, platin küpe vb örneklerindeki demir, altın, platin sözcük türü olarak addır. Ancak Türkçe sözcüğün gerçek anlamda ad, sıfat, zarf oluşu söz dizimine bağlıdır. Türkçe sözcüklerin, eylemler dışında, tamamı addır.  ekimli eylemler bile özel durumlarda adlaşabilir... “demir

kapı” türündeki tamlamaların ilk ögesinin sıfat işlevinde olduğu kabul edilebilir (Eker, 2005: 467).

Tahir Nejat Gencan (2001: 188), Vecihe Hatiboğlu (1972: 18), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli (2008: 26), Sezai Güneş (1995: 339), Süer Eker (2005: 465), Mehmet Ali Yavuz (2000: 1-5) ise takısız ad tamlamaları ile sıfat tamlamalarını birbirinden farklı olarak incelemiş ve konunun, tamlayanların önünde kullanıldığı ismin neyden yapıldığı veya neye benzediğini belirtmesi yönüne vurgu yapmışlardır. Belirtilen dilciler takısız isim tamlamaları ve sıfat tamlamalarının birbirinden ayrı tutulması gerekliliğini şu temellere dayandırmaktadır: Sıfat tamlamalarında; isim ve sıfat arasına başka sözcükler de girebilirken, takısız isim tamlamalarında böyle bir kullanım görülmez. “*büyük demir kapı-demir büyük kapı*” üzerinden örneklenebilecek düşünceye göre, “demir kapı” tamlaması bir takısız ad tamlamasıdır ve ikinci örnekteki şekli yanlış bir kullanımdır. Biçim açısından konunun ele alınışı, isim ve sıfatların aldığı ekler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Takısız isim tamlamalarında ilk sözcüğün isim olması sebebiyle isim tamlaması sayılması gerektiği, bu sözcüğün ancak “-lı” ve “-sız” eklerini alarak sıfatlaşacağı söylenmektedir. Görüşü örneklemek açısından “*beyaz ev*” tamlaması kullanılacaktır. Bu düşünceye göre “beyaz” sözcüğü bir rengin adıdır ve iki adın biraraya gelmesiyle isim tamlaması meydana gelmektedir. Sözcük, belirtilen ekleri alarak sıfatlaşır ve “*beyazlı ev*” olacak şekilde sıfat tamlamasını oluşturur (Yavuz, 2000: 1-5). Bir diğer ayrım sıfatların klasik dil bilgisinde yalnızca işlev açısından değerlendirilmesi sebebiyle, sıfatlarla ilgili yanlış algıların varlığıdır. Bu görüşe göre, sıfatların sadece adı belirten ya da niteleyen sözcükler olarak tanımlanması hâlinde adların da bu işi yapacağı belirtilir. Bu kabulden hareketle “*domates salçası, biber turşusu*” gibi tamlamaların da sıfat tamlaması sayılabileceği söylenmektedir.

Zincirleme isim tamlamaları konusundaki tartışma, bu tamlamaların belirtili veya belirtisiz isim tamlamalarının birer uzantısı olup olmadığı görüşünden kaynaklanmaktadır. Zincirleme isim tamlamalarını belirtili veya belirtisiz isim tamlaması içerisinde değerlendiren dilcilere göre, bu tamlamalara, başka bir ismin katılmasıyla üç isim unsuru elde edilmez. Örneğin, “*elbisenin yakasının düğmesi*”

tamlaması “elbisenin yakasının” tamlayanı ve “düğmesi” tamlananıyla iki unsurdan oluşmaktadır (Karahan, 1999: 15) ve belirtili isim tamlamasının genişletilmesiyle elde edilmiştir. Benzer şekilde “*diş fırçasının rengi, biber turşusunun acısı*” tamlamaları da belirtisiz isim tamlamalarının uzantısı olup “diş fırçası” tamlayanı-“rengi” tamlananı ve “biber turşusu” tamlayanı-“acısı” tamlananı olmak üzere iki ögeden oluşmaktadır.

Bu tamlamaların belirtili isim tamlamasının genişlemesiyle oluştuğu düşüncesi, tamlayanları, tamlananları ya da her iki ögesinin de birer belirtili isim tamlaması oluşu temeline dayanmaktadır. Bu bölümde yine isim tamlamalarının bir sözcük öbeği olması nedeniyle tek öge olarak sayılması, işlem görmesi gerektiği vurgusu yapılmakta ve zincirleme isim tamlamalarının aslında iki ögeden oluşmuş bir isim tamlaması olduğu belirtilmektedir.

Zincirleme isim tamlamalarının varlığını kabul eden dilciler ise (Gencan, 2001: 193; Banguoğlu, 2007: 499; Eker, 2005: 465; Kahraman, 2009: 172; Paçacıoğlu, 1987: 65; Güneş, 1995: 341; Delice, 2003: 38) bu tamlamalarda anlam olarak birbirine girişik ve eklerle birbirine bağlanmış, bir ya da iki ögesi isim tamlaması olan tamlamalar olduğunu savunmaktadırlar. Ancak bu dilciler, ögeleri oluşturan tamlamalardaki sözcükleri teker teker değerlendirmektedir.

4.1.3.2. Sıfat Tamlamalarıyla İlgili Tartışmalar:

Sıfat tamlamalarıyla ilgili dilcilerin genel olarak görüş birliği içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak “*gözü açık, ağzı bozuk*” gibi örneklerin ne şekilde değerlendirileceği tartışma konusudur. Kimi dilciler belirtilen öbekleri “isnat grupları” olarak incelemektedir. Bu noktada ise isnat gruplarının hangi başlık altında değerlendirileceği konusunda farklılıklar görülür. Leyla Karahan, İbrahim Delice, Zuhale Kültür, Raşit Keskin, Ulucan ve diğerleri isnat öbeklerine kısaltma öbekleri içerisinde yer verirken; Muharrem Ergin, Burhan Paçacıoğlu, Sezai Güneş kelime grupları başlığı altında yer vermişlerdir. Tahir Kahraman ise, kısaltma öbeklerini

birer “iyelik ekiyle kalıplaşmış sıfat öbeği” olarak kabul etmiş, bu sebeple “isnat grupları” şeklinde bir başlığı kullanmamıştır.

İsnat öbeklerini “kısaltma grubu” sayan dilciler, bu seçimlerini ilgili öbeklerin ardından gelen sıfat-fiil veya adların düşerek kısalmış görünümünde olmasıyla açıklamaktadırlar. Bu dilciler, isnat öbeklerinin genelinin arkasından “olan” veya “olarak” sözcükleri getirilerek tamamlanacak havasında olduğunu belirtmektedirler (Ergin, 1998: 393). Bu öbeklerin sıfat tamlaması gibi görünme sebeplerini, ilk sözcüğün isim, ikinci sözcüğün ise çoğu zaman sıfat olmasından kaynaklandığını düşünmektedirler. Bu görüntünün, şeklen ters sıfat tamlaması olsa da anlam olarak her zaman sıfat tamlaması özelliği göstermediğini savunurlar. Görüş için “*sütü bozuk*”, “*eli açık*”, “*gözü kara*” örnekleri verilmektedir. Bu öbekler elbette ki “bozuk süt”, “açık el” ve “kara göz” anlamında değildir. Ayrıca bu türlü yapılarda “*aklı havada*”, “*eli kulağında*”, “*gözü yukarıda*” örneklerinde görüldüğü gibi ikinci unsurun her zaman sıfat olmadığı belirtilerek bu yapıların sıfat tamlaması sayılmasına karşı çıkmaktadırlar (İlhan, 2001: 1-18).

Öte yandan karşıt görüşteki dilciler, (Kahraman, 2009: 178; Banguoğlu, 2007: 304; Eker, 2005: 478) ilgili tamlamaları birleşenleri yer değiştirmiş sıfat öbeği olarak görmekte, iyelik ekinin ise ögeler arasındaki anlam ilişkisini pekiştirdiğini söylemektedir (Banguoğlu, 2007: 304). Bu dilcilerde isnat öbekleri “birleşik sıfat” (Banguoğlu, 2007: 304), “iyelikli sıfat öbekleri” (Kahraman, 2009: 178) gibi başlıklar altında değerlendirilmiştir.

4.1.3.3. Diğer Sözcük Öbekleriyle İlgili Tartışmalar:

Özel ad öbeklerinin ad+soyad şeklinde oluştuğu konusunda dilciler görüş birliği içerisindedir. Ancak bu öbeklere “*Ulubatlı Hasan, Deli Dumrul, İkinci Selim*” şeklindeki ifadelerin eklenip eklenmeyeceği tartışmalıdır. Bu tartışma; örnekteki gibi kullanımlarda, isim unsuruna sorulan “hangi” sorusuna cevap veren ve ismi niteleyen bir sözcüğe yer verildiği için -“*Ulubatlı, Deli, İkinci*”- kimi dilciler tarafından sıfat tamlaması olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu öbekleri özel ad öbeği

olarak kabul eden dilciler ise, örneklerin bilhassa soyadlarının kullanılmadığı dönemde görüldüğünü ve soyadı işlevini gören sözcükler olduklarını savunmaktadırlar (Banguoğlu, 2007: 516). Buna göre sıfat tamlaması kuruluşunda olsalar dâhi sıfatlar sıfatlık özelliklerini yitirmiş, bir şahsı adlandırmak için kullanılan isim görevini almıştır. Sıfat tamlamalarında vurgunun başta olmasına rağmen özel ad öbeklerinde sonda yer alması bu öbeklerin sıfat tamlaması sayılamayacağını göstermek için kullanılan görüşlerden biridir (Karahan, 1999: 33).

Kurum ve yer adlarının hangi bölüm içerisinde değerlendirileceği konusunda da bir uzlaşma yoktur. “*Cumhuriyet Üniversitesi, Adnan Menderes Havaalanı*” gibi yer bildiren özel adlar için bir grup dilci, özel isim bildirmeleri sebebiyle özel ad öbeği olmaları gerektiğini savunmaktadır. Sezai Güneş, bu yapılardaki öbeklerin özel bir varlık-kavram karşılıksalar bile, belirtisiz isim tamlaması kuruluşunda oldukları için “belirtisiz isim tamlaması” olarak değerlendirilmeleri gerektiği görüşündedir. Dilciye göre, özel ad öbekleri, birbirlerine eksiz bağlanan isimlerden oluşurken, bu öbeklerde ikinci sözcük nesne durum ekini almıştır (Güneş, 1995: 335). Tahir Kahraman ise bu türlü öbekleri “eksiz belirtili ad takımı” başlığı altında değerlendirmektedir. Kahraman’a göre bu öbeklerin belirtili olma özelliği, belirten ögesinin konuşan/dinleyen tarafından bilinen bir varlık/kavram adı olmasından kaynaklanmaktadır (Kahraman, 2009: 172).

Özel ad öbekleriyle ilgili bir tartışma da bu öbeklerin birleşik isim olarak adlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Özel ad öbeklerini birleşik isim olarak değerlendiren dilciler (Ergin, 1998: 385; Karahan, 1999: 32; Kültürel, 2009: 23; Özkan-Sevinçli, 2008: 36), birleşik isimlerde olduğu gibi özel ad öbeğini oluşturan sözcüklerin de gerçek anlamlarını kaybettiği ve tek bir varlık veya kavramı karşılamak üzere bir araya geldiklerini belirtmektedir.

Birleşik isim adlandırmasına karşı çıkan dilciler ise (Delice, 2003: 28; Kahraman, 2009: 176), birleşik isimlerin bitişik, özel ad öbeklerinin ögelerinin ayrı yazıldığı noktasına dikkat çekmektedir. Birleşik isimlerle özel ad öbeklerini birbirinden ayrı tutan dilciler içerisinden İbrahim Delice konuyu şöyle açıklamıştır:

Bu kelime öbeği birleşik kelime ve unvan öbeği ile karıştırılmamalıdır. Birleşik kelime, birden çok kelimenin yeni bir anlam ifade etmek üzere birleşip kalıplaşmasıyla meydana gelmiş bir kavramı gösteren tek kelimedir: ayakkabı, hanımeli, boşboğaz, adamakıllı gibi. Unvan öbeği ise, özel ismin sonuna unvan ve akrabalık isimlerinin getirilmesiyle kurulur: Mehmet Efendi, Ayşe teyze gibi (Delice, 2003: 28).

Bağlama öbekleriyle ilgili değişik yorumlar, tartışma boyutunda olmayıp farklılaşma düzeyinde kalmıştır. Bu farklılaşma konuyla ilgili kullanılan terimlerden başlamaktadır. Bağlama öbekleri, akademik yayınlarda “bağlaçlı tamlama, bağlaç öbekleri, bağlam öbekleri, bağlama grubu, bağlama edatı öbeği, bağlaçlı sözce” şeklinde değişik isimlerle varlık göstermektedir. Konunun kapsamı bakımından da dilciler arasında farklılıklar mevcuttur. Noktalama işaretleri, özellikle virgül ve noktalı virgülle bağlanan öğelerin bağlama gruplarına dâhil edilip edilmeyeceği gibi. Leyla Karahan, Muharrem Ergin, Burhan Paçacıoğlu, Vecihe Hatiboğlu, Nurettin Demir-Emine Yılmaz, İbrahim Delice, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Süer Eker noktalama işaretleriyle bağlanan öğeleri kapsam dışında tutarken; Tahir Kahraman, Ahmet Topaloğlu noktalama işaretleriyle birbirine bağlanmış unsurları da bu gruba dâhil etmektedir: “*Okumak, haz duymaya, zihnimizi süslemeye ve yetkimizi arttırmaya yarar. Bacon, Enver Ali gülümseyerek ve kadınların yüzlerine bakmayarak, Biraz hastalanmıştı, dedi.* M. Ş. Esendal” (Kahraman, 2009: 183).

Birleşik fiiller konusunun ne şekilde sınıflandırıldığına daha önce değinilmişti. Konuyla ilgili tartışma bu sınıflamalardan ileri gelmektedir. Sınıflamanın “anlamca kaynaşmış birleşik fiiller” şeklindeki başlığına karşı olan dilciler, birleşik sözcüğü oluşturan sözcükler arasında hem şeklen hem anlamca bir kaynaşıklığın zaten var olduğunu söylemektedir. Örneğin “*Akın et-, göç et-, memnun ol-, son bul-, yürüyebil-, aliver-, bekleyecek ol-*” gibi birleşik fiillerde anlam kaynaşması, bir ismi fiil durumuna getirme şeklinde; “*tutabil-, bakakal-, gidecek ol-*” vb. örneklerde ise, temel fiildeki anlama bir işlev inceliği, ona gücü yetebilme, süreklilik vb. anlamlar katma şeklindedir. Bu sebeple “anlamca kaynaşmış birleşik fiiller” başlığının diğer birleşik fiillerden ayırıcı bir nitelik taşımadığı savunulmaktadır (Korkmaz, 1998: 3-14).

Filimsi öbekleriyle ilgili tartışma, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillere, sözcük öbekleri içerisinde yer verip vermeme noktasında da baş göstermektedir. Kimi araştırmacılar bu öbekleri yargılı veya yarım yargılı anlatımlar olarak düşünüp sözcük öbekleri içerisinde değerlendirmemektedir. Bu dilcilere göre ilgili öbekler “cümlecik”, “tümccemsi” terimleriyle karşılanmak suretiyle cümle konusu içerisinde ele alınmaktadır (Banguoğlu, 2007: 501). Sözcük öbekleri içerisinde fakat, fiillik özelliklerini yitirmemeleri, bağımsız cümle kurgusunu korumaları ve yan cümle oluşturmaları bakımından “yüklemsi öbekleri” başlığı altında inceleyen dilciler de vardır (Delice, 2003: 43). Öte yandan bu öbeklerin cümleyi “belirtme, niteleme, örnekleme, pekiştirme” vb. açılardan tamamladığı ancak tek başlarına bir yargı belirtmediği görüşü daha yaygındır. Bu görüşü benimseyen dilciler, konuya sözcük öbekleri başlığı altında yer vermektedir (Karahana, 1999: 21- 26; Özkan-Sevinçli, 2008: 65-71; Kültürel, 2009: 13-16). Tahir Kahraman ise, filimsileri çift görevli olarak kabul ettiği için bu öbekleri hem belirtme hem yargı öbekleri içerisinde değerlendirmektedir (Kahraman, 2009: 177-181, 221). Konuya çalışmamızda “yapısına göre cümleler” bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Sayı öbekleri de dilciler arasında farklılıklar içeren konular arasındadır. Tahir Kahraman, bu türlü kuruluşların “sıfat takımı” (Kahraman, 2009: 177) ve “toplamalı sayı öbeği” (Kahraman, 2009: 179) olmak üzere ikiye ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre ilk grupta “*dört bin, üç yüz*” gibi küçükten büyüğe doğru ilerleyen kullanımlar, ikinci grupta ise “*bin yüz elli beş, on üç, yüz yirmi bir*” gibi küçükten büyüğe doğru ilerleyen kullanımlar yer almaktadır.

Bazı dilciler ise sayı öbekleri ile sıfat tamlamalarının birbirinden farklı olduğunu savunmaktadır. Bu görüş şöyle açıklanmıştır:

Sayı öbeği ile sayı isimlerinden yapılan sıfat tamlamasını birbirinden ayırmanın yolu isimler arasındaki matematiksel ilişkiye dikkat etmektir. Sayı öbeğinde sayılar arasında bir toplama $+/$ ilişkisi mevcuttur: $10+6=$ on altı gibi. Sayı isimlerinden yapılan sıfat tamlamasında ise bir çarpma $/x/$ ilgisi bulunmaktadır. $100 \times 1000 =$ yüz bin gibi (Delice, 2003: 29).

Bir görüş ise, öbeği oluşturan her sözcüğün isim olduğu ve bu isimlerin yalın hâlde bulunduğunu söyleyerek ilgili öbekleri “takısız tamlama” olarak kabul etmektedir (Hatiboğlu, 1972: 20).

4.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Sözcük Öbekleri

1981 programında dil bilgisi için ayrılan bölüm, “özel amaçlar” ve “öğrencilere kazandırılacak davranışlar” olarak ikiye ayrılmış, bu ayrım 6.-7. ve 8. sınıflar için ayrı ayrı düzenlenmiştir. 1981 programının uygulanışını görmek açısından incelenen kaynak ders kitabı Beşir Göğüş’ün “Ortaokullar için Türkçe Dersleri” dir. 1981 programında kazanım ifadeleri sınırlı sayıda ve çok genel olarak belirtildiğinden hangi konuların ne şekilde ele alındığı ders kitapları incelenerek saptanmıştır. Buna göre programın kullanıldığı dönemde sözcük öbekleri içerisinde “birleşik fiil öbekleri, fiilimsi öbekleri, isim tamlamaları, sıfat tamlamaları ve ikilemeler”e yer verildiği görülmektedir.

1981 programında “isim tamlamaları” ifadesinin kullanılmadığı görülmektedir. 1981 programına göre düzenlenmiş ders kitabında “isim tamlaması nedir?, belirtili ve belirtisiz isim tamlaması nedir?, farkları nelerdir?” soruları 6. sınıf kademesi için şu şekilde açıklanmıştır:

Yazıdaki satırlarda geçen “konserve kutusu” bir isim tamlamasıdır. “Kutu” isminin anlamı “konserve” ismiyle tamamlanmıştır. Ancak bu tamlama belli bir kutuyu değil, bir tür kutuyu bildirmektedir. Bu tür isim tamlamalarına belirtisiz isim tamlaması denir. Eğer konservenin kutusu, Ahmet’in kalemi, kitabın kabı deseydik daha belirli anlamda bir isim tamlaması yapmış olurduk. Bu tür tamlamalara da belirtili isim tamlaması deriz (Göğüş, 1990: 54).

İsim tamlamasına 7. sınıfta da “Yılan zehri, enstitü memuru, zehrin ilâcı” kelimelerine dikkat ediniz; bunlarda sonraki ismin anlamı, baştaki isimle tamamlanmıştır. Bu türlü tamlamalara isim tamlaması dendiğini bilirsiniz.” (Göğüş, 1990: 57) ifadeleriyle yer verilmiştir. İsim tamlamalarına benzer bir tanımla 8. sınıfta da değinildiği görülmektedir (Göğüş, 1990: 11).

Bu açıklamalardan sonra etkinlik olarak, -eski ders kitaplarında “etkinlik” adı benimsenmemiştir.-öğrencilerden belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarının ek bakımından farklarını göstermesi, metindeki belirtisiz isim tamlamalarını bulması ve bu tamlamaları belirtili hâle getirmeleri istenmektedir.

1981 yılı öğretim programında zincirleme isim tamlamasına dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Ancak ders kitaplarında zincirleme isim tamlaması kabul edilmiş ve “1. Tavşan suyu bir isim tamlamasıdır. Tavşanın suyunun suyu şeklinde, buna bir isim daha takılmış olduğunu görüyorsunuz. Bu türlü isim tamlamalarına zincirleme isim tamlaması denir.” (Göğüş, 1990: 90) şeklinde açıklanmıştır.

1990-2005 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(1998)(6.sınıf)(DPY) Aşağıdaki isim tamlamalarından hangisi, çeşidi yönünden diğerlerinden farklıdır?

- A) Kapı kolu B) Sınıf defteri
C) Adamın evi D) Yatak odası

ÇÖZÜM: Yanıtlarda A, B, D seçenekleri belirtisiz, C seçeneği belirtili isim tamlaması örneğidir. Doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1998)(FL/AÖL) Bazı ad tamlamalarında tamlayan, tamlananın neden yapıldığını göstermektedir? Aşağıdakilerden hangisi bu özellikte bir ad tamlaması değildir?

- A) Pirinç pilavı B) Pamuk ipliği
C) Bal kabağı D) Domates salatası

ÇÖZÜM: “bal kabağı” tamlamasında

ham madde- ürün ilişkisi yoktur. Yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1999)(7.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde zincirleme ad tamlaması vardır?

- A) Bu yıl sarımsağın fiyatı çok yükseldi.
B) Bölgemizde pancar sökümüne başlandı.
C) Tarım işçilerinin ücretleri artırıldı.
D) Toprağın gübrenmesi verimi artırır.

ÇÖZÜM: “tarım işçilerinin ücretleri” zincirleme isim tamlaması olarak düşünülmüştür. Yanıt “C” seçeneği olarak verilmiştir.

(2001)(FL/AÖL) “kendi” sözcüğü

aşağıdaki dizelerin hangisinde, iyelik anlamını pekiştirmiştir?

- A) Kendi minare boylu
Benden gölgelik ister
B) Kendim gurbet elde, gönlüm sılada
Ötme garip bülbül gönül şen değil
C) Kendi köyün dururken
El köyü vatan m'olur
D) İstedim kendimi bu göle atam,
Elimi uzatıp yavruyu tutam

ÇÖZÜM: “köyün” ifadesinde yer alan “+ün” eki hangi şahsın anlatılmak istendiğini açıklamaktadır. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2002)(7.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki ad tamlamasının türü diğerlerinden farklıdır?

- A) Sera domatesi yeteri kadar lezzetli olmuyor.
B) Kalemlerini dolabının gözüne yerleştirdi.
C) Arkadaşımın Ay tutulmasını izledik.
D) İş dönüşünde pazara uğrayalım mı?

ÇÖZÜM: “dolabının gözündeki” belirtili isim tamlamasıdır. Diğer seçeneklerde yer alan tamlamalar belirtisiz isim tamlaması özelliğindedir. Yanıt “A”

seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2003)(OKS) Ateşte kaynayan su, tuz, yağ neye yarenlik ettiyse onun adını aldı çorba. Domates oldu, mercimek oldu, tarhana oldu. Aşağıdakilerin hangisinde, bu açıklamadakine benzer bir ilişki kurulamaz?

- A) Demir kapı B) Bez bebek
C) Asma köprü D) Tel örgü

ÇÖZÜM: “asma köprü” tamlaması benzerlik ilişkisine dayalıdır. Yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2004)(6.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde belirtili isim tamlaması vardır?

- A) Bahçe duvarı bakımsızlıktan yıkılmıştı.
B) Kapının kilidi hâlâ onarılmamıştı.
C) Van kedisi sevimli bir hayvandır.
D) Bu konuda belediye başkanı yetkilidir.

ÇÖZÜM: Diğer seçeneklerde yer alan “bahçe duvar, van kedisi, belediye başkanı” belirtisiz isim tamlamasıyken, “kapının kilidi” belirtili isim tamlamasıdır. Yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

2005 programında incelenen konular “dil bilgisi” öğrenme alanı dâhilinde yer almakta olup; “amaç ve kazanımlar”, “etkinlik örnekleri” ve “açıklamalar” şeklinde üç kolda ele alınmıştır. Bu programa dayalı incelenen kitapları ise “öğrenci çalışma kitabı” ve “öğrenci kılavuz kitabı” olmak üzere iki adettir.

2005 programında sözcük öbekleri içerisinde “isim tamlaması, sıfat tamlaması, fiilimsi öbekleri, birleşik fiiller” ele alınmıştır. Buna göre konular öğretim programı ve ders kitaplarında şu şekilde incelenmiştir:

2005 programında isim tamlamalarıyla ilgili 6. sınıflar için, “İyelik eklerinin işlevlerini kavrar.”, “İsim tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar.” amaç ve kazanımları belirlenmiştir (MEB Tal. Ter. Kur, 2006: 42). Bu amaç ve kazanımlar “İsim tamlamalarında belirtili ve belirtisiz tamlama çeşitlerine değinilir. Zincirleme isim tamlamasının ayrı bir tamlama çeşidi olmadığı, belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarının iç içe girmesiyle oluştuğuna dikkat çekilir. İsim tamlamalarının anlam özelliklerine ağırlık verilir.” şeklinde açıklanmıştır.

2005 programında, isim tamlamaları ilk defa 6. sınıfta, “3. Tema: Duygular ve Hayaller” içerisinde “Çocuk ve Resim” metninde ele almıştır. İlgili temanın dil bilgisi kazanımı “İsim tamlamasının unsurları (tamlayan, tamlanan), ve türleriyle (belirtili, belirtisiz, zincirleme) ilgili bilgileri uygular” olarak belirlenmiştir (Erol ve diğerleri, 2006: 186).

Buna göre isim tamlamaları için ilk etkinlikte “*deniz kabuğu, elma şekeri, cep telefonu ve çamaşır makinesi*” fotoğrafları verilerek isimleri, bu isimlerde kaç sözcük kullanıldığı ve nedenleri sorulmuştur (Erol ve diğerleri, 2006: 83). Bir sonraki etkinlik, bulmaca etkinliğidir. Karışık şekilde verilmiş harflerin yer aldığı bulmacada belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarının bulunması istenmiştir. Bulmacanın neticesinde “isim tamlaması iki ismin bir araya gelmesinden oluşur” ve “iki isimden biri mutlaka ek alır” şifrelerine ulaşılması beklenmektedir (Erol ve diğerleri, 2006: 85). Bu uygulamalarla yapılandırmacı yaklaşıma göre düzenlenmiş yeni çalışmalarda

“eğlenerek öğrenme” ve “yaparak yaşayarak öğrenme” ilkelerinin işlerlik kazandığı görülmektedir. Diğer etkinliklerde isim tamlamalarını bulma, uygun eklerle isim tamlaması oluşturmaya yöneliktir.

Öğretmen kılavuz kitabında ise öğretmenlerden, bu etkinliklerden sonra isim tamlamalarının şu özelliklerine değinmeleri istenmektedir: “İsim tamlamaları en az iki isimden oluşur, tek bir varlığı karşılar, ilk isim tamlayan- ikinci isim tamlanan adını alır.” Öğretmen kılavuz kitabında isim tamlamaları “belirtili, belirtisiz ve zincirleme” olmak üzere üç çeşide ayrılmaktadır. Bu çeşitlerden belirtili isim tamlamaları “tamlayan ve tamlananın ek aldığı”, belirtisiz isim tamlamaları “sadece tamlananın ek aldığı”, zincirleme isim tamlaması “belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarının iç içe geçmiş şekli” olarak tanımlanmıştır (Erol ve diğerleri, 2006: 191).

2005-2009 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(2005)(6.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde tamlama vardır?

A) Gül, kitapları çantaya yerleştirdi.

ÇÖZÜM: “elma ağaçları” tamlamasına yer verildiği için yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2006)(6.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde isim tamlaması vardır?

- A) Uzun süren bir yürüyüşten sonra eve geldik.
- B) Çalışkan insanı herkes sever.
- C) Dün sinemada güzel bir film seyrettik.
- D) Kışın ortasında kömürsüz kaldık.

ÇÖZÜM: Cümle içerisinde “kışın

ortası” belirtili isim tamlaması kullanılmıştır. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2006)(7.sınıf)(DPY) B) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde tamlayanı düşmüş bir isim tamlaması vardır?

- A) Fikirleri herkesi çok etkilemişti.
- B) Onu, bizden daha iyi tanıyordu.
- C) Verilen işi eksiksiz yapmıştı.
- D) Başarmak için, çalışmak gerektiğini biliyordu.

ÇÖZÜM: “(onun) fikirleri” tamlamasında “onun” tamlayanı düşmüştür. Yanıt “A” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2007)(7.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde isim

tamlaması vardır?

- A) O an mavi gözleriyle ıslıl ıslıl baktı.
 B) Her sabah yürüyüş yaparım.
 C) Kırmızı balıkları havuzda görmüş.
 D) Selma Hanım'ın çiftliğine gideceğiz.

ÇÖZÜM: Diğer seçenekleri tamlamalar sıfat özelliğindedir. “Selma Hanım’ ın çiftliği” isim tamlamasıdır. Yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiştir

Sıfat tamlamalarıyla ilgili etkinlik, açıklama ve sorular şu şekildedir:

1981 programında “tamlama” ifadesine yer verilmediği görülmüştür. Ancak 6. sınıflar için belirlenmiş 6. amaçta “Cümledeki görevine ve anlamına göre aynı kelimenin hangi türde kullanıldığını anlayabilmek.” ifadesi sıfatların yapı olarak isimden bağımsız varlık gösterememesi sebebiyle sıfat tamlamaları içerisinde değerlendirilebilir. Benzer şekilde 9. amaç “Cümle içinde niteleme ve belirtme sıfatlarını (işaret, belgisiz, sayı, soru sıfatları) tanıyabilmek, kullanabilmek.” ifadesi de tarafımızca bu kapsamda değerlendirilmiştir (MEB, 1995: 64).

Ders kitaplarında sıfat tamlaması konusu, sıfatla birlikte incelenmiş ve şu şekilde açıklanmıştır:

1. Birinci ok, ikinci ok, uzun ok, kısa ok sözlerinde, ok isminin anlamı hangi kelimelerle belirtilmiş?-2. İsimlerin başına gelerek onların şeklini, rengini, sırasını, sayısını belirten kelimelere sıfat denir.” Şu sözlerde sıfatları gösteriniz: Kötü niyet, iyi niyet, yüz adım, seksen adım, korkunç teklif, zavallı adamlar,-3. Sıfatla ismin meydana getirdiği gruba sıfat tamlaması denir. Birkaç sıfat tamlaması da siz bulunuz (Göğüş, 1990: 66).

Aynı konu 7. sınıfta, “Bir sıfatla bir isimden oluşmuş tamlamalara sıfat tamlaması denir.” şeklinde açıklanmıştır (Göğüş, 1990: 24).

1990-2005 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:
(1997)(FL/AÖL) Aşağıdaki tamlaması vardır?
cümlelerin hangisinde sıfat A) Medeniyet, insan zekâsının

ürünüdür.

B) Çocuğun gözleri deniz mavisi idi.

C) Sınıfın camlarını taktırmamız gerekiyor.

D) Elindeki kalemi arkadaşına verdi.

ÇÖZÜM: seçeneklerde sırasıyla “insan zekâsının ürünü”, “çocuğun gözleri- deniz mavisi”, “sınıfın camları” tamlamaları isim tamlamasıdır. D seçeneğindeki “elindeki kalem” sıfat tamlamasıdır. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(1998)(7.sınıf)(DPY) Aşağıdaki mısraların hangisinde sıfat tamlaması yoktur?

A) Öğün, ey Çanakkale, cihan durdukça öğün!

B) Ömründe göstermedin bin düşmana bir düğün.

C) Sen bir büyük milletin savaşa girdiği gün,

D) Başına yüz milletin birden üşüştüğü yersin!

ÇÖZÜM: Seçeneklerde sırasıyla “bin düşman- bir düğün”, “bir büyük millet”, “yüz millet” sıfat tamlamaları vardır. Ancak “A” seçeneğinde sıfat tamlaması bulunmamaktadır. Yanıt “A” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2000)(6.sınıf)(DPY)

Aşağıdakilerden hangisi sıfat tamlaması değildir?

A) Tanıdık simalar

B) Duvardaki saat

C) Tembel insanlar

D) Sel felaketi

ÇÖZÜM: “sel felaketi” belirtisiz isim tamlamasıdır. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2000)(7.sınıf)(DPY) Aşağıdaki mısraların hangisinde sıfat tamlaması yoktur?

A) Kandilleri yanardı küçük minareimiz,

B) Yeni bir hayat başlar içinde evimiz,

C) Tatlıları yapılır bayram günlerimizin,

D) Annemin beyaz eli taze yufka kokardı.

ÇÖZÜM: “bayram günleri” belirtisiz isim tamlamasıdır. Diğer seçeneklerde yer alan tamlamalar sıfat tamlamasını örneklemektedir. Yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2001)(DPY)(8. sınıf) Bazı deyimler, ters çevrilen sıfat tamlamasının birinci sözcüğüne iyelik eki getirilerek yapılmıştır. Aşağıdaki hangi cümlede bu açıklamaya uygun deyim yoktur?

- A) Kara haber insanları yasa boğdu.
- B) Dostluk, ağzı pek olmayı gerektir.
- C) Söyledikleri gibi bağı yanık bir insanmış.
- D) Bu olaydan da yüzü ak çıktı.

ÇÖZÜM: Seçeneklerde sıfat tamlamaları “pek ağız>ağzı pek, yanık bağı>bağı yanık, ak yüz>yüzü ak” şeklinde verilen ifadeye uygun kullanımlar oluşturmuştur. Ancak “A” seçeneğinde böyle bir kullanım yoktur.

(2003)(6.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde sıfat tamlaması vardır?

- A) Kızın eldiveni kayboldu, dediler.
- B) Babası, çocuk bisikleti satıyor.
- C) Serin günler kapıya dayandı.
- D) Doktor hastaya, “Kuyu suyu içme!” dedi.

ÇÖZÜM: “C” seçeneğinde yer alan “serin günler” sıfat tamlamasıdır. Diğer seçeneklerde yer alan tamlamalar isim tamlamasıdır. Yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2003)(6.sınıf)(DPY) Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki tamlamanı hem tamlayanı hem tamlananı ek almamıştır?

- A) Halk, durakta uzun kuyruk oluşturmuştu.
- B) Turistler topluca Ankara Kalesi’ni gezdiler.
- C) Masanın üstündeki gazeteyi aldı.
- D) Yaz tatilinde okulun badanası bitirildi.

ÇÖZÜM: Soruda sıfat tamlaması sorulmak istenmiştir. Doğru yanıt “uzun kuyruk” tamlamasını içeren “A” seçeneğidir.

2005 programında sıfat tamlamaları için 6. sınıf kademesinde belirlenmiş amaç ve kazanımlar: “Sıfatların cümledeki işlevlerini fark eder, sıfatları işlevlerine uygun olarak kullanır.” ve “Sıfat tamlamalarının kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar.” (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 42). Bu kazanımlar, “Öğrencilerin cümle ya da metin içinde isim ve sıfat tamlamalarını, bunların iç içe girmiş biçimlerini bir bütün olarak algılamasına yönelik çalışmalara ağırlık verilir. Aynı kelimenin farklı görevlerde kullanıldığı cümle örneklerinden hareket edilir. Örnekler 6. sınıfta ele alınan kelime türleriyle sınırlandırılır.” açıklamalarıyla programda yer almaktadır (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 42).

Öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitabında, “4. Tema: Sevgi” içerisinde, “İstanbul Liseli Küçük Hasan” metni içerisinde ele alınan konunun, isim ve sıfat tamlamaları farklılıkları temelinde işlendiği görülmektedir. Buna göre metnin 13. etkinliğinde öğrencilerden, verilen cümlelerde altı çizili tamlamaların incelenip ilk sözcüğü isim olanlar ve sıfat olanlar şeklinde ayırmaları istenmektedir. Cümleler; “Öğretmenin gözleri dolu dolu oldu., Sıra okulun boyanmasına gelmişti. Binanın sıvaları dökülmeye başlamıştı., Sarı boya kullanarak okulu boyadılar., Koca okulda altı kişi kaldılar.” (Erol ve diğerleri, 2006: 219) şeklindedir. Bu etkinliği; verilen tamlamaların isim-sıfat tamlaması olduğunun bulunması, verilen sözcükleri uygun yerlere yerleştirerek isim ve sıfat tamlamalarının oluşturması etkinlikleri takip etmektedir (Erol ve diğerleri, 2006: 219). Bu etkinlikler sayesinde, konuyla ilgili sezdirme çalışmalarının tamamlandığı düşünülerek “sıfat tamlamalarının bir sıfat ve bir isimden, isim tamlamalarının iki isimden meydana geldiğinin” açıklanması istenmektedir. Öğretmen kılavuz kitabında temanın dil bilgisi kazanımlarından biri “sıfat tamlaması ve isim tamlamasının farklarını kavrar.” olarak belirlenmiştir (Erol ve diğerleri, 2006: 212).

2005-2009 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav sorusu bulunmamaktadır.

Fiil öbekleriyle ilgili etkinlik, açıklama ve sorular şu şekildedir;

1981 programında 7. ve 8. sınıfta ele alınmaktadır. Konuyla ilgili, 7. sınıflar için hazırlanmış Türkçe öğretim programında “Yardımcı fiilleri kavrayabilmek ve cümle içinde doğru yazabilmek.” amacı, 8. sınıfta ise “Ek fiil, birleşik fiilleri kavrayabilmek ve cümle içinde doğru yazabilmek” amacı belirlenmiştir (MEB, 1995: 65-66).

Fiil öbekleri 7. sınıf ders kitabında ayrı metinler içerisinde aşağıdaki gibi ele alınmıştır:

“Yazıda “Benim sualıme Lebibe Hanım öyle güldü, öyle güldü ki, şaşırakaldım.” cümlesinde **şaşırakaldım** kelimesi bileşik fiildir, (şaşırmak, kalmak) fiillerinin birleşmesiyle yapılmıştır, şaşırmak fiilinin bildirdiği

eylemin sürdüğünü anlatmaktadır. Bu şekildeki fiillere **sürerlik fiili** denir. Fiil kök veya gövdelerine -e, -a ünlüleri sonra (kalmak, durmak, gelmek...) fiillerinden biri getirilir (Göğüş, 1990: 94).

“El işlemelerinde, her zamanın ve her milletin zevkini görebiliriz” cümlesinde yüklem olan kelime bileşik fiildir. **Bilmek** fiili, görmek eyleminin yapılabileceğini, öznenin gücünün yettiği anlamını vermektedir. Fiil kök veya gövdelerine -e, -a ünlülerinden birisi getirilip, sonra da **bilmek** fiili eklenerek yapılan bu fiillere **yeterlik fiili** denir. Gör(e)bilmek, uyu(y)a-bilmek, dinle(y)e-bilmek...gibi (Göğüş, 1990: 113).

Konu ders kitabında, yazım özellikleriyle birlikte şöyle ele alınmıştır:

1. Esir olmak, dua etmek, müteessir olmak kelimeleri birer birleşik fiildir. Esir, dua, müteessir isimlerinin fiil olmasına yardım eden etmek, olmak kelimelerine yardımcı fiil denir.-2. Şükretmek, hissetmek bileşik fiillerinde, şükür, his kelimelerinin ses değişmesine uğradığını görüyorsunuz. Bu gibi durumlarda yardımcı fiil, asıl kelimeye bitişik yazılır (Göğüş, 1990: 178).

İlköğretim ikinci kademe için fiil öbeklerinden yalnızca “sürerlik ve yeterlik” fiillerine değinildiği, “tezlik ve yaklaşma” fiillerinin kapsam dışı bırakıldığı görülmektedir.

1990-2005 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(1995)(FL/AÖL) “Seçebildik”
birleşik fiilinde aşağıdaki
anlamların hangisi vardır?

- A)yaklaşma B)tezlik
C)sürerlik D)yeterlik

ÇÖZÜM: “-e bil-” yardımcı fiili, birlikte kullanıldığı temel fiile “yeterlik” anlamı vermektedir. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

B) Dayımlar bizi götürmek için gelmişlerdi.

C) Bir taksiye binmeye karar verdik.
D) Trafik öyle karıştı ki eve güç ulaştık.

ÇÖZÜM: “karar ver-” isim+fiil şeklinde oluşmuş bir birleşik fiildir. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(1996)(FL/AÖL) Aşağıdaki
cümlelerin hangisinde birleşik fiil
vardır?

- A) İstanbul’a birkaç yıl önce gitmiştir.

(1996)(FL/AÖL) “olmak” fiili
aşağıdaki cümlelerin hangisinde
yardımcı fiil olarak kullanılmıştır?

- A) Gideli iki yıl oluyor.
B) Her şeyden önce insan olmalı

- C) Evimizin bir de bahçesi olmalı.
D) Bu yaz ekinler erken oldu.

ÇÖZÜM: “insan olmak” günümüzde kalıplaşmış bir anlatımdır. Diğer seçeneklerdeki ifadelerin böyle bir özelliği bulunmamaktadır. Yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2005)(OKS) Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki birleşik fiilin yapılışı diğerlerinden farklıdır?

- A) Bu işi bildiğini varsayıyorum.
B) Söyledikleri karşısında donakaldık.
C) Kitabı bir çırpıda okuyuverdi.
D) Verilen soruları kendisi çözebilir.
- ÇÖZÜM:** B, C, D seçeneklerindeki birleşik fiiller “fiil+fiil” kuruluşundayken “A” seçeneğindeki birleşik fiil “isim+ fiil” kuruluşundadır. Yanıt “A” seçeneğidir.

2005 programında fiil öbekleriyle ilgili “Fiillerin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama” kazanımı, “1. Basit, türemiş ve birleşik fiillerin kuruluş ve anlam özelliklerini kavrar., 2. Farklı yapı özelliklerinde fiilleri anlam özelliklerini dikkate alarak kullanır.” alt başlıklarıyla kullanılmıştır (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 44).

İlköğretim 7. sınıf öğrenci çalışma kitabında, birleşik fiillerle ilgili anlama dayalı ve şekle dayalı olmak üzere iki etkinlik yer almaktadır. Bu etkinlikler;

7. Etkinlik

a. Aşağıdaki cümleleri okuyunuz.

- Bakır işlemeli kapları bakırcı da kabul etmedi.
- Dayımı ancak bir hafta sonra görebildik.
- Sergide ressamın tablolarına bakakaldık.
- Babam bizi panayıra götüreceğine söz verdi.”

b. Altı çizili kelimeleri cümlelerden çıkardığımızda cümlelerin anlamında bir değişiklik oluyor mu? Neden?

.....

8. Etkinlik: Aşağıda karışık olarak verilen kelimeleri eşleştirerek birleşik fiiller yapınız. Bu fiillerle cümleler kurunuz.

yaz -ivermek deli olmak ümit

ser vermek etmek kulak -e bilmek (Altan ve diğerleri, 2011: 150) şeklindedir.

Öğretmen kılavuz kitabında yukarıda yer verilen etkinlikler tamamlandıktan sonra öğretmenlerden

Öğrencilerinize birleşik fiillerin isimlere olmak, etmek, eylemek, kılmak, yapmak, yardımcı fiillerinin; fiillere -e bil-, - ver-, -e kal-, -e dur-, -e yaz-, yardımcı fiillerinin getirilmesiyle ve deyimleşme yoluyla olmak üzere üç şekilde oluştuğunu örneklerle kavratınız (Altan ve diğerleri, 2011: 151).

açıklamasını yapmaları beklenmektedir.

Ayrıca fiil öbeklerinin anlam özelliklerine dikkat çekilerek; yeterlilik yardımcı fiillerinin ana fiile yeterlilik, tezlik yardımcı fiilinin birden birelik, sürerlik yardımcı fiilinin süreklilik, yaklaşma yardımcı fiilinin hemen hemen, az daha gerçekleşeceği anlamını verdiğinin belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Altan ve diğerleri, 2011: 151).

2005-2009 yılları arasında konuyla ilgili sınav sorusu bulunmamaktadır.

Fiilimsi öbekleriyle ilgili etkinlik, açıklama ve sorular şu şekildedir;

1981 programında dil bilgisinin özel amaçları içerisinde “...fiilimsileri cümle içinde kavrama ve doğru kullanabilme” ifadesiyle yer almaktadır. Yanı sıra 8. sınıfta öğrencilere kazandırılacak davranışlarda, 12. sırada “Fiilimsileri tanımak ve kullanabilmek” ifadesine yer verilmiştir (MEB, 1995: 66). Bu programda fiilimsilere bağlı sözcüklere, fiilimsi öbeklerine değinilmemiş, fiilimsiler yalnızca sözcük türü olarak ele alınmıştır. Bu sebeple etkinlik örneklerine yer verilmeyecektir.

1990-2009 yılları arasında konuyla ilgili sınav sorusu bulunmamaktadır.

2005 programında fiilimsi öbekleri konusu 8. sınıfta ele alınmış; konunun amaç/kazanımı öğretim programında “Cümlede, fiilimsiye bağlı kelime veya kelime gruplarını bulur.” olarak belirlenmiştir. Bu kazanım “Öğrencilerin cümle ya da metin içinde fiilimsi ile buna bağlı kelime ya da kelime gruplarını bir bütün olarak

algılamasına yönelik çalışmalara ağırlık verilir.” şeklinde açıklanmıştır (MEB, 1995: 48).

Fiilimsi öbekleri konusunun ilk etkinlikleri 8. sınıfın birinci teması “Zaman ve Mekân” içerisinde, “Eski Ankara Evleri” metninde yer almaktadır. Etkinlikler, dağınık olarak verilmiş isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiillerin anlamca uygun isim ve fiillerle birleştirilmesiyle ve bu birleşimlerin cümle içerisinde kullanılmasıyla başlamaktadır. Ardından gelen etkinlikte “Kurduğunuz cümlelerdeki kelime gruplarını tek başlarına kullanabiliyor musunuz? Kelime gruplarını ayırıp tek başına kullandığınızda cümlelerin anlamlarında bir değişiklik olur mu? Niçin?” sorusu yöneltilerek fiilimsi öbeklerindeki anlam bağı sezdirilmeye çalışılmıştır. Konu, sonraki etkinlikte metinde verilen fiilimsi öbeklerinin bulunması istenerek pekiştirilmeye çalışılmıştır (Altan ve diğerleri, 2011: 33).

2005-2009 yılları arasında konuyla ilgili sınav sorusu bulunmamaktadır.

İkilemelerle ilgili etkinlik, açıklama ve sorular şu şekildedir;

1981 programında bir ifadeye rastlanmamıştır. Ancak 6. ve 7. sınıflar için hazırlanmış ders kitaplarında ikilemelere yer verildiği görülmektedir. 6. sınıf ders kitabında konuyla ilgili “**Koca koca** kamyonlara binmiştim.” mısrasındaki siyah dizilmiş kelimelerin yerine başka kelimeler bulunuz. Bu tür kelimelere ikileme denmektedir.” (Göğüş, 1990: 35) ve ““Yer yer işgal” sözcüğüne dikkat ediniz. “yer yer” kelimeleri arasına “,” konmamıştır. “Açık açık, acele acele, güm güm” gibi bir kelimenin tekrarıyla yapılan kelime gruplarına ikileme dendiğini bilirsiniz. İkilemeler arasına “,” konmaz.” (Göğüş, 1990: 42) açıklamaları yer almaktadır. 7. sınıf ders kitabında ise, “Yer yer, dalga dalga, küme küme sözlerinde bir kelimenin tekrarlandığını görüyorsunuz. Bu tekrarlamalar anlamı kuvvetlendirir. Böyle tekrar yoluyla yapılmış kelimelere ikileme denir. İkilemeler arasına virgül konmaz.” (Göğüş, 1990: 53) ifadeleriyle açıklanmıştır.

1990-2005 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(1996)(FL/AÖL) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ikileme, sıfat olarak kullanılmıştır?

- A) Okuma, tatlı tatlı kendinden geçmedir.
- B) Çocuklar, okulun önünde boy boy sıralanmışlar.
- C) Üzüm üzüme baka baka kararır.
- D) Saksılardan renk renk çiçekler sarkıyor.

ÇÖZÜM: “renk renk” ikilemesi “çiçek” isminden önce geldiği için sıfat görevlidir. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(1998)(OKS) İkileme oluşturan bazı kalıplaşmış sözlerin yerleri değiştirilemez. Aşağıdaki cümlelerde verilen altı çizili sözcüklerden hangisinde bu kurala uyulmamıştır?

- A) Olayı yarım yamalak anlattı.
- B) Ufaklı irili bütün kavunları sattı.
- C) Her şey ayan beyan gözümüzün önünde gerçekleşti.
- D) Okulu ite kaka bitirdi.

ÇÖZÜM: Verilen seçeneklerde yalnızca “ufaklı irili” kalıplaşmaya aykırı olarak kullanılmıştır. Doğrusu “irili ufaklı” şeklindedir. Yanıt “B” seçeneğidir.

(2000)(7.sınıf)(DPY) Aşağıdaki tamlamaların hangisinde ikileme yoktur?

- A) Işıl ışıl sokaklar
- B) Uçsuz bucaksız ovalar
- C) Güçlü kuvvetli pehlivanlar
- D) İri yeşil elmalar

ÇÖZÜM: “seçeneklerde “ışıl ışıl, uçsuz bucaksız, güçlü kuvvetli” ikilemelere örnek oluştururken, “iri yeşil” bir ikileme oluşturmamaktadır. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

Çıkmış sınav soruları incelendiğinde, soruların fiilimsi öbekleri şeklinde değil, fiilimsilerin türleri olarak ele alındığı görülmektedir. Fiilimsiler ise sözcük türleri konusu kapsamında olduğu için çalışmada bu sorulara yer verilmeyecektir.

2005 programında ikilemelere yer verilmemiş, konuyla ilgili sınavlarda soru çıkmamıştır.

5. CÜMLENİN ÖGELERİ

5.1. Akademik Yayınlarda Cümlelerin Ögeleri

5.1.1. Akademik Yayınlarda Cümlelerin Ögelerinin Sınıflandırılması:

Cümlelerin ögeleri konusunda ilk farklılıklar, pek çok konuda olduğu gibi adlandırmada, aynı kavram için farklı terimler kullanmada başlamaktadır. Şu var ki dilciler, içerikte aynı derecede farklılaşmamıştır. Akademik yayınlarda cümlelerin ögeleri için yapılan sınıflamalar şu şekildedir:

Muharrem Ergin (1998: 398-402) cümlelerin ögelerini, “fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı, zarf” olarak belirlemiş, cümle dışı unsurlara da yer vermiştir.

Tahsin Banguoğlu (2007: 523-538) cümlelerin ögelerini “yüklem, kimse, nesne, isimleme, zarflama” olarak belirlemiştir.

Tahir Nejat Gencan (2001: 103-131) cümlelerin ögelerini “özne, yüklem, dolaylı tümleçler, ilgeç tümleçleri, belirteç tümleçleri” olarak sınıflamıştır. Burhan Paçacıoğlu (1987: 100-107), Fuat Bozkurt (2010: 133-154) ve Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981: 14-61) da Gencan’ın sınıflamasını benimsemişlerdir.

Nurettin Demir-Emine Yılmaz (2006: 208-212) “özne, yüklem, nesne (belirtili nesne, belirtisiz nesne), dolaylı tümleç, zarf tümleci” tasnifini kullanmaktadır.

Tahir Kahraman (2009: 186-215) cümlelerin ögelerini “yüklem, özne, yardımcı ögeler” olarak ayırmıştır. Tümleçler, a. Çekimli tümleçler: a.1. nesne, a.2. yönelmeli tümleç, a.3. bulunmalı tümleç, a.4. çıkmalı tümleç, a.5. katılmalı tümleç, a.6. görelî tümleç, a.7. ilgeçli tümleç, a.8. koşullu tümleç” olarak ayrılmıştır. b. Çekimsiz tümleçler içerisinde bu görevde kullanılabilecek sözcük/sözcük öbekleri: Belirteçler, belirteç görevli yalın adlar, belirteç görevli sıfatlar, belirteç görevli bağımsız ilgeçler,

belirteç görevli ikilemeler, ulaçlar ve ulaç ve tümçemsileri, kalıplaşmış sözler ve öbekler olarak belirlenmiştir.

Sezai Güneş (2001: 336-342) ögeleri “yükleyen, yüklenen ve tamlayıcılar” olarak üçe ayırmaktadır. Tamlayıcılar “doğrudan ve dolaylı” olarak iki bölümde incelenmiştir. Doğrudan tamlayıcılar “belirtili nesne, belirtisiz nesne” olarak ikiye ayrılırken, dolaylı tamlayıcılar “yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısı” olarak ikiye ayrılmıştır.

Mehmet Hengirmen (1997: 322-339) temel olarak “özne, yüklem, nesne (belirtili nesne, belirtisiz nesne), tümleç” sınıflamasını benimsemiştir. Tümleçler “dolaylı tümleç, ilgeç tümleci, belirteç tümleci” olarak ayrılmıştır.

Nurettin Koç (1990: 364-395) ögeleri öncelikle “yüklem, özne, tümleçler” olarak ana başlıklara ayırmıştır. Tümleçler “yalın tümleç (belirtisiz nesne), ad durumu eki almış tümleç, belirtme durumu eki almış tümleç (belirtili nesne), yönelme durumu eki almış tümleç, kalma durumu eki almış tümleç, çıkma durumu eki almış tümleç, ilgeç tümleci, belirteç tümleci, seslenmeli tümleç” olarak ayrılmaktadır.

Leyla Karahan (1999: 46-59) cümlelerin ögelerini “özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı, zarf” olarak tasnif etmiş, “cümle dışı unsurlar”a da yer vermiştir. İbrahim Delice (2003: 134-141), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli (2008: 95-124) ve Zuhale Kültüral (2009: 35-42) da Karahan’la aynı sınıflamayı benimsemişlerdir.

Vecihe Hatiboğlu (1972: 100-141) cümlelerin ögelerini “özne, yüklem, tümleç” olarak üç ana başlıkta incelemiştir. “Tümleç” başlığı altında “nesne (belirtili nesne, belirtisiz nesne) ve dolaylı tümleç” başlıkları yer almaktadır.

Hikmet Dizdaroğlu, (1976: 15-162), Tahir Nejat Gencan (2001: 99-135), Haydar Ediskun (1963: 326-366) ve Sıddık Akbayır (2007: 119-128) cümlelerin ögelerin temel ögeleri “özne ve yüklem”, yardımcı ögeleri “nesne ve tümleçler” olarak

sınıflamıştır. Nesneleri kendi içerisinde “belirtili ve belirtisiz” olarak ayırırken, tümleçleri “edat tümleçleri, zarf tümleçleri ve dolaylı tümleçler” olmak üzere üçe ayırmışlardır.

Ahat Üstüner (1998: 18-30) “Cümlelerin Öğeleri Konusundaki Karışıklar” adlı çalışmasında cümlelerin öğelerini, “Temel Unsurlar: Özne, Yüklem”, “Yardımcı Unsurlar: a. Yer tümleci: cümlede yer-yön bildiren bulunma, yönelme ve ayrılma hâl eklerini almış isim, zamir, sıfat-fiil, isim-fiil, türündeki kelime/kelime grupları, hâl ekiyle kurulmuş bazı tekrar grupları, “taraf, doğru, karşı” vb. edatlarla oluşturulmuş edat grupları-, b. Zaman tümleci-zaman zarfları, hâl ekli zaman isimleri, “kadar, önce, beri, doğru, karşı vb” edatlarla kurulmuş zaman bildiren edat grupları, zaman bildiren zarf-fiiller/zarf-fiil grupları, zarf-fiil görevinde olan ve zaman bildiren şart kipi-, c. Sebep tümleci-cümlede sebep ve gaye bildiren yönelme eki almış isimler, “için, ötürü, dolayı” edatlarıyla kurulmuş edat grupları, tamlananı “sebebiyle, gayesiyle” şeklinde olan, ile edatıyla edat grubu şekline dönüşmüş isim tamlamaları, d. Vasıta tümleci-cümlede vasıta ve birliktelik bildiren “ile” edatıyla kurulmuş edat grupları, tamlananı “sayesinde” olan bazı isim tamlamaları-, e. Durum tümleci - durum bildiren zarf-fiiller, bazı tekrar grupları, bulunma hâli eki almış unsurlar, durum bildiren zarflar, “gibi, göre” edatlarıyla kurulmuş edat grupları, f. Ölçü tümleci: sayı isimleri, “az, çok, daha, fazla vb.” gibi miktar zarfları, ayrılma hâli eklerini almış fiyat ve derece belirten unsurlar, “kadar, derece, mertebe” gibi edatlarla kurulmuş edat grupları” ve “Dolaylı Tamlayıcılar: cümle dışı unsurlar” olarak tasnif etmiştir.

Mehmet Özmen (1995: 224-227) “Cümlelerin Altıncı Ögesi ve Bir Terim Önerisi” adlı makalesinde cümlelerin öğelerini “özne, yüklem, nesne, zarf tümleci, dolaylı tümleç ve bağımsız tümleç -cümle dışı unsurları karşılamaktadır.-” olarak adlandırmaktadır.

5.1.2. Akademik Yayınlarda Temel Öğeler

5.1.2.1. Akademik Yayınlarda Temel Öğelerin Sınıflandırılması:

Özne ögesi Tahsin Banguoğlu'nda (2007, 523-538) “gramerce kimse ve mantıkça kimse” olarak ayrılmıştır.

Nurettin Koç (1990: 372) özne ögesini öncelikle “biçim bakımından özne” olarak ayırmış bu özne çeşitlerini “yalın özne, iyelik eki almış özne, çoğul eki almış özne, -dır eki almış özne, bağlaçlı özne, ad öbeklerinden özne, ikilemeden özne, ortak özne, pekiştirmeli özne, yinelemeli özne, seslenmeli özne, açıklayıcıdan özne” olarak belirlemiştir. Ardından “sözcük türlerine göre özne” sınıflaması yaparak, “adıldan, önaddan, belirteçten, eylemsilerden, ilgeç-bağlaç ve ünlemden özne” çeşitlerini belirlemiştir. “Özne türleri” başlığı ise “gerçek özne, sözde özne, örtülü özne, belirsiz özne” olarak dört bölümde incelemiştir.

Nurettin Demir-Emine Yılmaz (2006: 210), cümlede gösterilmeyen ögenin söz dizimi açısından incelenemeyeceği görüşünü benimseyerek özne çeşitlerini “gerçek özne” yle sınırlı tutmuştur.

Burhan Paçacıoğlu (1987: 100-102) “gerçek özne, sözde özne, açık özne, gizli özne” sınıflamasını benimsemiştir.

Süer Eker'in (2005: 454) özne tasnifinin çok net olmadığı görülmektedir. Eker cümlelerde “gramerce/sözde özne” ve “mantıkça özne” olarak üç çeşit öznenen bahsetmiş, ardından “sözde (mantıkça) özne”nin de var olabileceğini belirtmiştir. Eker'in, kullandığı noktalama işaretleri nedeniyle aslında aynı kavramı ifade edecek şekilde üç çeşit özneyi kabul ettiği görülmektedir.

Vecihe Hatiboğlu (1972: 120-123) özne çeşitlerini “gerçek özne, sözde özne, örtülü özne, kayan özne, açıklayıcı özne, pekiştirici özne, ortak özne, bildirme koşacıyla özne, bağlaçlı özne” olarak belirlemiştir. Hatiboğlu'nun bir de “yapı bakımından özne türleri” sınıflaması vardır. Burada sekiz sözcük türüne göre belirlenmiş “addan, adıldan, belirteçten, ilgeçten, bağlaçtan, ünlemden, eylemden özne” ye ve “ikilemeden, tamlamadan ve eylemsiden özne” lere yer verilmiştir.

Hikmet Dizdaroğlu (1976: 40-45) “gerçek özne, sözde özne, örtülü özne, ortak özne, seslenmeli özne, açıklamalı özne, yinelenmiş özne, pekiştirilmiş özne, kalıplaşmış özne” olmak üzere dokuz özne çeşidi belirlemiştir.

Haydar Ediskun (1963: 331), özne çeşitlerini “gerçek özne ve sözde özne” olarak belirlemiştir.

Zuhal Kültüral (2009: 36-38) “gerçek özne, gizli özne, gramerce özne, mantıkça özne” sınıflamasını benimsemektedir.

Kaya Bilgegil (1963: 22-28) özne türleriyle ilgili herhangi bir sınıflamaya başvurmamıştır. Ancak “tanımlı özne ve belgisiz özne” olarak iki özne çeşidinden bahsettiği görülmektedir.

Tahir Nejat Gencan (2001: 113-115), Leyla Karahan (1999: 49-52), Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981: 31-37), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli (2008: 101-110) öznelerle ilgili herhangi bir sınıflama yapmamıştır.

Muhittin Bilgin (2006: 454-461) özne çeşitlerini “gerçek özne, sözde özne, örtülü özne” olarak belirlemiştir. Bilgin, “öznenin kullanım biçimleri” başlığı altında “ortak özne, pekiştirmeli özne, açıklamalı özne, seslenmeli özne” çeşitlerine yer vermiştir.

Feyza Hepçilingirler (2005: 316-327) özne ögesini “gerçek özne, ettirgen özne, ortak özne, belirsiz özne, edilgen (sözde) özne, dönüşlü özne, oldurgan özne, ettirgen özne, işteş özne” olarak sınıflandırmıştır.

Sıddık Akbayır (2007: 124-125), özne çeşitlerini “gerçek özne, sözde özne, örtülü özne” olarak üçe ayırmıştır.

İbrahim Delice (2003, 133-138), özne çeşitlerini “gerçek özne, dolaylı özne, gizli özne, pekiştirici özne, yapan özne” olarak belirlemiştir.

Özneleri sınıflandırma konusunda Osman Bolulu'nun (1998: 13-25) benimsediği özne çeşitleri, diğerlerinden farklı bir nitelik taşımaktadır. Bolulu'nun özne çeşitleri şu şekildedir: A. Özel Bileşik Eylemlere Koşulan Özneler: a.1. yeterlilik fiilinin yüklem olduğu cümlelerin öznesi: başarabilen özne, a.2. yeterlilik fiilinin olumsuzunun yüklem olduğu cümlelerin öznesi: başaramayan özne, b.1. tezlik fiilinin yüklem olduğu cümlelerin öznesi: ıvecen özne, b.2. tezlik fiilinin yüklem olduğu cümlelerin olumsuzunun yüklem olduğu cümlelerin öznesi: bekleneni gerçekleştiremeyen özne, c.1. sürerlilik fiilinin yüklem olduğu cümlelerin öznesi: edimini sürdüren özne, c.2. sürerlilik fiilinin olumsuzunun yüklem olduğu cümlelerin öznesi: edimini geciktirmeyen özne, d.1. anlamca sürerlik bildiren cümlelerin yüklemi: edimi aralıksız, yineleyici özne, d.2. anlamca sürerliliğin olumsuzu özelliği taşıyan cümlelerin yüklemi: uyarılan özne, e.1. yaklaşma fiilinin yüklem olduğu cümlelerin öznesi: edimine yaklaşan özne, e.2. anlamca yaklaşma bildiren cümlelerin öznesi: edimini sonuçlandırmak üzere olan özne, f. istek kipiyle çekimlenmiş fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi: isteklenen öznedir. B. Eylem Çatısı Bakımından Özne: b.1. Yapıcı özne: etken eylemli fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, b.2. Savsaklayan özne: edilgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, b.3. İmeceli özne: işteş çekimli fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, b.4. Etkileyici özne: geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, b.5. Etkisiz özne: geçişsiz fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, b.6. Baskıcı özne: oldurgan fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, b.7. Zorlayan özne: ettirgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi. Bolulu son olarak "C. Eylemsi ve eylemle eylemin oluşturduğu yapılarda özne" olmak üzere 3. ana başlıkta şu özne çeşitlerine yer vermiştir: "c.1. Edimini bırakmaya başlayan özne: geniş zamanın 3. tekil kişi çekimi üzerine ol- yardımcı fiilinin getirildiği fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, c.2. Davranıcı özne: gelecek zamanın 3. Tekil kişi çekimi üzerine ol- yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşmuş fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi, c.3. Umdurucu özne: şimdiki zamanın 3. tekil kişiyle çekimlenmiş fiillerin üzerine ol- yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşturulan yüklemelerin öznesi, c.4. Beklenmeyen tavra yönelen özne: "Eylem+ -EcEKİ + tut-" şeklinde formüle edilebilecek fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi. İş gerçekleştiği hâlde olmamış sayma, öyle davranma anlamı taşıyan cümlelerde ise , "Anlamamış göründü., İşitmemişliğe vurdu." örneklerinde

olduğu gibi özne “yapmacıklı özne” adını almaktadır. Bolulu, bu 32 çeşit özne sınıflandırmasını; özneye yani insana, insanın tutum ve tavrına 32 farklı bakış olarak görmektedir.

Tekin Özgül (2002, 36-46) özne çeşitlerini özneyi oluşturan sözcük sayısına göre sınıflandırır. Tek bir kelimedenden oluşan özneleri “basit özne”, birden fazla sözcükten oluşan özneleri ise “birleşik özne” olarak adlandırmıştır.

Tahir Kahraman bu çeşitlere “yapıcı özne-olucu özne” ve “mantıkça özne-anlatımca özne” olmak üzere dört özne çeşidi eklemektedir. Bu ayrıma göre yapıcı özne “yüklemi eylem bildiren fiil tabanlarından ya da bunlardan türemiş işteş ve dönüşlü çatılı fiillerden tümcelerin özneleri”dir (Kahraman, 2009: 190). Yapıcı özneyi, “*Çocuklar altı üstü bir oyuncak araba için çok fena kapıştı.*” cümlesinde örneklendirecek olursak “*çocuklar*” ögesi hem gerçek özne, hem de yapıcı öznedir. “Olucu özne”ler ise “yüklemi oluş bildiren fiil tabanlarından, edilgen çatılı fiillerden, adlardan ve ad görevli sözcük ve öbeklerden tümcelerin özneleri” (Kahraman; 2009, 190) ne denir. Olucu özne de “*Tanıştırayım, Sevim Hanımlar yeni komşumuz.*” cümlesindeki “*Sevim Hanımlar*” ögesiyle örneklendirilebilir. “Mantıkça özne-anlatımca özne” çeşitlerine 78. ve 79. sayfalarda yer verilmiştir.

Yüklem konusunda incelenen kaynaklardaki sınıflandırmalar şu şekildedir:

Muharrem Ergin, Tahir Nejat Gencan, Haydar Ediskun, Fuat Bozkurt, Süer Eker, Tahir Kahraman, Atilla Özkırımlı, Tahsin Banguoğlu, Kaya Bilgegil, Leyla Karahan, Mehmet Hengirmen, Nurettin Demir- Emine Yılmaz, İbrahim Delice, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Zuhale Kültüral ve Feyza Hepçilingirler yüklemlemlerle ilgili herhangi bir sınıflama yapmamıştır.

Sıddık Akbayır (2007: 122) yüklemlemleri biçim açısından yüklemlemler ve anlam açısından yüklemlemler olarak ikiye ayırır. Biçim açısından yüklemlemlerin içerisinde: “yinelenmiş yüklem, ikilemeli yüklem, pekiştirilmiş yüklem, ortak yüklem”; Anlam açısından yüklemlemlerin içerisinde: “olumlu yüklemlemler, olumsuz yüklemlemler, olumlu

soru biçimindeki yüklem, olumsuz ve soru biçimindeki yüklem” yer almaktadır.

Nurettin Koç (1990: 364-370) yüklem,leri “çekimli tek eylemden yüklem”, “ekeylemden yüklem”, “deyimleşmiş eylem öbeğinden yüklem”, “yardımcı eylemden yüklem”, “eylemsiden yüklem”, “yinelemeli yüklem”, “pekiştirmeli yüklem” olmak üzere altı başlık altında incelemiştir.

Muhittin Bilgin (2006: 448-449) yüklem,leri kullanım biçimlerine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflamaya göre yüklem,ler “ortak yüklem”, “pekiştirmeli yüklem”, “açıklamalı yüklem” olarak üç başlık altında toplanmıştır.

Sezai Güneş (2001: 336-337), yüklem,leri taşıdıkları kavramın özelliğine göre “kavramı hareket olanlar”, “kavramı varlık olanlar” ve “kavramı hâl olanlar” olarak inceler. Kavramı hareket olanlar, çekimli fiil olan yüklem,leri anlatmaktadır. Kavramı varlık olanlar, varlık gösteren bir kelimenin “i-” fiilinin çekimli hâllerinden biriyle oluşan yüklem,leri karşılamaktadır. Kavramı hâl olanlar ise, fiilimsiden oluşan yüklem,leri içermektedir. Bu grup fiilimsinin çeşidine göre “isim-fiilden ibaret olan yükleyenler”, “sıfat-fiilden ibaret yükleyenler” ve “zarf-fiilden ibaret yükleyenler” olarak üçe ayrılmıştır.

Hikmet Dizdaroğlu (1976: 15-36) yüklem,leri “yüklem türleri” ve “yüklem olan dilbilgisi birlikleri” olarak iki üst başlıkta incelemiştir. “Yüklem türleri” içerisinde “iki sözcüklü yüklem, yinelenmiş yüklem, pekiştirilmiş yüklem, ortak yüklem”, “yüklem olan dilbilgisi birlikleri” içerisinde “sesler, heceler, takılar, ekler, adlar, ad tamlamaları, sıfatlar, sıfat tamlamaları, adıllar, belirteçler, ilgeçler, bağlaçlar, ünlemler, yansımalar, ikileme ve ikizlemeler, eylemler, eylemsiler, sözcük öbekleri, deyimler, atasözleri, tümceler” yer almaktadır.

Vecihe Hatiboğlu (1972: 100-108) yüklem,leri sözcük türlerine göre “addan, sıfattan, adıldan, belirteçten, ilgeçten, bağlaçtan, ünlemden, eylemden yüklem” olarak sekize ayırmıştır. Eylemden yüklem,ler içerisinde “ortaçtan yüklem ve eylemlikten yüklem” başlıklarına yer vermiştir. Bunların dışında “tamlamadan yüklem, ikilemeden yüklem, etmek-olmak eylemlerinden yüklem, ekeylemden

yüklem, ad durumundaki sözcükten yüklem ve ortak yüklem” şeklinde sınıflamaları görülmektedir.

Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981: 30) yüklemeleri herhangi bir özelliğine göre sınıflamamış, yalnızca yüklem başlığı altında “ortak yüklem” alt başlığına yer vermişlerdir.

5.1.2.2. Akademik Yayınlarda Temel Ögelerin Ele Alınışı:

Özne konusuyla ilgili sınıflamalar zaman zaman, görülen her farklı özne kullanımı için bir özne çeşidi yaratma noktasına dayandığından çeşitlilik de artmıştır. Ancak dilcilerin özneyle ilgili birlik gösterdikleri konular da vardır. Bu konular şu şekilde sıralanabilir:

1) Öznenin cümle içindeki önemi ve yüklemle birlikte cümlenin temel iki unsurunu oluşturduğu.

2) Öznenin tanımı. Özne için dilciler genel olarak “yüklemin belirttiği işin yapıcısı veya oluşun olucusu” vb. tanımlar yapmaktadır.²

3) Öznelerin “isim veya isim soylu sözcük/sözcük öbeklerinden oluştuğu”

4) Öznelerin yalın hâlde bulunduğu, adın “-İ”, “-E”, “-DE”, “-DEn” eklerini almadığı.³ (Bu noktada çoğul ve iyelik ekleri almış özneler de yalın kabul edilmektedir.)

² Ancak Osman Bolulu, dil bilgisinde öznenin yalnızca durumun, oluşun yapıcısı, eylemi gerçekleştiren olarak ele alınmasına karşı çıkar. Bolulu’ya (1998: 13) göre bu durum özneyi yaşamdan koparmaktır. Bolulu, özne için felsefenin yaptığı “bilinci, sezgisi, düş gücü olan, dış dünyaya tepkiler gösteren, yaratıcılıkta bulunabilen birey” tanımının benimsenmesi gerektiğini savunur.

³ Gerçek öznelerin yükleme yalın hâlde bağlanmasının bazı istisnaları vardır. Bu durumlar şu şekilde sıralanabilir: a) Ekfiil çekimine girmiş bir ad öbeğinin özne olarak görev yaptığı “Garip bir kovalamacadır başladı”, “Bir koşuşturmacadır gidiyor.” gibi tümcelerdeki +DİR ekli özneler, b)

5) Öznenin cümle içerisinde nasıl bulunacağı. Özne yükleme “kim, ne” soruları sorularak veya yüklemden “-En” ile türetilmiş zarf-fiillerin sonuna “kim?, ne?” soruları getirilerek bulunmaktadır.

6) Gerçek öznenin varlığı. Görüldüğü gibi çalışmamızda yer verdiğimiz bütün dilciler “gerçek özne”yi kabul etmekte ve taşıdığı anlam konusunda birlik göstermektedir. Buna göre gerçek özne, etken çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde işi, hareketi yapan; isim soylu sözcüklerin yüklem olduğu isim cümlelerinde ise yüklemdeki yargıya konu olan öge olarak kabul edilmektedir.

7) Cümlelerde özne ile yüklem arasında şahıs uygunluğu gözetilmesi. Öznesi birden çok şahıs içeren cümlelerde bu uyum şu şekillerdedir: Özne 2. ve 3. tekil veya çoğul şahısları karşılıyorsa, yüklem 2. çoğul şahıs olur: “*Bugün işleri sen ve Gözde yapacaksınız.*” Özne 1. ve 3. şahısları karşılıyorsa yüklem birinci çoğul şahıs olur: “*Ben ve o bir daha buraya gelmeyeceğiz.*” Özne 1. ve 2. tekil veya çoğul şahıssa yüklem 1. çoğul şahıstır: “*Ben ve sen, artık burada oturamayız.*” Özne tekil veya çoğul bütün şahısları kapsayacak şekildeyse yüklem 1. çoğul şahıs olur: “*Sen, ben ve Özge, bizim evde buluşalım.*” (Dizdaroğlu, 1976: 67-76; Ediskun, 1963: 333-334)⁴.

“Baysungursa teslim olmak istemiyor.” (Y.Kemal) gibi tümcelerdeki “vurgulama amaçlı bir bağlaç eki” olan +SE’yi almış gerçek özneler, c) Öznenin bilinmemesi nedeniyle ve sorulması amacıyla oluşturulan “Ali mi geldi?”, “Çocuğun annesi mi babası mı götürüldü.” gibi tümcelerdeki mî’li gerçek özneleri çekim ögeleri almışlardır. Ancak, bu çekim ögeleri öznelerin “adın yalın durumunda bulunma” özelliğini bozmamaktadır. d) Ayrıca; “Annemin ağlayacağı tutmuş”, “Seni göresim geldi” gibi yapılarında iyelik eki barındıran fiil öbeklerinin yüklem olduğu tümceler özneleri; “anlatımca belirten, mantıkça özne” oldukları için belirten eki almış durumdadır. Ancak buradaki belirten eklerinin görevi, “özneyi yükleme bağlamak” değil; “belirtene belirtilene bağlamak” tır (Kahraman, 2009: 191).

⁴ Konuyla ilgili Caner Kerimoğlu farklı bir noktaya dikkat çekmektedir. Kerimoğlu, “Özne Yüklem Uyumu Bakımından Farklı Bir Cümle Tipi” adlı çalışmada, yüklemi 1. ve 2. kişi zamirlerinden oluşan cümlelerde özne-yüklem arasında uygunluk olmadığını belirtmektedir. “*Sınıfın camını kıran benim.*” cümlesi üzerinden örneklenen düşünceye göre, yüklemdeki kip ve kişi ekinden öznenin birinci kişi olduğu anlaşılmakta, ancak özne olarak bir zamir karşımıza çıkmamaktadır. Eğer, bu yapıdaki cümlelerde özne-yüklem uyumu olsaydı, cümlelerin dilimize uygun olmayan “Sınıfın camını kıran bendir.” şeklinde olması gerekecekti (Kerimoğlu, 2008: 749-755).

8) Özne-yüklem arasında tekillik-çoğulluk uyumunun her zaman gözetilmemesi. Saygı belirtmek amacıyla tekil özneler için çoğul yüklem kullanılabilir. “*Hasan Bey geldiler efendim.*” örneğinde olduğu gibi. Bu duruma, alay veya küçümseme anlamı verilmek istendiğinde de başvurulabilir: “*Küçük bey henüz gelmemişler.*” Özne; bitki, hayvan, cansız varlık, vücut organları, soyut kavramlar, isim-fiiller, zaman isimleri, topluluk isimleri olduğunda yüklem genellikle tekil olur: “*Ellerim soğuktan titriyor.*”, “*Bu olay üzerinden aylar, yıllar geçti.*”, “*Çiçekler vazoda soldu.*” Öznenin insan için kullanılan çoğul şahıslar olduğu durumlarda da özne çoğul iken yüklem tekil olabilir: “*Bütün üçüncü sınıf öğrencileri bu tarafa doğru koşuyor.*” cümlesinde görüldüğü gibi (Dizdaroğlu, 1976: 67-76; Ediskun, 1963: 333-334).

9) Öznenin cümlede tek bir sözcük olduğu gibi, birden çok sözcükten oluşan bir sözcük öbeği de olabileceği: “*Bugün deniz bir hayli dalgalı.*”, “*Salon duvarlarının boyası iyice döküldü.*”

Akademik yayınlarda, özne çeşitleri ve özellikleri aşağıdaki gibi ele alınmıştır:

Özne, cümlede sözcük veya sözcük öbeği olarak yer alıyorsa “*açık özne*”, özne yüklem aldıkları şahıs eklerinden anlaşılıyorsa “*gizli özne*” olarak adlandırılmaktadır (Paçacıoğlu, 1987: 100- 102; Kültürel, 2009: 36- 38; Delice, 2003: 139). Dilimizde özne çeşitli sebeplerden dolayı her zaman belirtilmeyebilir, gizli özne olarak varlık gösterebilir. Bunun en önemli sebebi “*dilde anlatımı kısaltma eğilimi*”dir. Diğer belli başlı sebepler şu şekilde sıralanabilir:

1) Kendinden önce gelen ifadede özne açıkça belirtilmişse ardından gelen ifadede tekrar kullanılmayabilir. Örneğin, “*Sana verdiğim kitap nerede?*” “*Evde.*”

2) Öznenin belirttiği varlık o an görülüyor veya gösteriliyorsa özne cümlede söylenmeyebilir: “*Ne kadar bakımsız, harap.*” (şu bahçeler)

3) Aynı özneye bağlı sıralı ve bağlı cümlelerde her cümlede özne tekrar tekrar kullanılmaz: “*Onur bütün perdeleri yere indirdi, (Onur) eline ne geçtiyse sağa sola fırlattı, (Onur) gözü dönmüş gibiydi.*”

4) Diyaloglarda, karşıdaki şahsı üzeceği düşünülen cümlelerde özne belirtilmek istenmeyebilir. “*Maalesef artık aramızda değil.*” (Anneniz) örneğinde görüldüğü gibi.

5) Öznenin belirtilmesi durumunda zaman kaybedileceği düşüncesiyle, acil olarak söylenmesi gereken cümlelerde özne kullanılmayabilir: “*Yardım edin, çok hasta!*” (Ali Bey’in kızı) (Bilgegil, 1963: 27-28).

Gizli özne konusu, dilciler arasında çok ses getirmiş bir konu değildir. Bazı dilciler, özne konusu dâhilinde “gizli özne” adlı bir başlık açmayı gereksiz görmüşlerdir. Bunun sebebi, gizli öznenin de bir gerçek özne olarak görülmesidir. “*Yaptıklarından utanmalısın!*” (sen: gizli özne).

Sözde özne konusu ise, gizli öznenin aksine dilciler tarafından çok farklı görüşleri barındıran bir konudur. Dilcilerin bu konudaki görüş farklılıkları da yine adlandırmadan başlamaktadır.

Dilimizde gerçek öznenin belirtilmesi gerekli görülmemiş, nesne ögesi önemsenmiş veya gerçek özne bilinmiyorsa cümlede yüklem olarak etken değil edilgen çatılı fiiller kullanılır. Edilgen çatılı fiiller yüklem bildirdiği iş, oluş, kılışın gerçekten yapıcısını belirtmedikleri için herhangi bir kişi eki de almazlar. Bu yüzden gerçek öznelerinin kim/ne olduğu hiçbir zaman tam olarak bilinemez. Konunun açıkladığımız bu belirsizliğinden dolayı öznelerinin var olup olmadığı, varsa ne şekilde adlandırılacağı ve tanımlanacağı tartışma konusudur. Edilgen çatılı ve geçişli fiillerin yüklem olduğu durumlarda, cümlelerin öznesinin “sözde özne” olduğu konusunda Vecihe Hatiboğlu, Atilla Özkırımlı, Rasih Erkul, Raşit Keskin, Sezai Güneş, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Mehmet Hengirmen, Burhan Paçacıoğlu, Muhittin Bilgin, Osman Bolulu -savsaklayan özne terimini kullanmaktadır (Bolulu,

1998: 20)-ortak görüş sergilemektedir. Buna göre sözde özneler, gerçekte gerçek öznenin yaptığı işten etkilenen, etken çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesne olan; edilgen çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde ise biçimce özneye benzeyen ögedir.

Akademik yayınlarda yer alan bir özne çeşidi de “anlatımca özne”dir. **Anlatımca özne**, gerçek özne olmayan, biçimsel olarak özne özelliği gösteren ve yüklemle özne gibi ilişki kuran özneler olarak kabul edilmektedir. Kimi dilciler tarafından sözde özne olarak kabul edilen “geçişli tabanlı edilgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerde bulunan özneler” bazı yayınlarda anlatımca özne olarak benimsenmiştir. Anlatımca özne kabulü; öznelerin hitap, seslenme amaçlı cümlede yer aldığı, ancak yüklemelerin 2. kişi çekiminde olduğu cümleleri de kapsamaktadır (Kahraman, 2009: 196).

Örtülü özne; gerçek öznenin “-cE” eki almış veya “tarafından, nedeniyle, etkisiyle” gibi kelimelerle birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır: “*Sınav soruları gözetmenler tarafından dağıtıldı., Bilgiler kimliği belirsiz kimselerce basına sızdırıldı.*” Örtülü özne kimi kaynaklarda “dolaylı özne” olarak da adlandırılmaktadır (Delice, 2003: 139). Akademik yayınlarda yer alan örtülü özne tanımları şu şekilde örneklenebilir:

Vecihe Hatiboğlu, “Edilgen eylemlerle kurulmuş bazı tümcelerde, tümleç olarak görünen fakat gerçekte özne olan sözcüğe örtülü özne denir.” (Hatiboğlu, 1972: 117).

Hikmet Dizdaroğlu, “Edilgen çatılı eylemlerle kurulu tümcelerde bir yardımcı sözcük aracılığı ile belirtilen özneye örtülü özne denir. Bu yardımcı sözcüklerin başlıcaları *tarafından, yüzünden, etkisiyle, nedeniyle, dolayısıyla, vasıtasıyla, ötürü...* sözcükleridir.” (Dizdaroğlu, 1976: 41).

Örtülü özneler; saygı, alçak gönüllülük, pek çok kişiyi temsil eden bir kurulun özne olması durumunda yüklemnin edilgen yapıya çevrilebilmesine, bu sayede öznenin doğrudan değil dolaylı anlatılmasına imkân sağlamaktadır: “*Bu kararlar*

Üniversite Senatosu tarafından alındı.” (Delice, 1998: 206-207).

Açıklamalı özne, özne sınıflamaları arasında yer verilmiş çeşitlerden biri olarak görülmektedir. Bazı kaynaklarda “açıklayıcıdan özne” terimiyle de karşılanmaktadır (Hatiboğlu, 1976: 119). Bu sınıflamayı kabul eden dilcilere göre “açıklamalı özne”, özneden sonra gelen, özneyi açıklayıcı sözcük veya sözcük öbeklerinin yer aldığı özne çeşididir. “*Ailem-hayattaki en değerli varlığım-bana her zaman destek olmuştur.*”

Ortak özne; Vecihe Hatiboğlu, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Hikmet Dizdaroğlu, Rasim Şimşek ve Feyza Hepçilingirler tarafından sıralı cümlelerde cümlelerin birinde yer alıp tümünü ilgilendiren, birden fazla yükleme bağlanan özneler olarak kabul edilmektedir. İlgili dilcilere göre “(sen) Düz git, (sen) sola dön, (sen) ilk sokağa sap.” cümlesindeki “sen” ortak öznedir.

Mantıkça özne, cümlede yer almasa da mantıken saptanabilen yapıcılarının olduğu kabulüne dayanır. Bu kabulün temelinde şu düşünceler yatmaktadır: Yükleme edilgen-geçişsiz fiillerden oluşan cümleler, dil bilgisel olarak incelendiğinde özne taşımazlar. “*Buradan Sinop’a dört saatte ancak varıldı.*” örneğinde görüldüğü gibi. Ancak yine de bir eylem yapıldığına göre bu eylemin bir de yapıcıları vardır. Bu konuda mantıkça öznenin varlığını kabul eden dilcilerden Tahir Kahraman şunları söylemektedir:

Mantıkça özne: Karşıladığı varlık-kavram; fiil tabanının bildirdiği eylemin yapıcısı ya da oluşun olucusu olduğu halde, yapısı ve yükleme ilişkisi bakımından öznellik görevine uygun olmayıp tümcenin başka bir ögesi konumunda bulunan ya da tümcede hiç belirtilmeyen ve ancak mantıkça bulunabilen öznelere mantıkça özne denir (Kahraman, 2009: 197).

Tahsin Banguoğlu ise mantıkça özne için şunları söylemektedir:

Cümleden kimse işleyişinde bulunan kelimeye genellikle gramerce kimse deriz. Ancak birçok hallerde bu kelime kökfiil anlamına göre doğrudan doğruya kılanı ve olanı temsil etmez. Arada –bilinsin, bilinmesin- asıl olan ve kılan bir kimse vardır. İşte buna mantıkça kimse diyoruz (Banguoğlu, 2007: 526).

Belirsiz özne; Nurettin Koç, Atilla Özkırımlı, Feyza Hepçilingirler, Sezai Güneş -“meçhul yüklenen” terimini kullanmıştır-tarafından benimsenmiş bir özne çeşididir. Bu dilcilere göre belirsiz özneler, genellikle kalıplaşmış yargı veya deyimlerde yahut “o” üçüncü tekil şahsının cümledeki öznesini karşılamaya yetmediği cümlelerde varlık göstermektedir. Bu cümlelerde yüklem edilgen-geçişsiz çatılı olabildiği gibi, etken çatılı da olabilir. Örneğin: “*Geçmiş olsun!, Afiyet olsun!, Birden aklıma geldi.*” (Koç, 1990: 380).

Cümlede yargının bütün yükünü tek başına üstlenen öge yüklemidir. Diğer ögelerin yükleme göre belirlenmesi, konumlanması, önemsenmesine göre yükleme yaklaştırılması, yüklem cümlede sonunda bulunması, cümledeki cinsinin ona göre belirlenmesi yüklem cümledeki önemini belirten sadece birkaç örnektir. Yukarıda görüldüğü üzere, yüklem konusundaki terim ve sınıflandırma farkı, diğer konularda olduğu kadar çeşitlilik göstermemektedir. Bu görüş birliğinin, yüklem konusunun tanım ve içeriğinde de sürdürüldüğü görülmektedir.

İncelenen kaynaklarda yüklem için yapılmış birkaç tanım şu şekilde örneklenebilir:

Hikmet Dizdaroğlu, “Yüklem tümcede eylem, oluş, durum, istek bildiren dilbilgisi birliğinin görev adıdır.” (Dizdaroğlu, 1976: 15).

Muharrem Ergin, “Cümledeki en esaslı unsur, ana unsur, temel unsur, cümledeki direğidir. Cümledeki bütün yapısı onun üzerine kurulur.” (Ergin, 1998: 398).

Leyla Karahan, “Cümledeki yargı bildiren çekimli unsur, yüklemidir. İş, hareket, oluş, durum yüklem tarafından karşılanır.” (Karahan, 1999: 46).

Haydar Ediskun, “Yüklem, cümleyi bir hükümle sonuca hazırlayan, veya cümleyi sonuca bağlayan kelimedir, kelime gurubudur; kelime niteliğinde bir hece veya harftir.” (Ediskun, 1963: 326).

Burhan Paçacıoğlu, “Cümlelerin esas unsurlarından olan yüklem, cümledeki hareketi, oluşu, hükmü karşılayan kelimedir.” (Paçacıoğlu, 1987: 98).

Tahir Kahraman, “Tümcede eylem ya da oluş bildiren ve tümcenin bildirdiği yargıyı üzerinde taşıyan ögedir.” (Kahraman, 2009: 186).

Yüklemler, kip ve şahıs bildirmelerinin yanı sıra, yargı bildirme özelliklerinden dolayı olumluluk, olumsuzluk, soru, emir, dilek gibi kavramları da bünyelerinde barındırır (Atabay ve diğerleri, 1981: 20). Akademik yayınlarda yüklem şun özelliklerine değinilmiştir:

Türkçede bütün temel fiiller, tek sözcük olarak veya fiil öbeği biçiminde yüklem olabilirler. Ad, adıl, ad görevli sözcükler ve belirtme öbekleri ise; ekfiil çekimine girerek yüklem özelliği kazanırlar (Kahraman, 2009: 187). Bu yüklemler cümlede oluş, bulunma veya tanım bildirir. Aşağıda, yüklem olabilecek unsurlar örneklerle gösterilmektedir.

Fiilden yüklem: “*Evin penceresinden ırmak görülüyordu.*”

İsimden yüklem: “*O elbisenin rengi sarıydı.*”

Fiilimsiden yüklem: “*Beni en çok üzen, o sözü söylemesiydi.*”

Adıldan yüklem: “*Sınıfın en başarılısı odur.*”

Harften yüklem: “*Bir araştırmaya göre, Türkçede en çok kullanılan ses: “e”*”

Heceden yüklem: “*Sorulan sorunun ilk hecesi “on”*”

Sözcük öbeklerinden yüklem: “*Bu işin tüm sorumlusu Serap ve Ayşe*” (bağlama öbeği), “*Bu çiçeklerin demeti dokuz lira.*” (sıfat tamlaması), “*Çocuklar bahçede oyun oynuyor.*” (birleşik fiil), “*Elleri mini miniydi.*” (ikileme).

“ol-, et-, eyle-, kıl-” vb. yardımcı fiiller, isim olan sözcükleri fiilleştirerek yüklem olmalarını sağlarlar: “*Sabah namaz kılıyordu., Kimse ona yardım etmedi, Bugün tıraş olmadım.*” Bu yardımcı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde cümle tahlili birtakım belirsizlikler taşımaktadır. Bir isim unsuruyla “ol-“ fiilinin yüklem olduğu cümle çözümlemelerinde “ol-“ sözcüğünün yardımcı fiil olarak mı esas fiil olarak mı kabul edileceği hususunda Tahir Kahraman şu açıklamasıyla konuyu aydınlatmaktadır:

...ol- fiilinin, temel fiil mi, yardımcı fiil mi olduğunu belirleyebilmek için, tümce çözümlemelerinde şu uygulamaya başvurulabilir: Kullanıldığı tümcede, kendisinden önceki ad öğeleriyle birlikte yüklem sayılınca ilgili tümce öznesiz kalıyorsa, ol- fiili temel fiil sayılmalı ve tek başına yüklem olarak gösterilmelidir (Kahraman, 2009: 189).

Gülsevin, deyim niteliği kazanmış birleşik fiillerde, bu öbeği oluşturan sözcüklerin biri ya da hepsi gerçek anlamlarını yitirdiği için kendi içerisinde cümle tahlili yapılmaması gerektiğini belirtir. Dilciye göre yüklemi bu şekilde oluşmuş cümlelerde, yüklem içinde fiilin öznesi varsa bu özne asıl cümle öznesi olarak kabul edilmemelidir. Yüklem içindeki özne de cümle öznesi olarak gösterilmemelidir. Benzer şekilde yüklemi deyimleşmiş birleşik fiil olan öbeklerin içerisindeki yer tamlayıcısı, zarf tamlayıcısı ve nesne öğeleri de cümleye ait değildir. Gülsevin, “*O günden beri ağzını bıçak açmıyor., Yaptıkları ortaya çıkarsa onun da başı ağrır., Haberi öğrenince sevinçten ayakları yerden kesildi., Oturduğum yerde birden içim geçivermiş.*” cümleleriyle örneklediği düşüncesinde, bu cümlelerin de “öznesi cümle” olarak kabul edilmesini ve deyim içerisinde çözümleme yapılmaması gerektiğini belirtmiştir (Gülsevin, 2002: 612-618).

Daha çok günlük konuşmalarda, anlatımı kısaltma eğilimi ve yüklem daha önce belirtilmiş olmasından dolayı kimi zaman yüklem kullanılmayabilir. Bu kullanımlara “eksilteli cümle” veya “kesik cümle” denmektedir: “*(Elindekini nereden aldın?) Mersin’den. (aldım), Kargo ne zaman elime ulaşır? Pazartesi. (günü ulaşır).*”

5.1.2.3. Temel Ögelerle İlgili Tartışmalar:

Dilcilerin özneye yükledikleri anlam konusunda uzlaşım içerisinde olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, özne çeşitleri konusuna geldiğinde farklılaşmış, daha önce belirtildiği üzere neredeyse her dilci farklı bir tasnifi benimsemiştir. Bu çeşitlilikten çoğu dilci de rahatsızlık duymakta, kimi sınıflandırılmaların tasfiye edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tahir Kahraman ve Nurettin Koç “açıklamalı özne, pekiştirmeli özne, yinelenmiş özne, kalıplaşmış özne, bağlaçlı özne, koşaçlı özne, kayan özne, açık özne, gizli özne”nin biçimce veya kullanımca farklılıklar gösterse de birer gerçek özne olduğu için ayrı sınıflamalar içinde değil gerçek özne sınıfında ele alınması gerektiğini belirtir. Aynı şekilde “örtülü, belirsiz ve seslenmeli özneler” de Kahraman’a göre mantıkça özne olarak düşünülmelidir (Kahraman, 2009: 202).

Zikri Turan; “Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi” adlı makalesinde şu açıklamalarıyla bazı sınıflamalara karşı çıkmaktadır:

“Birer özne türü olarak zikredilen “iyelik eki almış özne, koşaçlı özne, ikilemeli özne, seslenmeli özne, yinelenmeli özne...” terimleri herhangi bir şekilde bir dilbilgisi tasnifi temelinden mahrumdur. Zirâ bu mantıkla dilimizdeki bütün kelime, tamlama ve cümle ihtimallerini birer özne çeşidi olarak kabul etmek gerekir.” (Turan, 1999: 80).

Abdurrahman Tarıktaroğlu “Türkçede Özne Sorunu” adlı makalesinde, “Özne bir cümlede ya vardır veya varlığı hissedilir; ya da yoktur, bulamazsınız. Hâlbuki dilcilerimiz sözde özne, gizli özne ve örtülü özne adıyla verdikleri terimlerle bir karışıklık oluşturmuştur.” diyerek ilgili terimleri gereksiz bulunduğunu belirtmektedir (Tarıktaroğlu, 1996: 192).

Terim farklılığı dışında özne ögesi üzerinde temel olarak belirlediğimiz tartışmalar şöyledir:

1. Öznelerin yükleme bağlanma konusu tartışması

2. Gerçek özne dışında özne çeşitlerinin kabul edilip edilmemesi tartışması
3. Hitap, ünlem sözcüklerinin özne olarak sayılıp sayılmaması tartışması
4. Etken çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde özne tartışması
5. Özne konusunda tartışma boyutunda olmayıp, farklı görüşler barındıran konular

Öznelerin yalın hâlde yükleme bağlanıp-bağlanmaması konusunda dilcilerde genel olarak, öznelerin yalın hâlde bulunduğu, çekim eklerinden ise ancak çoğul ve iyelik eklerini alabildiği görüşü yaygındır (Hatiboğlu, 1972: 110; Karahan, 1999: 49; Dizdaroğlu, 1976: 39; Banguoğlu, 2007: 526; Ergin, 1998: 399; Özkan-Sevinçli, 2008: 101; Paçacıoğlu, 1987: 100; Bilgin, 2006: 451; Hengirmen, 1997: 327; Erkul, 2007: 25). Ancak şu kullanımlar üzerinden hareket eden karşıt görüşe göre özneler çekim ekli de olabilmektedir: mi soru edatlı özneler (Kahraman, 2009: 191) “*Annem mi seslendi?*”, +sE ekli özneler (Kahraman, 2009: 191) “*Konuklarsa habersiz gelmişti.*”, +DİR ekli özneler (Koç, 1990: 372; Kahraman, 2009: 191) “*Bir fırtınadır dinmek bilmedi.*”, tamlayan ekli özne “*Ben işlerimi bitirdim, onun hala duruyor.*”, +DEn ekli özneler (Boz, 2009: 2374) “*Şu kitaptan var mı?, Kekten arttı.*”, yönelme durum ekli özne (Boz, 2009: 2374) “*Bütün işlerini Emine’ye yaptırmış.*”, bağlaçlı özneler (Koç, 1990: 373) “*Ayşe’yle sinemaya gittik., Hem ablanız hem abiniz gelsin.*”

Tahir Kahraman yukarıda belirtilen görüşlerinin dışında “Çekim Ekli Özneler” adlı çalışmasında “*Annemin bugün torununu göreceği tutmuş.*” gibi öznenin yalın bağlanma görüntüsünü bozan kullanımları da incelemiştir. Kahraman, bu tip kullanımlarda tamlayan eki almış sözcüğün yapıca gerçek özne olamayacağı görüşünü savunmaktadır. Dilciye göre, yüklemi; yapısında iyelik eki bulunan fiil öbekleri olan cümlelerde, çekim ekli özneler (*annemin*) kullanılmaktadır. Ancak bu çekim ekli özne görüntüsündeki sözcüğün iki işlevi vardır. İlki temel fiilin tamlayan ögesini oluşturmak (*annemin göreceği*), ikincisi +İN ekini alarak yapıca gerçek özneliğini yitirerek cümlenin “mantıkça öznesi” olmaktır (Kahraman, 2009: 32).

“+IE ekli özne”ler için görüşler şu şekildedir: Tahir Kahraman (2009: 208), bu tip cümlelerde “+IE” ekli ögeyi “ile” sözcüğünden ötürü kullanıldığı cümleye göre “katılmalı tümleç veya belirteç”; Süer Eker (2005: 457), Sıddık Akbayır (2007: 128) “edat tümleci”; Hikmet Dizdaroğlu (1976: 155) “ilgeç tümleci, durum belirteci tümleci veya zaman belirteci tümleci”; Muharrem Ergin (1998: 400), Leyla Karahan (1999: 57), İbrahim Delice (2008: 115) “zarf”, Vecihe Hatiboğlu (1972: 119), Nurettin Koç (1990: 373) “bağlaçlı özne” kabul etmektedir. Erdoğan Boz (2009: 2375) ise, bu tip öznelerde “+IE” ekinin birliktelik anlamı verdiğini, konuşanın bu işlevden faydalanarak ya kendisi ya da bilinen bir kişiyi anlatması nedeniyle ardından gelen şahıs ad veya zamirini belirtmeye gerek görmediğini düşünmektedir. Dilde anlatımı kısaltma eğilimi sonucu oluşan bu tip sözcük veya sözcük öbeklerinin çekimsizlik özelliğini kaybetmediğini ve özne bölümü içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir: “*Hasan’la (ben) araba almaya gittik., Hasan’la (Ayşe) araba almaya gittiler.*”

Yönelme durum ekli öznelerin varlığını kabul etmeyen dilciler, bu yapıdaki özne için “mantıkça özne” veya “mantıkça eyleyici” (Şahin’den aktaran Boz, 2009: 2373) terimini kullanmaktadır. Örneğin, “*Bütün evi bana toplattırdı.*” cümlesinde “bana” sözcüğü dil bilgisel açıdan yönelme durum eki aldığı için yer tamlayıcısı görünümündedir. Ancak mantiken, işi yapanın, “evi toplayan”ın “ben” olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, yönelme durum ekli özne, mantiken işi yapanın cevabını verdiği için “mantıkça özne” kabul edilmelidir (Boz, 2009: 2373).

Çıkma durum ekli özneler üzerinde iki görüş mevcuttur. Görüşlerden ilki, ilgili ögenin yer tamlayıcısı kabul edilmesi gerektiğidir. Bu düşünceye göre, bu şekildeki yer tamlayıcısı veya zarf tamlayıcısının altında herhangi bir özne çeşidi aranmamalıdır (Özmen’den aktaran Boz, 2009: 2373). İkinci görüş ise, bu türlü kullanımların “örtülü özne” olarak kabul edilmesi gerektiğini savunur (Boz, 2009: 2372-2377). Böylece, öznelerin de çekimsiz olma özelliği korunabilecektir.

Gerçek özne dışında belirlenmiş özne çeşitlerinin ayrı bir dil bilgisel kategori oluşturup oluşturmayacağı konusu daha çok “sözde özne-mantıkça özne-örtülü özne”

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sorunun temel kaynağı, cümle çözümlemelerinde biçime mi anlama mı önem verileceği noktasıdır. Eski dil bilgisi kitaplarında görülmeyen, yeni olarak nitelenebilecek “mantıkça özne”, “yüklemi edilgen, geçişsiz-edilgen veya gereklilik kipinin üçüncü kişisiyle çekimlenmiş fiillerden oluşan veya kalıplaşmış anlatım şeklindeki cümlelerde özne” konusunda dilcileri ayırmaktadır. Leyla Karahan (1999: 50), Muharrem Ergin (1998: 399), Sezai Güneş (2001: 339), Neşe Atabay ve diğerleri (1981: 44), Nurettin Demir-Emine Yılmaz (2006: 210), Mustafa Özkan- Veysi Sevinçli (2008: 102), Süer Eker (2005: 454), Rasih Erkul (2007: 28), Abdurrahman Tarıktaroğlu (1996: 192-194), Selma Gülsevin (2002: 612-618) cümlelerin dil bilgisel çözümlemesinden yola çıkarak “özne belirtilmemişse cümle öznesizdir” görüşünü kabul ederken; Tahsin Banguoğlu (2007: 526) ve Tahir Kahraman (2009: 197) anlam boyutunu göz önüne alarak “mantıkça öznel cümleler” olarak; Vecihe Hatiboğlu (1972: 117) ve Nurettin Koç (1990: 380) ise “belirsiz öznel cümleler” olarak kabul etmektedir.

Sözde özne ve örtülü öznelerin birer özne çeşidi olarak kabul edilmemesinde çeşitli etkenler etkili olmaktadır. Bunlardan birincisi, bu özne çeşitlerinin anlam olarak işi yapanın veya oluşu olanın olmadığı bilinmesidir. İkinci etken ise bu sözcüklerin, tümleç veya nesneleri bulmak için kullanılan sorulara cevap olmasıdır. Bu sebeple cümlelerin nesnesi veya tümleci sayılmaktadır. İbrahim Delice (1998: 207) “Edilgen yapı fiil cümlelerinde özne bulunmaz. Bu nedenle var olan nesneleri “sözde özne” olarak adlandırmak gereksizdir.” ifadeleriyle, Abdurrahman Tarıktaroğlu (1996: 194) “Türk cümlesinde sözde özne ve örtülü özne yoktur. Özne ya vardır, gerçektir; ya da yoktur, gizlidir. Türk söz dizimine sokulan sözde özne, örtülü özne terimleri, sanırım, çevirilerden kazanılmış terimlerdir.” açıklamalarıyla bu görüşü savunan dilciler arasında yer alır.

Bu özne çeşidinin neden varlık gösteremeyeceğini anlatan Kerime Üstünoğlu ise görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Çünkü özne, yalın durumda ad; nesne, tartışılmakla birlikte belirtme durumunda ad olmak zorundadır. Eksiz belirtme durumuna girmiş bir ada, sözde de olsa “özne” demenin, eksiz belirtme durumuna girmiş bir dil birimini yalın durumda saymanın doğru olmadığını, çelişkili olduğunu

düşünmekteyiz. Dolayısıyla edilgen-geçişli eylemlerde öznenin bilinmezlik, kestirilemezlik özelliği taşıdığını, bu yüzden eylemdeki kişi ekinin bize nesneyi verdiğini benimsiyoruz (Üstünoğlu, 2006: 241-250).

Vecihe Hatiboğlu, Hikmet Dizdaroğlu, Burhan Paçacıoğlu, Nurettin Koç, Haydar Ediskun, Muhittin Bilgin, Sıddık Akbayır ise, işi yapmaması sebebiyle belirtilen sözcüğün özne olamayacağını, işten etkilenmesi sebebiyle nesne olabileceğini; ancak cümlede özne gibi görev yapması sebebiyle “sözde özne” olarak adlandırılması gerektiğini savunmaktadır.

Yoğun tartışmalar içermemekle beraber özneyle ilgili farklı görüşlerin yer aldığı noktalar da vardır. Bunlardan biri, “açıklayıcı özne/açıklamalı özne/açıklayıcıdan özne” üzerinde görülmektedir. Dilciler, açıklayıcı öznenin ayrı bir dil bilgisel kategori olarak benimsenmemesi, ayrı bir özne türü olarak kabul edilmesi ve açıklama bölümünün cümle dışı unsur olarak görülmesi gerektiği hususlarında ayrılmaktadır.

Ünlem, hitap içeren sözcüklerin özne sayılıp sayılmayacağı tartışması da değişik görüşler barındırmaktadır. Bu sözcüklerin özne sayılması gerektiği görüşünü savunan Zikri Turan’a göre “*Hey, buraya gel!*” cümlesindeki “*hey*” ile, “*Sen buraya gel!*” cümlesindeki “*sen*” arasında bir farklılık yoktur. “Sen” sözcüğü de bir seslenme ünlemi, hitap unsuru sayılmalıdır (Turan, 1999: 77-85). Bu görüşü benimseyen Hikmet Dizdaroğlu (1976: 42), Nurettin Koç (1990: 375), Muhittin Bilgin (2006: 461) ilgili özneleri “seslenmeli özne” terimiyle karşılamıştır. Tahir Kahraman; yüklemi ikinci kişi ile çekimlenmiş cümlelerde, eylemin yapıcısı ya da oluşun olucusunun adının hitap amacıyla kullanıldığı durumlarda hitap ögesinin “mantıkça özne” olduğu görüşündedir. Kahraman’a göre bu cümlelerde yüklem bağlandığı ikinci kişi zamiri ise “anlatımca özne” görevindedir (Kahraman, 2009: 200).

Bu unsurların özne sayılmayacağı görüşünü savunan Haydar Ediskun (1963: 330), İbrahim Delice (1998: 209), Leyla Karahan (1999: 51) ise görüşlerini şu temellere dayandırmaktadır: Seslenme-hitap ögeleri cümlede hiçbir ögesiyle gramatik bir ilişki kurmamaktadır. Herhangi bir ek almayarak, ne yüklemle ne de

diğer ögelerle bağlantı kurmaktadır. Diğer ögeler, yükleme sorulan sorularla bulunabilirken bu unsurlar yükleme sorulan hiçbir soruya cevap vermemektedir. Ünlem-hitap ögeleri cümledeki diğer ögelerin aksine kendine has vurgu ve tonlama taşımaktadır. Ünlem veya hitap unsurlarından sonra kullanılan noktalama işaretlerinin de bu unsurları adeta cümleden soyutlamaktadır: “*Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen...*”

Öznenin temel öge olup olmaması kargaşası, daha önce belirtilmiş “öznesiz cümleler veya öznesi gösterilmeyen cümleler” başlığı altında değerlendirilen cümlelerde öznelerin var olmadığını, o hâlde öznenin cümle için olmazsa olmazı olmayacağı görüşünden ileri gelmektedir. Bu görüşe göre yüklem temel öge, özne ve tümleçler yardımcı ögeler olarak benimsenmeli, özne yüklem en tamamlayıcı unsuru olarak nitelenmelidir (Delice, 1998, 194; Gülsevin, 2011: 1151). Öte yandan, dil bilgisel açıdan cümle içerisinde varlık göstermese bile mantıkça yapan-olan varlığın bilinebildiği, yapıcı kimse olmadan eylemin yapılamayacağı/oluşun olamayacağı görüşü, öznenin cümlede temel ögelerinden olduğunu söylemektedir.

Gizli öznelerin ayrı bir dil bilgisel kategori oluşturup oluşturumama noktasında farklılıklar görülmektedir. Tahir Kahraman (2009: 201), Muhittin Bilgin (2006: 452), Sıddık Akbayır (2007: 124) gizli öznenin de birer gerçek özne olduğu düşüncesiyle bu kategoriye benimsemediklerini açıklamışlardır. Hikmet Dizdaroğlu, Vecihe Hatiboğlu, Süer Eker, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli ve Nurettin Koç eserlerinde “gizli özne” çeşidine hiç yer vermemiştir. Ancak bazı dilciler, cümlede şeklen varlık göstermeyen bu özne türünü, sözlük anlamından da yola çıkarak “gizli özne” olarak kabul etmiştir. Konuyla ilgili farklı görüşler şöyledir:

İbrahim Delice, aslında gizli öznelerin cümlede, yüklemdeki şahıs ekleri vasıtasıyla yer aldığını, bu yüzden gizlenmediğini belirtir. Gizli özne mantığında, öznenin cümle içerisinde şeklen yer almaması, varlığını yüklemdeki şahıs ekleriyle hissettirmesi vardır. Ancak Delice, buna karşı çıkar ve ne şeklen ne de anlamca bir gizlilik olmadığını belirtir. Hatta cümlede, yüklemde hem şahıs ekleri yer alıp hem de gerçek özne kullanılıyorsa, gerçek öznenin “pekiştirmeli özne” olarak da

düşünülebileceğini söyler (Delice, 1998: 200). Delice'ye göre gizli özneler gereklilik kipinin 3. tekil kişisiyle çekimlenmiş, ancak 1. ve 2. kişiyi anlatan cümlelerin öznesidir: “*Çarşıya gitmeli.*” (Delice, 2003: 134). Abdurrahman Tarıktaroğlu ise “Türkçede Özne Sorunu” adlı çalışmasında konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Tarıktaroğlu'na göre genel olarak edilgen çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerin öznesi olarak kabul edilen “sözde özne”ye karşı çıkarak bu öznelerin birer “gizli özne” olduğunu söylemektedir. Tarıktaroğlu konuyu açıklamak için “*Bu bina yapıldı.*” cümlesine başvurmuştur. Dilciye göre, binayı yapan kişinin varlığı ortada iken, kim olduğu belirtilmemiş, gizlenmiştir. Bu sebeple aslında gizli özneyi böyle kurulmuş cümlelerde aramak gerekmektedir (Tarıktaroğlu, 1996: 192-194).

Yüklemleri etken çatılı fiillerden oluşan cümlelerin öznelerinin gerçek özne olduğu görüşünde çoğu dilci uzlaşma içerisinde. Ancak özne-yüklem kaynaşıklığının görüldüğü kimi kullanımlarda -özellikle deyimler ve kalıplaşmış kullanımlar- ve etken çatılı olduğu hâlde öznesinin tam olarak belirlenemediği kalıplaşmış yargılarda da öznelerin varlığı yokluğu, varsa hangi isimle adlandırılacağı tartışma konusudur. Buna göre, “*İleri marş!, Geçmiş olsun, Afiyet olsun*” gibi kalıplaşmış kullanımların ve “*Ayşe'nin etekleri tutuştu.*” cümlesi gibi öğeleri tam olarak ayıramayan cümlelerin öznesi örtülü özne olarak kabul edilmelidir (Bilgin, 2006: 456). Bu görüşe, Selma Gülsevin'in “Öznesi Gösterilmeyen Bir Cümle Tipi Daha” adlı makalesindeki sözleriyle karşılık verilecek olursa şöyle denebilir (Gülsevin, 2001: 197-204);

Yüklemi anlamca kaynaşmış birleşik fiil olan cümlelerde, eğer yüklem kendi içerisinde “özne+yüklem (buna başka öğeler de eklenebilir)” kuruluşunda ise, bu yüklem oluşturduğu cümlelerde (yüklemin yapısı içinde yer alandan başka) özne bulunmaz. Dolayısı ile, bu tip cümlelerde de özne gösterilmez. Penaltı düdüğü çalındığında yüreğim ağzıma gelmişti.

Zarf

yüklem

Kalıplaşmış kullanımlar için ise, biçimce özne varlık göstermediği için öznesiz cümle kabul etme görüşü varlık göstermektedir.

Dilciler genel olarak “yüklem” konusunda görüş birliği içerisinde. Bu

sebeple konuyla ilgili herhangi bir tartışma tespit edilmemiştir.

5.1.3. Akademik Yayınlarda Yardımcı Ögeler:

5.1.3.1. Akademik Yayınlarda Yardımcı Ögelerin Sınıflandırılması:

Nesne, dilciler tarafından genel olarak “belirtili ve belirtisiz” olmak üzere iki çeşide ayrılmıştır. Dilcilerden bir bölümü nesne ögesini “tümleç” olarak değerlendirip ögeye bu başlık altında yer verirken, bir kısmı da tümleçleri ayrı nesneyi ayrı değerlendirmektedir. İlk grupta Hikmet Dizdaroğlu (1976: 77), Tahir Nejat Gencan (2001: 121), Vecihe Hatiboğlu (1972: 129), Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam (1981: 51), Tahir Kahraman -çekimli tümleçler içerisinde yer vermiştir- (2009: 204), Sezai Güneş -tamlayıcılar başlığı altında yer vermiştir- (2001: 340), Sıddık Akbayır (2007: 124), Muhittin Bilgin (2006: 469), Fuat Bozkurt (2010: 133) yer alırken; Muharrem Ergin (1998: 399), Haydar Ediskun (1963: 350), Mehmet Hengirmen (1997: 331), Leyla Karahan (1999: 52), Tahsin Banguoğlu (2007: 327), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli (2004: 110), İbrahim Delice (2003: 139), Süer Eker (2005: 455), Burhan Paçacıoğlu (1987: 103), Nurettin Demir-Emine Yılmaz (2006: 210), Zuhale Kültüral (2009: 38), Nurettin Koç (1990: 390) ikinci grupta yer almaktadır.

Nesne ögesi için kullanılan farklı tasnifler şu şekildedir:

Nurettin Koç nesne ögesi için farklı bir tasnif kullanmıştır. Tasnif şu şekildedir: a. Yalın tümleçler (belirtisiz nesne): a.1. Çoğu eki almış yalın tümleç, a.2. İyelik eki almış yalın tümleç, b. Ad durumu eki almış tümleçler: b.1. Belirtme durumu eki almış tümleç, b.2. Yönelme durumu eki almış tümleç, b.3. Kalma durumu eki almış tümleç, b.4. Çıkma durumu eki almış tümleç (Koç, 1990: 390-393). Alaaddin Mehmedoğlu nesnelerin hareketle obje arasındaki ilişkinin göz önüne alınarak sınıflandırılması gerektiğini belirtir. Dilcinin tasnifi a. Dolaysız Nesne, a.1. belirsiz dolaysız nesne “*Yuvayı dışı kuş yapar., Gelen, gideni arar.*”, a.2. belirsiz dolaysız nesne “*Artık mal göz çıkarmaz., Nuri resim yapmaktadır.*”, b. Dolaylı Nesne

“kime? neye? kimde? nede? kimden? neden? kim ile? ne ile? kim için?” sorularına cevap veren ögedir (Mehmedoğlu’ndan aktaran Akın, 2005: 8-9).

Yer tamlayıcısı ile ilgili yapılan sınıflamalar şu şekildedir:

Hikmet Dizdaroğlu dolaylı tümleçleri yapılarına ve kullanımlarına göre olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Yapılarına göre dolaylı tümleçlerde “yönelme, kalma ve çıkma tümleçleri”, kullanımlarına göre dolaylı tümleçler içerisinde “ortak dolaylı tümleç, açıklamalı dolaylı tümleç, yinelenmiş dolaylı tümleç” yer almaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 95-104).

Tahir Kahraman (2009: 206-207), Nurettin Koç (1990: 392-393) yer tamlayıcısı terimi yerine bu ögeyi “yönelmeli, bulunmalı, çıkmalı tümleç” olarak ayrı ayrı ele almıştır. Vecihe Hatiboğlu (1972: 136-138) ve Fuat Bozkurt (2010: 148-150), aynı sınıflamayı benimsemiş ancak bu başlıkları “dolaylı tümleç” ana başlığının altında ele almıştır.

Kaya Bilgegil yer tamlayıcılarını, “başlangıç yeri ifade eden dolaylı tümleçler”, “doğrudan doğruya yer ifade eden dolaylı tümleçler” ve “yön bildiren dolaylı tümleçler” olarak üçe ayırmıştır (Bilgegil, 1963: 37-38).

Süer Eker, dolaylı tümleçlerin üç bölümde inceleneceğini söyleyerek “yönelmeli, bulunmalı (kalmalı) ve çıkmalı dolaylı tümleçlere” yer vermiştir. Bu tasnif “işlevsel açıdan tümleçler” bölümünde de yer almaktadır. Eker, bu başlıklar dışında “dolaylı tümleçlerin kullanılış biçimleri” başlığına yer vererek bu bölümde “ortak dolaylı tümleç, açıklamalı dolaylı tümleç, pekiştirmeli dolaylı tümleç” leri ele almıştır (Eker, 2005: 474-476).

İbrahim Delice, Leyla Karahan, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Tahsin Banguoğlu, Muharrem Ergin, Burhan Paçacıoğlu, Süer Eker, Sıddık Akbayır, Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Zuhale Kültürel, Sezai Güneş yer tamlayıcıları için ayrı bir sınıflama kullanmamıştır.

Sınırlı sayıda dilcinin **zarf tamlayıcısı**yla ilgili sınıflama yaptıkları görülür. Bu sınıflamalar şu şekildedir:

Hikmet Dizdaroğlu, zarf tamlayıcılarını “anlamlarına göre belirteç tümleci türleri” ve “kullanımlarına göre belirteç tümleci” olmak üzere iki temel başlığa ayırmıştır. “Anlamlarına göre belirteç tümleci türleri” başlığı altında, “zaman belirteci tümleci, durum belirteci tümleçleri, nicelik belirteci tümleçleri, nicelik belirteci tümleçleri, yer belirteci tümleçleri, soru belirteci tümleci”ne, “kullanımlarına göre belirteç tümleci” içerisinde “ortak, açıklamalı, yinelenmiş belirteç tümleçlerine” yer vermiştir (Dizdaroğlu, 1976: 127-150).

Fuat Bozkurt, zarf tamlayıcılarını, “zaman belirteci tümleci, durum belirteci tümleci, nicelik belirteci tümleci, yer belirteci tümleci, soru belirteci tümleci” olmak üzere beş başlıkta incelemiştir (Bozkurt, 2010: 152-154).

Muhittin Bilgin aynı ögeyi “yer-yön tümleçleri, zaman tümleçleri, nicelik (ölçü) tümleçleri, niteleme-durum tümleçleri, neden tümleçleri, amaç tümleçleri, gösterme tümleci, soru tümleci” olarak ayırmıştır (Bilgin, 2006: 478-482).

Kaya Bilgegil’in sınıflandırması “zaman ifade eden zarf tümleçleri, durum ifade eden zarf tümleçleri, ölçü ve derece ifade eden zarf tümleçleri” şeklindedir (Bilgegil, 1963: 43-50).

Tahir Kahraman zarf tamlayıcıları yerine “çekimsiz tümleçler” ifadesini kullanmaktadır. Dilcinin çekimsiz tümleçlerle ilgili sınıflaması bu görevde kullanılan sözcük veya sözcük öbeklerini içermektedir. Buna göre sınıflama: “belirteçler (zaman, nicelik, durum, yön, soru belirteçleri), belirteç görevli yalın adlar, belirteç görevli sıfatlar, belirteç görevli bağımsız ilgeçler, belirteç görevli ikilemeler, ulaçlar ve ulaç tümlemsileri, kalıplaşmış sözler ve öbekler”den oluşmaktadır.

Sınırlı sayıda dilci tarafından kabul edilen **edat tümleçleri**yle ilgili herhangi bir sınıflamanın kullanıldığı görülmemektedir. Ancak edat tümleci-ilgeç tümleci-

ilgeçli tümleç-edatlı tümleç şeklinde farklı terimler kullanılmaktadır.

5.1.3.2. Akademik Yayınlarda Yardımcı Ögelerin Ele Alınışı:

Nesne, bir dil bilgisi terimi olarak sözlük anlamından çok daha geniş anlamlar taşımaktadır. Bu özelliği sebebiyle, terim anlamı ve sözlük anlamı arasında bir uyumsuzluk ve kapsam farkı vardır. Bu kapsam farkı, dilciler arasında ileride değinilecek olan çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

“Düz tümleç” (Gencan, 2001: 121; Akbayır, 2007: 125; Erkul, 2007: 35) veya “doğrudan tamlayıcı” (Güneş, 2001: 340) olarak da adlandırılan ögeyle ilgili yapılmış tanımlardan birkaçı şöyledir:

Muharrem Ergin (1998: 399) “Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur.”

Haydar Ediskun (1963: 347) “Nesne, fiil cümle veya cümleciklerinde öznenin eyleminden yani bağımsız, temel veya yan hükümlerin sonuçlarından etkilenen kelimedir.”

Vecihe Hatiboğlu (1972: 129) “Eylemin anlamını, çok yakından tamamlayan, etkileyen yalın veya belirtme durumunda bulunan tümlece nesne denir.”

Sezai Güneş (2001: 340) “Doğrudan tamlayıcı/ nesne, yükleyeni geçişli fiilden ibaret cümlelerde yer alan ve o fiili doğrudan tamamlayan unsurdur. Bu unsur, hareketin gerçekleşmesi için, mevcudiyeti şart olan varlığı gösterir.”

Cümlede belirtilen iş, yapılan eylem ya nesne üzerinde yapılmıştır, ya da nesneyi etkilemiştir. Geçişli fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesne, cümle için üçüncü derecede önem taşıyan ögedir. Selma Gülsevin, nesnenin bulunup bulunmadığı cümleleri şu şekilde belirlemiştir:

1. Nesne, yapma ifade eden geçişli fiil cümlelerinde bulunur: *Kapıyı*

açtı, beni dışarı çağırdı, cebinden çıkardığı buruşuk bir kağıdı elime tutuşturdu., 2.Geçişsiz fiiller, nesne almaz: *Saatlerce ağladı.*, 3.İsim cümleleri, yüklem “borçlu” kelimesi olduğunda nesne alabilir. Bunun dışındaki isim cümleleri nesne almaz: *Güzelliğimi uykuya borçluyum.* ... Yüklemdeki geçişli fiil, eğer bir “deyimleşmiş birleşik fiilin parçası” ise ve deyim içinde kendi nesnesi (buna başka ögeler de katılabilir.) varsa, yüklem geçişsiz bir anlam kazandığı için asıl cümlede nesne bulunmaz (Gülsevin, 2011: 1151).

Geçişli fiiller yapma bildirirler ve hareketleri nesneye doğrudur; geçişsiz fiiller ise olma bildirirler ve hareketleri özneye doğrudur.” (Güzel ve diğerleri, 2005: 162). Bu yüzden geçişli fiiller, anlam olarak nesnenin varlığıyla tamamlanma ihtiyacı duyarlar. Örneğin: “*Ali sever.*” cümlesi anlam olarak biraz kısır ve belirsiz kalmaktadır. Çünkü neyi sevdiği, kimi sevdiği belirtilmemiştir. Bu kısırılık ancak cümleye bir nesnenin eklenmesiyle giderilebilir. “*Ali kuşları sever.*”, “*Ali yüzmeyi sever.*” gibi.

Dilimizde ad ve ad soylu bütün sözcük ve sözcük öbekleri nesne olarak kullanılabilir (Atabay ve diğerleri, 1981: 51). “*Senin adını saatimin kayışına turnağımla kazıdım.*” (N. Hikmet) (belirtili isim tamlaması), “*Bu güzel çiçekleri nasıl koparırsınız?*” (sıfat tamlaması), “*Hiddetle “Ne yaptınız siz?” diye sordu?*”(cümle), “*Bu işi yapanı bir elime geçirirsem...*” (sıfat-fiil) cümleleriyle nesnelerin bulunabileceği birkaç durum örneklendirilebilir.

Cümle nesne alabiliyorsa, nesne sayısı birden çok olabilir. Ancak bu nesneler hepsi belirtili nesne ya da belirtisiz nesne olacak şekilde aynı türden olmalıdır (Karahan, 2009: 54).

Belirtme durum ekli nesnelerde vurgu nesne olan isimdedir: “*Bugün işi bıraktı.*” Ancak belirtme eki almamış belirtisiz nesnelerde vurgu bu öge üzerinde değil, yüklem üzerindedir: “*Bütün gün halı sildim.*” (Delice, 2003: 139).

Genel olarak nesne ögesi, belirtili nesne/ belirli nesne ve belirtisiz nesne olarak ikiye ayrılır.

Belirtili nesne; ismin belirtme durum eki “+İ” yi alarak yükleme bağlanan, yüklem yapıldığı işten/ eylemden/ oluştan etkilenen “şey”i açık bir şekilde ifade eden ögedir. “*Onunla ilgili bütün hatıraları sildi.*” örneğinde görüldüğü gibi. Cümlede yükleme sorulan “kimi?+yüklem”, “neyi?+yüklem” sorularıyla bulunur.

Belirtili nesneler, yükleme daha öznel ve geçici ilişkiler kurar. Bu özelliğinden dolayı konuşan ve dinleyenler değişince bu belirlilik de ortadan kalkar (Kahraman, 2009: 206). Örneğin “*Depremde evleri yıkılmış.*” cümlesinde dinleyici değiştiğinde, yıkılan evin hangisi olduğu bilinmeyecektir. Buradaki nesne durumu eki, “ev”i genellikten kurtararak belirli bir kavram hâline getirmiştir. Ancak “*Depremde evler yıkılmış.*” cümlesi için dinleyici konumundaki herkes aynı şeyi anlayacaktır. Belirtili nesne, bu özelliğinden dolayı belirtisiz nesne gibi yükleme bağımlı hareket etmek durumunda değildir. Cümle içinde daha rahat bir hareket alanı vardır.

Belirtisiz nesne için genellikle bu terim kullanılsa da, belirtisiz/belirsiz/eksiz/ akuzatif eksiz nesne olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Belirtisiz nesne; özel, belirli bir anlam ifade etmekten çok genel bir varlık ya da kavramı işaret eder. Anlam bakımından belirtili nesneden ayrılan en önemli özelliği budur. Belirtisiz nesnenin bu belirsizlik özelliğiyle çeliştiği için “özel adlar” ile “1. ve 2. kişi zamirleri” belirtisiz nesne sayılmaz (Banguoğlu, 2007: 527). Bu durumun tersi, “bir” belgisiz zamirli kullanımlarda görülmektedir. “bir” belgisiz zamiri “herhangi, içlerinden biri” gibi belirsizlik taşıyan anlamlar içermektedir. Belirtili nesnelerden önce kullanılan bu belgisizlik zamiri, anlamındaki belirsizlik baskınlığından dolayı belirtili nesneleri mantıken “belirtisiz nesne” hâline dönüştürür. Şu hâllerde belirtili nesne “bir” belgisiz zamiriyle birlikte kullanılmaktadır: “belirtili nesnenin karşılığı olan varlık veya kavram, konuşan-yazan tarafından biliniyorsa “*Sınavda bir konuyu soracaktı.*”, “bir” belgisiz sıfatı genel bir kavramı işaret etmek için kullanılmışsa “*Bir insanı sadece kötü özellikleriyle yargılayamazsın.*”, cümlede dikkat belirtili nesne üzerine çekilmek isteniyorsa “*Bir köpeği böyle sakinleştiremezsin.*” (Ediskun, 1963: 349).

Belirtisiz nesneler kurallı cümlelerde yüklemden hemen önce gelir, bu özellikleriyle cümlede vurgulanan öge konumundadır. Yüklemle aralarında yalnızca “*bile, dahi, de, da*” edatları yer alabilir (Karahan, 2009: 53): “*Ablan sana sakız bile almadı mı?*” Ancak istisnâi olarak kimi bağlı cümlelerde, nesne ile yüklem arasına başka ögeler de girebilir. “*İki kitap sana vereyim, üç kitap da arkadaşşıma vereyim.*” örneğinde görüldüğü gibi. Tek bir cümle olarak düşünülürse bu kullanım söz dizimsel bir bozukluğa işaret eder. Ancak bağlı cümlelerde kural dışı bir kullanım olarak görülmez.

Belirtisiz nesne cümlede, özne bulunduktan sonra yükleme sorulan “kim, ne?” sorularıyla bulunur.

Yer tamlayıcısıyla ilgili kullanılmış tanımlardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir:

Muharrem Ergin, “Fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Her hareketin zaman ve mekân içinde bir yeri ve istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder.” (Ergin, 1998: 400).

Sezai Güneş, “Mekân isimlerinin/normal isimlerin “yönelme, ayrılma, bulunma halindeki çekimli şekillerinden veya yer zarflarından ibaret olan, yükleyenin anlamını yer/ yön bakımlarından tamamlayan unsurlardır.” (Güneş, 2001: 341).

Tahsin Banguoğlu, “Cümlede yüklemnin gerçekleşmesiyle ilgili kişileri ve şeyleri gösteren adlara ve zamirlere isimleme deriz.” (Banguoğlu, 2007: 520).

Vecihe Hatiboğlu, “Eylemin anlamını, yer, zaman, sebep, nitelendirme veya ölçü bakımlarından tamamlayan, yönelme, kalma, çıkma durumlarından birinde bulunan veya ilgeçle kullanılan tümlece dolaylı tümleç denir.” (Hatiboğlu, 1972: 136).

Hikmet Dizdaroğlu, “Eylem tümcelerinde adların -e, -de, -den durum takılarını alarak yüklem anlamını yönelme (yön), kalma (yer), çıkma (başlangıç) ilgileriyle tümleyen tümce ögesine dolaylı tümleç denir.” (Dizdaroğlu, 1976: 95).

Görüldüğü üzere tanımlarda, yer tamlayıcısının cümleyi hangi yönlerden tamamladığı noktasında bir görüş birliği yoktur. Biçim özelliklerinin kapsamı konusunda yer tamlayıcılarının yönelme, çıkma, bulunma eklerini aldığı üzerinde hemfikir olursa da kimi dilciler buraya ilgeçleri de dâhil etmektedir.

Yer tamlayıcısının anlam özellikleri şu şekildedir:

Yönelme durum ekli yer tamlayıcıları “+E” ekini alır, yüklem bildirdiği iş-oluşun, yöneldiği, yaklaştığı yönü, amacını söyler. “yer, yön: *Konuştuklarımızı ona neden söyledin?*”, “amaç: *Para kazanmaya gidiyorum.*” Kullanım durumuna göre “eder-karşılık: *Bu gömleği on liraya aldım.*”, “benzerlik: *Korkudan yüzü kirece dönmüş.*”, “başlangıç ve bitiş: *Yediden yetmişe herkes oradaydı.*”, “ceza: *İşlediği suça karşılık iki yıla mahkûm edildi.*” ilgisi de kurabilir (Dizdaroğlu, 1976: 96).

Bulunma ekli yer tamlayıcıları “+DE” eki vasıtasıyla yükleme bağlanır. Çoğu zaman, yüklem bildirdiği eylemin-oluşun, yapılma yerini “*Bütün anlattıklarım bizim evde oldu.*” belirtir. Bunun dışında “kaynak: *Tıpta çareler tükenmez.*” ve “üstünlük: *Matematikte notlarım daha iyi.*” anlamları da verebilir. Bulunma ekli yer tamlayıcıları, tüm fiil ve ad cümlelerinde kullanılabilen bir ögedir. Bu bakımdan kullanım alanı en geniş tümleç olarak nitelenmektedir (Kahraman, 2009: 207).

Çıkma durum ekli yer tamlayıcıları, “+DEn” eki alarak cümlede varlık gösterir. Cümlede anlatılan yargının nerede başladığını, çıkış yerini, ayrıldığı-uzaklaştığı yerleri bildirir. Bu anlamlar dışında cümleye “değer, karşılık: *Pazarda on iki liradan satılıyor bunlar.*”, “kaynak: *Kuyudan su çıkartmaya çalışıyorlar.*”, “tür, cins, belli bir grup vb.: *Aşılı köpeklerden zarar gelmez.*” de belirtebilir (Dizdaroğlu, 1976: 98).

“+E, +DE, +DEn” ekli sözcükler, deyimlere eklenerek mecaz ilgisi de kurarlar (Dizdaroğlu, 1976: 97-101): “*Sonunda kürkçü dükkanına dönmeye razı oldu., O sütü bozuktan ne hayır gördün!” Kimi kalıplaşmış sözler yapılarında bu ekleri bulundurmaktadır. Ancak bu ekler artık gerçek işlevlerini kaybetmiş olduğundan ulandığı sözcük öbeği yer tamlayıcısı olarak değil, zarf tamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir: “*Canı pahasına oraya gitmeye karar verdi., Bu işe körü körüne bağlanma., Kelle koltukta yaşıyoruz.*”*

Bazı fiiller yer tamlayıcısı almaya diğer fiillerden daha yatkındırlar. Örneğin “bak-, dön-, gel-, otur-, çık-..” gibi fiiller genellikle yönelme, çıkma, bulunma durum eki almış bir sözcükle kullanılır: “*Bütün gün kiralık evlere baktım.*”, “*Her şeyi orada bırakıp memlekete döndüm.*”, “*Bugün hasta olduğundan eve erken geldi.*”, “*Yıllarca bu izbe yerde oturdum.*”, “*Piyangodan bir para çıksa...*”. Bu yatkınlık, geçişli fiillerin nesne almaya yatkın olma durumunda görüldüğü gibi dil bilgisel bir kategori oluşturmamaktadır. Ancak Tahsin Banguoğlu, bu fiiller için “*ortada fiiller*” ifadesini kullanmaktadır (Banguoğlu, 2007: 528).

Bir cümlede birden çok yer tamlayıcısı bulunabilir. Bu yer tamlayıcıları nesne ögesinde görüldüğünün aksine birbirinden farklı olarak yönelme, çıkma ve bulunma durum eklerini almış olabilir (Karahana, 1999: 56). “*Bölgeye, başka illerden yardım yağdı.*” örneğinde görüldüğü gibi.

Edat tümleci/ilgeçli tümleç/ilgeç tümleci ile ilgili veriler şu şekildedir:

Tahir Nejat Gencan, edat tümleçleri için “ile (-le), için... ilgeçleriyle birleşerek yüklemi tümleyen söz öbekleridir.” tanımını yapmaktadır (Gencan, 2001: 131).

Vecihe Hatiboğlu edat tümleçlerini “İlgeçli tamlamadan kurulan dolaylı tümlece ilgeçli tümleç denir.” şeklinde tanımlamaktadır (Hatiboğlu, 1972: 139).

Hikmet Dizdaroğlu’nun ilgeç tümleci tanımı şu şekildedir:

İlgeçlerden ya da başka dilbilgisi birliklerinden oluşan; ilgeçlerle kurulanlarda yüklemle bağlantısı bulunan, öbürlerinde yüklemle ilgisi olmayan; her iki durumda da tümceye çeşitli anlam (araç, benzerlik, eşitlik, nedenlik, yöneliş, yer, yanıt, seslenme, güçlendirme, gösterme, yinleme, soru, amaç, onaylama, yadsıma...) ve anlatım özelliği katan tümleçlere ilgeç tümleci denir (Dizdaroğlu, 1976: 153).

Tahir Kahraman, ilgeçli tümleç olarak adlandırdığı bu ögeyi “Çağdaş Türkiye Türkçesinde çekim ilgeci olarak kullanılan başka (özge, gayrı), beri, böyle, değin, dek, diye, doğru, dolayı, geri, gibi, göre, içeri, için, ile, ilişkin, kadar, karşı, karşın, önce, öte, ötürü, rağmen, sonra, üzere, yana... gibi kelimelerin oluşturdukları ve yükleme bağladıkları öbeklerdir.” şeklinde tanımlamaktadır (Kahraman, 2005: 195).

Mehmet Hengirmen “İlgeçlerle kurulmuş tümleçlere ilgeç tümleçleri denir. Tümleçler, ile, için, gibi, göre, kadar gibi ilgeçlerle birleşerek ilgeç tümleçlerini kurar.” ifadeleriyle adı geçen ögeyi tanımlamaktadır (Hengirmen, 1997: 339).

Atilla Özkırımlı, edat öbeklerinin de cümlede tümleç görevi gördüğünü ve bunlara edat tümleci dendiğini söylemektedir (Özkırımlı, 2002: 230).

Süer Eker ise, “Edat tümleçleri/Edatlı Tümleçler” şeklinde bir başlık açmıştır. Ancak edat tümleçlerinin zarf tümleçleri içerisinde değerlendirilebileceğini söyleyerek bir orta yol seçmiş gibi görünmekte, konuyla ilgili hangi görüşü benimsediği anlaşılamamaktadır (Eker, 2005: 460).

Ulucan ve diğerleri, adı geçen öge için “edatlı zarf tümleci” ifadesini kullanmışlardır. Edatlı zarf tümleci, eserlerinde “Cümle içerisinde bazı edatlarla oluşturulan söz grupları da vardır. Bunlar bazı kitaplarda edat tümleci olarak geçse de, görev bakımından zarf tümleci karakteri taşıdıkları için bunlara “edatlı zarf tümleci” adı verilebilir.” şeklinde yer almaktadır (Ulucan ve diğerleri, 2009: 101).

Tanımlardan görüleceği üzere edat tümleçleri genellikle “ile, için, gibi” edatlarıyla yapılmaktadır. Bu oluşumdaki tümleçlerin anlam özellikleri şu şekildedir: “ile” ilgeçli tümleçler cümleyi genellikle “araç: *Oraya kadar arabayla gittik.*”,

“nasıllık: *Olanları hayretle izledik.*” ve “birliktelik: *Annemle çarşıya çıktık.*” yönlerinden tamamlar. “için” ilgeçli tümleçler, çoğunlukla “neden, amaç” ilgisi kurar: “*Öğretmen olduğum için bu haktan faydalandım., Senin yanına gelmek için çıktım yola.*” “gibi”li ilgeç tümleçleri “benzetme” yönünden cümleyi tamamlar: “*Hava kurşun gibi ağır, hava toprak gibi gebe.* (N. Hikmet)” (Gencan, 2001: 134).

İlgeçler tek başlarına anlamlı sözcükler değildir. Bu yüzden girdikleri cümleye göre anlam kazanır, anlam katarlar. Belirtilen özelliklerinden dolayı anlam yelpazelerinin kullanım alanları doğrultusunda çok geniş olduğu söylenebilir. Burada ancak akademik yayınlarda genel olarak yer almış belli başlı anlam özelliklerine yer verilmiştir.

Edat tümleçleri, cümlede değişik yapılarda, farklı edatlarla kurulmuş olarak birden çok sayıda bulunabilir: “*Serap ile senin için buralara geldik.*”

Zarf tamlayıcısıyla ilgili akademik yayınlarda yer alan kimi tanımlar şu şekildedir:

Hikmet Dizdaroğlu, “Zaman, durum (nitelik), nicelik (miktar), yer (yön) ve soru ilgileriyle yüklem anlamını sınırlayan ve berkiten tümleçlere belirteç tümleci denir.” (Dizdaroğlu, 1976: 119).

Tahsin Banguoğlu, “Cümlede yüklem içinde geçtiği hal ve şartları belirten zarflara ve zarf niteliğindeki belirtme öbeklerine zarflama deriz.” (Banguoğlu, 2007: 530).

Muharrem Ergin, “Fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur.” (Ergin, 1998: 400).

Kaya Bilgegil, “Yüklemdeki kavramı; zaman, durum, derece veya ölçü fikirlerinden biriyle tamamlayan kelimeler, kelime grupları zarf tümleçlerini teşkil eder.” (Bilgegil, 1963: 43).

Leyla Karahan, “Yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve şart bildirerek yüklemi tamamlayan cümle unsuru, zarftır.” (Karahan, 1999: 57).

Dilciler için ortak olarak kabul edilen birtakım sorular, cümlede zarf tamlayıcısının bulunmasını sağlamaktadır. “Nasıl?: *Sorumuza gülererek karşılık verdi.*”, “ne zaman?/ne vakit?: *Yarın bu söylediklerim yapılmış olacak.*”, “neden/niçin?/ne şekilde?: *Çocuk korkudan ağlamaya başladı.*”, “ne kadar?/ne miktarda?: *Kendini geliştirmek için çok okumalısın.*”, “nere?/nereye?: *Gelenler içeri buyur edildi.*” Bu sorular içerisinde “nereye?”, yer tamlayıcısı bulmak için de kullanılmaktadır. Ancak soru “yönelme ekli” olduğu hâlde cevabı her zaman yönelme ekli olmayabilir. Örnekteki “*içeri*” sözcüğü, yükleme “nereye?” sorusu sorularak da bulunabilir, ancak sözcük yalın hâlde olduğu için zarf tamlayıcısı kabul edilmektedir.

Genellikle çekimsiz olarak görev yapan zarf tamlayıcılarından “-sE” şart ekli cümleler, ana cümlelerin zarf tamlayıcısı, çekimli tümleci (Kahraman, 2009: 211) görevinde bulunmaktadır. “*Seni görürse çok sevinir.*” Ancak koşul anlamı taşımayan kimi “-sE” ekli ögeler cümlede özne “*Ali, Veli kim varsa gelsin.*” veya nesne “*Kavun, karpuz ne bulduysa topladı.*” görevinde de bulunabilir (Kahraman, 2009: 211).

Bu kullanımlar dışında, kimi çekim ekli yer tamlayıcısı görüntüsünde olan ögeler de zarf tamlayıcısı olabilir. Böylesi sözcüklerde görülen çekim ekleri bu işlevini yitirerek sözcükle kalıplaşmış olduğundan zarf tamlayıcısı görevi yaparlar (Kahraman, 2009: 213). “*Geceleri gözüme uyku girmiyor., Aniden bir yağmur bastırdı., Otobüs tam vaktinde vardı., Yemekler öğleyin hazır olacak.*”

Cümle içerisinde birden fazla çeşitte zarf tamlayıcısı bulunabilir. Ancak bu çeşitler içerisinde zaman belirten zarf tamlayıcısı genellikle diğerlerinden önce gelir (Karahan, 1999: 58). “*Bu sabah, aniden bir çığlık sesiyle uyandık.*” örneğinde görüldüğü gibi.

Hikmet Dizdaroğlu zarf tamlayıcılarında, bu ögeden sonra gelen “de, da” bağlacının da zarf tamlayıcısı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir (Dizdaroğlu, 1976: 120). “*Aynı işi ders çalışırken de yapabilirim.*”

5.1.3.3. Akademik Yayınlarda Yardımcı Ögelerle İlgili Tartışmalar:

Nesne ile ilgili akademik yayınlarda görülen en tartışmalı konu belirtisiz nesnenin yalın, belirtili nesnenin ise “+İ” durum ekiyle cümlede varlık gösterdiği görüşüdür. Bu doğrultuda dilcilerin genellikle nesneleri “belirtili ve belirtisiz” olarak ikiye ayırdığı belirtilmişti. Ancak kimi dilcilere göre, nesne ögesi yönelme durumunda da bulunabilmektedir. Bu görüşe göre örneğin, “*Kıza araba çarptı.*” cümlesinde “*kıza*” kelimesi, yapılan işten etkilendiği için “yönelme durum ekli nesne” veya “kime hâlli nesne” olarak kabul edilmelidir (Banguoğlu, 2007: 524). Nasıl ki, geçişli fiiller belirtili nesneyle tamamlanma ihtiyacı duyuyorsa, Türkçede az sayıda sözcüğün de yönelme ekli ancak nesne görevli anlam tamamlayıcılarına ihtiyaç duyduğu savunulmaktadır. “*saldır-, sığın-, bırak-, vur-*” vb. eylemler bu görüşe örnek olarak gösterilmektedir (Sinanoğlu, 1957: 270; Banguoğlu, 2007: 528).

Bazı araştırmacılar yönelme eki dışında, çıkma durum ekini almış sözcük/sözcük öbeklerinin de nesne görevli kullanılabileceği görüşündedir. “*Serçeyi benim tuttuğum gibi iki ayağından sıkıca tut., Elimden tuttu., Eğer çalışmak ve öğrenmek istersek mutlaka bazı büyüklerimizden örnek almalıyız.*” cümleleriyle örneklendirilen bu görüşe göre altı çizili ögeler de nesne tanımına uygun olarak yapılan işten etkilenmektedir (Baydar, 2008: 19-24). Ancak bu ekler genel olarak yer tamlayıcısı ögesinin tipik eklerinden kabul edildiği için, görüş çok yaygınlık kazanmamıştır.

Buradaki karışıklık anlam ve biçim karmaşasından doğmaktadır. Nesne durum eki dışındaki hâl eklerini almış sözcüklerin/sözcük öbeklerinin de nesne olabileceği görüşünü savunan araştırmacılar (Sinanoğlu, 1957: 270; Banguoğlu, 2007: 528; Akın, 2007: 208), nesne ögesinin anlamından yola çıkmaktadır. Bu

dilcilere göre, nesne yüklemnin yaptığı işten etkilenense, ilgili ekleri almış sözcükler de yapılan işten-olunan oluştan etkilenmektedir. O hâlde yalnızca nesne durum ekli değil, diğer durum ekli ögelerin de nesne sayılması gerekir. Farklı düşünen dilciler ise biçimi göz önüne alarak ilgili eklerin yer tamlayıcısına ait olduğu, nesne için kullanılamayacağı düşüncesindedirler. Bu görüşe göre nesne olarak değerlendirilen bulunma, yönelme, çıkma durum ekli ögelerin aslı nesne durum eklidir. “*Elimi tuttu>Elimden tuttu*” şeklinde, ki bu şekilleriyle hem biçim hem anlam açısından nesne olma özelliği göstermektedirler.

Nesne ögesinin kapsamı, diğer hâl ekli sözcüklerin de nesne olacağı şeklinde genişletilirken, her “+İ” hâlinde bulunan sözcüğün nesne olmayacağı da bir tartışma konusudur. Kimi dilciler bazen nesne görünümünde olan sözcüklerin, eylemden nasıl etkilendiği sorusunu yanıtsız bıraktığı gerekçesiyle nesne sayılamayacağını ve nesne tanımının yeniden yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşü örneklemek için kullanılan bir örnek; “*Ali, onun gittiğini anladı.*” cümlesidir. Burada şekilce “*onun gittiğini*” nesne olarak kabul edilse de “anladı” yükleminden ne şekilde etkilendiğine cevap vermediği düşünülmektedir. Buna göre; alternatif olarak sunulan bir nesne tanımı: “...nesne; yüklemnin bildirdiği eylemin gerçekleşmesinde etkili olan özellikler (yer, zaman ve durum) dışında yüklemnin ilişkili olduğu bir soyut/somut varlıktır.” şeklindedir (Boz, 2007: 102-108).

Yer tamlayıcısıyla ilgili tartışmalar iki nokta üzerinde yoğunlaşmaktadır.

1. Ögeyle ilgili hangi terim kullanılmalıdır?
2. Durum ekli ögeler yer tamlayıcısı dışında başka bir öge olabilir mi?

Akademik yayınlarda terim konusunda birtakım farklılıklar görülse de ögeyle ilgili daha çok “dolaylı tümleç” terimi benimsenmiştir. Ancak dilcilerimizden Ahat Üstüner “dolaylı tümleç” teriminin kullanılmasının yanlış olduğunu söylemektedir. Üstüner’e göre bu terim; yabancı dillerden dilimize girmiş ancak bize uygun olmayan bir çeviri ürünüdür. Ayrıca, “yardımcı öge” başlığı altında bir de “dolaylı

tümleç” ifadesine yer vermenin “yardımcının yardımcısı” anlamına gelen bir terim oluşturacağını belirterek “yer tamlayıcısı” ifadesinin daha doğru olduğunu düşünmektedir (Üstüner, 1998: 18-30).

Mustafa Durak, “dolaylı tümleç” terimindeki dolaylılığın biçimsel olarak mı, anlamsal olarak mı, söz dizimsel olarak mı bir dolaylılık getirdiğini sorgulamaktadır. Eğer bu dolaylılığın biçimsel olduğu kabul edilirse, “+E, +DE, +DEn” ekleri dolaylı kabul edilip “+İ” ekinin dolaylı kabul edilmemesini çelişki olarak görür. Durak ayrıca, düz ve dolaylı olmak üzere iki tümleç ayrımı yapıldıktan sonra; “belirteç tümleci”, “ilgeç tümleci” gibi sınıflamalarla ek temelli ayırmadan sözcük türü temelli bir ayrıma gidilmesini yanlış bulmaktadır (Durak’tan aktaran Akın, 2007: 208).

Tahir Kahraman ise, dolaylı tümleçlerin kapsamının farklı yönde genişletilebileceğini şöyle ifade etmektedir: “ “Dolaylı tümleç” terimi, “yüklemlerin bildirdikleri eylem ya da oluşlardan dolaylı olarak etkilenen varlık-kavram adları” anlamında kullanılıyorsa; bu eylem ve oluşlardan etkilenen varlık ya da kavram adlarından oluşan katımlı tümleçlerin de dolaylı tümleç sayılması mümkündür.” (Kahraman, 2009: 208).

İkinci sırada belirtilen tartışma iki koldan ilerlemektedir. İlki yer tamlayıcısı-nesne, ikincisi yer tamlayıcısı-zarf tamlayıcısı arasında görülmektedir. Yer tamlayıcısı-zarf tamlayıcısı tartışmasıyla ilgili şu tespitler yapılabilir: Günümüz çalışmalarında, her iki ögenin sınırları kesin çizgilerle çizilmemekte, kimi durumlarda “+E, +DE, +DEn” eklerini alsa bile ilgili ögelerin zarf tamlayıcısı sayılabileceği görüşü büyük ölçüde kabul edilmektedir. Bu durum için yer tamlayıcısıyla zarf tamlayıcısı için bir kesişim kümesi oluşturulduğu söylenebilir. Belirtilen görüş, Leyla Karahan’ın, “Yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma eki taşıyan tarz, zaman ve miktar zarflarının yer tamlayıcısı olmadığı unutulmamalıdır.” (Karahan, 1999: 56), Hikmet Dizdaroğlu’nun, “Adların -e, -de, -den, -den ... -e durum takılarını almış her dilbilgisi birliği dolaylı tümleç değildir. Bu takılar ulanmış birlikler belirteç tümleci de olurlar.” (Dizdaroğlu, 1976: 95), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli’nin “Yönelme, bulunma ve ayrılma durumu eklerini taşıyan bazı kelime ve

kelime grupları şekil, zaman, tarz, nicelik vb. durumları bildirdikleri için yer tamlayıcısı değil, zarf olarak işlev görürler.” (Özkan-Sevinçli, 2008: 123), Tahir Kahraman’ın “Adın +E, +DE, +DEn durum eklerinden birini aldıkları halde yönelme, bulunma ya da çıkış bildirmeyen ve anlatımda kalıplaşmış olarak kullanılan tümleçler de vardır. Bunlar, bakımından yönelmeli, bulunmalı, çıkmalı tümleçlere benzeseler de, anlatımda gördükleri işlev bakımından çekimsiz tümleçlere yakındırlar.” (Kahraman, 2009: 208) ifadeleriyle örneklenebilir.

İbrahim Delice, ilgili ögelerin birbirinden “için” anlamı taşıyıp taşıymasına bakılarak ayrılacağını savunmaktadır. Delice’ye göre, “*Bu kitabı sana aldım.*” cümlesinde “*sana*” sözcüğündeki “+E” eki “için” anlamı taşıması sebebiyle zarf tamlayıcısıdır (Delice, 2003: 140).

Mehmet Hengirmen ise, yer tamlayıcıları ile zarf tamlayıcılarının sınırlarını ilgeç kullanımlarıyla ilişkilendirir ve yönelme ekli yer tamlayıcılarının ilgeçlerle öbekleştiği durumlarda zarf tamlayıcısı olarak kabul edilmesi gerektiğini söyler: “*Uçağı sabaha kadar bekledik., Başbakan’a göre bu durumlar hızla düzelecek.*” (Hengirmen, 1997: 335).

Bunun dışında bu ögeleri Fuat Bozkurt gibi “biçimce yer tamlayıcısı, anlamca zarf tamlayıcısı” sayma eğilimi de görülmektedir. Bozkurt konuyla ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

Bulunma durumundaki birlikler tümcede betimleme işlevi üstlenir. Bunlar zaman tümleci, ölçü ve durum belirten birlikler ve oluş biçimi belirten kuruluşlardır. Tümce çözümlemelerinde bir ikircik doğar: Bu birimler dolaylı tümleç mi, belirteç tümleci mi sayılacak? Biçim bakımından dolaylı tümleç, anlam bakımından zarf tümleci sayılır (Bozkurt, 2010: 150).

Yer tamlayıcılarının nesne sayılıp sayılmama tartışmasına nesne bölümünde değinildiği için tekrar yer verilmeyecektir.

Edat tümleci, diğer ögelerde görülen terim, içerik, kapsam tartışmalarının

aksine varlığı ve yokluğu üzerinde tartışılan bir cümle ögesidir. Konuyla ilgili görüşler şu şekildedir:

1. Edat tümleçleri vardır.

2. Edat tümleçleri yoktur. Bu öge zarf tamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir.

Edat tümleçlerinin neden kabul edilmesi gerektiğine dair birkaç görüş şu şekildedir:

Hikmet Dizdaroğlu, “Edat Tümleçleri Üzerine” adlı makalesinde, cümle çözümlemelerinde, her sözcük/sözcük öbeğinin görev yaptığı düşüncesiyle cümlede hiçbir ögenin boş bırakılmaması gerektiğini belirtir. Edat tümleçleri ise yapı, anlam ve görev bakımından diğer ögelere benzememektedir ve belirtilen çözümleme prensibine göre bu ögeler de bir öge sınıflamasına (edat tümleci) sokulmalıdır (Dizdaroğlu, 1968: 579-582).

Tahir Kahraman edat tümleçlerinin çekimsiz olarak yükleme bağlanan zarf tamlayıcılarından, çekim ilgeçleriyle yükleme bağlanma özelliklerinden dolayı ayrıldıklarını belirterek zarf tamlayıcısı olarak değil, ayrı bir öge olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir (Kahraman, 2009: 210).

Edat tümleçleri şeklinde bir kategorinin varlığını kabul etmeyen dilcilerin görüşlerinden sunulabilecek birkaç örnek şöyledir:

Kaya Bilgegil,

...edat tümleci diye bir çeşit sokma da, ilmin, sınıflandırmada beklediği ilke beraberliğine uygun değil. Nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci derken, kavram esasına göre bir ayırma yapılmış oluyor; edat tümleci, araya morfolojik esasa dayanan bir çeşit sokuyor. Sınıflandırmanın ya kavram yahut morfolojik esasına göre yapılması zaruridir (Bilgegil, 1963: 30).

Fuat Bozkurt edat tümleçlerinin neden kabul edilmeyeceğini şu şekilde açıklar:

İlgeç tümleçleri yükleme etki ettiklerinde betimleme işlevinde bulunurlar. Bu bakımdan geleneksel dil bilgisi çıkmaza girer. Biçim bakımından ilgeçli, anlam bakımından belirteç tümleci görüntüsü sunarlar. Bu bakımdan bunları ayrı bir tümleç gibi işlemek yanlış olur. Çünkü önemli olan tümleçlerin kuruluş biçimleri değil, işlevleridir (Bozkurt, 2010: 154).

Muhittin Bilgin ise edat tümleçleri yerine; “kadar” edatıyla oluşan sözcük öbeklerini “nicelik (ölçü) tümleçleri, “işte” edatını “gösterme tümleci”, “için” edatıyla oluşan söz öbeklerini “neden tümleçleri”, “ile” edatıyla oluşan söz öbeklerini “araç tümleçleri”, “için” edatıyla oluşan söz öbeklerini ise “neden tümleçleri” adlandırmasını benimsemiştir. Bilgin bu sınıflamayla “işleve dayalı bölümlenme” yaptığını, böylece “edat tümleci mi-zarf tümleci mi-dolaylı tümleç mi” şeklindeki sorunların aşılabileceğini söylemektedir (Bilgin, 2006: 487-488).

Dilciler arasındaki ayrım kısaca, yine biçim ve anlam ikileminden kaynaklanmaktadır denebilir. Biçimi göz önüne alan dilciler zarf tamlayıcısının çekimsiz bağlanma, edat tümleçlerinin ise edatlarla bağlanma özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Anlamı göz önüne alan dilciler ise, edat tümleci sayılan ögenin, zarf tamlayıcısını buldurmaya yönelik “nasıl” sorusuna cevap vermesi sebebiyle zarf tamlayıcısı kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak anlamı göz önüne alan dilciler arasında edat tümleçlerinin zarf tamlayıcısı sayılmasına karşı çıkanlar da vardır. Bu dilciler, anlam olarak edatlı unsurların zarflarla tam olarak karşılanamayacağı görüşündedirler. Düşüncenin mimarı Tahir Nejat Gencan’ın, “*Bülbül gibi konuştu.*” ve “*Güzel konuştu.*” örnekleri üzerinden yaptığı açıklaması şöyle özetlenebilir: “bülbül gibi” edat tümleciyken, “güzel” zarf tümlecidir. Çünkü “güzel” sözcüğü, “bülbül gibi” nin canlı imajını karşılamakta yetersizdir. Bu sebeple, anlam bakımından da edat tümleçleri ayrı bir kategori oluşturmalıdır (Gencan, 1967: 909).

Zarf tamlayıcılarıyla ilgili tartışmalar ögenin çekimsiz bir öge olup olmadığı, yükleme eksiz bağlanıp bağlanmaması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Çoğu dilci zarf tamlayıcılarının yükleme çekimsiz bağlanma özelliğinde olduğunu düşünmekte, bu özelliğin yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısını birbirinden ayıran temel noktalardan biri olarak görmektedir. Buna göre kısaca “-E, -DE, -DEn” eklerini almış sözcük-sözcük öbekleri yer tamlayıcısı kabul edilirken, yalın hâlde bulunanlar zarf tamlayıcısı kabul edilmektedir. Konuyla ilgili görüşler şu şekildedir:

1. Zarf tamlayıcısı cümleye çekimsiz, doğrudan bağlanan bir ögedir. Zarf tamlayıcılarının sonunda bulunabilecek vasıta, eşitlik, yön ekleri birer zarf eki olarak düşünülüp, ögenin çekimsiz olma özelliğinin bozulmadığı kabul edilmelidir. Çıkma, yaklaşma ve bulunma durum ekleri de zarf tamlayıcılarının çekimli olduğu anlamına gelmemektedir (Ergin, 1993: 378; Demir-Yılmaz, 2006: 212). Bazı görüşler bu eklerle, “+ce, +ın, +ra, +tan...” gibi çekim eklerini ilave etmektedir. Bu eklerin de, çekim ekliği özelliklerini yitirerek eklendiği sözcükle birlikte kalıplaşmış zarf olarak kullanıldığı kabul edilmektedir (Kahraman, 2009: 212).

2. Aşağıdaki dilciler ise, zarf tamlayıcılarının çekimsiz bağlandığı görüşüne karşı çıkmaktadır. Dilcilerin konuyla ilgili açıklamaları şu şekildedir:

Leyla Karahan “İsimler eksiz veya yön, vasıta, eşitlik ve bazı hâl ekleriyle, fiiller de zarf fiil ekleriyle zarf görevi yaparlar.” (Karahan, 1999: 57) sözleriyle zarf tamlayıcılarının eksiz bağlanma özelliklerine katılmadığını göstermektedir.

Sıddık Akbayır “Yer yön zarfları, durum eklerinden birini alınca zarf tümleci görevinden ayrılırlar.” demektedir. “Çocuk dışarı çıktı.” cümlesindeki “dışarı” sözcüğünü zarf tümleci olarak değerlendiren Akbayır, “Çocuk dışarıya çıktı.” cümlesindeki “dışarıya” sözcüğünü yer tamlayıcısı olarak kabul etmektedir (Akbayır, 2007: 127).

İbrahim Delice zarf tamlayıcılarının, kelime olarak zarflardan oluştuğunu, zarfların da yalın hâlde bulunduğunu söyler. Ancak Delice, isimlere gelerek onları zarfa dönüştüren ekleri kapsam dışında tutar. Delice’ye göre “Bu kitabı Ahmet’e getirdim.” cümlesindeki altı çizili öge zarf tamlayıcısıdır. Çünkü “-e” sözcüğe için

anlamı kazandırmıştır (Delice, 2003: 140).

Mehmet Hengirmen zarf tamlayıcılarının bazen yalın bazen de ad durum eklerini almış hâlde bulunabileceği düşüncesindedir. Hengirmen’e göre “Biz *dışarı* çıktık.”, “Biz *dışarıya* çıkıyoruz.”, “Biz *dışarıda* oturuyoruz.”, “Biz *dışarıdan* geliyoruz.” cümlelerinde italik yazılmış sözcükler birer zarf tamlayıcısıdır (Hengirmen, 1997: 341). Ancak Hengirmen yönelme, çıkma, bulunma durum eki almış sözcükleri yer tamlayıcısı olarak da değerlendirmekte ve iki ögenin sınırlarını tam olarak ayırmamaktadır.

Kaya Bilgegil, “zarf tümleci görevinde bulunan Türkçe çekim eki almış kelimeler” şeklinde bir başlık açmış ve “*günde, yılda, asırda, mazide, zamanında...*” gibi sözcüklerin bir grup içine girmeden, “*yıldan yıla, geçen yüzyılda, akşama kadar, sabahtan beri, dünden itibaren...*” gibi sözlerin de çekim eki almış gruplar hâlinde zarf tamlayıcısı olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bu örneklerin “+E, +DE, +DEn” ekli her sözcüğün yer tamlayıcısı olmayacağını gösterdiğini belirtmiştir (Bilgegil, 1963: 43).

Görüldüğü gibi, yardımcı ögelere yüklenen anlam hemen hemen aynıken, bu ögelerin özellikleri ve kapsamı konusunda hemfikir olunan noktalar oldukça sınırlı sayıdadır.

5.1.4. Cümle Dışı Unsurlar:

5.1.4.1. Akademik Yayınlarda Cümle Dışı Unsurların Ele Alınışı:

Hikmet Dizdaroğlu, Tahir Nejat Gencan, Fuat Bozkurt, Nurettin Koç, Nurettin Demir-Emine Yılmaz, Sıddık Akbayır, Sezai Güneş, İbrahim Delice, Muhittin Bilgin, Süer Eker, Burhan Paçacıoğlu, Tahir Kahraman cümle dışı unsurlara yer vermemiştir.

Cümle dışı unsurları kabul eden dilcilerde bu bölüm şu şekillerde yer

almaktadır:

Leyla Karahan, cümle dışı unsurları “Cümlenin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan unsurlardır.” olarak tanımlamıştır (Karahan, 1999: 59).

Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, “Cümlenin kuruluşuna doğrudan katılmayan ve şekil olarak yükleme bağlanmayan, ancak cümlenin anlamına dolaylı olarak katkıda bulunan unsura cümle dışı unsur denir.” tanımını yapmıştır (Özkan-Sevinçli, 2008: 124).

Cümle dışı unsurların cümlede anlatılan esas hareketle, fiille, oluşla ilgili olmayan ünlem edatları, ünlem grupları, bağlama edatları, ara söz ve açıklayıcı unsurlardan oluştuğu söylenmektedir (Kültürel, 2009: 42). “*Sana söylüyorum be hey delikanlı, aç kulağını beni dinle!, Türkiye’nin her yerini -ama en çok İzmir’i- çok severim., Teklifini kabul ediyorum fakat bazı şartlarım var.*” cümlelerinde altı çizili örnekler yukarıdaki dilcilere göre cümle dışı unsur olarak kabul edilmektedir.

Cümle dışı öğelerin cümle içerisinde belli bir yeri yoktur. Cümlenin başında bulunabileceği gibi “*Tamam kabul, o söylediklerim yersiz ve kırıcıydı.*”, ortasında “*Şimdi doğru Selma Teyzenler’e -hani geçen bize gelenlere- git.*” ve sonunda da bulunabilir. “*Buralara Kapadokya derler -peribacaları diyarı-.*” (Kültürel, 2009: 42).

Cümle dışı unsurlar başına ve sonuna parantez (), virgül (,), çizgi (-) konularak cümle içerisinde belli edilir (Özkan-Sevinçli, 2008: 125).

Cümle dışı unsurlar cümleden kaldırıldığında anlamı değişmez. Ancak açıklama görevinde bulunan unsurlar asıl öge kaldırıldığında cümlede özne, nesne vb. öge görevi üstlenebilir (Delice, 2003: 141). “*Kuşları -serçeyi, kanaryayı, kekliği- çok severim.*” cümlesini örneklersek, altı çizili öge özne durumundaki “kuşları” sözcüğünün açıklayıcısı durumundadır ve cümle dışı öge olarak kabul edilmektedir.

Ancak “kuşları” sözcüğü kaldırılırsa cümlenin öznesi “*serçeyi-kanaryayı-kekliği*” olacaktır.

5.1.4.2. Akademik Yayınlarda Cümle Dışı Unsurlarla İlgili Tartışmalar:

Cümle dışı unsur şeklinde bir ifadeyi benimsemiş dilcilere göre bu unsurlar cümle içerisinde cümlenin diğer öğeleriyle bağlantısı olmayan, kendilerine özel vurgu taşıyan ve cümlenin genel akışına aykırı olarak varlık göstermeleri sebebiyle bu şekilde kabul edilmelidir. Diğer cümle öğelerinin cümleyi anlam bakımından katkı sağlama, yükleme sorulan sorulara cevap verme gibi özellikler taşıdığını ancak cümle dışı unsurların bu özelliklerden yoksun olduklarını belirtmektedirler.

Cümle dışı unsur terimini benimsemeyen dilciler ise, her şeyden önce bu ifadeyi yanlış bulmaktadır. Hem cümle içerisinde belli bir yer edinmiş olup hem de cümle dışı denmesinin çelişki olduğu düşüncesindedirler. Bu dilcilere göre cümle dışı unsurlar kabulü ancak “yargı dışı unsur” terimiyle karşılandığında mantıkî temellere oturtulabilir (Delice, 2003: 141). “Çözüm dışı öge” de konuyla ilgili alternatif olarak kullanılan terimlerden biridir (Kahraman, 2009: 239). Yanı sıra bu dilciler, cümle tahlillerinin hiçbir öge boş bırakılmayacak şekilde yapılması gerektiğini savunmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 362).

5.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Cümlelerin Öğeleri:

1981 programında cümlelerin öğeleriyle ilgili öğrenciye kazandırılacak davranışlar içerisinde 7. sınıf için belirlenen 5. maddede ve 8. sınıf için belirlenen 6. maddede “Kelimleri cümle içindeki görevlerine göre kullanabilmek.” ifadesi yer almaktadır (MEB, 1995: 64-65). Bu program ve ders kitaplarında cümlelerin öğeleri “özne, yüklem, dolaylı tümleş, zarf tümleci, nesne (belirtili nesne, belirtisiz nesne)” olarak belirlenmiştir.

6. sınıf ders kitabında cümlelerin öğeleri şu şekilde açıklanmıştır:

“Ordumuz Erzurum’u savundu.” Bu kelime dizisinin bir cümle olduğunu bilirsiniz. Bu cümlede yapılan iş **savundu** fiili bildiriyor. Bu fiilin cümledeki görev adı “yüklem” dir. Cümlede işi yapan **ordumuz** isminin de görev adı “özne” dir. **Erzurum** ismi ise cümlelerin anlamını tamamlamaktadır; buna da “tümleç” denir. **Yüklem, özne, tümleç** cümleyi kuran elemanlardır; hepsi birden **cümlelerin öğeleri** adını alır (Göğüş, 1990: 39).

Aynı öğrenim kademesinde etkinlik olarak:

Aşağıdaki cümlelerde parantez içindeki soruları yazıya uygun şekilde tamamlayınız. Bulduğunuz bu kelimeler cümlelerin hangi öğeleridir?

- a).....ısmarladığım portakal suyunu getirdi. (Kim?)
 - b).....heykel, vatandaş olmuştur. (Nerede?)
 - c)biraz daha yukarı kaldırıyorum. (Neyi?)
- (Göğüş, 1990: 106)

örnek gösterilebilir.

1981 programına göre hazırlanmış kitaplarda yüklem ve özne konuları bir arada incelenmiştir. Buna göre 7. sınıfta, yüklem ve özne için yapılmış açıklamalar şöyledir:

“ “Kör görür”, “sağır duyar” tam anlamlı kelime gruplarıdır. Bu gruplara cümle dendiğini bilirsiniz. Bu cümlelerde görür, duyar kelimeleri yüklem’dir; bu işleri yapan kör, sağır kelimeleri de özne’dir. Yüklem ve özne, cümlelerin asıl öğeleridir.” (Göğüş, 1990: 11). ve,

“1. “Atatürk yurttan ve dünyada barış ister.” Bu cümlede iş, oluş gösteren kelime “ister” kelimesidir; buna **yüklem** dendiğini bilirsiniz. Aynı cümlede istemek işini yapan kimdir? “Atatürk.” Bu kelimeye de **özne** denir. Yüklem ve özne gibi bir cümleyi oluşturan elemanlara **öge** denir.” (Göğüş, 1990: 17).

Bu öğretim kademesinde ilgili öğeler için,

“Ben tezgâhta kırk beş gün durdum.” “Beni ortanca gelin dokudu.” “Duru kadın bataklıkta çamur alır.” 1. Bu örneklerde durdum, dokudu, alır kelimeleri gibi cümlede işi gösteren kelimeye ne ad verilir?- 2. Cümledeki işi yapan varlığa ne ad verilir? Yukarıdaki cümlelerde işleri yapanları siz bulunuz (Göğüş, 1990: 17).

etkinliğine yer verilmiştir Verilen örnek etkinlikler dışında kitapta cümledeki öğeleri bulmaya yönelik etkinliklerin geniş yer kapladığı görülmüştür.

Özneyle ilgili 1990-2005 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(1995)(FL) Aşağıdaki cümlelerin hangisinin öznesi gizlidir?

- A) Annesi çocukları bahçeye götürdü.
- B) Ailesi ona pek özen gösteriyordu.
- C) O, ne gürültüye ne de çığlıklara aldırdı.
- D) Bu parkta geç vakitlere kadar oturdu.

ÇÖZÜM: “D” seçeneğinin öznesi “o”, cümlede yer almayıp ancak yüklemde bulunan şahıs eklerinden anlaşıldığı için gizli öznedir.

(1999)(DPY)(6.sınıf) “Küçük kardeşim, annem ile birlikte tatilde köye gidecek.” cümlesinin öznesi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Küçük kardeşim, annem
- B) Küçük kardeşim
- C) Annem
- D) Annem ile birlikte

ÇÖZÜM: Sorudaki cümlemin yüklemi “gidecek” sözcüğü, özne ise “küçük

kardeşim”dir. Cevap “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1999)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki bağlı cümlelerin hangisinde özne ortak değildir?

- A) Eve gittim ama kimseyi bulamadım.
- B) Bana kalem verdi fakat kardeşime vermedi.
- C) Eşyaları hazırladı lâkin kamyon gelmedi.
- D) Masadaki suyu aldı ve yere döktü.

ÇÖZÜM: “C” seçeneğinde yer alan ilk cümlemin öznesi “o” iken, ikinci cümlemin öznesi “kamyon” dur. Doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2001)(DPY)(7.sınıf) Hangi cümlede özne yoktur?

- A) Suyun durgun akanı tehlikelidir.
- B) O yıllarda şehre at ile gidilirdi.

- C) Yolun iki tarafı da yemyeşildi.
D) Sözüünü yerine getirmek bir erdemdir.

ÇÖZÜM: “gidilirdi” yüklemi edilgen çatılı olduğu için öznesinin olmadığı düşünülmüştür. Doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2000)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin öznesi tekildir?

- A) Cumhurbaşkanımız yurda dönmüşlerdi.
B) Kendilerini ziyarete gittik.
C) Okula aynı yıl kaydolmuşuz.
D) Çocuk gelir gelmez gideceğiz.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin özneleri sırasıyla “cumhurbaşkanımız, biz, biz, biz”dir. “A” seçeneğinde saygı bildirmek amacıyla çoğul yüklem kullanılmıştır. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2002)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin öznesi belirtisiz ad tamlamasıdır?

- A) Bütün çocuklar sağlık taramasından geçti.
B) Ağacın dalına kuş yuva yapmış.
C) Semt pazarları önemli alış veriş yerleridir.
D) İğne yapraklı ağaçlar her zaman

yeşildir.

ÇÖZÜM: Seçenekler içerisinde yalnızca “C” seçeneğinin öznesi “semt pazarları” belirtisiz isim tamlaması özelliğindedir.

(2003)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin öznesi belirtisiz ad tamlamasıdır?

- A) Ankara armudu çok lezzetlidir.
B) Çeşmenin suyu şırıl şırıl akıyordu.
C) Arabanın rengi ne kadar parlaktı.
D) Derslerine her zaman kütüphanede çalışır.

ÇÖZÜM: “A” seçeneğinin öznesi “Ankara armudu” belirtisiz isim tamlaması yapısındadır. “B” ve “C” seçeneklerinin özneleri “çeşmenin suyu”, “arabanın rengi” belirtili isim tamlaması, “D” seçeneğinin öznesi “o” zamirdir. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2004)(DPY)(7.sınıf) “Hayatım boyunca öğretmenlerimin sözleri kulağıma küpe oldu.” cümlesinin öznesi hangi seçenekte verilmiştir?

- A) Küpe
B) Hayatım boyunca
C) Öğretmenlerimin sözleri
D) Kulağıma

ÇÖZÜM: Soruda yoklanmak istenen bilgi, sözcük öbeklerinin

parçalanmaması gerektiğidir. Yükleme deyimleşmiş bir söz öbeği, özne ise isim tamlaması olduğu için öğeleri bağımsız düşünülmemektedir. Özne “öğretmenlerimin sözleri”dir. Doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2004)(ÖÖS) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde eylem, özneye geri dönmektedir?

A) Anahtarı bulabilmek için akşama kadar arandı.

B) Arkadaşım bugün telefonla sürekli

Yüklemle ilgili 1990-2005 yılları

(1995)(FL/AÖL) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin yüklemi sıfat tamlamasıdır?

A) Şiir okuyan çocuk, Ali'nin kardeşidir.

B) Karşıdaki geniş meydan, top sahasıdır.

C) Bindiğimiz araç, çift katlı otobüstür.

D) Köhne evleri saray gibi gösteren akşam güneşiydi.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin yüklemeleri ve yapıları şu sırasıyla şöyledir: “Ali'nin kardeşi: belirtili isim tamlaması”, “top sahası: belirtisiz isim tamlaması”, “çift katlı otobüs: sıfat tamlaması”, “akşam güneşi: belirtisiz isim tamlaması”

arandı.

C) Hasta için yakınları tarafından kan arandı.

D) Bu iş senin bildiğin gibi değil.

ÇÖZÜM: Soruda sözde özne, örtülü özne-başkaları tarafından yapılma ve eylemi kendi kendi yapma bilgisi istenmektedir. Buna göre, “B ve D” seçeneklerinde “aranma” işi “başkaları” tarafından, “C” seçeneğinde “yakınları” tarafından yapılmaktadır. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

arasında çıkmış sınav soruları:

Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(1997)(LGS) Aşağıdaki cümlelerin hangisinin yüklemi birleşik fiil değildir?

A) Okuldan gelir gelmez annemden yemek istedim.

B) Sofra hazırlarken annemle sohbet ettik.

C) Annemin okulla ilgili sorularına cevap verdik.

D) Sofranın hazırlanmasında anneme yardımcı oldum.

ÇÖZÜM: “sohbet et-, cevap ver-, yardımcı ol-” isim+fiil kuruluşunda birleşik fiilleri örneklemektedir. Ancak “yemek iste-” birleşik fiil değildir. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2001)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin yüklemi belirtisiz ad tamlamasıdır?

- A) Bölgedeki felâketin nedeni yağmur sularıydı.
- B) Balkondan düşen, büyük saksıydı.
- C) Arkadaşım çalışkan bir öğrencidir.
- D) Son gördüğümde müdürün odasındaydı.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin yüklemeleri sırasıyla “yağmur suları: belirtisiz ad tamlaması”, “büyük saksı: sıfat tamlaması”, “çalışkan bir öğrenci: sıfat tamlaması”, “müdürün odası: belirtili ad tamlaması”dır. Doğru yanıt “A” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2002)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin yüklemi ad tamlamasıdır?

- A) Güreşçilerimiz son derece dayanıklıdır.
- B) Ahmet, azimli ve güçlü bir çocuktur.

Özne ve yükleme ilgili 1990-2005 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(1998)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi, özne ve yüklemde meydana gelmiştir?

- A) Bu satırlarda yeni bir arayış var.

C) Anadolu, her şeyiyle Türk’ün özüdür.

D) Baharda bizim köy ne güzeldir!

ÇÖZÜM: “Türk’ün özü” belirtili isim tamlaması, “C” seçeneğinde yüklem görevindedir. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2002)(DPY)(8. sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinin yüklemde “yaklaşma” anlamı vardır?

- A) Araba, yanımızda hızla geçiverdi.
- B) Giden trenin ardından bakakaldım.
- C) Sizi, akşam telefonla arayabilirim.
- D) Ayağı kayan çocuk düşeyazdı.

ÇÖZÜM: A seçeneğinin yüklemi “geçiverdim” tezlik, B seçeneğinin yüklemi “bakakaldım” sürerlilik, C seçeneğinin yüklemi “arayabilirim” “ihtimal”, D seçeneğinin yüklemi “düşeyazdı” yaklaşma anlamı taşımaktadır. Buna göre doğru yanıt “D” seçeneğidir.

B) Sanat, mazi ile bağları koparmamalıdır.

C) Onlar Millî Mücadele’nin isimsiz kahramanlarıydı.

D) Geçmişî yeniden yorumlayan hür kafalara ihtiyaç var.

ÇÖZÜM: “C” seçeneği, “Millî Mücadele’nin isimsiz kahramanlarıydı” yüklem, “onlar” özne öğeleriyle doğru yanıtı oluşturmaktadır.

(2002)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi özne ve yüklemden oluşmuştur?

- A) Kitap, insanın her zaman faydalanabileceği bir kaynaktır.
- B) Çantasındaki kitaplar yerlere saçıldı.
- C) Yeni aldığı romanı zevkle okudu.
- D) Küçük çocuk dağılan oyuncaklarını topladı.

ÇÖZÜM: “A” seçeneği “kitap: özne”,

“insanın her zaman faydalanabileceği bir kaynaktır: yüklem” olarak yalnızca özne ve yüklemden oluşmaktadır.

(2002)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde özne-yüklem uygunluğu yoktur?

- A) Ahmet okula, Ali de çarşıya gittiler.
 - B) Dut ağacının altında her sabah kahvaltı ederler.
 - C) Kapılar ona her zaman açıktır.
 - D) Dışlerinizi temiz tutmayı öğreniniz.
- ÇÖZÜM:** “A” seçeneği, ortak yükleme sahip iki cümleden oluşmaktadır. Ancak bu cümlelerin yüklemi “gittiler” değil “gitti” olmalıdır. Doğru yanıt “A”dır.

2005 programında, 1981 programına göre daha açık ifadeler kullanılarak cümlelerin öğeleriyle ilgili şu amaç/kazanımlara yer verilmiştir:

“2. Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

1. Cümlelerin temel öğelerini ve özelliklerini kavrar.
2. Cümlelerin yardımcı öğelerini ve özelliklerini kavrar.” (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49) Buna göre cümlelerin öğeleri 2005 programı ve ders kitaplarında “özne, yüklem, nesne (belirtili nesne-belirtisiz nesne), yer tamlayıcısı, zarf tamlayıcısı” olarak yer almıştır.

Öğretim programında, cümlelerin öğeleri konusu 8. sınıfta ele alınmıştır. 8. sınıfın

3. teması “Millî Kültür” içerisinde incelenen öğeler konusu için “Cümlelerin temel

öğelerini ve özelliklerini kavrar.” amacı belirlenmiş; bu amaca ulaşmak için yaklaşık 8 ders saati uygun bulunmuştur (Altan ve diğerleri, 2011: 153).

Yüklemle ilgili ders kitaplarında tanım ve açıklama yapılmadan önce, yüklem bölümü boş bırakılan yerlere uygun sözcüklerin yerleştirilmesi etkinliğine yer verilmiştir (Altan ve diğerleri, 2011: 158). Öğretmen kılavuz kitabında “Öğrencilerinize cümlelerin temel öğelerini ve özelliklerini sezdirme ile ilgili etkinliği yaptırınız.” (Altan ve diğerleri, 2011: 159) ifadeleriyle açıklanan bu etkinlik aşağıdaki gibidir:

a. Aşağıdaki cümleleri yandaki kutulardan yararlanarak uygun şekilde tamamlayınız.

Müdür işe gelenleri kontrol etmek için koridorları sessizce ...	dolaştım
Ben bütün gün öğretmenin verdiği ödevi bulmak için o kütüphane senin bu kütüphane benim ...	dolaştılar
Diyarbakır’dan Şeb-i Arus törenlerine gelen kabileler önce Konya’yı...	dolaştı

Bu durum, yapılandırmacı yaklaşımın ders kitaplarına etkisi sonucu, önce sezdirme etkinliklerine yer verilerek öğrencilerde bir farkındalık yaratma amacına hizmet etmektedir. Bu etkinliğin ardından öğretmenlerden, yüklem ögesiyle ilgili şu açıklamaları yapmaları istenmektedir:

Öğrencilerinize bir cümlede öznenin yaptığı işi, eylemi ya da içinde bulunduğu oluşu zaman ve şahsa bağlı olarak bildiren kelime, tamlama veya kelime gruplarına yüklem denildiğini söyleyiniz. Yüklemelerin cümlelerin temel taşı olduğunu bu sebeple hemen hemen her cümlelerin yüklem aldığını, bazı durumlarda ise cümlelerin yüklem almadığını (eksilteli cümle) söyleyerek bu duruma aşağıdaki örneği veriniz. Örnek: -Nereden geliyorsun?, -Okuldan. Örnekte olduğu gibi cevap olan “okuldan” kelimesi, “Okuldan geliyorum.” cümlesinin yerine kullanılmıştır.

Daha sonra öğrencilerinize

dilimizdeki her çeşit kelimenin yüklem olabileceğini söyleyiniz (Altan ve diğerleri, 2011: 159).

Yukarıdaki açıklamaları örneklemek için “*Sonbahar gelince gezmelisiniz o yerleri.* (çekimli fiil)”, “*Milli kültürümüzü gelecek nesillere aktaran en önemli vasıta dilimizdir.* (ek fiil almış isim)”, “*İnsanın estetik zevk kazanmasında önemli unsurlardan biri de güzel sanatlardır.* (sıfat tamlaması)” cümleleri kullanılmıştır (Altan ve diğerleri, 2011: 159).

Yukarıda yer alan etkinlik ve açıklamalar, öğretim programında belirlenmiş “Cümlelerin temel öğelerini kavrar.” kazanımı ve “Çekimli fiil ve çekimli fiillerde kişi konusuna gönderme yapılarak yüklem ve öznenin özellikleri kavratılır. Yüklemi belirtilmemiş olan (eksiltili) cümlelerin anlatımda kazandığı özelliklere değinilir.” açıklamasının ders işlenişine yansımaları niteliğindedir (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49).

Yüklemle ilgili 2005-2009 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(2006)(DPY)(7. sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinin yüklemi ek fiil almıştır?

- A) O, çok çalışkan bir öğrenciymiş.
- B) Böyle olacağını sen de biliyordun.
- C) İş herkesten çok benimsedi.
- D) Bir gün mutlaka bize uğrar.

ÇÖZÜM: Cümlelerin yüklemeleri sırasıyla “öğrenciymiş, biliyordun, benimsedi, uğrar” dır. Bunlardan yalnızca “öğrenciymiş” ek fiil almış, diğerleri fiil çekimine girmiştir. Doğru yanıt “A” dır.

(2007)(ALS)(I) Pilot olarak bu kentin

üstünden uçarken değişik duygular kaplar içimi. (II) Bu güzelim kentin kibrit kutusu biçimindeki bitişik düzen evlerini görürüm. (III) Beton yığınları içinde sıkışıp kalmış insancıkları düşünürüm hep. (IV) Kenti bu duruma düşüren nedenler üzerinde kafa yorayım bir süre. (V) Bilimsel kuruluşların, aydınların bu soruna niçin bir çözüm aramadıklarını merak ederim. **Bu parçadaki numaralanmış cümlelerin hangisinde bir deyim, yüklem olarak kullanılmıştır?**

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

ÇÖZÜM: Verilen cümlelerin

yüklemleri sırasıyla “kaplar, görürüm, düşünürüm, kafa yorarm, merak ederim” dir. Buna göre “kafa yormak” deyimini IV. cümlede geçtiği için doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2007)(DPY)(7.sınıf)Aşağıdakilerden hangisinin yüklemi ek fiil almış bir isimdir?

- A) Geçidi atlayınca şaşırdım sevincimden.
B) Bir dakika araba yerinde durakladı.

C) Atlarımız çözüldü girdik handan içeri.

D) Bir handa yorgun argın tatlı bir uykudaydık.

ÇÖZÜM: Seçeneklerde verilen cümlelerin yüklemleri sırasıyla “şaşırdım- durakladı- girdik- uykudaydık” tır. Buna göre ilk üç seçeneğin yüklemi fiil olduğu için doğru yanıt “D” seçeneğidir.

Özne konusu 2005 programında 8. sınıfta, aynı tema içerisinde, yüklemden hemen sonra yer almaktadır. Öğretmen kılavuz kitaplarında öznenin yükleme “kim?, ne?” soruları sorularak bulunabileceği bilgisi yer almakta ve özneye ilgili şu açıklamalara yer verilmektedir:

Öğrencilerinize bir cümlede yüklem bildirdiği işi, eylemi yapan ya da oluş içinde bulunan varlığa özne denildiğini söyleyiniz. Bir cümlemin öznesini bulmak için yükleme “kim?” veya “ne?” sorularından birinin yöneltildiğini söyledikten sonra aşağıdaki örnekleri veriniz:

Örnekler: Kıvrık saçlı kız babasının elini sıkı sıkı tutmuştu.
Gece gündüz demeden çalışan adam yorulmuştu.
Yaşlı adam martıları beslemek için her gün sahile inerdi (Altan ve diğerleri, 2011: 159).

Daha sonra öğrencilerinize dilimizdeki çeşitli kelimelerin (isimler, isim tamlamaları, kelime grupları...) özne olabileceğini söyleyiniz.

Öğrencilerinize cümlemin temel öğelerini ve özelliklerini kavratmaya yönelik etkinlik yaptırınız.

9. Etkinlik: Özne-yüklem ilişkisine dikkat ederek aşağıdaki cümleleri düzeltiniz.

Herkes okulun önündeki bahçede müdürü dinlemek için toplandılar.

.....
O, başkan olur olmaz şeylere çağırıyor, çokça rahatsız ediliyordu.

.....
Ben hepimizin birlikte yemeğe oturmasına imkan olmadığını anladık.

.....
Kara kedi bahçenin önünde duran yataktan su içmek için gayret sarf

etmişlerdi.

.....
(Altan ve diğerleri, 2011: 159).

Özneyle ilgili 2005-2009 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(2006)(ALS) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde eylemin, kimin tarafından yapıldığı belli değildir?

- A) Ellerini yıkamadan sofraya oturmaz.
- B) İşlerini bitirmeden bürodan ayrılamazlar.
- C) Defterleri, kılı kırk yarararak inceler.
- D) Her hafta sonu toplantı yapılır.
- E) Bahar gelince erkenden kalkıp tarlaya gider.

ÇÖZÜM: “yapılır” edilgen çatılı yükleme sahip olduğu için özne tam olarak belli değildir. Doğru yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2006)(DPY)(7. sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde özne, isim tamlaması değildir?

- A) Okul müdürü bu hafta emekliye ayrıldı.
- B) Çamaşır makinesini taksitle satın aldı.
- C) Yeni aldığı halı, mobilyalara da uydu.
- D) Mine, sorduğu soruyu kendisi cevapladı.

ÇÖZÜM: Seçeneklerdeki cümlelerin özneleri ve yapıları sırasıyla şu şekildedir: “okul müdürü (belirtisiz isim tamlaması), o (zamir), yeni aldığı halı (sıfat öbeği), Mine (isim)” Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

2005-2009 yılları arasında özne ve yükleme ile ilgili çıkmış sınav soruları:

(2005)(ÖOS) Aşağıdaki cümlelerin hangisi özne ve yüklemden oluşmuştur?

- A) Araba vapurunun güvertesinde, durmadan söyleniyordu.
- B) Bindiğimiz dolmuş köprüünün tam orta yerinde bozuldu.

C) Nasrettin Hoca’nın türbesi Akşehir’in güneyindeki mezarlığın ortasındadır.

D) Tam kırk yıldır bu işi yapıyordu.

ÇÖZÜM: “C” seçeneği “Nasrettin Hoca’nın türbesi: özne” ve “Akşehir’in güneyindeki mezarlığın ortasındadır: yüklem” öğelerinden

oluşmaktadır. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2005)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi özne ve yüklemden oluşmaktadır?

- A) Ulu çınarın gölgesinde uyuyor.
- B) Arabayı boyatması gerekiyor.
- C) Akşam eve geç geldi.

D) Hepinizi çok özledik.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin ögeleri sırasıyla şu şekildedir: “yer tamlayıcısı-yüklem”, “özne-yüklem”, “zarf tamlayıcısı-yer tamlayıcısı-zarf tamlayıcısı-yüklem”, “belirtili nesne-zarf tamlayıcısı-yüklem” Doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlemiştir.

1981 programında yardımcı ögelerle ilgili herhangi bir açıklama veya kazanım yer almamaktadır.

Ders kitaplarında ise yardımcı ögeler “tümleç” ifadesiyle karşılanmıştır. Buna göre 8. sınıf ders kitaplarında genel anlamda tümleçler şu şekilde açıklanmıştır:

“ “Ben senden büyük şeyler ümit ediyorum.” cümlesinin yüklemine ve öznesini çıkarınız. Bu cümlede “senden” ve “büyük şeyler” kelimeleri kalacaktır. Bu kelimeler cümlede yer almazsa, anlam tamam olmayacaktır. Bunlar gibi, yüklem ve öznenin başka cümlelerin anlamını tamamlayan ögelere tümleç denir.” (Göğüş, 1990: 22).

Nesne ögesi ders kitaplarında 7. sınıfta ele alınmış ve şu şekilde açıklanmıştır:

“ “Rodin çamurları yoğuruyor.” cümlesinde yoğurmak fiilinin bildirdiği eylemden etkilenen varlık çamurdur, cümlelerde öznenin yaptığı işten, oluştan doğrudan doğruya etkilenen tümleçlere nesne denir. İsmi -i halindeki nesnelere belirtili nesne, yalın halde bulunan nesnelere belirtisiz nesne denir.” (Göğüş, 1990: 116).

“Nesne” ögesiyle ilgili 1990-2005 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(1992)(DPY) Aşağıdaki hangi cümlede tamlama belirtili nesne görevindedir?

- A) Arkadaşım Türkçe kitabını bana verdi.

B) Sınavdan önce ders notlarına göz attı.

C) Kalemim masanın gözünde kaldı.

D) Ağabeyim yüksek okul mezunudur.

ÇÖZÜM: Soru aynı anda birden çok

bilgiyi ölçme amacındadır. Sorunun çözümü için hem “tamlama” konusu hem de “nesne” konusu bilinmelidir. “A” seçeneğinde yer alan “Türkçe kitabı” tamlaması, nesne görevindedir. Doğru yanıt “A” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1997)(FL/AÖL) “Sizi uçağa tam saatinde yetiştiririm.” cümlesinde, hangisi yoktur?

- A) Zarf tümleci B) Belirtisiz nesne
C) Belirtili nesne D) Dolaylı tümleş

ÇÖZÜM: Soruda cümlelerin öge çözümlemesi istenmektedir. Buna göre “yetiştiririm” yüklem, “sizi” belirtili nesne, “uçağa” dolaylı tümleş, “tam saatinde” zarf tümleci görevindedir. Bu doğrultuda cümlede bulunmayan öge “belirtisiz nesne” dir. Doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2000)(DPY)(8.sınıf) “Dün manavdan iki karpuz aldım.” cümlesinde aşağıdaki öğelerin hangisi yoktur?

- A) Zarf tümleci B) Belirtili nesne
C) Dolaylı tümleş D) Belirtisiz nesne

ÇÖZÜM: Cümle öğelerine ayrılırsa “aldım” yüklem, “dün” zarf tümleci, “iki karpuz” belirtisiz nesne”, “manavdan” dolaylı tümleşdir. Bu

çözümleme doğrultusunda cümlede “belirtili nesne” nin olmadığı görülmektedir. Yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2002)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde belirtili nesne yoktur?

- A) Kırkpınar yağlı güreşlerine ünlü pehlivanlar çağrıldı.
B) Sıcaktan bunalan çocuklar meyve sularını içtiler.
C) Oğlum fener alayını görmeyi çok istiyor.
D) Başından geçenleri heyecanlı heyecanlı anlattı.

ÇÖZÜM: “B” seçeneğinde “meyve sularını”, “C” seçeneğinde “fener alayını görmeyi”, “D” seçeneğinde “başından geçenleri” belirtili nesne görevindedir. Doğru yanıt “A” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2002)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde belirtili nesne vardır?

- A) Okulun bahçe duvarı yeniden yapıldı.
B) Sevincini paylaşacak bir arkadaş aradı.
C) Karşıdaki mağazadan paltoluk kumaş aldı.

D) Topkapı Sarayı'nı gezmeyi çok istiyorum.

nesne görevinde olduğu için doğru yanıt "D" seçeneğidir.

ÇÖZÜM: "D" seçeneğinde "Topkapı Sarayı' nı gezmeyi" ifadesi belirtili

2005 programında yardımcı ögeler için "Cümlelerin yardımcı ögelerini ve özelliklerini kavrar." kazanımı belirlenmiş ve bu kazanım "Yardımcı ögeler nesne (belirtili ve belirtisiz), yer tamlayıcısı, zarf tamlayıcısı olarak ele alınır. Belirtisiz nesnenin yüklemden hemen önce kullanıldığına dikkat çekilir." (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49) ifadeleriyle programın açıklamalar bölümünde yer almıştır.

Buna göre yardımcı ögeler "Türküler Dolusu" metni içerisinde ele alınmıştır. Konu için belirlenmiş süre 8 ders saatidir (Altan ve diğerleri, 2011: 160). Konuyla ilgili etkinlik ve açıklamalar şu şekildedir:

a. "Ünlü türkücü, dün akşam kültür merkezinde değişik yörelerin türkülerini söyledi." cümlesine göre aşağıdaki soruları cevaplayınız."

Ünlü türkücü ne söyledi?

Ünlü türkücü ne zaman söyledi?

Ünlü türkücü nerede söyledi?

10. Etkinlik: "Nerede, ne zaman, ne?" sorularından hepsini içeren cümleleri işaretleyiniz.

- () Dün Kapalıçarşı'da birbirinden güzel dükkânlar gördüm.
- () Bahçıvan ile genç adam birkaç dakika tartıştı.
- () Dokumacılar çarşısında kilime gönül verenler, her gün rengarenk kilimler dokuyorlardı.
- () Muntazam bir sanat eseri ortaya çıkmıştı.
- () Adamcağız öğleden sonra atölyesinde şahane resimler yapmıştı.
- () Mustafa kapıyı açtı ve dışarıya çıktı (Altan ve diğerleri; 2011, 167).

Etkinlikler yapıldıktan sonra yardımcı ögelerin yükleme sorulan çeşitli sorularla bulunduğu ve cümlelerin anlamını çeşitli yönlerden tamamladığı bilgisinin verilmesi istenmektedir (Altan ve diğerleri, 2011: 167).

Nesne ögesi öğretmen kılavuz kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında şu şekilde ele alınmıştır:

Öğretmen kılavuz kitabında:

Öğrencilerinize cümlenin öznenen yaptığı işten etkilenen varlığa “nesne” denildiğini, nesnelerin ismin yalın hâlinde olursa “belirtisiz nesne”, ismin “-i” hâlinde olursa “belirtili nesne” adını aldığını ; nesneyi bulmak için yükleme “Ne?, Neyi?, Kimi?” sorularından birinin yöneltildiğini, belirtisiz nesnenin yüklemnin yanında yer aldığını ve belirtisiz nesneyle yüklem arasına hiçbir ögenin giremeyeceğini söyleyiniz (Altan ve diğerleri, 2011: 16).

açıklamaları yer alırken,

Cümlenin ögeleri konusu içerisinde ders kitaplarında, yalnızca nesne ögesiyle ilgili bir etkinlik yer almamaktadır. Ancak “fiilde çatı” konusunda “nesne”yle ilgili “*Horozbibiği çiçeklerinden birini elime alıp okşamaya başladım., Bu çiçek köklerini toprağa yapıştırıyordu., Dikkatli olmazsak elimizi kesebiliriz., Ceviz ağacına konan baykuşu taşlatır. Uzattığımız bıçağı ya da makası elimizden almaz., Toprağa düşen horozibiği tohumları çarçabuk yeşerirdi., Bu çiğdemin soğanlarını ben ekmiştim.*” (Altan ve diğerleri, 2011: 198) cümlelerinde fiilden etkilenen nesnelerin bulunmasına yönelik etkinlik yer almaktadır.

2005-2009 yılları arasında “nesne” ögesiyle ilgili çıkmış sınav soruları:

(2005)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi “nesne” almamıştır?

- A) Arabayı hemen yıkatmam gerekiyor.
- B) Çok istememe karşın o romanı satın alamadım.
- C) Geçen yıl yazdığı öyküyü okuyacakmış.
- D) Duyduğu şarkıyı hemen ezberler.

ÇÖZÜM: “A” seçeneğinde yer alan cümle özne ve yüklemden

oluşmaktadır. Yükleme geçişsiz olduğu için nesne almamıştır. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2009)(SBS)(8.sınıf) “Tatlı söz söyleyen, hiç kimseden kötü söz işitmez.” cümlesinde vurgulanan ifadenin cümledeki görevi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Belirtisiz nesne B) Yer tamlayıcısı
- C) Özne D) Yüklem

ÇÖZÜM: Soru yine iki bilginin harmanlanmasını gerektirecek türdedir. Soruda bilinmesi gerekenler “cümlede vurgunun yüklemden bir önceki sözcükte olduğu” ve “belirtisiz

nesne” konusudur. Bu durumda yüklem olan “ışıtmez” sözcüğünden önce gelen “kötü söz” “belirtisiz nesne” ögesidir. Doğru yanıt “A” seçeneği olarak belirlenmiştir.

1981 programında çok genel ve kapalı ifadeler yer almaktadır. Bu programda yer tamlayıcısıyla ilgili herhangi bir hedef-amaç-kazanım belirtilmemiştir.

Yer tamlayıcısı kitaplarda “dolaylı tümleş” terimiyle yer almış olup şu şekilde açıklanmıştır:

“Fabrika müdürü bizi bir tecrübe atölyesine götürdü.” cümlesinde siyah dizili kelimelere dikkat ediniz. Cümlelerin bu ögesini daha önce tümleş olarak adlandırmıştık. Bu kelimeler götürmek eylemini yer bakımından tamlamaktadır. İşte cümlede yüklem bildirdiği eylem ya da oluşun geçtiği, bulunduğu, olduğu, çıktığı, ayrıldığı yeri; hangi yöne çevrildiğini belirten tümleşlere **dolaylı tümleş** adı verilmektedir. Dolaylı tümleş olan kelimeler ismin -e, -de, -den durumlarında bulunurlar. Chevrolet fabrikalarında, son senelerde otomobil imalatında uygulanan bir yenilik gördük” cümlesindeki dolaylı tümleci gösteriniz. (Göğüş, 1990: 66).

Etkinlikler ise, verilen cümlelerde yer tamlayıcılarını buldurmaya yöneliktir.

1990-2005 yılları arasında “yer tamlayıcısı” ögesiyle ilgili çıkmış sınav soruları:

(1990)(FL) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin dolaylı tümleci, belirtili isim tamlamasıdır?

- A) Kuşun gagasına tatlı bir öpücük kondurdu.
- B) Yolculardan biri yaşlı kadına yer verdi.
- C) Gezi programı için okul müdürüne başvurdu.

D) Komşunun kızı konuşan çocuklara bakıyordu.

ÇÖZÜM: Soruda konular arası kaynaşıklık kullanılarak hem tamlama bilgisi hem de öge bilgisi sınanmaktadır. Bu doğrultuda A seçeneğinin dolaylı tümleci “kuşun gagasına” dır ve “kuşun gagası” belirtili isim tamlamasıdır. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(1991)(FL) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde dolaylı tümleş vardır?

- A) İniverdik uyumuşların önüne karadan, gemilerle.
- B) Yarattı altın mucizesini geceler süren gayret.
- C) Çektik süslü kadırgaları binlerce kişi.
- D)Sustu bütün ormanlar, bütün kuşlar.

ÇÖZÜM: Seçenekler içerisinde yalnızca “A” seçeneğinde yer alan cümle “uyumuşların önüne” ve “karadan” ifadeleriyle dolaylı tümleş içermektedir.

(1992)(FL) “Bizans, Doğu ve Batı dünyalarını birbirine yaklaştırmak gibi medeniyet tarihinin en muazzam hadisesini ancak İstanbul fetholunduktan sonra idrak etmiştir.” cümlesinde aşağıdaki öğelerden hangisi yoktur?

- A) Özne B) Zarf tümleci
- C) Dolaylı tümleş D) Belirtili nesne

ÇÖZÜM: Cümlenin öğeleri şu şekildedir: “idrak etmiştir: yüklem, Bizans: özne, Doğu ve Batı dünyalarını birbirine yaklaştırmak gibi medeniyet tarihinin en muazzam hadisesini: belirtili nesne, ancak İstanbul fetholunduktan sonra: zarf tümleci”. Bu durumda doğru yanıt “C”

seçeneğidir.

(1993)(FL) “Oyun oynayan küçük çocukları salonun bahçesinden seyrediyordu.” cümlesinin dolaylı tümleci için aşağıdakilerden hangisi söylenir?

- A) Belirtisiz isim tamlaması
- B) Belirtili isim tamlaması
- C) Zincirleme isim tamlaması
- D) Sıfat tamlaması

ÇÖZÜM: Cümlenin dolaylı tümleci “salonun penceresinden” dir. “salonun penceresi” belirtili isim tamlaması yapısında olduğundan doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(1995)(FL/AÖL) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde, yüklemden önceki kelimelerin tamamı dolaylı tümleş görevindedir?

- A) Babadan kalma eski evinde mutluydu.
- B) Bu yıl sonbaharda tatile çıkacak.
- C) Olanlarda kendini sorumlu tutuyordu.
- D) Başarısında ailesinin payı büyüktü.

ÇÖZÜM: “babadan kalma eski ev” bir tamlama olduğundan birbirinden ayırlamamakta, cümlede “-de” ekini alarak dolaylı tümleş görevini yapmaktadır. Doğru yanıt “A”

seçeneğidir.

(2001)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde dolaylı tümleç yoktur?

- A) Şen adam, girdiği yeri aydınlatan güneşe benzer.
- B) Küçük kardeşim yıl başında iki yaşına girmiş olacak.
- C) Yıllardır oturduğumuz evden dün taşındık.
- D) Toprağı iyi işlersen, verim daha da artar.

ÇÖZÜM: Seçeneklerde yer alan dolaylı tümleçler sırasıyla şu şekildedir: “girdiği yeri aydınlatan güneşe, iki yaşına, yıllardır oturduğumuz evden”. “D” seçeneğinde dolaylı tümleç bulunmamaktadır.

(2002)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde bağlaç, dolaylı tümleç içinde yer almıştır?

- A) Ne o ne de arkadaşı toplantıya geldi.
- B) Düğünde Fatma’ya ve Sibel’e hediye aldık.
- C) Ayşe de Murat da sınıfın çalışkan öğrencileridir.

D) Güneş ile deniz, turizmi canlandırır.

ÇÖZÜM: A seçeneğinde bağlaç, özneyi oluşturan söz öbeğinin (ne o ne arkadaşı) içerisinde yer almıştır. B seçeneğinde dolaylı tümleç içerisinde, C seçeneğinde öznenin içerisinde, D seçeneğinde özne içerisinde yer almaktadır. Doğru cevap “B” seçeneğidir.

(2002)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde dolaylı tümleç yoktur?

- A) Tiyatronun önünde buluştuk.
- B) Yusuf’un kardeşi Ağrı’ya gitti.
- C) Ankara’nın sisli yamaçlarına bahar indi.
- D) İstanbul Boğazı’nı yatla gezdik.

ÇÖZÜM: İlk seçeneğin dolaylı tümleci “tiyatronun önünde”, B seçeneğinin dolaylı tümleci, “Ağrı’ya”, C seçeneğinin dolaylı tümleci “Ankara’nın sisli yamaçlarına” dır. D seçeneğinin dolaylı tümleci yoktur. Cümle “belirtili nesne- zarf tümleci-yüklem” den oluşmaktadır. Doğru yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiştir.

2005 programında yardımcı ögeler için ayrı ayrı kazanımlar belirtilmemiş, tüm ögeler “cümlelerin ögeleri” için belirlenen hedef-kazanımlar içerisinde ele alınmıştır.

Öğretmen kılavuz kitabında ise, diğer ögelerle ilgili açıklamalar yer alsa da yer tamlayıcısıyla ilgili, ögenin tanımlarını içeren bir açıklama bulunmamaktadır.

2005-2009 yılları arasında yalnızca yer tamlayıcısına yönelik soru yer almamaktadır.

Edat tümleci, 1981 programı, ders kitapları ve çıkmış sınav sorularında yer almamıştır.

2005 programında edat tümleçleri zarf tamlayıcıları içerisinde ele alınmıştır. Bu durum öğretmen kılavuz kitabında “Edatların cümlede zarf tamlayıcısı olarak görev yaptığını vurgulayınız.” (Altan ve diğerleri, 2011: 167) ifadesiyle özellikle belirtilmiştir.

2005-2009 yılları arasında edat tümleçleriyle ilgili soru yer almamaktadır.

Zarf tamlayıcısı için de 1981 öğretim programında ayrı bir yer ayrılmamıştır.

Öge dönemin ders kitaplarında “Cümlede fiilin anlamını belirten kelimelere zarf dendiğini bilirsiniz. Zarflar cümle kuruluşunda zarf tümleci adını alır.” (Göğüş, 1990: 75) ifadeleriyle yer almaktadır.

1990-2005 yılları arasında zarf tamlayıcıyla ilgili çıkmış sınav sorusu:

(1998)(DPY)(6.sınıf) “Sabahın o güzel renkleri kaybolmaya başladığından, resim yapan adamlar iskeleden ayrıldılar.” cümlesinde,

aşağıdakilerden hangisinin cevabı yoktur?

A) Kimler?	B) Nereden?
C) Niçin?	D) Nasıl?

ÇÖZÜM: “A” seçeneği özneyi “resim

yapan adamlar”, “B” seçeneği yer tamlayıcısını “iskeleden”, “C” seçeneği zarf tamlayıcısını “sabahın o güzel renkleri kaybolmaya başladığından” buldurmaya yöneliktir. Ancak, “D” seçeneği “nasıl” sorusuna karşılık olacak bir zarf tamlayıcısı ögesi bulunmamaktadır.

(1995)(FL) Aşağıdakilerden hangisinde zarf tamlayıcısı yoktur?

- A) Başından geçenleri gülerek anlattı.
 - B) İşini bitirince dükkanı kapattı.
 - C) Elindeki çantayı içeriye bıraktı.
 - D) Güneşli bir günde piknik yaptık.
- ÇÖZÜM:** “A” seçeneğinde “gülerek”, “B” seçeneğinde “işini bitirince”, “D” seçeneğinde “güneşli bir günde” zarf tümleçleri bulunmaktadır. Doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

2005 programında zarf tamlayıcısı için ayrı hedefler belirlenmemiş olup öge cümlelerin ögeleri için belirlenen hedefler içerisinde değerlendirilmiştir.

Zarf tamlayıcısı ögesi için öğretmen kılavuz kitabında şu açıklamalar yapılmıştır:

...cümlede yüklem bildirdiği eylem veya oluşu yer, zaman, hâl, azlık-çokluk (miktar), vasıta (araç) ve sebep bakımından tamamlayan yardımcı ögeye de zarf tamlayıcısı denildiğini; zarf tamlayıcısını bulmak için “Ne zaman? Ne kadar? Nereye? Nasıl? Neden? Ne için? Kim için? Ne ile? Kim ile?” sorularından birinin yöneltildiğini söyleyiniz (Altan, 2011: 167).

açıklamaları yer almıştır.

Zarf tamlayıcısı ögesini kavratma amaçlı öğrenci çalışma kitaplarında yer alan etkinlik şu şekildedir:

11. Etkinlik:

a. Aşağıdaki metinde geçen zarf tamlayıcılarını bularak altlarını çiziniz. “Yıllar önce Ankara’ da bir köy okuluna gelmiştik. Piyanonun başında, kafası tıraşlı, yüzü güneş yanığı, on dört on beş yaşlarında görünen bir köylü çocuğu vardı. Mozart’ı ustaca çalıyordu. Heyecandan donup kaldım. Okul müdürü durumumu anladı. Yanıma yaklaşarak sırtımı okşadı. İkimiz de tek söz söylemedik. Çalınan parçayı, gözlerimizdeki damlalarla, sonuna kadar dinledik.

Ardından bulunan zarf tamlayıcılarının birer cümlede kullanılması istenmektedir (Altan ve diğerleri, 2011: 165).

Çalışma kitabında yer alan etkinlikler dışında, öğretmen kılavuz kitabında; cümlelerin ögeleriyle ilgili şu etkinliklerin incelenmesi ve ardından aşağıdaki açıklamaların yapılması istenmektedir:

Özne ile nesne arasındaki, yer tamlayıcısı ile zarf tamlayıcısı arasındaki farkı kavratmak için aşağıdaki cümleleri tahtaya yazınız.

- Usta kapıyı açıp içeri girdi, çırak ustayı çağırdı.
- Ressam kapıdan içeri girdi.
- Bahçe kapısından içeriye girdi.

Öğrencilerinizden, tahtaya yazılan cümlelerin ögelerini bulmaları için yüklemlerine çeşitli sorular sormalarını isteyiniz. Alınan cevaplardan yola çıkarak kelimelerin aynı olmasına rağmen farklı görevler üstlendiğini belirtiniz. Öznenin yüklem bildirdiği işi yapan varlık veya kişi, nesnenin ise yapılan işten etkilenen varlık olduğunu bulmalarını sağlayınız. Zarf tamlayıcısı ile yer tamlayıcısının ikisinin de yer yön bildirdiği durumlarda yer tamlayıcısının ismin yönelme, kalma ve çıkma durum eklerini aldığını, zarf tamlayıcısı görevindeki kelimenin yalın halde bulunduğunu kavratınız (Altan ve diğerleri, 2011: 167).

Etkinliklerde tercih edilen örnekler programda yer alan “Cümleyi ögelerine ayırma çalışmaları yapılır. Bu sırada kelime gruplarının bölünmemesine dikkat edilir.” (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49) ifadesine uygun olarak belirlenmiştir: “*sonuna kadar, yıllar önce, ünlü türkücü, değişik yörelerin türkülerini*” birkaç etkinlikte kullanılan öge durumundaki sözcük öbeklerini örnekleyebilir.

2005-2009 yılları arasında konuyla ilgili sınav sorusu yer almamıştır.

Yukarıda incelenen soru gruplarına dâhil edilmemiş cümlelerin birkaç ögesini birden kapsayan sorular da yer almaktadır. Aşağıda bu tür sorulara yer verilmiştir.

1990-2005 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(1995)(LGS) “Dün orak kullanan el, bugün bayrak taşıyor.” cümlesinin ögeleri hangi seçenekte doğru olarak verilmiştir?

- A) Özne -dolaylı tümleş -belirtili nesne -yüklem
- B) Zarf tümleci -özne -belirtili nesne -yüklem
- C) Özne -zarf tümleci -belirtili nesne -yüklem
- D) Zarf tümleci -özne -dolaylı tümleş -yüklem

ÇÖZÜM: Cümle “dün orak kullanan el: özne”, “bugün: zarf tümleci”, “bayrak: belirtisiz nesne”, “taşıyor: yüklem” şeklinde çözümlenmektedir. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(1996)(FL/AÖL) Aşağıdaki cümlelerin hangisi, ögelerinin dizilişi yönünden “Kültür, toplumlarının yaşama biçimidir.” cümlesiyle aynıdır?

- A) Her dilde kavramlar farklıdır.
- B) İnsanlar düşünmeden konuşmamalı.
- C) İnsanlar, bir kültürün içinde doğarlar.
- D) Kültürün taşıyıcısı ve göstergesi dildir.

ÇÖZÜM: Soruda çözümlenmesi istenen cümle “özne: kültür” ve

“yüklem: toplumlarının yaşama biçimidir” den oluşmaktadır. Ögelerin ayrımında virgül önemli bir işlev kazanmıştır. “D” seçeneği ise “dildir” yüklemi ve “kültürün taşıyıcısı ve göstergesi” öznesiyle, soruda istenen öge dizilişiyle örtüşmektedir.

(1996)(FL/AÖL)

“Su başında susuz can vermekteyim, Yavrularım susuz içemem avcı”
Yukarıdaki cümleler ögelerine ayrıldığında “susuz” kelimelerinin görevi sırasıyla hangisi olur?

- A)Yüklem-yüklem
- B) Zarf tümleci-yüklem
- C)Yüklem-zarf tümleci
- D) Zarf tümleci-zarf tümleci

ÇÖZÜM: İlk dizede “susuz” sözcüğü “Nasıl can vermekteyim?” sorusuna cevap olduğu için “zarf tümleci”, ikinci dizede yargı bildirdiği için “yüklem” görevindedir. Doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1997)(FL/AÖL) Hangi cümlelerin ögeleri “özne -dolaylı tümleş-yüklem” şeklinde sıralanmıştır?

- A) Kazım Efendi, sokağın köşesindeki dükkanı kiraladı.
- B) O, müşterinin her isteğini

karşılamayı düşündü.

C) Ekmekten pirince kadar her şey bu dükkanda bulunacaktı.

D) Alış verişe gelen herkes dükkanın yeni sahibini kutladı.

ÇÖZÜM: “C” seçeneğinin ögeleri “bulunacaktı” yüklem, “ekmekten pirince kadar her şey” özne, “dükkan” dolaylı tümleçtir. Öge dizilişi soruda arandığı şekilde özne-dolaylı tümleç- yüklem şeklindedir. Doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir. Sizi uçağa tam saatinde

(1998)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin ögeleri, "özne-dolaylı tümleç-yüklem" şeklinde sıralanmıştır?

A) Bu şekilde giyinmek size yakışıyor.

B) Dalgalar sandalımızı kıyıya attı.

C) Sizi dünden beri telefonla arıyoruz.

D) Ağaçların yaprakları günden güne sarıyor.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin öge dizilişi sırasıyla şu şekildedir: “özne-dolaylı tümleç-yüklem”, “özne-belirtili nesne- yer tamlayıcısı-yüklem”, “belirtili nesne-zarf tamlayıcısı-edat tümleci/ zarf tamlayıcısı-yüklem”, “özne-zarf tamlayıcısı-yüklem” şeklindedir. Doğru yanıt “A” seçeneği olarak

belirlenmiştir.

(2001)(DPY)(8.sınıf) “Bahçe kapısının gıcirtısı, beni çok rahatsız ediyordu.” cümlesinin ögeleri, aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru verilmiştir?

A) Özne -belirtili nesne -zarf tümleci-yüklem

B) Zarf tümleci -özne -dolaylı tümleç-yüklem

C) Belirtili nesne -özne -dolaylı tümleç -yüklem

D) Dolaylı tümleç -özne- belirtili nesne- yüklem

ÇÖZÜM: Cümlede “rahatsız ediyordu” yüklem görevindedir. “Bahçe kapısının gıcirtısı” özne, “beni” belirtili nesne, “çok” zarf tamlayıcısıdır. Bu dizim “A” seçeneğinde doğru olarak verilmiştir.

(2001)(OKS) Aşağıda verilen cümlelerden hangisi “neyi, nerede, nasıl” sorularının tümünün cevabını içerir?

A)Çocukluk anılarını, arkadaşlarına uzun uzun anlattı.

B)Anlatmanız istendiğinde, yaşamınızı ayrıntılarıyla anlatmıştınız.

C)Adına düzenlenen bir toplantıda öğrencilik yıllarını coşkuyla anlatmıştı.

D)Akşamları torunlarını çevresinde toplar masallar anlatırdı.

ÇÖZÜM: “neyi?: öğrencilik yıllarını”, “nerede?:adına düzenlenen bir toplantıda”, “nasıl?: coşkuyla” sorularının tümünün yanıtı yalnızca “C” seçeneğinde bulunmaktadır.

(2003)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin öğelerine ayrılışı yanlıştır?

A) Ateş olmayan yerden duman

Ö. D. T. B.siz N.

çıkamaz.

Y.

B) Yalancının mumu yatsıya kadar

Ö. Z. T.

yanar.

Y.

C) Dost başa düşman ayağa bakar.

Ö. D.T. Ö. D.T. Y.

D) Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.

Ö. Y.

ÇÖZÜM: Cümleler incelendiğinde, istenen cevabın “A” seçeneği olduğu görülmektedir. Özne bulunmadan önce sorulan “ne?” sorusu belirtisiz nesneyi buldurmakta öğrenciler sıklıkla bu yanlışla düşmektedir. “A” seçeneğinde

yüklem durumundaki “çıkamaz” sözcüğüne “ne çıkamaz?” sorusu sorularak özne olarak gösterilmiştir. Hâlbuki cümlelin öznesi “çıkmayan ne?” sorusuna cevap veren “duman” sözcüğüdür. Kanaatimizce seçeneğe ilk sırada yer verilerek öğrencinin dikkati de ölçülmek istenmiştir.

2005-2009 yılları arasında çıkmış sorular:

(2008)(OÖS) “Dalgalandı geminin beyaz yelkenlerinde umut birdenbire.” cümlesiyle aşağıdakilerden hangisinin öge dizilişi aynıdır?

A) Yağmur bulutları geçecek köyümüzün üstünden.

B) Kaynar bu cezvede kahve durmadan.

C) Uçuyor şimdi gökyüzünde bir kırlangıç sürüsü.

D) Kulak verdim yürekten kavalaya saza.

ÇÖZÜM: Cümlelin öğeleri şu şekildedir: “dalgalandı: yüklem”, “geminin beyaz yelkenlerinde: yer tamlayıcısı” “umut: özne, “birdenbire: zarf tamlayıcısı”. Bu dizilişle aynı özellikte olan cümle “B” seçeneğinde yer almaktadır.

(2009)(ALS) (I) Bir serçe cıvıladı. (II) Bir martı denize değercesine uçtu.

(III) Öpercesine esen bir meltem, katırtırnaklarının ağır kokusunu getirdi. (IV) Çiçeğe durmuş iğdelerin baygın kokusunu bana kadar taşıdı. (V) Pencerenin tanıdığı sınırlar içinde deniz, o sonsuz mavilik, ışıltılar içinde uzanıyordu.

Bu parçada numaralanmış cümlelerdeki eylemlerle ilgili olarak yapılan aşağıdaki açıklamaların hangisi yanlıştır?

- A) I. cümlede, eylemi gerçekleştiren bellidir.
- B) II. cümlede, eylemin nasıl yapıldığı belirtilmiştir.
- C) III. cümlede, eylemin ne zaman yapıldığı açıklanmıştır.
- D) IV. cümlede, eylemden etkilenen varlık, tektir.
- E) V. cümlede, eylemi niteleyici sözler kullanılmıştır.

ÇÖZÜM: Soruda üzeri kapalı olarak cümlelerin öğeleri bilgisinin yoklanması amaçlanmıştır. Buna göre “eylemi gerçekleştiren” ifadesiyle “özne”, “eylemin nasıl yapıldığı”yla “zarf tamlayıcısı”, “eylemin ne zaman yapıldığı”yla “zarf veya yer tamlayıcısı”, “eylemden etkilenen varlık”la “nesne”, “eylemi niteleyici söz”le ise yine “zarf tamlayıcısı”nın

bulunması istenmektedir. Ancak III. cümlede eylemi zaman yönünden tamamlayan bir öge olmadığı için doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2009)(ÖÖS) “Sabahleyin, bahçenin kapısını komşumuzun oğlu açmış.”
cümlesinin öge dizilişiyle aşağıdakilerin hangisinin öge dizilişi aynıdır?

- A) Gösterinin bu bölümünde penguenler hep birlikte taşkınlığa başlıyor.
 - B) Köye gittiğim zaman, dedemin tavuklarını ben yemlerim.
 - C) Kır saçlı adam, bıraktığı kitabı tekrar eline aldı.
 - D) Bu dediklerimi, kendine özgü konuşmasıyla, o söylemişti.
- ÇÖZÜM:** Verilen cümlelerin öge dizilişi “zarf tamlayıcısı: sabahleyin-belirtili nesne: bahçenin kapısını-özne: komşumuzun oğlu-yüklem: açmış” şeklindedir. Bu dizilişle aynı sıralamaya sahip seçenek “B” dir.

6. CÜMLE ÇEŞİTLERİ:

6.1. Yapılarına Göre Cümle Çeşitleri

6.1.1. Akademik Yayınlarda Yapılarına Göre Cümle Çeşitleri

6.1.1.1. Akademik Yayınlarda Cümle Çeşitlerinin Sınıflandırılması:

Muharrem Ergin yapısına göre cümleler şeklinde bir başlık kullanmamıştır. Konuya “birleşik cümle” başlığı altında yer vermiş, burada “birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle”yi incelemiştir (Ergin, 1998: 701- 704).

Tahsin Banguoğlu, yargı öbekleri içerisinde incelediği birleşik cümleleri

1. Tümleme Birleşik Cümle

A. Şart cümlesi: 1. Olağan şart cümlesi “*Pek sıkıldıysan biraz dolaş.*”, 2. Olmayası şart cümlesi “*Biraz bekleseydiniz görüşürdünüz.*”

B. İlinti Zamiri Cümlesi: 1. Ki ilinti cümlesi “*Bir boya yapmış ki, on para etmez.*”, 2. Hani ilinti cümlesi “*Yüzbaşıya rastladım, hani komşumuzdu.*”

C. Bağlam Cümlesi: 1. Yanyana bağlam cümlesi: a. Ulama cümlesi “*Turgut bana bakıyor, gülümsüyordu.*”, b. Ayırtlama cümlesi “*Akşama bizde buluşalım, yahut biz size gelelim.*”, c. Karşıtlama cümlesi “*Dün başlayacaklardı, başlamadılar.*”, d. Almaşma cümlesi “*Bazen iki keklik getirir, bazen boş döner.*”, e. Üsteleme cümlesi “*Kızı everdik, torunumuz bile oldu.*”. f. Açıklama cümlesi “*Parayı gönderdim, yani borcum ödendi.*”, 2. Altalta bağlam cümlesi: a. Salt bağlam cümlesi “*İşte söyleniyor, yarışmalara katılmayacaklarmış.*”, b. Yerverme cümlesi “*Birinci yapıyı bitirmişler, gerçekten iyi çalışıyorlar.*”, c. Sebep cümlesi “*O yalnız kalamaz, korkar.*”, d. Sonuç cümlesi “*Aramamışsın, bu sebeple sana dargınmış.*”, e. Amaç cümlesi “*Çok çalış ki kazanasın.*”, f. Şart bağlam cümlesi “*Eğer cevap vermezse*

protesto edersiniz.”

2. Karmaşık Birleşik Cümle:

A. Adfiil Cümlesi: 1. Adfiil kimse cümlesi “*Hesabı ödemek sana düşüyor.*”, 2. Adfiil yüklem cümlesi “*Şüphe bir nura doğru koştur.*”, 3. Adfiil nesne cümlesi “*Senden ayrı düşmeyi Allah bana göstermesin.*”, 4. Adfiil isimleme cümlesi “*Bunu size hatırlatmakta fayda gördüm.*”, 5. Adfiil belirtme cümlesi “*Bu kadar para harcamanın manası var mı?*”

B. Sıfatfiil Cümlesi: 1. Sıfatsı sıfat fiil cümlesi “*Ürüten köpek ısırılmaz.*”, 2. Zamirli sıfat fiil cümlesi “*Atı alan Üsküdar’ı geçti.*”, 3. Adfiilli sıfatfiil cümlesi “*Dönüşünüzü işittim.*”

C. Zarffiil Cümlesi: 1. Yanyana zarffiil cümlesi: a. Ulama cümlesi “*Tabancasını çekip ateş etmiş.*”, b. Karşıtlama cümlesi “*Biraz şımarıksa da iyi çocuktur.*”, c. Üsteleme cümlesi “*Bağcılıktan anladığı kadar arıcılıktan da anlıyor.*”, 2. Altalta zarffiil cümlesi: a. Hal cümlesi “*Yağmurdan kaçarken doluya tutulduk.*”, b. Zaman cümlesi; b.1. izleme cümlesi, b.2. vakitleme cümlesi, b.3. eşzaman cümlesi, b.4. başlangıç cümlesi, b.5. bitim cümlesi, b.6. öncelik cümlesi, b.7. sonralık cümlesi, c. Karşılaştırma cümlesi; c.1. gerçek karşılaştırma, c.2. tutmaca karşılaştırma, d. Sebep cümlesi “*Hasta olduğundan bulunamamış.*”, e. Sonuç cümlesi “*Bu genci korumakla büyük sevap işlediniz.*”, f. Amaç cümlesi “*Çok çalış ki kazanasın.*”, g. Şart cümlesi “*Buluştukları takdirde ona anlatacaktı.*” (Banguoğlu, 2007: 546-575).

Kaya Bilgegil “yapılarına göre cümleler” başlığı altında şu sınıflara yer vermiştir: 1. Basit Cümleler, 2. Bileşik Cümleler: a. Girişik cümle, b. Şartlı cümle, c. Bağlı cümle, d. Sıralı cümle, d.1. basit cümlelerden meydana gelen sıralı cümleler, d.2. temel cümlelerden meydana gelen sıralı cümleler, d.3. yan cümleciklerden meydana gelen sıralı cümleler, d.4. girişik cümlelerden meydana gelen sıralı cümleler, d.5. şartlı cümlelerden meydana gelen sıralı cümleler, e. Karmaşık cümle (Bilgegil, 1963: 73-98).

Haydar Ediskun, “yapılarına göre cümleler” başlığını “basit cümleler, bileşik cümleler, bağımsız bileşik cümleler” olarak üçe ayırmıştır. Bileşik cümleler “girişik cümleler, şart bileşik cümleler” olarak ele alınmıştır. “Şekillerine göre cümleler” ise “sıra cümleler, bağlı cümleler” olarak incelenmiştir (Ediskun, 1963: 377-386).

Tahir Nejat Gencan, “yapılarına göre tümceler” başlığı içerisinde “yalnız tümce, bağımsız önerme, sıra önermeler, bağlı önermeler” başlıklarına yer vermiştir (Gencan, 2001: 146-148).

Sezai Güneş, birleşik cümleleri “sıralı, bağlı, sıralı-bağlı, şartlı, girişik, karmaşık cümleler” olarak tasnif etmiştir. Sıralı cümleleri “basit cümleler halinde sıralama ve yan cümleler halinde sıralama” olarak ayırırken, bağlı cümleleri “edatlarla bağlananlar, fiilimsilerle bağlananlar, fiilimsi+edatlarla bağlananlar” olarak ayırmıştır (Güneş, 2001: 343-346).

Tahir Kahraman “bildirdiği yargının niceliğine ve niteliğine göre tümce türleri” ni “tek yargılı tümceler, çok yargılı tümceler” olarak ayırmıştır. Bunlardan çok yargılı tümceler, “sıralı tümceler ve birleşik tümceler” olarak sınıflanmıştır. Birleşik tümceler, “fiilimsili birleşik tümce, koşullu birleşik tümce, ki’li birleşik tümce, iç içe birleşik tümce” lerden oluşmaktadır (Kahraman, 2009: 219-227).

Burhan Paçacıoğlu, yapılarına göre cümleleri “basit, birleşik, bağımsız birleşik cümle” olarak üçe ayırmıştır. Birleşik cümle çeşitlerini “şartlı, ki’li, iç içe, girişik birleşik cümle” olarak dört başlıkta değerlendirmiştir. “Bağımsız birleşik cümleler” içerisinde “sıra cümleler ve bağlı cümleler” yer almaktadır (Paçacıoğlu, 1987: 109- 116).

Süer Eker, “yapısına göre cümleler”i “basit, birleşik, sıralı ve bağlı” olarak ele almıştır. Birleşik cümleler “şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle” olarak, sıralı cümleler ise “bağımlı-bağımsız” olarak ayrılmıştır (Eker, 2005: 481-485).

Muhittin Bilgin, birleşik cümleleri “yan tümcelerle kurulan bileşik tümceler

ve sıralı tümceler” şeklinde tasnif etmiştir. Yan tümcelerle kurulan bileşik tümceler, “girişik, koşullu, “mi” ilgeciyle kurulan, içtümceyle kurulan, “ki” bağlacıyla kurulan bileşik tümceler” olarak ayrılmıştır. Sıralı tümceler ise, “bağımlı ve bağımsız” olarak tasnif edilmiştir (Bilgin, 2006: 526-535).

Mehmet Hengirmen, “biçimlerine göre cümleler” içerisinde “yalın cümle, bileşik cümle, sıralı cümle, girişik cümle ve devrik cümle” ye yer vermiştir. Bu başlıklar içerisinde sıralı cümle, “bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı” olarak ikiye ayrılmıştır (Hengirmen, 1997: 353-366).

Rasih Erkul konuyu “yapılarına göre cümleler” ve “biçimlerine göre cümleler” olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Buna göre “yapılarına göre cümleler” başlığı “basit cümle, birleşik cümle” olmak üzere ikiye, “biçimlerine göre cümleler” başlığı “sıralı cümleler, bağlı cümleler, karmaşık cümle” olarak üçe ayrılmaktadır (Erkul, 2007: 59-76).

Leyla Karahan “yapısına göre cümleler” başlığı altında “yalın, birleşik, bağlı ve sıralı cümle” çeşitlerine yer vermiştir. Birleşik cümleleri “şartlı ve iç içe” olarak, bağlı cümleleri “ki’li ve diğer bağlama edatlarıyla kurulan bağlı cümleler” olarak ikiye ayırmıştır (Karahan, 1999: 66).

Vecihe Hatiboğlu, “yapı bakımından tümce türleri” başlığı altında “yalın, birleşik, girişik, sıralı, devrik, kesik tümce” çeşitlerine yer vermiştir. Sıralı cümleler, “bağımlı ve bağımsız tümce” olarak ikiye ayrılmıştır (Hatiboğlu, 1972: 145-161).

Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam, “yargı sayısına göre tümceler” başlığında “yalın tümce, bileşik tümce, aratümce, sıralı tümceler ve girişik tümce” ye yer vermiştir. Sıralı tümceler kendi içerisinde “bağımsız sıralı ve bağımlı sıralı cümle” olarak ikiye ayrılırken, yan tümceler “dilek ve koşul bildiren yan tümceler, temel tümceye ki bağlacıyla bağlanan yan tümceler, soru ekiyle temel tümceye bağlanan yan tümceler, ilgeçli yan tümce, değil olumsuzluk koşacıyla temel tümceye bağlanan yan tümceler” olarak beşe ayrılmıştır (Atabay ve diğerleri, 1981: 90-108).

Hikmet Dizdaroğlu, birleşik cümleleri “yapılarına göre tümce türleri” içerisinde incelemiş, “girişik tümce, kaynaşık tümce, koşul tümcesi, ilgi tümcesi, katmerli bileşik tümce” çeşitlerini belirlemiştir. Girişik cümleler: “eylemlikli girişik tümce, ortaçlı girişik tümce, ulaçlı girişik tümce olarak”; kaynaşık tümceler: “içtümcesi ad tümcesine dayalı kaynaşık cümle, içtümcesi eylem tümcesine dayalı kaynaşık tümce” olarak ayrılmıştır “Sıralı tümceler” ise “bağlanışlarına göre tümce türleri” içerisinde incelenmiş; “bağımsız, bağımlı, açıklamalı, karma sıralı tümceler” olarak tasnif edilmiştir (Dizdaroğlu, 1976: 190-221).

İbrahim Delice, birleşik cümleleri “girişik -birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, karmaşık birleşik cümle” olarak dörde ayırmıştır. Kullanımlarına göre birleşik cümleler ise “sıralı cümleler -bağımlı, bağımsız- ve bağlı cümleler” olarak incelenmiştir (Delice, 2003: 142-148).

Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, “yapılarına göre cümleler” içerisinde “basit, birleşik, sıralı, bağlı, ara sözlü (cümleli), eksilteli (kesik) cümle” çeşitlerine yer vermiştir. Özkan-Sevinçli birleşik cümleleri “şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, ki’li birleşik cümle, girişik cümle” olarak ayırırken, sıralı cümleleri “bağımlı sıralı ve bağımsız sıralı” olarak ele almışlardır (Özkan-Sevinçli, 2008: 159-178).

Sıddık Akbayır, birleşik cümleleri: a. Yan cümleli bileşik cümleler: a.1. Eylemsilerle kurulan bileşik cümleler, a.2. Koşullu bileşik cümle, a.3. Kaynaşık cümle (iç içe bileşik cümle), a.4. Ki’li bileşik cümle (ilgi cümlesi), a.5. Edatlı bileşik cümleler, a.6. “değil” olumsuzluk koşacıyla kurulan bileşik cümleler, b. Sıralı ve bağlı cümleler ve c. Bağlaçlı sıralı cümleler: c.1. Bağımsız bağlaçlı cümle, c.2. Bağımlı bağlaçlı cümle, c.3. Sıralı-bağlaçlı cümleler olarak tasnif etmiştir (Akbayır, 2007: 132-139).

Zuhal Kültüral, yapılarına göre cümleleri “basit, birleşik, bağlı” olarak üçe ayırmıştır. Birleşik cümleler, “ki’li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle” olarak incelenmiştir (Kültüral, 2009: 43-47).

Ahmet Akçataş, “Türkiye Türkçesinde Yapı, İşlev ve Anlam İlişkileri Açısından Cümle Türleri Üzerine Bir Deneme II” adlı makalesinde yapı ve anlam sınırları bakımından cümle çeşitlerini şöyle sınıflandırmaktadır: 1. Bağımsız Cümleler: Bağımsız basit cümleler “*Soframız herkese açıktır.*”, Bağımsız birleşik cümleler “*Soframız, yolu kapımıza düşen herkese açıksa da size de elbet açıktır.*”, 2. Bağımlı Grup Cümleler: Bağımlı basit grup cümleler: “*Soframız herkese açık./ Yolunuz kapımıza düşmüş./ Öyleyse size de açık./ Ona böyle dedim.*”, Bağımlı birleşik grup cümleler “*Arkadaşım da gelebilir mi? diye sordu. Elbette isterse o da gelir, başkası da gelebilir.*”, Bağımlı basit -birleşik grup cümleler: açıklanan basit-açıklanan birleşik yapıda grup cümleler “*O çok anlayışlıdır./ İsteyen onunla konuşur.*”, açıklanan birleşik -açıklayan basit yapıda grup cümleler “*Buraya gel, olanları gör dedim./ Ama gelmedi.*” (Akçataş, 2007: 7-13).

6.1.1.2. Akademik Yayınlarda Yapılarına Göre Cümlelerin Ele Alınışı:

Dilcilerin genel olarak “yalın cümle, yalınç cümle, basit cümle” isimleriyle karşıladıkları cümle çeşidine yer verdikleri ve içeriğinde de hemen hemen uzlaştıkları görülür. Yalın cümle için yapılan tanımlar genel olarak “tek bir yargı taşıyan, içerisinde yalnızca bir tane çekimli fiil -fiil öbeği veya ekfiil almış bir isim-isim öbeği bulunan cümle” şeklindedir. Ancak -ilerde değinilecek olan- girişik cümleleri kabul eden dilciler bu tanımda “içerisinde fiilimsi olmayan, yan yargı olmayan, cümlecik olmayan” vb. şeklinde eklentiler kullanmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 187; Delice, 2003: 142; Demir-Yılmaz, 2006: 212; Koç, 1990: 432). “*Bir damla yağmurda, İstanbul trafiği acemi sürücüler yüzünden alt üst oluyor.*” cümlesi de “*Geldi.*” cümlesi de, tüm dilciler için basit cümle sayılmaktadır.

Birleşik cümlelere geçilmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması adına kaynaklarda kullanılan terimlere değinilecektir.

Temel cümle/ana cümle: Birleşik cümlelerde, asıl anlatılmak istenen yargıyı üzerinde taşıyan, genellikle sonda bulunan cümle olarak kabul edilmiştir.

Tümceansi: Akademik yayınlarda girişik birleşik cümleyi kabul eden dilciler tarafından, fiilimsilerin oluşturduğu anlatımlar olarak kabul edilmiştir.

Yan cümle/yardımcı cümle: Tek başına tamamlanmış bir hüküm bildirmeyen, temel cümleye çoğunlukla “koşul, dilek” olmak üzere çeşitli anlam bağlarıyla bağlanmış cümle çeşidi olarak benimsenmiştir.

Sıralı cümleler için genel sınıflama eğilimi “bağımsız sıralı cümle ve bağımlı sıralı cümleler” şeklindedir (Özkan-Sevinçli, 2008: 169-170; Delice, 2003: 146-148; Hatiboğlu, 1972: 154-155; Koç, 1990: 441; Bilgin, 2006: 534; Eker, 2005: 485; Hengirmen, 1997: 359). Ancak; sıralı cümlelerle ilgili hiçbir ayırım yapmama da yaygın bir tercih olarak görülmektedir (Gencan, 2001: 147; Karahan; 1999, 65; Demir-Yılmaz, 2006: 212; Güneş, 2001: 343; Kahraman, 2009: 220; Kültürel, 2009: 47; Paçacıoğlu, 1987: 115; Ediskun, 1963: 379; Atabay ve diğerleri, 1981: 92). Bunlar dışında, Hikmet Dizdaroğlu konuyu “bağımlı sıralı cümleler, bağımsız sıralı cümleler, açıklamalı sıralı cümleler “*Bir zabıt haykırıyor: Buradan yürüyerek geçilmez eğilin!*”, karma sıralı cümleler “*Asker başını çevirdi, işi anladı ve birden yere atladı.*” ” olarak dört başlıkta (Dizdaroğlu, 1976: 224-247), Kaya Türkay ise “Bağımlı sıralı cümle: bağlaçlı bağımlı sıralı cümle, bağlaçsız bağımlı sıralı cümle; Bağımsız sıralı cümle: bağlaçlı bağımsız sıralı cümle, bağlaçsız bağımsız sıralı cümle” (Türkay, 1995: 80) olarak sınıflandırmıştır.

Sıralı cümlelerle ilgili, herhangi bir ayırım yapılsın yapılmasın genel olarak içerikte aynı kavramların işaret edildiği görülmektedir. Buna göre sıralı cümleler, birbirinden bağımsız ancak anlamca ilintili olan cümlelerin; öge ortaklığına bağlı olarak veya olmayarak noktalama işaretlerinden virgül (,), noktalı virgülle (;) bağlanması sonucu oluşan çok yargılı cümlelerdir. Sıralı cümlelerin özellikleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Sıralı cümleyi oluşturan cümleler, bildirdiği yargılar açısından birbiriyle ilgili en az iki cümleden oluşmaktadır. Bu ilgi; ortak öğelerin kullanılması, eylemin yapılma zamanı, eylemin yapıcısının aynı kişi olması, oluşun oluş yeri vb.

bakımlarından sağlanabilir.

2. Sıralı cümleyi oluşturan cümleler birbirlerine noktalama işaretleri ile bağlanırlar. “*Bu iş için çok risk aldım, değdi., Evden anahtarını almadan çıkmış, kapıda kalmış.*” Kimi kabullerde bu noktalama işaretlerine iki nokta (:) da eklenmiştir. “*Sonunda olan oldu: Hapse düştü.*”

3. Sıralı cümlelerde -yüklem ortaklığı olanlar hariç- cümleleri bağlayıcı unsurlar ortadan kaldırılınca birbirinden bağımsız cümleler elde edilir. “*Sağa baktım yok, sola baktım yok, bütün evi aradım, bulamadım.*” cümlesi incelenecek olursa “*Sağa baktım. Yok. Sola baktım. Yok. Bütün evi aradım. Bulamadım.*” şeklinde altı tane bağımsız cümle elde edilir.

4. Sıralı cümleler kendilerini yazı dilinde belli eder. Konuşma dilinde ise noktalama işaretleri yerinde “yarım es” denilen duraksamayla varlık gösterirler.

5. Sıralı cümleler tahlil edilirken sıralı cümleyi oluşturan bağımsız cümlelerin her biri hakkında ayrı ayrı incelemelerde bulunulmalıdır (Kahraman, 2009: 220).

6. Sıralı cümleleri oluşturan cümleler yalın olabildiği gibi birleşik, kurallı ya da devrik, tek başına bir cümlelerin bulunduğu bütün hâllerde bulunarak bağlanabilir (Dizdaroğlu, 1976: 223): “*Geldim ben; o, geldiğimde çoktan gitmişti.*”

7. Sıralı cümleleri oluşturan yargılar anlam bakımından birbirinden farklı olabilir (Karahan; 1999, 66). “*Kara kara bulutlar geliyor, bugün iyi şeyler olmayacak.*” örneğinde görüldüğü gibi olumlu ve olumsuz cümleler bir arada bulunabilir.

8. İşin yapıcısının-oluşun olucusunun ortak olduğu sıralı cümlelerde, cümlelerin sonunda kullanılan yüklem zamanı diğer yüklemeleri de etkiler (Hatiboğlu, 1972: 157). Bu durumlarda aynı zaman eki, her cümlede ayrı ayrı kullanılmayarak sarf edilen enerjide tasarruf yapılmaktadır: “*Bir sandalyeye*

oturmuş(tu), ayak ayak üstüne atmış(tı), sigarasını tütürüyordu.” Aynı şekilde cümlelerin sonundaki yüklemdeki şahıs eki de tüm cümleler için geçerlilik kazanır. “Gündüzleri işe gider(dim), akşamları ders çalışırdım.”

Sıralı cümlelerde kimi dilciler öge ortaklığını önplana çıkarırken kimi dilciler anlam ilintisini öne çıkarmaktadır. Yapılan sınıflamalar temel olarak “bağımlı ve bağımsız” şeklinde ikiye ayrılabilir da hangi kriterin dikkate alındığı noktasında bir uzlaşma yoktur. Bunlardan öge ortaklığına dayalı sınıflamada “bağımlı sıralı cümleler” birbirine bağlanan cümlelerde ortak öge kullanılan, “bağımsız sıralı cümleler” birbiriyle hiçbir ortak öge bulunmayan sıralı cümleler için kullanılmaktadır. Örneğin, “(sen) Çağır, (o) gelsin.” cümlesi bağımsız sıralı cümle, “Ev yandı, (ev)bitti, (ev) kül oldu.” cümlesi bağımlı sıralı cümle kabul edilmektedir. Anlam olarak ise, öge ortaklığıyla birlikte gelen birbiriyle daha yakından ilişkili cümleler “bağımlı sıralı”, anlam ilgisi görece daha az olan cümleler ise “bağımsız sıralı cümleler” olarak adlandırılır.

Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam, Hikmet Dizdaroğlu, Tahir Kahraman, Mehmet Hengirmen ve Muhittin Bilgin, bağımlı cümleleri kabul etmedikleri için; Süer Eker (2005: 485) ve Feyza Hepçilingirler (2005: 302) ise “sıralı-bağımlı cümleler” şeklinde başlıklar kullandıkları için, sıralı cümlelere “ve, ki, ama, veya, yahut” vb. bağlaçlarla bağlanan yargıları da dâhil etmişlerdir.

Leyla Karahan, Sezai Güneş, Haydar Ediskun, İbrahim Delice, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Burhan Paçacıoğlu ve Sıddık Akbayır ise her iki çeşidi de benimsemiştir. Muharrem Ergin ve Zuhale Kültür’ün bu çeşitlerin hiçbirine yer vermediği görülmektedir.

Bağımlı cümleler konusunda yapılmış birkaç tanım şu şekilde örneklenebilir:

Haydar Ediskun, “Aralarında anlam ilgisi bulunan veya sezilen basit yahut bileşik cümleler, birbirlerine bir bağlaçla bağlanıp cümleler zinciri meydana getirebilirler. Bu cümleler zincirine bağlı cümleler denir.” tanımını kullanmıştır

(Ediskun, 1963: 345).

Kaya Bilgegil, bağılı cümleleri “Aralarında ilgi bağlaçlarla nadiren de-bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlanan sıralı cümlelere bağılı cümleler denir.” şeklinde tanımlamaktadır (Bilgegil, 1982: 63).

Sezai Güneş’te bağılı cümleler, “Ya (birleştirme -kuvvetlendirme, karşılaştırma- denkleştirme ve sıralama görevli) bir bağlama edatıyla birbirine bağlanan veya bir fiilimsi grubunun (yan cümlelerin) bağımsız bir cümleyle birleşmesi sonucunda meydana gelen cümlelere denir.” ifadeleriyle yer almaktadır (Güneş, 2001: 344).

Leyla Karahan, “Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur.” tanımını kullanmaktadır (Karahan, 1999: 64).

İbrahim Delice bağılı cümleler için çeşitli tanımlar kullanmıştır. Bunlar: “Cümleleri sadece sıralama işleviyle birleştiren ve sıralı cümle yapan edatlar hariç, bağlama edatları yoluyla gerçekleştirilen cümle yapısıdır.”, “Bir cümledeki anlamı başka bir cümledeki anlamla genişletmek amaçlı kullanılan bağlaçlarla birbirine bağlanmış cümle birleştirme yapısıdır.”, “Yapıca bağımsız bir cümleyi yine yapıca bağımsız bir cümlelerin sebep, istisna ve durum gibi özelliklerini bildirmek için kullandığımız bağlama edatları ile daha geniş bir anlam için birbirine bağlanan cümlelerdir.” (Delice, 2003: 148).

Bağılı cümleleri kabul eden dilciler için iki tür arasındaki fark sıralı cümlelerin noktalama işaretleriyle, bağılı cümlelerin bağlaçlarla -kimi kabullere göre fiilimsilerle (Bilgegil, 1982: 63; Güneş, 2001: 344)-bağlanmasından oluşmaktadır. Bu yüzden bağılı cümlelerde, sıralı cümlelerde görülen pek çok özellik görülmektedir.

Bağılı cümleyi oluşturan yargılar aynı haklara sahip ve birbirleriyle aynı ölçüde ilgilidir. Her cümle bağılı cümlelerin oluşumuna aynı ölçüde katkı sağlar. Bu cümleler bağılı cümle yapısına doğrudan katılıp kendi başlarına görev yaparlar

(Gece, 1998: 335).

Bağlı cümleler şu hâllerde kurulabilir: İki cümle arasında bağlaçlar kullanılarak “*Bu konuları hoca anlatmıştı ama sen hiç dinlemedin.*”, ilk cümlenin başında bağlaç kullanılarak: “*Nasıl ki baharda etraf çiçek kokar, öyle hoş bir koku doldu içime.*” Genel kabul görmemekle birlikte, cümleler arası bağlaç yerini tutan bir fiilimsi kullanılarak cümlelerin bağlanabileceği görüşü varlık göstermektedir: “*Mendili yüzünden çekip, fırladı.*” (Güneş, 2001: 34; Bilgegil, 1982: 63).

Bağlı cümleler birbirleriyle rastgele birleştirilmiş cümleler bütünü olarak düşünülmemiş, çeşitli ilişkilerle bağlanmışlardır. Bu bağın anlam niteliğini bağlaçlar belirlemektedir. Örneğin; “ama, hâlbuki, fakat, lâkin” gibi bağlaçlar iki yargı arasındaki zıtlık, karşılaştırmayı “*Çok uğraştım ama (lâkin, fakat) dinletemedim.*”, “*Sınavı kazanamamış hâlbuki ne kadar çalışmıştı.*”, “*Sen uyudun ama o çalıştı.*”, “ve, de” zamansal ardışıklığı “*Kendini toparladı ve işime döndü.*”, “*Büyümüş de adam olmuş.*”, “ancak, yalnız, yoksa” şart ilgisini “*Teklifinizi kabul ederim ancak (yalnız), bazı şartlarım var.*”, “yani” açıklama bağlantısını “*Konuştuğlarımızı duymuş yani bütün olanları biliyor.*”, “ki” sebep-sonuç ilişkisini “*Bu yaz o kadar kurak geçti ki barajlar bile kurudu.*” kurar. Ancak, “ki” nin “şüphe, kuşku” anlamı verdiği cümleler bağlı cümle sayılmamalıdır (Karahan, 1999: 65): “*O da beni sever mi ki yeniden?*”. Yukarıda belirtilen anlam ilişkileri dışında, bağlı cümleleri oluşturan birtakım şekil unsurları da vardır. Mehmet Gece (1998: 337) “Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle” adlı çalışmasında bu şekil unsurlarını, anlam ilişkilerini ve cümlelerin bağlanmalarını sağlayan gramatikal yapılar olarak açıklamış ve şu şekilde belirlemiştir: Bağlaçlar-ve, ise, ancak, ama, fakat vb-, işaret zamirleri ve çekimli şekilleri, iyelik ekleri, özel bir ismi sonraki cümlede genel bir simle temsil etmek-ilk cümlede “İstanbul”, ikinci cümlede “şehir” sözcüğünü kullanmak-, noktalama işaretleri, cümleler arasında ortak ögeler ve çekim şekilleri, cümlelerin mantısal sıralanması-zaman ardışıklığı, genelden özele veya özelden genele doğru sıralanma-, vurgu-cümlelerin ortak bitiş vurgusuna sahip olması-, cümlelerin paralelliği-her cümlenin aynı öge dizilişinde olması-. Gece, bu unsurları, sıralı cümlelerin de bağlı cümle olduğu kabulüne dayanarak belirlemiştir.

Cümle dışı unsurları kabul eden dilcilere göre bağlı cümlelerde cümle arası bağlaçlarından önce noktalı virgül (;), sonra virgül (,) konulmalıdır. Çünkü bu bağlaçlar cümlede cümle dışı unsur olarak görev yapmaktadır (Delice, 2003: 149).

Bağlı cümlelerde birinci cümle kendi vurgusunu yitirir ve ikinci cümleyle birlikte tek bir cümle vurgu vurgusuna, bitiş vurgusuna sahip olurlar (Gece, 1998: 336).

Aşağıda belirtilen çeşitleriyle **birleşik cümlelerin** basit cümlelerden birden çok yargı bildirmeleri yönüyle ayrıldığı düşünülmektedir. Aşağıda yer verilen birleşik cümle çeşitleri, birden çok yargı bildirme işini biçimsel olmaktan çok anlamsal yönüyle sağlamaktadır. Bu birleşik cümlelerin, bir temel yargı ve bu temel yargıyı tümcemi veya yan tümcelerle değişik yönlerden tamamlayan, detaylandıran yapılardan oluştuğu düşünülmektedir (Kahraman, 2009: 221). Çok yargılı cümleler, kimi kabullere göre fiilimsilerle-girişik birleşik cümle-, kimi kabullere göre cümle içerisinde kullanılan cümlelerle-iç içe birleşik cümle-, kimi kabullere göre “-sE” şart ekli ifadelerin cümlede kullanılmasıyla-koşul birleşik cümleleri-, kimi kabullere göreyse iki cümlenin “ki” ile bağlanmasıyla-ki’li birleşik cümleler-elde edilmektedir. Görüldüğü üzere bu bölümde incelenen birleşik cümleler genellikle “özelliklerini yansıtan sıfat+birleşik cümle” şeklinde adlandırılmaktadır.

Girişik birleşik cümle konusu, Vecihe Hatiboğlu (1972: 153), Haydar Ediskun (1963: 379- 381), Neşe Atabay- Sevgi Özel- Ayfer Çam (1981: 108-110), Hikmet Dizdaroğlu (1976: 193-202), Tahir Nejat Gencan (2001: 156), Sezai Güneş (2001: 346), Kaya Bilgegil (1964:74), İbrahim Delice (2003: 143-144), Mustafa Özkan- Veysi Sevinçli (2008: 168), Burhan Paçacıoğlu (1987: 413-414), Mehmet Hengirmen (1997: 368) ve Muhittin Bilgin (2006: 529) tarafından benimsenmiştir.

Akademik yayınlarda ilgili konu için çoğunlukla “girişik bileşik cümle” teriminin yer aldığı görülse de, “girişik tümce, girişik cümle, karmaşık birleşik cümle, fiilimsili birleşik tümce” ifadelerine de rastlanmıştır.

Girişik cümleyi kabul etmiş dilciler, tanımlarında ikiye ayrılmaktadır. Bir

grup tanımlarında şart eki almış ögelere de yer verirken, bir grup tanımı yalnızca fiilimsilerle sınırlı tutmuştur. Tanımlar şöyledir:

Vecihe Hatiboğlu, “Girişik tümce, bir temel tümce ile birlikte bir veya birkaç eylemsiden kurulan tümceye denir.” (Hatiboğlu, 1972: 153).

İbrahim Delice, girişik-birleşik cümleyi “Bünyesine aldığı fiilimsi ve şart ekiyle cümlelerin içinde bir kelime türüne dönüştürülmüş cümleleri -yan cümle ve iç cümle yapısında yargıları-barındıran birleşik cümle türüdür.” şeklinde tanımlamıştır (Delice, 2003: 143). Burhan Paçacıoğlu (1987: 113) ve Mehmet Hengirmen’in (1997: 364) tanımları da Delice’ninkiyle aynı doğrultudadır.

Hikmet Dizdaroğlu, “Girişik tümce, yan yargısı tümcemsîye dayalı tümce demektir.” (Dizdaroğlu, 1976: 193), Atabay ve diğerleri, “Girişik tümce, içinde bir temel tümceyle birlikte, tümcemsî ya da tümcemsîlerin bulunduğu bir tür birleşik tümcedir.” (Atabay ve diğerler, 1981: 108) ifadeleriyle benzer açıklamalar kullanmıştır. Muhittin Bilgin de yer verilen tanımlara benzer bir açıklamayı benimsemiştir (Bilgin, 2006: 329).

Sezai Güneş, yalnızca sıfat-fiillere yer vererek girişik cümleyi şöyle açıklamaktadır: “Sıfat-fiil grubuna dönüşen bir bağımsız cümle, bir temel cümlelerin unsurlarından birinin sıfatı konumuna geçer. Bu cümlelerde, sıfat-fiil grupları temel cümlelerin yapısıyla iyice kaynaştığı için, basit bir yapının yer aldığı düşünülebilir. Oysa bu cümlelerde, yapı bir bütün olarak gözükmekle birlikte, birden fazla yükleme olayı cereyan etmektedir.” (Güneş, 2001: 346).

Tahir Nejat Gencan, girişik cümleleri “Temel önermeye özne, nesne, tümleş olan ya da bu öğelerden birini tümleyen bileşik tümcelere girişik tümce adı verilir.” ifadesiyle tanımlamıştır (Gencan, 2001: 156).

Tanımlarda görüldüğü üzere, dilciler girişik cümleyle ilgili farklı noktalara temas etmişlerdir. Bu durum, girişik cümlelerin özelliklerinin dilcilere göre

değişkenlik göstermesine sebep olmuştur. Burada dilcilerin ortak kabul ettiği özelliklere yer verilecek; farklılıklar, konunun tartışmalı noktalarının incelendiği bölümde ele alınacaktır.

Girişik cümlelerde, fiilimsiler veya oluşturduğu öbekler, asıl cümlelerin herhangi bir ögesi durumundadır: “özne: Çalışmak ibadetin yarısıdır.”, “nesne: Roman okumayı severim.” (Ediskun, 1963: 380) gibi.

Bir girişik cümlede, çeşitleri birbirlerinden farklı birden çok fiilimsi bir arada kullanılabilir (Hatiboğlu, 1972: 153). Örneğin “*Tam bu kadar ilerlerken bu sözleri söylemek seni düşüğe sürükler.*” girişik cümlesi zarf-fiil ve isim-fiilden “*Bana yapılanın başkasının başına da gelmemesi için gerekirse kapı kapı dolaşıp anlatacağım.*” girişik cümlesi isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiilden oluşmuştur.

İç içe birleşik cümle için dilciler, “iki cümlelerin biri diğerinin herhangi bir ögesi olacak şekilde bir araya gelmesiyle oluştuğu” görüşünde uzlaşmıştır: “*Annem ‘Sekizde eve gelin.’ demişti.*”

İç içe birleşik cümleler genellikle alıntı ve aktarma amaçlı kullanılmaktadır. Bu amaca uygun olarak temel cümlelerin yüklemi genellikle “söyle-, ifade et-, belirt-, düşünmek-, zannet-, gör-” vb. sözcüklerinden biridir (Özkan-Sevinçli, 2008: 163).

İç içe cümlelerde, bazı birleşik cümle çözümlemesinin aksine her cümle için ayrı çözümleme yapılmaz. Bu cümlelerde temel ögenin sonda bulunmasından hareketle, cümlelerin sonunda bulunan temel yargının yüklemi esas alınıp bu yükleme göre çözümleme yapılır. Buna göre iç içe birleşik cümlelerde, iç cümle genellikle nesne görevindedir: “*Tahsin Banguoğlu kitabına, ‘Türkçe soylu bir dildir.’ ifadesiyle başlar.*” Nadiren de özne görevinde bulunur: “*Adamın kendi de biliyor mu şüpheli. O. Pamuk*” İç cümleler çekimsiz olarak veya ilgeç öbeği oluşturmak suretiyle zarf tamlayıcısı olabileceği gibi; yönelme ekini alarak yer tamlayıcısı da olabilir. Ancak bu görevlerde kullanılışı, nesne hâlinde kullanışına göre oldukça sınırlıdır. “*Başarmışa benziyor., Canavara saldırır gibi saldırdılar birbirlerine. K.*

Bilbaşar” (Kahraman, 200: 228). İç cümleler, temel cümlelerin bir ögesi oluşunun yanı sıra bir unsurunun tamlayıcısı da olabilir (Güneş, 2001: 346): “*“Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.” mantığı* günümüzde git gide yaygınlaştı.”: tamlayan”

Koşullu birleşik cümleleri kabul eden dilciler, şart kipinin tamamlanmış bağımsız bir yargı bildirme özelliğinden yoksun olduğunu, ancak bir cümle içerisinde cümleye bağlı şekilde varlık gösterdiğini söylemektedir. Buna göre koşullu birleşik cümle, cümlede esas olarak anlatılmak istenen yargıyla, “-sE” ekini almış ögeler arasında bağımlılık ilişkisinin var olduğu cümledir. Bu cümlelerde şart ekli ögeler yan cümle göreviyle bağımsız yargının meydana gelmesi için sağlanması gereken koşulu anlatır. “*Eskiye rağbet olsaydı, bit pazarına nur yağardı., Sen gelseydin, her şey farklı olurdu.*” Şart ekli ögeler koşul anlamı dışında “neden” anlamı da verebilir: “*Keçi nereye çıkarsa, oğlağı da oraya çıkar.*” (Kahraman, 2009: 223).

Koşullu birleşik cümlelerde, koşul bildiren yan cümle; cümlede anlatılmak istenen duygu-düşünceyi taşıyorsa temel cümle söylenmeyerek eksiltili şekilde kullanılabilir (Ediskun, 1963: 382): “*Oğlum askerden bir gelse...*”

Koşullu birleşik cümlelerde şart ekli sözcüğün tekrarlanmasıyla “gücü yetebilme, teklik” anlamlı ifadeler meydana gelir: “*Bu işi yapsa yapsa Hasan yapar.*” Koşul bildiren yan cümleden sonra gelen “de, da” bağlacı, temel yargının koşul gerçekleşse de gerçekleşmese de olacağı anlamını taşır. “*Dediklerimi tutsa da artık bir şey değişmez.*” (Ediskun, 1963: 382).

Günümüzde kullanım alanı iyice daralmış istek kipi, hikâye ve rivayet zamanıyla çekimlendiği zaman yan cümleler koşul anlamı taşır. İçerisinde bu şekilde çekimlenmiş fiillerin yer aldığı cümleler de koşullu birleşik cümle içerisinde değerlendirilebilir: “*Derslerinize çalışaydınız bu duruma düşmezdiniz.*” (Paçacıoğlu, 1987: 111).

Ki’li birleşik cümleler incelendiği başlık açısından dilciler arasında

farklılıkların görüldüğü konulardandır. Leyla Karahan (1999: 64), Zuhale Kültürel (2009: 62) ki’li birleşik cümleleri “bağlı cümleler” içerisinde değerlendirirken Muharrem Ergin (1998: 405), Hikmet Dizdaroğlu (1976: 216), Tahir Kahraman (2009: 225), Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli (2008: 165), Süer Eker (2005: 483), İbrahim Delice (2003: 145) “birleşik cümleler” içerisinde; Tahsin Banguoğlu (2007: 552) “tümleme birleşik cümle” içerisinde yer vermiştir. Bunun yanında Tahir Nejat Gencan ve Vecihe Hatiboğlu ki’li birleşik cümlelere eserlerinde yer vermemiştir.

Ki’li cümle için “temel cümlesi ile yan cümlesi birbirine “ki” ile bağlanmış cümleler” tanımı yapılabilir (Kahraman, 2009: 225). Ki’li birleşik cümleler terimi yerine “ilgi cümlesi” terimi de kullanılmaktadır (Dizdaroğlu, 1972: 216).

Ki’li birleşik cümlelerde temel cümle “ki” den önce, yardımcı cümle “ki” den sonra yer alır. Bu dizim Türkçenin söz dizim kurallarına aykırıdır. Cümleden ki’yi kaldırıp cümlelerin yerleri değiştirildiğinde bu durum açıkça görülür (Ergin, 1998: 406). “*Sen söyledin mi ki anlamasını bekliyorsun?*” şeklindeki diziliş, Farsçadan dilimize geçen ki’nin söz dizim özelliğini de beraberinde getirmesinden kaynaklanmaktadır (Kahraman, 2009: 225). Ancak kimi ki’li cümlelerde yardımcı cümle başta, temel cümle sonda bulunur. Bu yapıdaki ki’li cümleler genellikle sebep-sonuç ilişkisi ile birbirine bağlanan cümlelerden oluşmaktadır (Kahraman, 1999: 64).

İçerisinde her “ki” bulunan cümle, ki’li birleşik cümle kabul edilmemelidir. “Ne var ki, yeter ki, şöyle ki, iyi ki” gibi şeklindeki kalıplaşmış anlatımlar birleşik cümle oluşturmaz (Dizdaroğlu, 1972: 218).

6.1.1.3.Yapılarına Göre Cümlelerle İlgili Tartışmalar:

“Dil bilgimizde en yoğun tartışmaların görüldüğü bölüm birleşik cümlelerdir.” şeklinde bir ifade kullanılsa yanlış olmayacaktır. Bu tartışmalar ana başlıklar halinde şöyle özetlenebilir: Girişik cümleyle ilgili tartışmalar, sıralı ve bağlı cümlelerle ilgili tartışmalar.

6.1.1.3.1. Girişik Cümleyle İlgili Tartışmalar:

Girişik cümle sorunu içerisinde en önemli bölümü, girişik cümlelerin varlığı-yokluğuyla ilgili yapılan tartışmalar oluşturmaktadır. Ancak bu tartışmalar dışında, başlık altında hangi fiilimsilerin girişik cümleler oluşturulabildiği, cümlelerin ögesi durumundaki fiilimsilerin girişik cümle oluşturup oluşturamayacağı, şart ekli unsurların girişik cümle içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği üzerine değişik görüşler de ele alınacaktır.

Girişik cümleler kısaca, içerisinde isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil bulunduran cümleler olarak kabul edilmektedir. Girişik cümle konusunda; fiilimsilerin yargı bildirdiği görüşünden hareketle birleşik cümle içerisinde ayrı bir sınıf oluşturacağı savı ve fiilimsilerin yargı bildirmemesi sebebiyle bu cümleleri basit cümle kabul etme savı çatışmaktadır. Girişik birleşik cümleleri kabul eden dilcilerin görüşleri-Haydar Ediskun, Hikmet Dizdaroğlu, Tahir Nejat Gencan, Vecihe Hatiboğlu, Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam, Sıddık Akbayır, Tahir Kahraman, Muhittin Bilgin, Nurettin Koç-şu şekilde özetlenebilir:

İsim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiillerin kullanıldığı cümleler birleşik cümle içerisinde değerlendirilmelidir (Hatiboğlu, 1972: 153). Çünkü fiilimsiler, bir yüklemnin sahip olabileceği ögelere sahip olabilir, biçimce olmasa da bir eylem ya da oluş bildirirler. Bu dilcilere göre “*Sabahın erken saatinde giyinip çıktı.*” cümlesi “*Sabahın erken saatinde giyindi.*” ve “*Çıktı.*” şeklinde iki yargı bildirmektedir. Fiilimsi olarak kullanılan unsur, aslında bir cümlelerin yüklemiyken, iki cümleyi birleştirmek için bu biçimsel işlevinden ödün vermiş, ancak taşıdığı yargı hâlâ devam etmektedir. Bu noktada dilciler, fiilimsilerin taşıdığı yargı çeşidi olarak ayrılmış, “yargılı (Koç, 1990: 447), yarım yargılı (Banguoğlu, 2007: 562), yan yargılı (Gencan, 2001: 156; Dizdaroğlu, 1976: 195)” ifadeleriyle yargı çeşitlemesi yapmışlardır.

Girişik birleşik cümleyi kabul etmelerine rağmen, fiilimsilerin bulunduğu her cümlelerin bu kategoride düşünülmemesi gerektiğini savunan dilciler de vardır. Bu dilcilere göre; ad tamlamasında tamlayan görevi yapan “*Sevilme isteği, insanın en*

doğal güdüsüdür.” ve sözcük öbeklerinde öbeğin son unsuru olmayan fiilimsiler “*Evladını düşünen baba çok çaresiz görünüyordu.*” girişik birleşik cümle oluşturamaz. Çünkü bu yapılarda fiilimsinin yüklemle biçimce ve anlamca ilişkisi kesilmiş, tamlamanın tamlayan ögesi olmuştur. Fiilimsi ekleriyle kalıplaşmış sözcüklerin de “*ekmek, bağlama, içecek, kızartma, giyecek, dolmuş vb.*” girişik birleşik cümle kuramadığı; bu sözcüklerin, fiilimsilik özelliğini yitirerek isim soylu sözcükler meydana getirdiği savunulmaktadır (Dizdaroğlu, 1976: 198; Kahraman, 2009: 222).

Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam girişik cümleleri kabul etmekle beraber, fiilimsilerden ancak zarf-fiillerin girişik birleşik cümle oluşturabileceğini savunur. Bu görüşe karşın İbrahim Delice, zarf-fiillerin tümünün girişik cümle oluşturmadığını, ancak zarf-fiil eki “-p” nin iki ayrı cümleyi “ve” işleviyle bağladığı zaman girişik cümle oluşturulabildiği söylenmektedir. Aksi takdirde yalnızca yardımcı fiille oluşan birleşik fiillerin yardımcı fiili görevinde olabileceği belirtilir: “*Bu sözleri duyunca donup kaldı.*” (Delice, 2003: 144). Sezai Güneş’e göre, girişik cümleler sıfat-fiillerle sağlanabilir (Güneş, 1995: 346).

Konuyla ilgili bir farklılık da; fiilimsilerin cümlelerin ögesi olduğu durumlarda cümlelerin yapısının değişip değişmediği üzerinde görülmektedir. Hikmet Dizdaroğlu, özne, nesne, dolaylı tümleç, ilgeç tümleci görevinde kullanılan isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil eklerinin bir cümleyi girişik (bileşik) cümle yapmayacağını, bu durumda eklerin adlaşarak, eylemsilik niteliğini yitirdiğini savunmaktadır (Dizdaroğlu, 1976, 204). Burhan Paçacıoğlu, Haydar Ediskun, Tahir Kahraman, Mehmet Hengirmen ise “girişik cümle, yan cümlecisi temel veya başka bir yan cümlecisinin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, edat tümleci yahut bu cümleciklerin öğelerinin niteliyeni, belirteni olan bir bileşik cümledir.” (Ediskun, 1963: 379) görüşünü savunmaktadır.

Girişik cümle kapsamına bir eklenti de şart ekli unsurların cümle içerisinde kullanılmasıyla girişik cümle oluşturulabileceği görüşüdür. Leyla Karahan (1999: 50-52) ve İbrahim Delice (2003: 149) “-sE” ekli kullanımların artık bitmiş bir fiilden

ziyâde zarf-fiil olarak kullanıldığını ve şart bildirdiğini söylemektedir. Leyla Karahan (1999: 50-52), ekin zarf-fiil yapma işlevini “*İlaç İNİNCE iyileşirsin.*” ve “*İlaç İÇERSEN iyileşirsin.*” cümleleriyle örnekler. Karahan, “-sE” ekinin yargı bildiren çekimli fiiller gibi şahıs eki alabilmesinin, zarf-fiil eklerinin birbirinden değişik yapıdaki özelliklerinden biri olabileceğini; bu durumun zarf-fiil eki olma ve tamamlanmış yargı bildirmeme özelliğini bozmadığını belirtmektedir. Böylece, “şart ekli kullanımlar da girişik cümle oluşturabilir” yargısına varmaktadırlar. Ancak şart ekli kullanımlar dilciler arasında girişik cümleden çok “şartlı/koşullu birleşik cümle” içerisinde değerlendirilmiştir (Hatiboğlu, 1972: 149; Atabay, 1981: 94; Ergin, 1998: 405; Banguoğlu, 2007: 549; Eker, 2005: 482; Ediskun, 1963: 381; Dizdaroğlu, 1976: 205; Kahraman, 2009: 222; Özkan-Sevinçli, 2008: 160; Bilgin, 2006: 530; Akbayır, 2007: 135; Bozkurt, 2010: 215; Hepçilingirler, 2005: 298; Kültürel, 2009: 55).

Leyla Karahan, Hamza Zülfikar, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Kerime Üstünova, Zuhâl Kültürel, Süer Eker, Rasih Erkul girişik birleşik cümle çeşidini kabul etmemekte, fiilimsilerin var olduğu cümleleri basit cümle olarak incelemektedir. Muharrem Ergin, Süer Eker ve Fuat Bozkurt da eserinde “girişik cümle” sınıfına yer vermemiştir. Bu gruptaki dilciler, cümledeki yargı sayısını yüklemle ölçmektedir. Fiilimsilerin yargı bildirdiği ve yan cümle oluşturduğu görüşüne karşı çıkararak cümlede tamamlanmış tek yargının yüklem tarafından karşılandığını savunurlar. Dilcilere göre bu ögeler, herhangi bir isim, sıfat veya zarftan farklı görülmemelidir. Hamza Zülfikar’ın sözleri bu görüşteki dilcilerin düşüncelerini özetler niteliktedir: “Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez, dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilemez.” (Zülfikar, 1995: 647).

Leyla Karahan ise “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine” adlı çalışmasında, zarf-fiillerin “tarz” bildirerek yüklemi tamamlayan sözcükler olduğunu söyler. Dilimizde pek çok sözcüğün bu işlevi yaptığını ancak bu cümlelerin birleşik cümle kabul edilmediğini belirtir. Görüşlerini “*Ayşe TELASLA okula gitti.*” ve “*Ayşe KOŞARAK okula gitti.*” cümleleriyle örnekleyen Karahan, altı çizili sözcükler arasında

bir fark olmadığını, her ikisinin de yüklem tamamlayıcısı olduğunu belirtir. Dilci görüşlerini şu sözlerle sürdürür:

Zarf-fiiller gibi, sıfat-fiiller ve isim fiiller de yargı taşımayan unsurlardır. Dolayısıyla bu tür kelimeler taşıyan bir yapıda, birden fazla yargısız anlatım olabilir; ancak birden fazla cümle olamaz. O halde birinci cümlemiz "Ayşe *okula gitti.*" ile ikinci cümlemiz "Ayşe koşarak *okula gitti.*" arasında bu bakımından kategorik hiçbir fark yoktur (Karahan, 2000: 16-24).

Leyla Karahan "Türkçede Birleşik Cümle Üzerine" adlı çalışmasında ve Kerime Üstünoğlu "Yüzey Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine" adlı çalışmasında konuyu "derin yapı-yüzey yapı", "iç yapı-dış yapı" penceresinden incelemiştir. Karahan'ın görüşleri şöyle özetlenebilir: Zihindeki yargılar hangi çeşitlerde ve sayıda olursa olsun, önemli olan bunun ifade ediliş şekli yani dış yapısıdır. Dillerin karakteristik özellikleri, diğerlerinden ayıran bölümleri dış yapıda kendini göstermektedir. Bu sebeple bir cümle, yapısına göre değerlendirilirken zihinde varlık gösteren iç yapısı değil, dilde görünen dış yapısı dikkate alınmalıdır (Karahan, 1994: 21). Üstünoğlu ise,

"Bahçede ağlayan kız, annesini arıyormuş." cümlesini; "bahçede bir kız var", "bu kız ağlıyor", "kız annesini arıyormuş" biçiminde üç cümle hâlinde düşünmek ya da derin yapısında üç cümle barındırdığını var saymak, Türkçe için olanaksızdır. Çünkü Türkçe, dilin ekonomik yapısı gereği aynı kavramı yinelemek istemez. Burada tek bir yargı vardır, o da tam donanımlı *arıyormuş* eylemiyle verilmiştir. Cümlenin barındırdığı *ağla-* ve *ara-* eylemlerinin aynı kişi tarafından yapılması, derin yapısında iki yargı barındırmak biçiminde yorumlanmamalıdır (Üstünoğlu, 2010: 700).

6.3.3.2.1. Sıralı ve Bağlı Cümlelerle İlgili Tartışmalar:

Sıralı ve bağlı cümlelerle ilgili tartışmaların ilki, bu çeşitlerden birini kabul etmeyip konunun yalnızca sıralı veya yalnızca bağlı cümle içerisinde ele alınması gerektiği üzerindedir. Buna göre, bağlama işinin bağlaçlarla veya noktalama işaretleriyle yapılıp yapılmamasının bir dil bilimsel kategori oluşturacak kadar üst düzeyde farklılık yaratmadığı düşünülmektedir. Neticede amaç, cümleleri birbirine bağlamaksa hem bağlaçların hem noktalama işaretlerinin aynı işlevi gördüğü;

noktalama işaretlerinin bağlaçların yazı dilinde birer yansıması görünümünde olduğu savunulmaktadır (Hepçilingirler, 2005: 302). Leyla Karahan ise noktalama işaretlerinin gramer için bir ölçü olarak kullanılamayacağını savunmaktadır.

Sıralı cümlelerin hangi başlık altında incelendiği de tartışma konusudur. Örneğin, Kaya Bilgegil, Sezai Güneş, Mehmet Hengirmen, Muhittin Bilgin, Abdurrahman Güzel ve diğerleri, Kaya Türkay bu çeşidi birleşik cümle içerisinde değerlendirirken; Hikmet Dizdaroğlu bağlanışlarına göre cümle çeşitleri içerisinde; Leyla Karahan, Vecihe Hatiboğlu, Süer Eker, Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, Burhan Paçacıoğlu yapısına göre cümleler içerisinde müstakil bir başlık olarak; Süer Eker bağımsız birleşik cümleler içerisinde incelemiştir. Bu çeşitlilik, sıralı cümlelerin tanımlanmasında göz önüne alınan özelliklerin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Sıralı cümleleri birleşik cümle içerisinde inceleyen dilciler görüşlerini, birleşik cümlelerin birden çok yargı bildirdiği, sıralı cümlelerin de bu özelliği taşıdığını ve bu cümlelerin kip-anlam-zaman vb. açılardan birlik içerisinde olmalarına dayandırmaktadır. Bağlanışlarına göre cümle türleri içerisinde değerlendiren dilcilerin görüşleri ise Hikmet Dizdaroğlu'nun ağzından şöyle özetlenebilir:

Sıralı tümce, yalın ya da birleşik (girişik tümce, koşul tümcesi, kaynaşık tümce, ilgi tümcesi) tümcelerin art arda sıralanmasından meydana gelir. Yalın ya da bileşik tümce olmadıkça sıralı tümce kurulamaz. Çünkü sıralı tümce yapı ilkesine değil, diziliş ve bağlanış ilkesine dayanır. Bu nedenle, sıralı tümceyi bir bileşik tümce türü saymak ve öyle adlandırmak yanlıştır. Sıralı tümceyi oluşturan tümcelerin her biri yalın ya da bileşik olabilir (Dizdaroğlu, 1976: 223).

Mahmut Fidancı da, “Sıralı Cümle” adlı makalesinde birleşik cümle mantığı ile sıralı cümlelerin mantığının farklı olması sebebiyle, sıralı cümlelerin birleşik cümle içerisinde incelenmemesi gerektiğini savunur. Fidancı bu makalesinde, çeşitli bağlaç veya noktalama işaretleriyle bağlanmış cümleler için sıralı cümle denmemesi gerektiğini savunarak “katmerli birleşik cümle” teriminin tercih edilmesi gerektiğini önerir (Fidancı, 1996: 1319).

Sıralı cümleleri müstakil bir başlık olarak inceleyen dilciler ise, bir cümlenin, yapı bakımından basit, birleşik, bağlı, sıralı cümlelerden ancak birine dâhil olabileceğini savunmaktadır. Bu görüşe göre; birleşik, bağlı ve sıralı cümleleri oluşturan cümleler, ayrı ayrı basit, birleşik, sıralı veya bağlı olabilir.

Belirtilen tartışmalar dışında, sıralı cümleleri çeşitlerine ayırmada da farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar; ortak öğelerin kullanılıp kullanılmamasının sıralı cümleleri “bağımlı ve bağımsız sıralı cümleler” olarak ikiye ayırdığı görüşü-Vecihe Hatiboğlu, Neşe Atabay ve diğerleri, Nurettin Koç-, “karma sıralı cümle” şeklinde üçüncü bir sınıf oluşturma-Hikmet Dizdaroğlu-, sıralı cümleleri bağlamada kullanılan bağlaçları göz önüne alarak “bağlaçlı ve bağlaçsız sıralı cümle” şeklinde ikiye ayırma-Tahsin Banguoğlu-şeklinde örneklenebilir. Kaya Türkay, yer verilen görüşlerden sıralı cümleleri bağlaçlı ya da bağlaçsız olmalarına göre bağımlı-bağımsız veya sıralı-bağlı şeklinde sınıflandırmanın yanlış olduğunu savunmaktadır. Türkay’a göre bu yapıdaki cümlelerin çoğunda bağlaçlar çıkarıldığında anlam ilişkisi gevşemez. Bağlaçlar kullanılmadan da cümleler arasındaki ilişki kurulabilir ancak bu cümleler bağımsız hâle gelmez: “*Çocuklar gezmeyi, (ve) oynamayı severler.*” örneğinde olduğu gibi (Türkay, 1995: 79).

Hikmet Dizdaroğlu’nun aralarında anlam ilişkisi bulunan fakat birbirlerinden noktayla ayrılmış cümleler üzerindeki şu görüşü de farklı bir tartışma konusu yaratmıştır:

Bağımlı sıralı cümlelerde, bağlaçtan önce –kimi zaman da sonra- virgöl ya da noktalı virgöl konulur. Kimi tümcelerde ise, birinci tümceden sonra nokta konulur, ondan sonraki tümcenin ilk sözcüğü büyük harfle başlar. Aralarında anlam ilintisi bulunduğundan, böyle tümceler de bağımlı sıralı tümcedir. “Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır. /Fakat/ yeni bir Türkiye devleti, iktisadî bir devlet olacaktır. (Atatürk)” (Dizdaroğlu, 1976: 238).

Ancak, belirtilen görüş dilciler açısından çok taraftar bulamamıştır. Nokta (.) cümlede yargının bittiğini belirten dilsel işaret olarak kabul edilmiş, cümleler arasındaki anlam ilişkisine dayalı bağıllık incelenmemiştir.

6.1.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Yapılarına Göre Cümleler:

1981 programında yapısına göre cümle konusuyla ilgili öğrencilere kazandırılacak davranışlar 8. sınıfta “Yapılarına göre cümleleri, öteki cümle türlerini kavrayabilmek ve bu türlerde cümleler kurabilmek” ve “Cümleciklerin görevlerini kavrayabilmek” olarak belirlenmiştir. Öğretim programında yapısına göre cümleler ifadesi, ders kitaplarında “basit cümle, birleşik cümle ve bağlı cümle” olarak yer almaktadır.

Basit ve birleşik cümleler ders kitaplarında şu şekilde tanımlanmıştır:

“Meslek hayatında parlak başarılar, gözlerinizi kamaştırmamalıdır.” cümlesi tek bir iş veya hüküm bildirmiştir: Kamaştırmamak. Bu türlü cümlelere basit cümle denir. -2. Bir de şu cümleyi inceleyiniz: “Her genç, üretim alanının elemanları arasına katılmayı candan istemelidir.” Bu cümlede iki iş bildirilmiştir: a) Üretim alanının elemanları arasına katılmak. b) Bunu candan istemek. Bu örnekteki gibi, birden çok iş ya da hüküm bildiren cümlelere bileşik cümle denir (Göğüş; 1990 ,14).

Birleşik cümle içerisinde cümlemsi ve yan cümlecik kavramlarına yer verilmiştir. Cümlemsiler: “Sakarya gerisine çekilen **ordumuz, dünden beri düşmanla harbe tutuşmuştur.**”, “İlk işaretimde hepsini alıp **yola çıkacaksınız.**” cümleleri birleşik cümlelerdir. Bunlarda siyah harflerle dizilmiş olanlar temel cümle, öbürleri ise cümlemsidir.” (Göğüş, 1990: 153) şeklinde açıklanmıştır.

İlerleyen bölümlerde,

“**Sırtında yatağı, yorganı, hiçbir şey düşünmeden,** hızla yürüyordu” cümlesi bir bileşik cümledir; çünkü içinde birden çok fiil vardır: düşünmeden (filimsi), yürüyordu (çekimli fiil) Siyahla dizilmiş kelimeler, bir cümlemsi oluşturmaktadır. Bu cümlemsi temel cümleye zarf görevi yapmaktadır. ...-4. “Ayağından kalkan toz, arkasından esen hafif rüzgarla ona yetişiyor.” cümlesi de bileşik cümledir. “...ona yetişiyor” temel cümle olarak alınır; “yetişiyor” yüklemine özne nedir? “Ayağından kalkan toz” Oysa bu kelime grubu bir cümlemsidir. O halde cümlemsi özne görevinde de bulunabilir (Göğüş, 1990: 161).

açıklaması yapılarak cümlemsilerin cümle içerisinde bulundukları görevlere değinilmiştir.

Birleşik cümle içerisinde bulunan yan cümlecikler için yapılan açıklamalar ise:

“Türlü şekillerde süslenen çekmecelerin gözlerinde kıymetli eşyalar saklanırdı.” Bu birleşik cümledeki “Türlü şekillerde süslenen çekmeceler” yan cümlecigi, “gözler” ismi ile isim tamlaması yapmıştır. Demek ki yan cümlecikler, bileşik cümle içinde tek bir kelime değerindedir. Öge olabilir, bir ismi tamlayabilir (Göğüş, 1990: 164).

ve, “Milliyetçiliğin özü, **milleti, çağdaş uygarlık düzeyine yükseltmektir.**” cümlesinde, yan cümlecik siyah dizilmiş bölümdür. Cümlemsi, temel cümlecigin yüklemi olmuştur. Demek ki, yan cümlecik bileşik cümlede her türlü öge görevinde bulunabilir.” (Göğüş, 1990: 177) şeklindedir.

Bağlı cümleler, ders kitaplarında;

1. “Meslek hayatında başarısızlığa uğrayanlar çoktur; fakat bunların başarısızlığı çok zaman bilgi veya zekâ noksanından değildir” cümlesi, iki ayrı cümlecikten meydana gelmiştir. İki cümlecik anlamca ilgilidir. Bunları fakat bağlacı birbirine bağlamaktadır. Anlamca ilgili olup bir bağlaçla birbirine bağlanmış cümlelere bağlı cümleler denir. Bu türlü cümleler de bileşik cümlelerden sayılır. Ancak cümleler birbirinin öznesi olmaz. 2. “Biz, insanları marangoz yapmak istemiyoruz, marangozları insan yapmak istiyoruz.” sözü kaç cümlecikten meydana gelmiş? Bunlar arasında anlam ilgisi var mı? Aralarında bağlaç görüyor musunuz? Birinci soruda tanımlanan cümlecikler arasında bazen bağlaç bulunmayabilir. Bunlar da anlamca bağlı cümlelerdir (Göğüş, 1990: 195).

ifadeleriyle yer almaktadır. Bağlı cümleler içerisinde noktalama işaretleriyle bağlanan cümlelerin de incelenmesi, sıralı cümlelerin kabul edilmediğini göstermektedir.

Yapısına göre cümlelerle ilgili 1990-2005 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(1990)(FL) “Öğrenci, öğretmenin söylediklerini dikkatle dinler, hemen not alırdı.” cümlesi yapısı bakımından aşağıdakilerden hangisine uygundur?

A) Basit cümle B) Birleşik cümle
C) Sıralı cümle D) Bağlı cümle
ÇÖZÜM: Soruda ortak özneye sahip iki cümle birbirlerine noktalama işaretiyle bağlandığı için doğru yanıt

“C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1991)(FL) “Bilmeden gelip bastığın bu toprak/ Bir devrin battığı yerdir.” mısralarının meydana getirdiği cümle için aşağıdakilerden hangisi söylenir?

- A) birleşik -olumlu -devrik -fiil cümlesidir
- B) basit -olumsuz -devrik -fiil cümlesidir
- C) basit -olumsuz -kurallı -isim cümlesidir
- D) birleşik -olumlu -kurallı -isim cümlesidir

ÇÖZÜM: İçerisinde bulunan çok sayıda fiilimsi sebebiyle cümle birleşik sayılmaktadır. “bir devrin battığı yerdir” yüklemının sonda bulunması nedeniyle kurallı, sıfat tamlaması olması nedeniyle isim, anlam bakımından da olumlu cümledir. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(1992)(FL/AÖL) Ülkemizde insanlar, el ve gönül birliği ile huzur içinde yaşamalıdır.” cümlesi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Yüklemine göre fiil cümlesidir.
- B) Yapısına göre bağlı cümledir.

- C) Anlamına göre olumlu cümledir.
- D) Ögelerin dizilişine göre kurallı cümledir.

ÇÖZÜM: Seçenekler incelendiğinde “yaşamalıdır” yüklemi “fiil” olduğu için “fiil cümlesi” ve cümleinin sonunda yer aldığı için “kurallı cümle”dir. Buna göre A ve D seçenekleri doğrudur. Olumsuzluk içeren bir ek veya sözcük içermediğinden C seçeneği de doğrudur. Ancak cümledeki bağlaçlar cümleleri değil kelimeleri bağlama görevinde kullanıldığı için cümle bağlı cümle sayılamaz. Doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(1995)(FL/AÖL) “Evin önündeki araba, eşyalarımızı taşımaya elverişli değildi.” cümlesiyle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- A) Sıralı cümledir.
- B) Olumsuz cümledir.
- C) İsim cümlesidir.
- D) Kurallı cümledir.

ÇÖZÜM: “değil” cümleyi olumsuz yapmaktadır. Yüklem “elverişli değildi” cümleinin sonunda bulunduğu kurallı cümledir. “Elverişli değil” isi soylu olduğundan isim cümlesidir. Ancak cümle sıralı

cümle değildir. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2000)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisi yapısına göre basit cümledir?

- A) Türk, şerefi için yaşar, şerefi için ölür.
- B) Dağlar sıra sıra ufkumuzu süslüyordu.
- C) Gökten ecdat inerek öpse o pak alını değer.
- D) Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.

ÇÖZÜM: İçerisinde fiilimsi ve yüklemden başka çekimlenmiş bir fiil bulunmadığı için doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2001)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin yapısı diğerlerinden farklıdır?

- A) Zekâsız kuvvet yıkabilir, fakat yapamaz.

B) Ak akçe kara gün içindir.

C) Taşıma su ile değirmen dönmez.

D) Bugünün işini yarına bırakma.

ÇÖZÜM: B, C ve D seçenekleri basit cümle kabul edilmiş, “A” seçeneği iki cümle virgülle bağlanması sebebiyle doğru yanıt olarak kabul edilmiştir.

(2002)(DPY)(8.sınıf) Hangi cümle, yapısına göre diğerlerinden farklıdır?

A) Benim bu durumumu herkes diline doladı.

B) Ali, babasının arkasından bakakaldı.

C) Her insan kendi yaşantısından sorumludur.

D) Arılar, hangi çiçekten bal alacaklarını iyi bilirler.

ÇÖZÜM: İçerisinde fiilimsi yer aldığı için “alacaklarını” doğru Yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiş, diğer cümleler basit kabul edilmiştir.

2005 programında konuyla ilgili 8. sınıflar için, “Cümlelerin yapı özelliklerini kavrar.” amacına yer verilmiş, bu amaç, “Cümleler arasında öge/ek ortaklığı; bağlaç, noktalama işareti ve anlamca zıtlık ya da paralellik oluşturan kelimelerin kullanımı gibi ilişkilere dayalı bağlantı şekillerine ve içinde fiilimsi bulunan cümlelerin yapı özelliklerine dikkat çekilir.” şeklinde açıklanmıştır (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49). Ancak program ve ders kitaplarında yapılarına göre cümleler isimlendirilmemiştir. Yalnızca özelliklerine değinilmiş, sezdirme

etkinlikleri yapılmıştır. Sezdirme etkinliği olarak: “1. Çocuklar içeride televizyon izliyor., 2. Deliler gibi dönmeye başlar., 3. Ucuz bulursam iki gömlek alacağım., 4. O, huysuzluk yapan ata şeker verdi., 5. Doktor Bey, hastaya: “Ağzını açar mısın?” dedi.” cümlelerinin incelenmesi ve “a. Hangi cümlede tek yargı vardır?, b. Hangi cümlede bir şart söz konusudur?, c. Hangi cümlelerin içinde bir cümle vardır?, d. Hangi cümlede bir fiilimsi kullanılmıştır?” sorularının yanıtlanması istenmektedir.

Bu etkinlikten sonra öğretmenlerden aşağıdaki açıklamaları yapmaları istenmektedir,

Öğrencilerinize bazı cümlelerde tek yüklem (tek yargı) bulunduğunu, bazı cümlelerde fiilimsi olduğunu, bazı cümlelerin ard arda birbirini takip eden cümlelerden oluştuğunu, bazı cümlelerin ise “ve, ama, ki, ancak, fakat, lakin, çünkü, yalnız, ya da, veya” gibi bağlaçlarla birbirlerine bağlandığını söyleyiniz. Daha sonra aşağıdaki örnek cümleleri öğrencilerinize okuyunuz: “Kardeşim odasında kitap okuyor. (tek yüklemlilik cümle), Bu ressam müzik dinleyerek resim yapıyormuş. (fiilimsi bulunan cümle), Her sabah erken kalkar, kahvaltısını yapar, evden çıkardı. (birden çok yüklemli olan cümle), Televizyon izlemeyiz ama haber ve belgeselleri kaçırmayız. (bağlacı olan cümle) (Altan ve diğerleri, 2011: 232).

Yukarıda belirtilen etkinlik ve açıklamalardan, eski ders kitaplarında “basit cümle” olarak benimsenen terimin yeni kitaplarda “ tek yüklemlilik cümle”, birleşik cümlelerin “fiilimsi bulunan cümle”, bağlı cümlelerin “bağlacı olan cümle” ve “birden çok yüklemlilik cümle” olarak kullanıldığı söylenebilir.

2005-2009 yılları arasında çıkmış sınav soruları:

(2005)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi tek bir yargı bildirir?

- A) Elindeki oyuncakı herkes beğendi.
- B) Ağlayan çocuğu zar zor susturdular.
- C) Gezmeye gitmek için hazırlandı.
- D) Kazanmak için yapamayacağı şey

yoktur.

ÇÖZÜM: Soruda fiilimsilerin de yargı bildirdiği kabul edilmiş ve içerisinde fiilimsi bulunmayan, yargı taşıyan çekimlenmiş bir yüklemli bulunan “A” seçeneği doğru yanıt olarak belirlenmiştir.

6.2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler:

6.2.1. Akademik Yayınlarda Yüklemin Yerine Göre Cümleler

6.2.1.1. Akademik Yayınlarda Yüklemin Yerine Göre Cümlelerin Sınıflandırılması:

Akademik yayınlarda yüklemin yerine göre cümleler genellikle kurallı ve devrik olarak sınıflandırılmıştır. Ancak bazı tasniflerde bu sınıflamalara “kesik cümle” veya “eksiltili cümle”nin de eklendiği görülmektedir. Tasnifler şu şekildedir:

Tahsin Banguoğlu (2001: 137-138), Tahir Kahraman (2005: 202-203), Burhan Paçacıoğlu (1987: 117), Süer Eker (2005: 487), Leyla Karahan (1999: 69-70), Mustafa Özkan-Veyisi Seviçli (2008: 155), Zuhâl Kültüral (2009: 64-65), İbrahim Delice (2003: 141), Abdurrahman Güzel ve diğerleri (2005: 168), İbrahim Kavaz ve diğerleri (2009: 111) konuyu “kurallı/ düz cümle” ve “devrik/ kuralsız cümle” olarak ikiye ayırmıştır. Ancak bu dilciler içerisinde Güzel ve diğerleri (2005: 165-166), devrik cümleleri “öznesine göre devrik cümle ve yüklemine göre devrik cümle” tasnifi sebebiyle diğer dilcilerden ayrılmaktadır.

Muhittin Bilgin “kuruluş (sözdizimi) yönünden tümceler” içerisinde “düz (kurallı) tümce, devrik tümce, arasözlü tümce, eksiltili tümce” çeşitlerine yer vermiştir (Bilgin, 2006: 502).

Hikmet Dizdaroğlu “kuruluşlarına göre tümce türleri” başlığı altında şu başlıklara yer vermiştir: a. Düz Tümce, b. Devrik Tümce: ad tümcelerine dayalı devrik tümce, eylem tümcelerine dayalı devrik tümce, yalın devrik tümce, bileşik devrik tümce, c. Ayraç Tümcesi: aratümceli ayraç tümcesi, arasözlü ayraç tümcesi, bağlaçlı ayraç tümcesi, devrik ayraç tümcesi, d. Kesik Tümce: yüklemsiz kesik tümce, yüklemli kesik tümce (Dizdaroğlu, 1976: 248-276).

Vecihe Hatiboğlu (1972: 158-161), Nurettin Koç (1990: 431), Mehmet Hengirmen (1997: 369) kurallı cümle şeklinde bir başlığa yer vermemiş, “devrik

tümce” ve “kesik tümce” başlıklarına ise “yapı bakımından tümce türleri” içerisinde ele almıştır.

Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam, “öğelerinin dizilişine göre tümceler” başlığı altında “kurallı cümle, devrik cümle, kesik cümle” başlıklarına yer vermiştir (Atabay ve diğerleri, 1981: 111-114). Rasih Erkul (2007: 50) ve Raşit Keskin (2007: 234-236) de aynı sınıflamayı benimsemiştir.

6.2.1.2. Akademik Yayınlar da Yüklemin Yerine Göre Cümlelerin Ele Alınışı:

Dillerde sözcüklerin dizilişi iki doğrultuda ele alınır. Biri, temel sözcük dizilişi, diğeri ise temel sözcük dizilişinin bozulup bozulmadığı, böylece özgür sözcük dizilişinin bulunup bulunmadığıdır. Dilimizde devrik cümlelerin varlığı çok yüksek oranda diziliş özgürlüğünün varlığını göstermektedir. Böylece Çağdaş Türkiye Türkçesi “sözdizimi oynak” diller arasında yer alır. Ancak tüm değişimlere temel olan bir sözcük dizilişinin bulunduğu da kabul edilmelidir. Bu diziliş dilimizde, “özne-tümleçler-yüklem” şeklindedir (Uzun, 1988: 15-30). Bu dizim, Türkçede; esas ögenin ikinci derecedeki ögeden sonra gelmesi özelliğinin söz dizimine yansımasıdır. Biraz daha açılırsa ögeler, “özne, zaman bildiren zarf tümleci, hâl bildiren zarf tümleci, derece bildiren zarf tümleci, dolaylı tümleçler, nesne, yüklem” şeklinde bir sıra izlenmektedir (Bilgegil, 1963: 51). Görüldüğü gibi yüklemin sonda olması, Türkçe dizim kurallarına göre beklenen bir durum olarak kabul edilmiş ve bu tür cümleler “kurallı cümle” olarak adlandırılmıştır. Yüklemin cümlelerin sonunda yer almadığı cümleler ise akademik yayınlarda “devrik cümle”ler olarak yer almaktadır.

Kurallı cümleler için yapılmış birkaç tanım; “Yüklemi sonda bulunan cümle, kurallı cümledir.” (Karahan, 1999: 70), “Yüklemi sonda olan cümlelere düz tümce denir.” (Kahraman, 2005: 203), “Yüklemi tümcenin sonunda olan tümcelere düz (kurallı) tümce denir.” (Bilgin, 2006: 503) şeklinde örneklenebilir.

Türkçenin olağan söz dizimi kurallarına uygun olarak, cümlelerin yüklem ögesinin sona bulunduğu cümlelere “düz cümle” veya “kurallı cümle” denmektedir. “*Dil derslerinden verim alınması için önce okuma alışkanlığı kazandırılmalı.*” cümlesi bir düz cümleyi örneklemektedir. Düz cümlelerde anlatılmak, vurgulanmak istenen esas yargı yüklemidir. Diğer ögeler ise, yüklem sona bulunmak şartıyla önemsenme durumuna ve kuvvet kazandırma istemine göre yükleme yaklaştırılırlar (Ediskun, 1960: 193).

Kurallı cümle öge dizilişinde, belirtisiz nesne her zaman yükleme en yakın ögedir (Kahraman, 2009: 218). Belirtili nesne ise, başka bir ögeyi özel olarak vurgulama amacı yoksa genellikle yüklemden önce kullanılırlar.

Devrik cümle, söz dizimi açısından kurallı cümlelerin zıddı olarak nitelenebilir. Nasıl ki kurallı cümlede, yüklem cümlelerin sonunda yer alma mecburiyeti varsa, devrik cümlede de sona yer almama mecburiyeti vardır.

Devrik yapıdaki cümleler, önem verilen eylemi vurgulayıp, arka planda kalan ögeleri ona göre düzenleyerek aktarılmak istenen mesajın çözümlenmesi aşamasında, söz dizimi yoluyla bir ipucu sağlar (Akçataş, 2002: 604).

Dilimizde daha çok yazı dilinde görülen devrik cümlelerin kullanım amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

1) Dilde tekdüzelikten kurtulmak. Devrik cümleler, genellikle yazı dilinde, sıklıkla da sanatsal değer taşıyan metinlerde görülür.

2) Şiir için gerek aruz gerek hece vezniyle yazılsın, vezin ve kafiye bütünlüğünü sağlama maksadıyla devrik cümlelere başvurulabilir.

3) Konuşma dili, yazı diline göre daha özensizdir. Bu sebeple günlük konuşmalarda da devrik cümlelere rastlanmaktadır. Ancak bu kullanım, yazı dilinde olduğu gibi bilinçli bir tercih değildir.

4) Kimi şair ve yazarlar, edebî üslup olarak devrik cümle kullanmayı

benimsemiş olabilir. Bu şair ve yazarların eserlerinde devrik cümlelere daha sık rastlanmaktadır.

5) Dilimize hâkim olmayan yabancılar da, dilimiz kullanımında pratik, yatkınlık veya bilgi eksikliğinden dolayı devrik cümlelere sıklıkla başvurabilmektedir (Bilgegil, 1963: 52).

Devrik cümlelerin, alışılmışın dışında olması ve vurgunun farklılaşması sebebiyle duygu değeri yüksek olan cümleleri yansıtmakta daha çok kullanıldığı görülmektedir. Şiir dilinde sıklıkla başvurulmasının yanı sıra “*İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı.* (O. Veli), *Terketmedi sevdan beni* (A. Arif)”, atasözlerimiz içerisinde de geniş bir kullanım alan vardır: “*Sakla samanı, gelir zamanı., Geçti Bor’un pazarı, sür eşiği Niğde’ye., Gülme komşuna, gelir başına., Besle kargayı, oysun gözünü.*”

Eksiltili cümle kaynaklarda şu şekillerde tanımlanmaktadır: “Yüklemi açıkça söylenmeyen ya da yüklemdeki ekfiil çekim ekleri düşürülen tümcelere eksiltili tümle ya da kesik tümce denir.” (Kahraman, 2009: 235), “Türkçede türlü nedenlerle tümcenin öğelerinden birinin, genellikle yüklem kullanılmadığı görülür. Bu tür cümlelere kesik cümle denir.” (Atabay ve diğerleri, 1981: 114), “Çoğu zaman yüklemi, kimi zaman da başka ögesi kullanılmayan anlatıma kesik cümle denir.” (Dizdaroğlu, 1976: 274).

Konuyla ilgili bazı dilciler “eksiltili cümle” (Bilgin, 2006: 506, Kültürel, 2009: 68, Erkul, 2007: 50) terimi kullanırken, bazı dilciler “kesik cümle” (Hatiboğlu, 1972: 161; Atabay ve diğerleri, 1981: 114; Koç, 1990: 455; Dizdaroğlu, 1976: 274) terimini kullanmaktadır. Her iki terimin bir arada kullanıldığı kaynaklar da görülmektedir (Kahraman, 2009: 235; Özkan-Sevinçli, 2008: 178).

Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan unsur yüklemidir. Ancak eksiltili anlatımlarda, yüklem olmasa bile, cümle bir yargı bildirir. Çünkü bu yargı bir cümle öncesinde belirtilmiştir ya da sonrasında belirtilecektir (Özkan-Sevinçli, 2008: 178).

Fiil cümlelerinde eksilti, genellikle yüklemın düşürölmesiyle sağlanır. İsim cümlelerinde eksilti ise, ya yüklemın ya da yüklemi çekime sokan çekim ekleriyle birlikte ekfiilin düşürölmesiyle yapılır: “*Ben dokuz yaşında bir çocuk... > ...bir çocuğum.*” (Kahraman, 2009: 235).

Eksiltili cümleler, dilde anlatımı kısaltma çabası sonucu oluşmuş, daha çok konuşma dilinde varlık gösteren yapılardır. Karşılıklı konuşmalarda tekrara düşmemek için soruların yanıtları genellikle bu yapıdadır: “-*Konuklara ikram yapıldı mı?*”, “-*Çoktan (yapıldı).*” Açıklanmadan da anlaşılabilcek kullanımlarda eksiltili cümlelere başvurulabilir: “*İki çay.*> *İki çay alabilir miyim?*” Atasözleri ve deyimlerde mesaj, çoğunlukla yüklem kullanılmadan da aktarılabiliyorsa eksiltili cümleler kullanılır: “*Bir nalına (vur), bir mihına (vur).*, *Armudun sapı (var), üzümün çöpü (var).*, *Düşman başına (gelsin).*” (Dizdaroğlu, 1976: 274).

Yazı dilinde eksiltili cümlelerde eksiltme bir önceki cümlede bulunan bir unsura gönderme yapacak şekilde değil, okuyucunun inisiyatifine bırakılıyorsa yüklem yerine üç nokta (...) konur (Delice, 2003: 149).

6.2.1.3. Yüklemın Yerine Göre Cümleler Konusundaki Tartışmalar:

Konuyla ilgili temel tartışma “kurallı ve kuralsız-devrik” terimlerinin kullanımından kaynaklanmaktadır. Buna göre kurallı cümle Türkçenin söz dizim özelliklerine uygun olduğu için kurallı olarak kabul edilmiştir. Ancak “kuralsız” veya “devrik” ifadeleri, olumsuz kavramlar çağrıştırması bakımından eleştirilmektedir. Bu çağrışımın özellikle öğretimde önemli olduğu, sözlük anlamı yüzünden bu tür cümlelerin kullanılmaması gerektiği şeklinde bir tercihe sebep olabileceği düşünülmektedir. “Devrik-kuralsız cümle” ifadeleri için alternatif olarak “dizimsel alan dışına konumlama” (Demircan, 2006: 93-101) veya “ters sıra” (Banguoğlu, 2007: 534) terimleri önerilmektedir. Çünkü, “kuralsız” ifadesinin de aslında kendi içerisinde kuralları olan devrik cümleler için yanlış bir terim olduğu düşünülmektedir (Demircan, 2006: 93-101).

Devrik cümlelerin yüklemi sonda bulunmayan cümle olduğu konusuna hemen hemen bütün dilciler katılmaktadır. Ancak, “cümle dışı unsurlar” başlığı altında yer verilen unsurların yüklemden sonra kullanılıp kullanılmamasının, cümlelerin devrik oluşunu etkileyeceği tartışmalıdır. Ömer Demircan, devrik cümlelerin, yüklemden sonra bir öge kullanılmasına bağlı olarak oluştuğunu; ancak cümle dışı unsurların öge niteliği taşınamasından dolayı yüklemden sonra kullanılsa bile devrik cümle oluşturmayacağını savunmaktadır (Demircan, 2006: 93-101). Demircan, “ ‘Öyküsü-devrik’ Cümle” adlı makalesinde şu açıklamaları yapmıştır:

İlk tanımıyla devrik tümce, “öğelerinden en az biri yüklem ardında bulunan tümce” demektir. Ancak bu tanım yalnızca eksik değil, yanıltıcıdır da. Örneğin “Beni bağlamaz o kurallar!” sözünde özne “o kurallar”, yüklem ardında olduğu için tümce devriktir. Buna karşılık “Çocuklar eve dönmüş bile” tümcesindeki “bile”, yüklemi odak seçen bir art-odaklayıcıdır. Tanıma uysa da, öyle tümceler devrik sayılmaz (Demircan, 2006: 93-101).

Devrik cümleyle ilgili tartışmalar, yazın alanında da görülmektedir. Tartışmada, bu kullanımların birer özentisi ve zorlama ürünü olduğu, şair ve yazarların devrik cümleleri kullanma hevesinde oldukları görüşüyle, devrik cümlelerin Türkçenin öz yapı özelliklerinden olduğu ve kullanmanın dile bir zarar getirmeyeceği görüşleri çatışmaktadır. Ancak bu tartışma çalışmamız sınırları içerisinde yer almadığından detaylandırılmayacaktır.

6.2.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Yüklemin Yerine Göre Cümleler:

1981 programında kurallı ve devrik cümleler için 6. ve 7. sınıflarda “Kurallı ve devrik cümleyi kavramak”, 8. sınıflar için “Cümlelerde öğelerin sıralanışını, sıralanışa göre anlam değişikliğini kavramak, buna göre cümle kurabilmek” kazanımları belirlenmiştir (MEB, 1995: 64-66).

Programa paralel olarak konu 6. sınıfta;

“Batchelor büyük bir dikkatle bu ipliği aldı.” cümlesinin öğelerini bulalım: Aldı yüklem, Batchelor özne, büyük bir dikkatle ve bu ipliği

tümleçtir. Görüldüğü gibi, Türkçe cümlede özne başta, yüklem en sondadır; tümleçler de anlam gereğine göre cümlede önce ya da sonra yer alır. Öğeleri bu sırayla kurulmuş cümlelere kurallı cümle denir. Fakat “Düşürme elinden ipliği” şeklinde bir cümle de kurabiliriz. Böyle bir cümlede düşürme yüklemine önem vermiş oluruz. Bunun gibi, anlam gereğine göre yüklemi cümle başına göre sürülmüş cümlelere devrik cümle denir (Göğüş, 1990: 167).

ifadeleriyle açıklanmıştır.

Etkinlik olarak, “Aşağıdaki cümlelerin yüklemine gösteriniz. Cümleyi kurallı şekle getiriniz. “Mustafa Kemal Paşa’nın kırk bir yaşında olduğunu söylemişlerdi bana.” (Göğüş, 1990: 128) çalışması örneklenebilir.

7. sınıf ders kitabında devrik ve kurallı cümleler,

“Ayol benim dilim döner mi öyle şeylere?” cümlesinin öğelerini bulunuz. “Döner mi” yüklemi yüklemi yer değiştirmiştir; bu cümlelerin öğeleri kurala göre dizilecek olsaydı “Benim dilim öyle şeylere döner mi?” demek gerekirdi. Daha etkili bir anlatım sağlamak için Türkçe cümlede yüklem başa doğru kaydırılır: “Söyle bakalım ne yaptığını!”, “Öğreneceksin derslerini” gibi. Daha etkili bir anlatım için yüklemi başa kaydırılmış cümlelere devrik cümle denir (Göğüş, 1990: 94).

ve

“Sağlıktır cümlelerin başı” cümlesinde, yüklem başa, özne sona alınmıştır. Türkçe cümlede öğelerin diziliş kuralı özne-tümleç-zarf tümleci ve yüklem’dir. Yüklemi başa alınmış cümlelere **devrik cümle** dendiğini bilirsiniz. Devrik cümlelere şiirlerde de rastlanır (Göğüş, 1990: 156) ifadeleriyle açıklanmıştır.

8. sınıfta;

1. “Daima doğru çıkmıyor bu umut” cümlesinin öğelerinin sırasında bir değişiklik var: Özne (Bu umut) başa gelecekken sona gelmiştir. Bu türlü cümlelere **devrik cümle** diyoruz.-2. “Özüdür onlar o işin”, “Çoğu kişiler çabuk alışır tuttukları işe”, “Denizde balık gibi yüzerler onun içinde” cümlelerinin öğelerini, kurallı sıralarına koyunuz. -3. Devrik cümleler bu yazıya bir konuşma havası veriyor mu? (Göğüş, 1990: 121). açıklama ve etkinlikleriyle ele alınmıştır.

1990-2005 yılları arasında “yüklemin yerine göre cümleler”le ilgili çıkmış sınav soruları:

(1993)(FL) I. ilim irfan sahibi
II. cahiller ve papağanlar varsa
III. okumuşlardadır
IV. hata onlarda değil
V. bir cemiyette

Yukarıdaki kelime ve kelime gruplarıyla kurallı ve anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

ÇÖZÜM: Kurallı ve anlamlı cümle sözcük ve sözcük öbeklerinin “C” seçeneğinde belirtilen şekilde dizimiyle elde edilebilir.

(1995)(FL/AÖL) I.faziletlerden
II. vatanımızı sevmek
III. biridir
IV. vazifelerden
V. en büyük
VI. en kutsal

Yukarıdaki kelime ve kelime gruplarıyla kurallı ve anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

- A) V-II-VI-I-IV-III
- B) II-V-I-VI-IV-III
- C) V-I-VI-IV-III-II
- D) VI-II-V-I-IV-III

ÇÖZÜM: Yukarıda karışık şekilde verilen sözcük ve sözcük öbekleriyle oluşturulan kurallı ve anlamlı cümle “Vatanımızı sevmek en büyük

faziletlerden ve en kutsal vazifelerden biridir.” şeklindedir. Doğru yanıt olan bu dizim “B” seçeneğinde mevcuttur.

(1996)(FL/AÖL) 1. önce 2. Türkçeleştirmek için 3. çalışmalıyız 4. zihinleri 5. Türkçeleştirmeye 6. kelimelerden 7. dili Yukarıdaki kelime ve kelime gruplarıyla anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

- A) 7-2-6-1-4-5-3
- B) 4-2-6-1-7-5-3
- C) 6-7-1-2-4-5-3
- D) 4-5-7-2-6-1-3

ÇÖZÜM: Karışık şekilde verilen sözcük ve sözcük öbekleriyle bulunması istenen cümle “Dili Türkçeleştirmek için kelimelerden önce zihinleri Türkçeleştirmeye çalışmalıyız.” dır. Bu dizim “A” seçeneğinde verilmiştir.

(1997)(FL/AÖL) 1. bir

- 2. şakası
- 3. alışkanlık
- 4. yoktur
- 5. öğretmendir
- 6. pek yaman
- 7. ve hiç

Yukarıdaki kelime ve kelime dizileriyle kurallı ve anlamlı bir cümle kurulduğunda sıralama nasıl olur?

- A) 6-1-3-5-7-2-4
 B) 1-3-4-7-2-6-5
 C) 3-6-1-5-7-2-4
 D) 2-6-1-3-5-7-4

ÇÖZÜM: Karışık verilen kelimelerle oluşturan kurallı ve anlamlı cümle “Alışkanlık pek yaman bir öğretmendir ve hiç şakası yoktur.” şeklindedir. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(1998)(DPY)(7.sınıf) Hakkını(1) – namuslu(2) –ölçen(3) –insandır(4) – İnsan(5) –ödeviyle(6)

Yukarıdaki kelimelerle kurallı ve anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

- A) 5-1-6-3-2-4 B) 2-5-1-6-3-4
 C) 6-1-3-5-2-4 D) 2-5-6-1-4-3

ÇÖZÜM: Karışık şekilde verilen kelimelerden kurallı ve anlamlı bir cümle oluşturulursa “Namuslu insan hakkını ödeviyle ölçen insandır.” cümlesi çıkacaktır. Buna doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(1999)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi kurallı cümledir?

- A) En çok sevdiğim çiçek güldür.
 B) Kimdi seni böyle ağlatan?
 C) Hazan mevsiminde dökülür

yapraklar.

D) Her zaman gariptir yalnız insanlar.

ÇÖZÜM: Kurallı cümle bilgisi “yüklemi sonda olma” ya dayanır. Bu bilgiye göre yüklem ve yerleri incelenecek olursa “A” seçeneğinin yüklemi “güldür”, cümle sonunda bulunmaktadır. “B” seçeneğinin yüklemi “kimdi” cümle başında bulunmaktadır, devrik cümledir. “C” seçeneğinin yüklemi “dökülür”, cümle ortasında yer aldığı için kurallı değil devrik cümledir. “D” seçeneğinin yüklemi “gariptir” cümle ortasında bulunduğu için cümle kurallı değil devrik cümle özelliğindedir. O hâlde doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(1999)(ÖÖS) doğal-biridir-kitap-en- ihtiyaçlarından-insanların

Yukarıdaki sözcüklerle kurallı ve anlamlı bir cümle oluşturulduğunda, baştan üçüncü sözcük aşağıdakilerden hangisi olur?

- A) doğal B) ihtiyaçlardan
 C) en D) insanların

ÇÖZÜM: Karışık şekilde verilen sözcüklerden oluşturulan kurallı ve anlamlı cümle “Kitap insanların en doğal ihtiyaçlarından biridir.”

Şeklinde. Buna göre doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2000)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki dördlüğün hangi dizesi kurallı cümledir?

- A) Murat Dağları’ndan indik aşağı
- B) Göründü uzaktan Gediz Irmağı
- C) Kuruldu İzmir’e Türk’ün otağı
- D) Vatana yeniden bir vatan verdik

ÇÖZÜM: Kurallı cümlelerin yüklemli sonda olacağına göre, yüklemi (“vardık” sözcüğü) cümlemin sonunda yer alan tek seçenek “D” dir.

(2000)(DPY)(7.sınıf)

“mutluluğundan- pay- başkalarının- en- kendine- insandır- bahtiyar- çıkaran” kelimelerinden kurallı ve anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sondan üçüncü kelime aşağıdakilerden hangisidir?

- A) pay B) en
- C) kendine D) çıkaran

ÇÖZÜM: Kelimeler anlamlı bir bütün ve kurallı bir cümle oluşturacak şekilde düzenlenirse, “Başkalarının mutluluğundan kendine pay çıkaran en bahtiyar insandır.” cümlesi elde edilir. Bu cümleye göre sondan üçüncü kelime “en” dir. Doğru cevap “B” seçeneğidir.

(2000)(DPY)(7.sınıf) 1- ölüm

- 2- vardır
- 3- hürriyet
- 4- çöküş
- 5- memlekette
- 6- ve
- 7- olmayan

Yukarıdaki kelimelerle anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturulursa sıralama nasıl olur?

- A) 3-7-5-4-6-1-2 B) 1-7-5-3-6-4-2
- C) 5-7-4-6-1-3-2 D) 3-6-4-7-5-1-2

ÇÖZÜM: Sözcükler kurallı ve anlamlı bir şekilde sıralanacak olursa: “(3)Hürriyet (7)olmayan (5)memlekette (4)çöküş (6)ve (1)ölüm (2)vardır.” cümlesi ortaya çıkar. O halde doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2000)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki dizelerden hangisi kurallı cümledir?

- A) İtibar olmazmış yüze gülene.
- B) Canım kurban olsun kadir bilene.
- C) Kefen yetişmezmiş garip ölene.
- D) Beni yârin çevresine saralar.

ÇÖZÜM: Seçenekler, öğrencinin doğru cevabı bulmasını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Tüm seçeneklerin sonundaki sözcüklere bakılarak, yüklem görevinde olabilecek tek sözcüğün

“saralar” olduğu anlaşılabilir. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2001)(DPY)(6.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi devrik cümledir?

- A) Burcu burcu kokar gülü kızların.
- B) Kızlar çiğdem gibi ayrı seçilir.
- C) Tomurcuk gül ak gardanda açılır.
- D) Yaz gelince yeşil otlar biçilir.

ÇÖZÜM: Soruda yer alan seçeneklerin yalnızca son kelimeleri okunması, çözüm için yeterli olacaktır. Buna göre “seçilir”, “açılır” ve “biçilir” sözcükleri cümlelerin yüklemidir ve cümlenin sonunda bulundukları için kurallı cümle özelliği katmaktadır. Ancak “A” seçeneğinin yüklemi “kokar” sözcüğüdür ve cümlenin ortasında yer aldığı için devrik cümledir.

(2001)(DPY)(8.sınıf) 1- her tür yenilik

2- toplumda

3- farklı düşünce ve tekliflerin

4- mümkündür

5- ortaya konulmasıyla

6- ilerleme ve gelişme

Yukarıdaki sözcük ve sözcük dizileriyle anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturulursa sıralama nasıl olur?

A) 3 - 5 - 4 - 2 - 1 - 6

B) 1 - 6 - 3 - 5 - 2 - 4

C) 2 - 1 - 6 - 3 - 5 - 4

D) 2 - 6 - 4 - 1 - 3 - 5

ÇÖZÜM: Cümlede yüklem olan sözcüğün kip ve şahıs eklerini alan sözcük olduğu ve kurallı cümlede bu ögenin sonda olacağı bilgileri sorunun çözümü için büyük kolaylık sağlayacaktır. Kelimelere şöyle bir göz atarak, yüklem olan sözcüğün “mümkündür” olduğu görülecektir. “mümkündür” sözcüğünün sonda olduğu seçenekler yalnızca “B” ve “C” seçeneğidir. Çözümün bundan sonrası anlam sorusudur. Anlamlı cümle dizimi ise “C” seçeneğinde dizimle mümkündür.

(2001)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdaki

sözcük ve sözcük dizileriyle anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

1- dünya viraneye döner

2- haklı davalarını savunmakta

3- iyiler

4- en az

5- cesur olmazlarsa

6- kötüler kadar

A) 4-3-2-6-5-1 B) 3-2-4-6-5-1

C) 3-5-2-6-4-1 D) 6-4-3-5-2-1

ÇÖZÜM: Verilen sözcüklerden anlamlı ve kurallı cümle: “İyiler haklı davalarını savunmakta en az kötüler kadar cesur olmazlarsa dünya viraneye döner.” şeklindedir. Bu dizimin yer aldığı “B” seçeneği doğru yanıttır.

(2002)(DPY)(6.sınıf) “Bu, büyük sancılarla inleyen göğün doğurduğu ilk yağmur damlasıydı.” **cümlesi için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?**

- A) Olumlu cümle olduğu
- B) Kurallı cümle olduğu
- C) İsim cümlesi olduğu
- D) Devrik cümle olduğu

ÇÖZÜM: Bir sorunun seçeneklerinde zıt iki seçenek yer alıyorsa, doğru yanıt bulmak için öncelikle bu seçeneklere yoğunlaşmak zaman kazandıracaktır. Soru bu yöntemle çözülecek olursa, yüklem olan “büyük sancılarla inleyen göğün doğurduğu ilk yağmur damlasıydı” öbeği, cümlelerin sonunda yer aldığı için cümle kuralı cümledir. O hâlde “devrik cümle” olduğu söylenemez. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2002)(DPY)(8.sınıf) **Aşağıdaki cümlelerden hangisi kurallı cümledir?**

- A) Pazar günleri de kalabalık sokaklar.

B) Bir zamanlar bu çıplak tepeler ormandı.

C) İnsanlar eremediler bir türlü onun sırtına.

D) Kısa bir süre içinde değişti her şey.

ÇÖZÜM: Daha önce de belirttiğimiz gibi, yüklem zaman ve şahıs ekleri alan öge olduğunun bilinmesi ve seçeneklerdeki cümlelerin son kelimelerine bakarak bu özellikteki cümlelerin aranması, sorunun çözüm süresini en aza indirecektir. Bu açıklamalar neticesinde doğru yanıt “ormandı” sözcüğünün yüklem olması ve sonda bulunması sebebiyle “B” seçeneğidir.

(2002)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi devrik cümledir?

- A) Anlatamam derdimi, dertsiz insana.
- B) Dert çekmeyen, dert kıymetin bilemez.
- C) Derdim bana derman imiş bilmedim.
- D) Hiçbir zaman gül dikensiz olamaz.

ÇÖZÜM: “A” seçeneğinde, cümlelerin yüklemi “anlatamam” sözcüğüdür. Cümlelerin başında bulunduğu için, devrik cümledir. Diğer seçeneklerin yüklemeleri sırasıyla “bilemez”, “bilmedim” ve “olmaz” sözcükleridir.

Bu yüklemler, cümlenin sonunda yer aldıkları için kurallı cümlelerdir.

(2003)(DPY)(6.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi kurallı cümledir?

- A) Erzurum'dan gece geçtik Erzincan'a.
- B) Kimse görmez seni bu karanlıkta.
- C) Sınıfını geçmek Ayşe'nin tek düşüncesidir.
- D) Böyle acı sözlerle üzme beni.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin yüklemleri sırasıyla “geçtik, görmez, Ayşe'nin tek düşüncesidir, üzme”dir. Bu yüklemler yalnızca “Ayşe'nin tek düşüncesidir” cümlenin sonunda bulunmaktadır. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2003)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi devrik cümledir?

- A) Her taraf zümrüt gibi yemyeşil.
- B) Çocuklar doya doya eğlendiler parkta.
- C) Kır gezisinde bol bol oynadık.
- D) Top oynamak için bahçede toplandılar.

ÇÖZÜM: Seçeneklerde yer alan cümlelerin yüklemleri ve yerleri değerlendirilecek olursa; “A” seçeneğinin yüklemi “yemyeşil” dir.

Cümlenin sonunda bulunmaktadır. Bu yüzden devrik değil kurallı cümledir. Aynı şekilde “C” seçeneğindeki cümlenin yüklemi olan “oynadık” ve “D” seçeneğinde verilen cümlenin yüklemi “toplandılar” sözcüğü de cümlenin sonunda bulundukları için, cümleye kurallı cümle özelliği katmışlardır. Ancak “B” seçeneğinin yüklemi “eğlendiler” sözcüğünden sonra “parkta” yer tamlayıcısı geldiği için cümle devrik cümledir.

(2003)(DPY)(8.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi devrik cümledir?

- A) Satın aldığım halı küçük ama antika.
- B) İnşaatı üstlenen firmanın işçisi çok.
- C) Hiç de zor değil seninle anlaşmak.
- D) Koskoca spor salonu bomboş.

ÇÖZÜM: Sorunun doğru yanıtı “C” seçeneğidir. Cümlenin öznesi “zor değil” öbeğidir. Ancak bu öbek, cümlenin sonunda yer almadığı için cümle devrik cümledir.

(2003)(DPY)(6.sınıf) 1- cevap

2- kapılırsız

3- eğilimimize

4- kendi

5- veren

6- düşüncelere

7- kolayca

Yukarıdaki sözcüklerle anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

A) 4-3-1-5-6-7-2 B) 7-1-5-6-4-3-2

C) 4-3-7-2-6-1-5 D) 6-1-5-4-3-7-2

ÇÖZÜM: Soru, “anlamlı bir cümle” ifadesi sebebiyle eksiktir. Çünkü cümleler, devrik durumlarında da anlam taşırlar. Yalnızca vurguları farklılık gösterir. Bu sebeple soru kökü “anlamlı ve kurallı” şeklinde olmalıydı. Verilen sözcükler incelendiğinde yüklem olabilecek sözcük “kapılırız” dır. Dizimde 2 numarayla temsil edilen sözcüğün sonda yer aldığı üç seçenek vardır. Bu üç seçenek arasından artık anlam bütünlüğü çalışmalarıyla doğru yanıtı gidilmelidir. Sözcüklerin anlamlı ve kurallı dizimi “Kendi eğilimimize cevap veren düşüncelere kolayca kapılırız.” şeklindedir. Doğru cevap “A” seçeneğidir.

(2003)(DPY)(7.sınıf) 1. can veren

2. kılcal damarlardır

3. bağlar

4. sosyal hayata

5. arasındaki

6. aile fertleri

Yukarıdaki sözcük ve sözcük gruplarıyla anlamlı bir cümle oluşturulduğunda sıralama nasıl olur?

A) 3-5-6-4-1-2 B) 6-5-3-4-1-2

C) 1-6-4-3-5-2 D) 4-1-3-5-6-2

ÇÖZÜM: Sorunun doğru yanıtı, “Aile fertleri arasındaki bağlar sosyal hayata can veren kılcal damarlardır.” dizimidir. Doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(2004)(ÖÖS) 1-aynı şeyleri

2-başkalarının düşüncelerini

3- dinleyerek de

4- okuyarak

5-yapabiliriz

6- nasıl öğreniyorsak

Yukarıdaki sözcük ve sözcük gruplarıyla anlamlı bir cümle oluşturmak için sıralama nasıl olmalıdır?

A)2-6-3-1-4-5

B)1-3-5-6-4-2

C) 2-4-6-1-3-5

D)3-5-1-2-4-6

ÇÖZÜM: Verilen sözcük ve sözcük öbeklerinden oluşturulan anlamlı ve kurallı cümle “Başkalarının düşüncelerini okuyarak nasıl öğreniyorsak aynı şeyleri dinleyerek de öğrenebiliriz.” Şeklindedir. Doğru dizim “C” seçeneğinde yer almaktadır.

Ancak yine “kurallı” ifadesinin kullanılmayışı eleştirilebilir.

2005 programında kurallı ve devrik cümleyle ilgili; “Kurallı ve devrik cümleleri, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.”, “Cümlelerin yapı özelliklerini kavrar.” kazanımları yer almaktadır (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49).

Konu 8. sınıf öğretmen kılavuz kitabında, “Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama” (Altan ve diğerleri, 2011: 123) ve “Kurallı ve devrik cümleleri, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.” (Altan ve diğerleri, 2011: 221) hedefleriyle yer almaktadır.

2005 yılında benimsenen yapılandırmacı yaklaşım sebebiyle konunun özellikleri belirtilmeden önce sezdirme etkinlikleri yapıp konuya dikkat çekmeye ve çeşitli özelliklerin hissedilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Buna göre “yüklemin yerine göre cümleler” konusuyla ilgili sezdirme etkinliği şu şekildedir:

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Metinlerdeki yüklemelerin altlarını çiziniz.

Bizim Tren

Bir kampana...Bir daha,
Keskin bir düdük sesi
Birden lokomotifin
Kımıldadı gövdesi
Sonra, çelik raylarda
Kaydı demir tekerler
Sürüklendi peşinden
Vagonlar birer birer
Sanki titriyor gibi
Yerler sarsıntıdan
Arkasından rüzgarlar
Bırakıyor hızından

Erkek Sözünde Durur

“Bir gün Hoca’ya sormuşlar.
–Kaç yaşındasın Hoca Efendi?
Hoca:
–Kırk yaşındayım, demiş.
Aradan yıllar geçtikten sonra yine sormuşlar. Hoca yine aynı cevabı vermiş.
–Kırk yaşındayım.
–Nasıl olur Hoca Efendi? Yıllar önce sormuştuk; o zaman da kırk yaşında olduğunuzu söylemiştiniz!
Hoca, bıyık altından gülererek: -Bunda şaşılacak ne var dostlar? demiş. “Erkek adam sözünde durur!”.

a. Yukarıdaki metinlerde yüklem nerelerde yer almaktadır?

b. Cümlelerde yüklem yeri şiiri nasıl etkilemiştir?

(Altan ve diğerleri, 2011: 226)

Bu etkinliklerden sonra öğretmenlerden aşağıdaki açıklamaların yapılması istenmektedir:

Yüklemi sonda bulunan cümlelere kurallı (düz) cümle dendiğini, Türkçenin söz diziminin “özne-tümleçler-yüklem” şeklinde olduğunu, temel ögenin yüklem olduğundan dolayı, kurallı cümlelerde sonda bulunduğunu, yüklemi sonda bulunmayan, başta ya da ortada yer alan cümlelere devrik cümle dendiğini, devrik cümlelerin genellikle konuşmalarda ya da şiirlerde kullanıldığını söyleyiniz (Altan ve diğerleri, 2011: 226).

Kurallı ve devrik cümlelerle ilgili etkinlikler ise, verilen şiirdeki devrik cümlelerin ve bunların şiire kazandırdığı anlam özelliklerinin bulunması, bu cümlelerin kurallı hâle getirilmesine yöneliktir.

2005-2009 yılları arası “yüklem yeri göre cümleler” konusunda çıkmış sınav soruları:

(2005)(DPY)(7.sınıf)	1- ancak	C) 5-6-3-2-4-1 D) 6-3-5-1-4-2
hoşgörü ile bütünleşen		ÇÖZÜM: Daha önceki soru çözüm
2- koyabilir		bölümlerinde “kurallı cümle”nin
3- karşı		belirtilmemesi noktasına değinildiği
4- bir sevgiyle		için, burada değinilmeyecektir.
5- insan		Verilen sözcük ve sözcük gruplarıyla
6- hayatın türlü güçlüklerin		koyabilir.” cümlesi ortaya çıkacaktır.
Yukarıdaki sözcük ve söz gruplarıyla anlamlı bir cümle oluşturabilmek için sıralama nasıl olmalıdır?		Doğru yanıt “B” seçeneğidir.
(2006)(DPY)(6. sınıf)	1-karanlık	
A) 5-1-3-2-6-4 B) 5-6-1-4-3-2		2-konuşarak
		3-saptılar

4-bugün olanları

5-küçük bir sokağa

Yukarıdaki numaralandırılmış sözcük ve sözcük öbekleri gruplarıyla anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturmak için sıralama nasıl yapılmalıdır?

A) 5-1-4-3-2

B) 2-4-5-1-3

C) 4-5-1-3-2

D) 4-2-1-5-3

ÇÖZÜM: Verilen sözcük ve sözcük öbekleriyle oluşturulan kurallı ve anlamlı cümle “Bugün olanları(4) konuşarak(2) karanlık(1) küçük bir sokağa(5) saptılar(3)” şeklindedir. Doğru yanıt “D” seçeneğinde verilmiştir.

(2007)(OKS) 1- artık yaşlandım

2- çamura

3- gücüm kalmadı

4- onu renklendirecek

5- biçim verecek

6- pişirecek

Yukarıda numaralanmış sözcük ve sözcük gruplarından anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturmak için sıralama nasıl olmalıdır?

A) 1 - 2 - 4 - 3 - 5 - 6

B) 1 - 3 - 2 - 4 - 5 - 6

C) 1 - 2 - 5 - 4 - 6 - 3

D) 1 - 3 - 4 - 5 - 6 - 2

ÇÖZÜM: Karışık şekilde verilen

sözcük/ sözcük gruplarından anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturulabilmesi için “gücüm kalmadı” yüklemi sona gelecek şekilde: “Artık yaşlandım çamura biçim verecek, onu renklendirecek, pişirecek gücüm kalmadı.” cümlesi elde edilir. Bu dizim “C” seçeneğinde mevcuttur.

(2007)(7.sınıf)(DPY)

1- olurdu

2- herkes

3- onunla

karşılaşan

4- daha

hoşgörülü

5- ister istemez

Yukarıdaki sözcük ve sözcük grupları anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturmak için nasıl sıralanmalıdır?

A) 1 - 2 - 5 - 4 - 3 B) 5 - 4 - 2 - 3 - 1

C) 3 - 2 - 5 - 4 - 1 D) 4 - 1 - 3 - 2 - 5

ÇÖZÜM: Verilen sözcükler içerisinde yüklem olmaya en uygun sözcük “olurdu” sözcüğüdür. Kurallı olma şartı arandığından bu sözcüğün sonda olduğu dizimler aranır. Geriye yalnızca “B” ve “C” seçenekleri kalır. Artık anlamlı bir cümle oluşturmak gerekir ki bu cümle: “Onunla karşılaşan herkes ister istemez daha hoşgörülü olurdu.” dur. Doğru seçenek “C” seçeneğidir.

(2008)(8.sınıf)(SBS) “Açılıp, kitaptır, kapanan, kazançla, umutla, kitap, iyi” kelimeleriyle anlamlı ve kurallı bir cümle oluşturulduğunda en sondaki kelime aşağıdakilerden hangisi olur?

A) umutla B) kitaptır C) iyi D) açılıp

ÇÖZÜM: Karışık şekilde verilen sözcüklerden oluşturulan anlamlı ve kurallı cümle: “Umutla açılıp kazançla kapanan kitap iyi kitaptır.” dır. Buna göre doğru yanıt “B” seçeneğidir.

6.3. Yüklemin Türüne Göre Cümleler:

6.3.1. Akademik Yayınlarda Yüklemin Türüne Göre Cümleler:

6.3.1.1. Akademik Yayınlarda Yüklemin Türüne Göre Cümlelerin Sınıflandırılması:

İncelenen kaynaklar içerisinde konunun “isim cümlesi” ve “fiil cümlesi” olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Ergin, 1998: 401-403; Karahan, 1999: 68; Gencan, 2001: 107, Kahraman, 2009: 216; Banguoğlu, 2007: 531; Delice, 2003: 142, Özkan-Sevinçli, 2007: 127-139; Kültürel, 2009: 144; Erkul, 2007: 51-55; Güzel ve diğerleri, 2005: 169; Paçacıoğlu, 1987: 108; Eker, 2005: 486; Hengirmen, 1997: 368; Atabay ve diğerleri, 1981: 68-76; Hatiboğlu, 1972: 173; Koç, 1990: 427-430; Bilgin, 2006: 501; Dizdaroğlu, 1976: 164-173). Görüldüğü üzere konunun tasnifinde büyük bir uzlaşım sözkonusudur. İçerikte de dilciler aynı ölçüde birlik göstermiş, yalnız isim cümlesi-ad cümlesi, fiil cümlesi-eylem cümlesi terimlerinin kullanımında değişiklikler görülmüştür.

6.3.1.2. Akademik Yayınlarda Yüklemin Türüne Göre Cümlelerin Ele Alınışı:

Yüklemin türüne göre cümleler “isim cümlesi” ve “fiil cümlesi” olarak ikiye ayrılmaktadır.

Fiil cümlesi; yüklemi iş, eylem, hareket bildiren fiillerden oluşan cümlelerdir. “*Bu yağmur sabaha dinmez., Sandalyeden düşeyazdı.” örneklerinde görüldüğü gibi.*

Bir fiil cümlesinde cümlenin bütün ögeleri bulunabilir. Ancak yüklemi geçişsiz fiil olan cümlelerde nesne bulunmaz, nesne dışındaki ögeler bulunabilir (Kahraman, 2009: 217).

Yüklemi ekfiil çekimine girmiş bir isim, isim öbeği, isim soylu bir sözcük ya da sözcük öbeğinden oluşan cümleler isim cümlesi olarak kabul edilmektedir: “*Bu, aldığım en güzel hediyedi., Doktor olmak kolay değil.”*

İsim cümlelerinde en az görülen ögeler nesne ve yaklaşma ve uzaklaşma hâlli yer tamlayıcılarıdır (Karahan, 1999: 69). Bu cümleler, iş, yapma bildirmediikleri için yapılan işten etkilenen ve yapılan işin yerini bildiren ögelere ihtiyaç duymamaktadır.

İsim cümlelerinde kip taşımayan yüklemeler geniş zaman anlamı verir (Karahan, 1999: 68).

İsim cümlelerinin olumsuz “değil” sözcüğüyle, “var” sözcüğünün yüklem olduğu ad cümleleri ise “yok” sözcüğüyle olumsuz yapılar: “*Bu kalem benim değil., Sende kusur yok”*

6.3.1.3. Türüne Göre Yüklemelerle İlgili Tartışmalar:

Akademik yayınlarda, konuyla ilgili herhangi bir tartışmaya rastlanmamıştır.

6.3.2. Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Yüklem Türüne Göre Cümleler:

1981 programında isim ve fiil cümleleriyle ilgili kazanım ifadelerine 7. sınıflarda yer verildiği görülmektedir. Bu ifadeler: “Ek fiilleri, yüklemelerine göre cümle türlerini kavrayabilmek ve bu türde cümleler kurabilmek” şeklindedir (MEB,

1995: 65).

Ders kitabında ise ilgili konu 6. sınıfta şu şekillerde açıklanmıştır:

Aşağıdaki cümlelerin yüklemlerine dikkat ediniz: “Atatürk’ün cildi *gergindi*.” “Gözleri şıklı *idi*” “Atatürk’ün sırtında spor bir gömlek *vardı*.” Bu cümlelerin yüklemeleri gergin, parlak, var kelimeleridir. Bu kelimeler sıfattır, yüklemeleri isim, sıfat, zamir ya da zarf olan cümlelere isim cümlesi denir. Yüklemeleri fiil olan cümlelere de fiil cümlesi denir. (Göğüş, 1990: 24)

ve

“Bir de torik gibi parlayan zargana vardır.”, “Karadeniz Balıkçısı gibi yedi düvelde balıkçı yoktur.” her iki cümlede yüklemelerin fiil olmadıklarını görüyoruz. Yüklem olan kelimeler her zaman fiil olmayabilir. Bu cümlelerde yüklemeler **var** ve **yok** kelimeleridir. Siz de bu şekilde yüklemeleri isim veya sıfat olan iki cümle gösteriniz. Bu tür cümlelere isim cümlesi denir. Yüklemeleri fiil olan cümlelere de fiil cümlesi denir (Göğüş, 1990: 96).

7. sınıfta,

1. “Minderlerin üstü kilimlerle örtülü”, “Duvarlar yeni badanalı”, “Tahtalar beyaz”. Bu cümlelerin yüklemi **örtülü**, **badanalı**, **beyaz** kelimeleridir. Yüklemeleri isim soyundan olduğu için bu cümlelere isim cümlesi dendiğini bilirsiniz. Yüklemeleri fiil olan cümlelere fiil cümlesi dendiğini açıklamıştık.-2. Siz de iki isim cümlesini bulunuz.-3. İsim cümlelerinin yüklemeleri sonunda çok zaman ek fiil denen bir ek bulunduğu da açıklanmıştı. (Göğüş, 1990: 130)

ifadesileriyle;

8. sınıfta ise;

“Adınızı yükselteceğim”, “Cahit Sıtkı şairdir” cümlelerinin yüklemelerine bakalım: birinci cümle yüklemi “yükselteceğim”. Bu kelime bir fiildir. İkinci cümle yüklemi “şair” kelimesidir; bu ise bir isimdir. Yüklemi fiil olan cümlelere “fiil cümlesi”, isim olan cümlelere “isim cümlesi” denir. Bu tür cümlelere siz de ikişer örnek veriniz (Göğüş, 1990: 22)

ifadeleriyle konuya değinildiği görülmektedir.

1990-2005 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(1995)(FL/AÖL) Hangi cümlede A) Yüzü gözü toz içerisindeydi.
davranış anlatılıyor? B) Büyük başlı, iri yapıydı.

- C) Çocuklar her zaman sevimliydi.
D) Misafirlerini çok sıcak karşıladı.

ÇÖZÜM: Soruda, cümlenin davranış anlatmasını sağlayan fiil yüklemine hangi cümlede olup olmadığı sorulmaktadır. Buna göre “A, B, C” seçenekleri isim cümlesiyken, “D” seçeneğinin yüklemi fiildir ve davranış anlatmaktadır.

(1996)(FL/AÖL) Aşağıdaki cümlelerden hangisi, yüklem çeşidine göre diğerlerinden farklıdır?

- A) Yarınki kazdan bugünkü yumurta yeğdir.
B) Hangi gün vardır akşam olmadık.
C) Şubatın sonundan, martın onundan kork.
D) Akıl için yol birdir.

ÇÖZÜM: “C” seçeneği isim cümlesi, diğer seçenekler fiil cümlesidir. Doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1997)(FL/AÖL) Hangisi isim cümlesidir?

- A) Gözlerim uzaklarda bir yere takıldı kaldı.
B) Geçmiş özerdi her an.
C) Bin bir hayal kurdu bir yudum zamanda.

- D) Sabahın ilk ışıkları körpecek yüreğindeydi.

ÇÖZÜM: Seçeneklerin yüklemeleri sırasıyla “takıldı kaldı, özerdi, hayal kurdu, yüreğindeydi” dir. Bu yüklemelerden yalnızca “yüreğindeydi” isim olduğu için doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(1998)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi, yüklemine göre isim cümlesidir?

- A) Bal bal demekle ağız tatlanmaz.
B) Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
C) Çiftçinin ambarı sabanın ucundadır.
D) Say beni, sayayım seni.

ÇÖZÜM: “sabanın ucundadır” isim tamlaması kuruluşunda bir yüklemidir. Doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2001)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi ad (isim) cümlesidir?

- A) Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin.
B) Cesaret bütün silahlardan üstündür.
C) Daima didin ve öğren, daima işle ve yüksel.
D) Kendini pek çok seven, pek az sevilir.

ÇÖZÜM: “üstündür” sözcüğü cümlede yüklem görevi yaptığı isim cümlesi oluşturmuştur. Doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(2004)(DPY)(7.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi fiil (eylem) cümlesidir?

- A) Son günlerde pek durgundu.
- B) Okumak, insan için temel bir ihtiyaçtır.

C) Bilmeyen mi var sesinin güzelliğini?

D) Ne gördüyse bir bir anlattı hepsini.

ÇÖZÜM: “anlattı” sözcüğü yüklem olarak kullanıldığı için doğru yanıt “D” seçeneğidir.

2005 programında 7. sınıflar için “4. Ek fiille ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama” amaç ve kazanımının altında “1. İsim türünden kelimelerin kip ve kişi açısından biçimlenerek çekimlenebildiğini kavrar., 2. İsimlerin kip eki almasında ek fiilin rolünü kavrar., 3. İsimlerin ek fiil aracılığıyla hangi kiplerde çekimlenebildiğini kavrar., 4. Ek fiili işlevine uygun olarak kullanır.” (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 46) ifadelerine yer verilmiştir.

7. sınıf öğretmen kılavuz kitabında öğretmenlerden “...öğrencilerinize “-dır, -idi, -imiş ek fiillerinin isimlerin sonuna gelerek onları yüklem yaptığını, ekfiilin olumsuzunun “değil” ile yapıldığını ve bu fiillerinin soru şeklinin de diğer fiillerde olduğu gibi “mi” ile yapıldığını anlatınız.” (Altan ve diğerleri, 2011: 124) açıklamalarını öğrencilere iletmeleri istenmektedir.

8. sınıflar için konuyla ilgili “İsim ve fiil cümlelerini, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.” (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49) kazanımı belirlenmiştir.

8. sınıf öğretmen kılavuz kitabında, isim ve fiil cümleleri için “İsim ve fiil cümlelerini, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.” ifadesi yer

almaktadır (Altan ve diğerleri, 2011: 117). Konuyla ilgili, verilen cümlelerin isim ve fiil cümlesi olduğunu buldurmaya yönelik etkinlikler yer almıştır.

2005-2009 yılları arasında konuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(2005)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisi yüklemnin çeşidine göre diğerlerinden farklıdır?

- A) Onların iyi cins atları vardı.
- B) Bu yıl Çukurova’ya kış erken geldi.
- C) Sicim gibi yağar buraların yağmuru.
- D) Ihlamur çiçeklerinin kokusu dört yana yayılmıştı.

ÇÖZÜM: “A” seçeneğinin yüklemi “vardı”, diğer seçeneklerin yüklemleri sırasıyla “geldi”, “yağar”, “yayılmıştı”dır. Doğru cevap isim cümlesi olan “A” seçeneğidir.

oluş ya da hareket bildirmemektedir?

- A) Geçen bahar bahçeye iki meyve ağacı dikmiş.
 - B) Çocuk koşarken düştü ve dizi kanamaya başladı.
 - C) Tamircide gerekli yedek parçalar varsa bana telefon etsin, dedi.
 - D) Ailesini geçindirmek için yıllardır tozun toprağın içinde çalışıyordu.
 - E) Odanın tabanını kaplayan halı ona büyük dedesinden armağanmış.
- ÇÖZÜM:** Soruda isim cümlesi olan seçeneğin bulunması istenmektedir. Doğru yanıt “E” seçeneğidir.

(2008)(ALS) Aşağıdaki cümlelerde altı çizili sözcüklerden hangisi iş,

6.4. Anlamına Göre Cümleler:

6.4.1. Akademik Yayınlarda Anlamına Göre Cümleler

6.4.1.1. Akademik Yayınlarda Anlamına Göre Cümlelerin Sınıflandırılması:

Tahsin Banguoğlu, Tahir Nejat Gencan, Neşe Atabay-Sevgi Özel-Ayfer Çam ve Muharrem Ergin anlamına göre cümleler bölümüne eserlerinde yer vermemiştir.

Tahir Kahraman konuyu; “anlamına göre tümce türleri” ve “söyleniş amacına göre tümce türleri” olarak ikiye ayırmıştır. İlk başlık “olumlu ve olumsuz cümle” olarak ayrılırken, ikinci başlık “bildirme, dileme, soru ve ünlem cümlesi” olarak dörde ayrılmıştır (Kahraman, 2009: 229-234).

Süer Eker “anlamına göre cümle” başlığı altında “olumlu, olumsuz, soru ve emir cümleleri”ne yer vermiştir (Eker, 2005: 488-494). Mehmet Hengirmen bu sınıflamaya “istek cümleleri”ni dâhil ederek yer vermektedir (Hengirmen, 1997: 367).

Nurettin Koç, “kuruluş amaçlarına göre cümleler”i; “bildirme tümcesi, isteme tümcesi, soru tümcesi, ünlem tümcesi” olarak belirlemiştir. Olumlu ve olumsuz cümle çeşitlerine “iletişimin dört türü” başlığı altında “etken tümce ve edilgen tümce” başlıklarıyla birlikte yer vermiştir (Koç, 1990: 419-427).

Burhan Paçacıoğlu (1987: 118) ve Raşit Keskin (2007: 219-221) anlamlarına göre cümleleri “olumlu cümle, olumsuz cümle, soru cümlesi ve ünlem cümlesi” olarak tasnif etmiştir.

Hikmet Dizdaroğlu, “anlamlarına göre tümce türleri”ni 1. Olumlu tümce: olumlu fiil tümcesi, olumlu ad tümcesi, 2. Olumsuz tümce: olumsuz eylem tümcesi, olumsuz ad tümcesi, 3. Soru tümcesi: sorulu ad tümcesi, sorulu eylem tümcesi, 4. Ünlem tümcesi: yargılı ünlem tümcesi “*Ey güneş! Rüzgârdan kanatlarını ger!*”, yargısız ünlem tümcesi “*Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!*”, 5. Buyruk tümcesi, 6. Dilek tümcesi: dilek’li dilek tümcesi “*Şehirden kaçsam bu bahar*”, istek’li dilek tümcesi “*Allah cümlemizi ıslah eyleye*”, koşullu dilek tümcesi “*Hele karnaval mevsimi de gelirse!*” olarak tasnif etmiştir (Dizdaroğlu, 1976: 282-359).

Leyla Karahan ve Vecihe Hatiboğlu “anlamına göre cümleler” başlığı altında “olumlu cümle, olumsuz cümle, soru cümlesi” başlıklarına yer vermiştir (Karahan, 1999: 70-72; Hatiboğlu, 1972: 164-167). Zuhâl Kültüral (2009: 66-67), Mehmet Ulucan ve diğerleri (2009: 106-108) ve Abdurrahman Güzel ve diğerleri (2005: 169-170) de aynı sınıflamayı benimsemiştir.

Mustafa Özkan-Veysi Sevinçli, “anlamlarına göre cümleler” başlığı altında: 1. Olumlu cümle: olumlu isim cümlesi, olumlu fiil cümlesi, 2. Olumsuz cümle: olumsuz fiil cümlesi, olumsuz isim cümlesi, 3. Soru cümlesi: soru ekiyle yapılan cümleler, soru sıfatıyla kurulan cümleler, soru zamiri ile kurulan cümleler, soru zarfıyla kurulan cümleler, soru edatıyla kurulan cümleler, 4. Emir cümlesi, 5. Ünlem cümlesi başlıklarına yer vermişlerdir (Özkan-Sevinçli, 2008: 140-153).

İbrahim Delice anlamına göre cümleleri; “olumlu, olumsuz, soru, olumlu soru ve olumsuz soru” olmak üzere beş gruba ayırmıştır (Delice, 2003: 142).

İsmet Cemiloğlu konuyu “isnat tarzına göre cümleler, sübût (sabit olma) durumuna göre cümleler, soru cümleleri” olarak üç bölümde incelemiştir. İsnat tarzına göre cümleler “haber cümleleri, tasarlama cümleleri” olarak, sübût (sabit olma) durumuna göre cümleler “olumlu cümleler, olumsuz cümleler” olarak ikiye ayrılmıştır. Bu başlıklardan “olumsuz cümleler”; “a. olumsuz isim cümleleri, b. olumsuz fiil cümleleri, b.1. yapı ve anlam bakımından olumsuz fiil cümleleri, b.2. yapı bakımından olumlu anlamca olumsuz fiil cümleleri” şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır. Soru cümleleri, “soru ekiyle kurulan cümleler, soru sıfatlarıyla kurulan cümleler, soru zarflarıyla kurulan cümleler, soru zamiriyle kurulan cümleler” olarak dörde ayrılmıştır. “Soru cümleleri” içerisinde “işlevleri yönünden soru cümleleri” başlığına yer verilerek “bilgi sahibi olmak işlevi, imkansızlık işlevi, uygun karşılamama işlevi, hayret etme işlevi, bilinmezlik işlevi” olarak beş alt başlığa yer verilmiştir (Cemiloğlu, 2001: 86-92).

6.4.1.2. Akademik Yayınlarda Anlamına Göre Cümlelerin Ele Alınışı:

Olumlu cümle, cümlede yüklem bildirdiği işin, hareketin, eylemin ya da oluşun olduğunu, gerçekleştiğini, ileriki bir zamanda gerçekleşeceğini veya olur şekilde devam ettiğini bildiren cümlelerdir (Özkan-Sevinçli, 2008: 140): “*Sora sora Bağdat bulunur., Şu güz yapraklı olan ceviz ağacı.*”

Türkçede fiiller olumlu şekilde bulunur. Bu sebeple olumlu cümle yapmak için özel bir ek veya sözcüğe gerek duyulmaz. Yalnız isim cümlelerinde olumluluk anlamı “var” sözcüğüyle sağlanabilir.

Olumsuz cümleler, olumlu cümlelerin tersine işin gerçekleşmediği-gerçekleşmeyeceği-gerçekleşmemekte olduğu, oluşun olmadığı-olmayacağı-olmamakta olduğu anlamı taşıyan cümlelerdir (Kahraman, 2009: 230): “*O sözleri söylemeyecektin., Bu işin oluru yok arkadaş.*”

Olumsuz cümlelerde olumsuzluk anlamını vermek için birtakım ek veya sözcüklere ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaç, yüklem isim veya fiil olmasına göre değişiklik gösterir. Fiil cümlelerinde yapıca olumsuzluk “-mE” olumsuzluk ekiyle: “*Yaptım>Yapmadım*”, isim cümlelerinde ise “değil, yok” sözcükleriyle yapılır. “*Burada kimse yok., Bunları söyleyen ben değilim.*” Anlamca olumsuz, istenmeyen bir durumu veya oluşu yansıtan yüklemelerin kullanıldığı cümleler olumsuz cümle kapsamında değerlendirilmemelidir (Bilgin, 2006: 508). “*Yemeğin tadı çok kötüydü., Düğün annesinin burnundan geldi.*”

Bazı cümleler şeklen olumsuz olarak gözükse de anlamca olumlu yapıdadır. Bu durum; olumsuzluk eki almış bir fiilden sonra kullanılacak “değil” sözcüğüyle sağlanabilir: “*Bu iş olmamış değil> Bu iş olmuş*”, olumsuzluk eki almış bir fiilden sonra kullanılacak “yok” sözcüğüyle sağlanabilir: “*Bu davete katılmayan yok> Bu davete herkes katıldı.*”, “+sİz” yapım eki almış isimden sonra kullanılan “değil” sözcüğüyle sağlanabilir: “*Bu köy önceden böyle susuz değildi.*”, “yok” ve “değil” sözcüklerinin arka arkaya kullanılmasıyla sağlanabilir: “*Bir telefon edecek kadar*

vakti yok değil.”, iki olumsuzluk eki almış fiilin arka arkaya kullanılmasıyla sağlanabilir (Dizdaroğlu, 1976: 285): “*Tarihî yerler korunmasın demiyoruz.*”

Yapıca olumlu olmasına rağmen anlamca olumsuz olan cümleler de vardır. Bu cümleler “ne...ne” bağlaçlarının kullanılmasıyla elde edilebilir (Dizdaroğlu, 1976: 290): “*Ne gelen var ne giden.*”, “sanki” sözcüğünün kullanımıyla sağlanabilir: “*Sanki senin yaptıkların daha güzeldi.*” (Bilgin, 2006: 513). Yeterlilik fiilinin şart çekiminden sonra aynı kökten fiilin emir kipiyle çekimlenmiş hâli kullanılacak olursa böyle cümleler de anlamca olumsuzluk taşır: “*Öyle yaramaz ki, durdurabilirsen durdur.*” Bu kullanımların tam tersi de aynı anlamı vermektedir: “*Soru o kadar zor ki çöz çözebilirsen.*” Yapıca olumlu cümlelerde kullanılan “hani” sözcüğü de cümleye olumsuzluk anlamı yükler: “*Hani pazartesi bitmiş olacaktı.*” Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş cümlelerin yüklemelerinden önce kullanılan “gel de” ifadesi de yapıca olumlu cümleyi anlamca olumsuz hâle getirir: “*Bu karda, yağmurda gel de yola çık.*”

Kimi cümlelerde ise hem olumluluk hem olumsuzluk bir arada bulunmaktadır. Bu özellik olumlu ve olumsuz anlam taşıyan ikilemelerin arka arkaya kullanıldığı “*Ankara’ya gelip gelmeyeceğini öğrenemedik.*” gibi cümlelerde ve önce olumlu soru sonra olumsuz soru ifadelerinin yer aldığı sıralı cümlelerde “*Bu yoldan dönsek mi, dönmese mi, ne dersiniz?*” görülmektedir (Hatiboğlu, 1972: 167).

Soru cümleleri, “soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümlelerdir.” (Delice, 2003: 146). Çoğunlukla bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için soru cümlelerine başvurulur. Ancak bunun dışında soru cümlelerinin geniş bildirim yelpazesinden yararlanarak farklı amaçlar için de kullanıldığı görülmektedir.

Türkçede soru anlamı, soru eki “mî” ile: “*Annen geldi mi?*”, soru sıfatlarıyla: “*Kimin kalemi eksik çocuklar?*”, soru zarflarıyla: “*Buradan Bursa ne kadar sürer?*”, soru zamirleriyle: “*Bu çocuklardan kimleri tanıyorsun?*”, çeşitli ünlemlerle: “*Parayı aldın ha?*” sağlanır (Ediskun, 1963: 371).

Soru ögesi olmamalarına rağmen, bazı edatlar ve ünlemler ses tonu ve vurgulama yoluyla soru anlamı taşıır hâle getirilebilir. Bu edat ve ünlemlerden en çok kullanılanları: “acaba, aceb, demek, ha, hani, haydi, sakın, ya, yoksa” dır (Kahraman; 2009, 233). Bu kullanımlar genellikle öncesinde kullanılmış veya sonrasında kullanılacak sözcüklerin kullanılmamasına bağlı olarak tek başlarına da bulunabilirler. “(Bugün geleceğini söyledi.) Acaba?”, “(Bu saate varmış olmaları gerekirdi.) Yoksa? (başlarına bir iş mi geldi)”, “Bütün paraları çaldırdın ha?”, “Sakın kıza bir şey olmuş olmasın?” Bu edat ve ünlemler kullanılmadan da, vurgu ve farklı seslendirme özellikleri sayesinde cümle ve sözcüklere soru anlamı verilebilir: “Edirne? Ankara? Kim bilir, belki de İstanbul?”.

Soru cümleleri, karşılığında bir bilgi almak amacıyla oluşturulmuş cümleler olsa da, kimi soru cümlesi yapısındaki cümlelerin cevabı aslında bilinmektedir. Bu cümleler “düşünceyi teyit ettirme: “Oğlum iyileşecek değil mi Doktor Bey?”, beğenme: “Şu güzellikten bir tane daha var mı?”, küçümseme: “Onun yaptığı işten olsa olsa ne olur?”, aksi olmadığını bildirme: “Siz olmadan ben bu işi nasıl yaparım?” gibi anlatımlar için de kullanılır (Dizdaroğlu, 1976: 305-307). Kimi kaynaklarda bu şekildeki soru cümleleri “sözde soru tümcesi” olarak adlandırılmaktadır (Kahraman, 2009: 234).

Soru cümlelerinde birden çok sayıda soru anlamı veren ifade bulunabilir. Ancak bu ifadeler cümleyi farklı yönlerden tamamlayan öğelerin öğrenilmesine yönelik olmalıdır. “Saat kaçta, neredeydin? (zarf tamlayıcısı ve yer tamlayıcısını öğrenmeye yönelik), Neyi nereye koydun? Hiçbir şey bulamıyorum. (nesne ve yer tamlayıcısını öğrenmeye yönelik)” Aynı ögeyi buldurmaya yönelik sorular mevcutsa bu sorular aynı ögenin farklı çeşitlerini sorgulamaya yöneliktir. Örneğin “Nereden geldiniz, nereye gidiyorsunuz?” cümlesinde yer tamlayıcısını öğrenmeye yönelik iki soru varsa da biri çıkma durum ekli yer tamlayıcısına, diğeri yönelme durum ekli yer tamlayıcısına yöneliktir.

Soru ve olumsuzluk anlamının bir arada bulunduğu kimi cümlelerde, yapıca olumsuzluk, anlamca olumluluk vardır. Soru anlamı ise yalnızca yapıca varlık

gösterip, aslında cevabı bilinen bir sorudur: “*Çok çalışsaydın şimdiye sınav kazanılmamış mıydı?, Sonuçta bunları göze alması gereken ben değil miyim?*” Aksi şekilde yapıcı olumluluk ve soru anlamı taşıyan cümlelerde de olumsuzluk anlamı varlık gösterebilir: “*Bir annenin yaptığını başka kim yapar?>Kimse yapmaz., Bu işlere bulaşan bir daha iflah olur mu sanki?>Olmaz*”.

Yazı dilinde soru cümlelerinin sonlarına soru işareti (?) konulur. “mİ” soru edatıyla yapılan soru cümlelerinde ise, “mİ” edatı sözcüklerden ayrı yazılır. Önceki sözcüğe göre ünlü uyumuna girerek “mı” “*Kapı mı çaldı?*”, mü “*Bana küsmüş müydün?*”, mu “*Bebek sustu mu?*”” şekillerini alır.

Ünlemler, korku, sevinç, şaşkınlık, üzüntü gibi coşkulu duyguları yansıtan sözcüklerdir. Ünlem cümleleri de, bir duygunun, bir düşüncenin etkili şekilde ifade edildiği cümlelerdir (Dizdaroğlu, 1976: 339). “*Ah benim kınalı kuzum!, Ayy... Allah’ım bu başımıza gelenler ne?*”

Ünlem cümleleri, belirtilen duyguları yansıtmanın yanı sıra, seslenme, hitap anlamları da taşıyabilir (Dizdaroğlu, 1976: 338): “*Hu komşu, bak kim geldi?, Hişt evladım sana diyorum!*”.

Ünlem bildiren cümlelerin yazımında sonlarına ünlem işareti (!) konulur.

6.4.1.3. Anlamına Göre Cümlelerle İlgili Tartışmalar:

Konuyla ilgili herhangi bir tartışmanın yaşanmadığı görülmektedir. Ancak dilcilerin olumlu ve olumsuz cümle üzerinde uzlaşsalar da, bu sınıfa soru ve ünlem cümlelerini dâhil edip etmeme konusunda farklılaştıkları görülmektedir. Soru ve ünlem cümlelerine ayrı olarak yer vermeyen dilciler, bu cümlelerin de özünde olumlu ve olumsuz olarak ayrıldıklarını söylemektedir. Bu görüşe göre “bir yargı hangi amaçla oluşturulursa oluşturulsun, olumlu ya da olumsuz bir anlam bildirir.” (Kahraman, 2009: 229) Bu dilciler, olumluluk-olumsuzluk ayrımının temel ayrım olduğunu, bir soru cümlesi veya emir cümlesi için olumlu soru cümlesi-olumsuz

emir cümlesi şeklinde ayırım yapılabilirken; soru cümlesi olan-soru cümlesi olmayan, emir cümlesi olan-emir olmayan şeklinde bir ayırımın yapılmadığına dikkat çekmektedir (Demir-Yılmaz, 2006: 214).

6.4.2. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Çıkmış Sınav Sorularında Anlamına Göre Cümleler:

1981 programında dil bilgisi özel amaçları içerisinde “Anlamlarına göre cümleleri, cümle içinde kelimeleri doğru vurgulayabilme” ve “Cümle türlerini (anlamlarına, yapılarına, yüklemlerine ve öğelerinin sıralanışına göre) öğrenebilme” (MEB, 1995: 63) ifadeleri yer almaktadır. Bu amaçlar dışında öğrencilere kazandırılacak davranışlar içerisinde; 6. ve 7. sınıflar için “...vurgu yoluyla cümlenin türlü anlamlarını gösterebilmek” (MEB, 1995: 64) ve 8. sınıf için “Anlamlarına göre cümle türlerini kavrayabilmek ve bu türde cümleler kurabilmek.” (MEB, 1995: 65) ifadelerine yer verilmiştir.

Konu 1981 programı doğrultusunda oluşturulan ders kitaplarında “olumlu, olumsuz, soru ve ünlem cümleleri” olmak üzere dörde ayrılmıştır. 6. sınıfta şu açıklamalar yer almaktadır:

Yazıdan alınmış olan şu cümlelerin anlamlarına dikkat ediniz: “İnsanın en asil uzvu hangisidir?” “Birçok hayvanların başparmakları yoktur.” “Bunu söyleyen tabiat ilmidir.” Birinci cümle soru bildiriyor; ikinci cümle olumsuz, üçüncü cümle ise olumlu bir anlam bildiriyor. Örnekleri burada görüldüğü gibi cümleler anlamlarına göre dört çeşittir: Olumlu cümle, olumsuz cümle, soru cümlesi, ünlem cümlesi (Göğüş, 1990: 146).

Konuyla ilgili 6. sınıf ders kitabında “Yazıda “Yolu açın! Yer verin!” “Beni affedin sevgili efendim!” cümlelerinden sonra ünlem işareti konmuştur. Çünkü ünlem cümlelerinden sonra ünlem işareti “!” konur.” (Göğüş, 1990: 66) ifadeleriyle ünlem cümlelerinin yazım özelliklerine değinilmiştir.

Etkinlik olarak ise 6. sınıf ders kitabında yer alan “Yayını kimse geremezdi.” Bu cümleyi olumlu şekline getiriniz.” (Göğüş, 1990: 156) çalışması, 7. sınıfta

“Okuduğunuz yazıda soru işareti (?) konmuş iki cümle gösteriniz. Sonlarına nokta konmuş cümlelerle anlam farkları nelerdir?” (Göğüş, 1990: 17) ve 8. sınıfta “Ne mutlu Türk’üm diyene!” cümlesi bir ünleme benzetimdir. Yapı veya anlamca bir ünlem değerinde olan cümlelere, ünlem cümlesi denir.” (Göğüş, 1990: 115) ifadesi örneklenebilir.

1990-2005 yılları arasında “anlamına göre cümleler” konusuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(1990)(FL/AÖL)

Aşağıdaki

cümlelerin hangisi anlamca olumsuzdur?

- A) Öğrencilerin başarılı oluşunda ailenin etkisi yok değil.
- B) Okumanın bu kadar önemli olduğunu anlamış değilim.
- C) Etrafında olup bitenlerden sıkıntı duymuyor değil.
- D) Bütün bunların neye mal olduğunu bilmiyor değil.

ÇÖZÜM: İki olumsuzluk ifade eden yapı aynı cümlede kullanıldığında cümleye olumlu anlam verir. Bu şekildeki yapı yalnızca “B” seçeneğinde kullanılmamıştır. Cümle “anlamadım” anlamı taşımaktadır. Doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(1995)(FL/AÖL)

Aşağıdakiler

hangisi soru cümlesidir?

- A) Neden canım sıkılıyor diye kendi kendime sordum
- B) Nasıl başarılı olduğumu

göreceksiniz

C) İşin içinden nasıl çıkacağımı bilemiyorum

D) Kitapları nasıl bulduğunu mu anlatacaksın

ÇÖZÜM: “A, B, C” seçeneklerinde kullanılan soru sözcükleri cümleye soru anlamı vermek için değil sonralarında gelen sözcükleri nitelemek için kullanılmıştır. “D” seçeneğinde ise “mi” soru anlamı kazandırmaktadır.

(1998)(DPY)(6.sınıf)

Aşağıdaki

cümlelerin hangisinde soru anlamı vardır?

- A) Görmeliydiniz, çocuklar ne güzel oynuyorlardı
- B) Çocuk ne söylediğinizi anlamadı
- C) Karşı evin rengi ne kadar da alımlı
- D) Maçın sonucu için ne düşünüyorsunuz

ÇÖZÜM: Sorunun tüm seçeneklerinde “ne” soru sözcüğü kullanılmış, çözüm

için ipucu oluşturmaması bakımından cümlelerin sonuna noktalama işaretleri konmamıştır. Ancak bu sözcük yalnızca “D” seçeneğinde soru anlamı vermektedir.

(1998)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi anlamca olumludur?

- A) Gittiği günden beri ne aradı, ne de sordu.
 - B) Seninle görüşme fırsatı aramadım değil.
 - C) Buralara geleceğimizi kim biliyordu ki...
 - D) Güneş henüz toprağı ısıtmış değil.
- ÇÖZÜM:** İki olumsuzluk belirten ifadenin arka arkaya gelmesi olumlu anlam doğurmaktadır. Doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(1998)(DPY)(8.sınıf) Hangisi soru cümlesidir?

- A) Bu ağaçların nasıl yetiştirildiğini biliyorsunuz
 - B) Neler söylediğimi bir hatırlayabilsem
 - C) Onlar niçin böyle uzak duruyorlar
 - D) Hangi gömleği alacağına karar ver
- ÇÖZÜM:** Seçeneklerde cümlelere soru anlamı veren “nasıl, neler, niçin, hangi” sözcükleri kullanılmış, yine

cümleler noktalama işaretleriyle sonlandırılmamıştır. Bu soru sözcüklerinden ancak “niçin” cümlede anlatılan yargıyı soru bakımından tamamladığından doğru yanıt “C” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(1998)(ÖÖS) Aşağıdakilerden hangisi soru cümlesidir?

- A) Kimin geleceğini söylemediler
 - B) Kimin olduğunu bilemezler
 - C) Kimin işi daha zor
 - D) Kiminse araba güzelmiş
- ÇÖZÜM:** “A” ve “B” seçenekleri anlamına göre olumsuz, “D” seçeneği ise olumludur. Bu cümlelerde kullanılan “kim” soru sözcüğü, cümleye soru anlamı kazandırmamıştır. Ancak, “C” seçeneği, karşılığında yanıt alınmak istenen bir soru cümlesi özelliği taşımaktadır.

(1999)(DPY)(7. sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisine soru işareti konulmalıdır?

- A) Niçin gelmediğini bilmiyorum
 - B) Nedir o kaybettiğiniz şey
 - C) Ne gördüm, ne sordum
 - D) Nereden aldığımı söylemedi
- ÇÖZÜM:** Seçeneklerde kullanılan soru sözcükleri yalnızca “B”

seçeneğinde cümleye soru anlamı kazandırmıştır. Bu sebeple cümlemin soruna “?” konulmalıdır.

(1999)(DPY)(8.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi, soru cümlesi değildir?

- A) Şimdi atölyede kimler çalışıyor
- B) Bize hiç mi hiç gelmedi
- C) O, burayı hiç görmemiş miydi
- D) Dünden beri hiçbir şey yemedi mi

ÇÖZÜM: “mi” B seçeneğinde abartma, diğer seçeneklerde soru anlamı vermek için kullanılmıştır. Doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(2000)(OKS) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru anlamı vardır?

- A) Ne kadar güzel şiir okuyorsunuz.
- B) Ne yapsak da bu sıkıntıyı atlatsak.
- C) Ne söylemek istediklerini anlayamadım.
- D) Ne yapıp edip bu işi bitirmeliyiz.

ÇÖZÜM: Verilen seçeneklerde yer alan “ne” soru sözcüklerinden yalnızca “C” seçeneğindeki cümleye soru anlamı kazandırmakta, karşılığında bir yanıt verilmesini beklemektedir.

(2000)(ÖOS) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru sormaktan çok,

bilinen bir şeyi vurgulamak söz konusudur?

- A) Ne yapacağınıza karar verebildiniz mi?
- B) Bu yıl ürünün kalitesi nasıl?
- C) Hangimiz seyahat etmeyi sevmeyiz?
- D) Kiminle görüşmeyi düşünüyorsunuz?

ÇÖZÜM: “A, B, D” seçeneklerinde sorulan soruyla ilgili bilgi alma amacı varken, “C” seçeneğindeki cümlede bilgi almak değil, düşünceyi teyit ettirme amaçlanmıştır. Doğru yanıt “C” olarak belirlenmiştir.

(2000)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisine soru işareti konulmaz?

- A) Bu binayı kaç günde boyayabilirsin
- B) Yarın yağmur yağacak mı
- C) Hava karardı mı çocuklar eve gelir
- D) Geziye çocukların hepsi mi katılacaklar

ÇÖZÜM: Cümlemin sonuna “?” konulabilmesi için cümlemin soru anlamı taşıması gerekir. Ancak bunun için yalnızca soru edatları veya soru bildiren sözcüklerin kullanımı yeterli değildir. Bu yüzden “C” seçeneği “mı” soru edatı taşısa da bu özellikten yoksundur.

(2000)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi anlamca olumlu değildir?

- A) Bana rüyasını anlatmadan çekip gitti.
 - B) Ya bu deveyi güdersin, ya bu diyardan gidersin.
 - C) Çocuğun eli yüzü ne kadar kirliydi.
 - D) Ne bize geldi, ne de telefon etti.
- ÇÖZÜM:** “D” seçeneğinde yer alan “ne...ne” bağlacı yapıcı olumlu bir cümleyi anlamca olumsuz hâle getirmektedir. Doğru yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2001)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru anlamı vardır?

- A) Bir an, anahtarı unuttum mu, diye düşündüm
- B) Yaptığı ticaretten kâr ettiğini mi söyledi
- C) İşin nasıl biteceğini bilemeyiz
- D) Çalışmaya başladı mı dünyayı unuttur

ÇÖZÜM: Seçeneklerden yalnızca “B” seçeneği, karşılık olarak cevap verilebilecek bir nitelik taşımaktadır. Cümlede kullanılan “mi”, cümleye soru anlamı vermektedir.

(2001)(DPY)(7.sınıf) Aşağıdaki

cümlelerden hangisinin anlamı olumludur?

- A) İşten ayrılmayı düşünmüş değildi.
- B) Bugün hiç neşeli değildi.
- C) Salona giren, beklenen kişi değildi.
- D) Mesleğinde hiç de başarısız değildi.

ÇÖZÜM: “başarılıydı” anlamı taşıması nedeniyle doğru yanıt “D” seçeneğidir.

(2001)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi, anlamca olumsuzdur?

- A) Aslında hiç de şansımız yok değildi.
- B) Ev almayı istemiyor değildi.
- C) Düne kadar onu görmüş değildi.
- D) Güzel şeylerden hoşlanmayan biri değildi.

ÇÖZÜM: A, B ve D seçeneklerinde “değildi” sözcüğü olumsuzluk bildiren sözcüklerden sonra kullanıldığı için cümleye olumlu anlamlar kazandırmıştır. C seçeneğindeki cümle “görmemişti” anlamı taşıdığı için doğru yanıt “C” seçeneğidir.

(2002)(OKS) Aşağıdaki cümlelerden hangisi anlamca olumludur?

- A) Senin ne söylediğini anlamış değilim.
- B) İnsan annesini sevmez mi?

C) Ödevlerini niçin zamanında yapmadın?

D) Düşünemedim sonunda böyle olacağını.

ÇÖZÜM: “sever” ifadesi olumlu anlam verdiği için doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2002)(DPY)(8.sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisi olumsuz cümledir?

A) Onun burada bulunmamasını istedi.

B) Sabahları okula geç kalmamalısın.

C) Orman alanları her geçen gün azalıyor.

D) Dere ne kadar bulanık akıyor.

ÇÖZÜM: Yükleminde olumsuzluk anlamı veren “-ma” ekini barındırması sebebiyle doğru yanıt “B” seçeneğidir.

(2003)(ÖOS) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “değil” sözcüğü eklendiği cümleyi olumlu yapmıştır?

A) Beğendiğim elbise bu renk değildi.

B) İşin bugün bitmesi mümkün değildi.

C) O, gelecekte hiç söz etmez değildi.

D) Öğrencilik yılları güzel geçmiş değildi.

ÇÖZÜM: Seçeneklerde sırasıyla “değil”in kattığı anlam yüklemlerde şu

şekildedir: “başka renkti, bitmez, söz eder, geçmedi” Bu doğrultuda doğru yanıt “D” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2004)(ÖOS) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin anlamında olumsuzluk yoktur?

A) Ne ders çalıştı ne de oyun oynadı.

B) Onun bu konuda bilgisi yok değil.

C) Günlerce ne aradı ne de sordu.

D) Bu iş senin bildiğin gibi değil.

ÇÖZÜM: “ne...ne” bağlacı kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı vermektedir. “A” ve “C” seçenekleri bu bakımdan olumsuz cümlelerdir. “değil” isim cümlelerini olumsuz yapmaktadır. “D” seçeneği bu sebeple olumsuz anlamdadır. Doğru yanıt olan “B” seçeneğinde iki olumsuz “yok” ve “değil”in birlikte kullanılması cümleye olumlu anlam kazandırmıştır.

(2004)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru anlamı vardır?

A) Görmeliydiniz, çocuklar ne güzel oynuyorlardı.

B) Maçın sonucu için ne düşünüyorsunuz.

C) Karşı evin rengi ne kadar da alımlı.

D) Çocuk ne söylediğini anlamadı.
ÇÖZÜM: “A” ve “C” seçeneklerinde kullanılan “ne” sözcükleri cümleye soru değil “çok” anlamı vermektedir. “D” seçeneğinde de “ne” soru ifade

etmemekte, cümle yüklemde kullanılan olumsuzluk eki sebebiyle olumsuz cümle özelliği taşımaktadır. Doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

2005 programına göre konu 8. sınıfta ele alınmış ve “Cümlelerin ifade ettiği anlam özelliklerini kavrar.” kazanımı belirlenmiştir. Bu kazanım “Olumlu, olumsuz cümleler ile varsayım, ihtimal, karşılaştırma, öneri, onaylama, değerlendirme, tanımlama, beklenti, kararsızlık vb. anlam özellikleri ele alınır.” ifadeleriyle açıklanmıştır (MEB Tal. Ter. Kur., 2006: 49).

8. sınıf öğretmen kılavuz kitabında anlamına göre cümlelerle ilgili dil bilgisi kazanımı olarak “Cümlelerin ifade ettiği anlam özelliklerini kavrar.” (Altan ve diğerleri, 2011: 240) ifadesi yer almaktadır.

Bu kaynakta anlamına göre cümlelerle ilgili “...öğrencilerinize cümlelerin olumlu, olumsuz, varsayım, ihtimal, karşılaştırma, öneri, onaylama, değerlendirme, tanımlama, beklenti, kararsızlık gibi çeşitli anlam özellikleri taşıyabileceğini söyleyiniz.” (Altan ve diğerleri, 2011: 245) açıklamaları yer almaktadır. Öğretmenlerden, bu açıklamalardan sonra, “Tut ki yarın Ay tutuldu, ne olacak! (varsayım), Bu kış şiddetli geçebilir. (ihtimal), Yazar bu romanında farklı bir anlatım kullanmıştır. (değerlendirme)” cümlelerini söylemeleri ve öğrencilerin hangi anlamı taşıdığını bulmaları istenmektedir.

2005-2009 yılları arasında “anlamına göre cümleler” konusuyla ilgili çıkmış sınav soruları:

(2005)(DPY)(6.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi, anlamca olumlu bir cümledir?

A) Onun bilmediği bir şey yok.

B) Yazın tatile gideceğim yok.

C) Arkadaşlarla ara sıra bile eğlendiğimiz yok.

D) Çocukların oynamaktan ders çalıştıkları yok.

ÇÖZÜM: Cümlelerde sırasıyla “bilir, gitmeyeceğim, eğlenmiyoruz, çalışmıyorlar” anlamları çıkmaktadır. Buna doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2005)(DPY)(6.sınıf)

Aşağıdakilerden hangisi soru cümlesidir?

- A) Hanginizin işi daha önce yapılacak
- B) Hanginizin geziye gelmediğini hatırlıyorum
- C) Hanginizin haklı olduğunu bilemezdim
- D) Hangisinin konuştuğunu anlayamadım

ÇÖZÜM: Tüm seçeneklerde soru sözcüklerinden “hangi”si kullanılmış, ancak yalnızca “A” seçeneğinde soru anlamı vermiştir.

(2006)(DPY)(6. sınıf) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin sonuna soru işareti konulmaz?

- A) Ne söylediklerini iyi anlayamadım
 - B) Bu olayı sana anlatan kim
 - C) Yarışmaya hangi öğrenci katıldı
 - D) Ne kadar sürecek yolculuğumuz
- ÇÖZÜM:** “B,C ve D” seçeneklerinde soru sözcükleri cümleye karşılığında bir cevap beklenen soru anlamı

kazandırsa da “A” seçeneğinde “ne” ifadesi b özellikten yoksundur.

(2007)(ALS) Aşağıdaki cümlelerden hangisi biçimce olumlu, anlamca olumsuzdur?

- A) Kutlamalarda ne bana ne de kardeşime görev verildi.
- B) Bu çocuk hem çok çalışkan hem de çok terbiyeli.
- C) Ya buraya gelsin ya da beni arasın.
- D) Sen şunları yukarıya taşı, sen de kitaplığı düzenle.
- E) Bugün son provalar, yarın da gösteri var.

ÇÖZÜM: “ne...ne” kullanımı cümleye olumsuzluk anlamı vermektedir. Doğru yanıt “A” seçeneğidir.

(2007)(DPY)(6.sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru anlamı vardır?

- A) Başkalarının derdine ortak olmak ne güzel
 - B) Ne söylediğini pek anlayamadım
 - C) Ayşegül’e doğum gününde ne alayım
 - D) Ne olursa olsun, oraya gideceğim
- ÇÖZÜM:** “A” seçeneğinde çokluk, “B” seçeneğinde anlayamamış olmak, “D” seçeneğinde “her şartta, her koşulda yapılacağı” anlamı vardır. Yalnızca “C” seçeneği fikir alma amaçlı soru anlamı taşımaktadır.

(2007)(OKS) Aşağıdaki cümlelerden hangisinde soru anlamı vardır?

- A) Nasıl olsa bu gece onlarda kalırsınız
 - B) Tanıdık birini bulmak için mi geldin buraya
 - C) Selçuklu dendi mi kümbetler düşer benim aklıma
 - D) Muş pazarına vardınız mı atalarınızın gölgelerini seçersiniz
- ÇÖZÜM:** Soru ifadeleri “A” seçeneğinde “öylelik, değişmezlik”, “C, D” seçeneklerinde zaman anlamı taşımaktadır. Doğru yanıt “B” seçeneği olarak belirlenmiştir.

(2007)(DPY)(7. sınıf) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde soru işareti yanlış kullanılmıştır?

- A) Çamaşırlar hala kurumamış mı?
 - B) Geç vakte kadar ne yapıyorsun?
 - C) Demek sen de buralardasın?
 - D) Akşamları erken mi uyuyorsun?
- ÇÖZÜM:** Verilen cümleler içerisinde “C” seçeneğinde yer alan cümle soru anlamı taşımadığı için “?” konulması

yanlıştır.

(2008)(ALS) Aşağıdaki cümlelerden hangisinin sonuna soru işareti (?) getirilmelidir?

- A) Bu konudaki kararı ne olacak, bilmiyorum
- B) İşin sonu nereye varacak, hep birlikte göreceğiz
- C) Beni gördü mü koşa koşa yanıma gelirdi
- D) Bunları yapması için ona kim yetki vermişti
- E) Seninle görüşmeyeli başımdan neler neler geçti

ÇÖZÜM: Soruda, soru işaretinin kullanım yerleri ve cümlede anlam bilgileri yoklanmak istenmiştir. Buna göre A, B, C ve E seçeneklerinde cümlede soru edatı veya soru sözcükleri yer alsa bile cümle soru anlamı taşımadığı için sonlarına (.) konmalıdır. Doğru yanıt “D” seçeneğidir.

7. BULGU VE YORUMLAR:

7.1. Çıkmış Sınav Sorularıyla İlgili Bulgu ve Yorumlar⁵:

SBS:

2008 yılı için;

- 6. sınıf için uygulanan sınavda 19 adet Türkçe sorusu yer almaktadır. Bu sorulardan hiçbirisi söz dizimi ile ilgili değildir.
- 7. sınıf için uygulanan sınavda 21 adet Türkçe sorusu bulunmaktadır. Bu sorulardan hiçbirisi söz dizimi ile ilgili değildir.
- 2008 yılında SBS yalnızca 6. ve 7. sınıflar için uygulanmış, 8. sınıf öğrencileri OKS'ye tâbi tutulmuştur.

2009 yılı için;

- 6. sınıf için uygulanan sınavda 19 adet Türkçe sorusundan hiçbirisi söz dizimi ile ilgili değildir.
- 7. sınıf için uygulanan sınavda 21 tane sorudan hiçbirisi söz dizimi ile ilgili değildir.
- 8. sınıflar için hazırlanmış sınavda 23 adet Türkçe sorusu yer almaktadır. Bu sorulardan 1 tanesi (21. soru) söz dizimi ile ilgili olup “cümlelerin öğeleri ve cümlede vurgu” bilgilerini yoklamaya yöneliktir.

ALS:

⁵ İncelenen sınavlarda “A” kitapçıkları göz önüne alınmıştır.

- 2006 yılı çıkmış sınav soruları içerisinde 1 adet (10. soru) “cümlelerin ögeleri-özne” konusuyla ilgili, 1 adet “cümlede anlam-soru cümleleri” (13. soru) olmak üzere 2 tane söz dizimi sorusu yer almaktadır.
- 2007 yılı çıkmış sınav sorularında 1 tane (12. soru) “cümlede anlam” sorusu, 1 tane (14. soru) “cümlelerin ögeleri” sorusu olmak üzere 2 tane söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.
- 2008 yılında 1 tane söz dizimiyle ilgili soru (12. soru) yer almaktadır. Soruda “yüklem türüne göre cümleler” bilgisi yoklanmaktadır.
- 2009 yılında söz dizimi ile ilgili “cümlelerin ögeleri” konusunu içeren 1 tane soruya (8. soru) yer verilmiştir. Bu sınavda söz dizimi yerine ağırlığın paragraf-11 soru- ve anlatım bozukluğunda-5 soru- olduğu görülmektedir.

OKS:

- 1998 yılında konuyla ilgili “tamamlamalar” bilgisini yoklamaya yönelik 1 soru (25. soru) yer almaktadır.
- 1999 yılında söz dizimiyle ilgili hiçbir soru yer almamıştır.
- 2000 yılında söz dizimiyle ilgili “cümlede anlam” konulu 1 soru (10. soru) yer almıştır.
- 2001 yılında “cümlelerin ögeleri” konulu 1 tane soruya (23. soru) yer verilmiştir.
- 2002 yılında “cümlede anlam” içerikli (22. soru) 1 adet soruya yer verilmiştir.
- 2003 yılında “belirtme öbekleri-isim tamamlamaları” (5. soru) ve “cümlelerin ögeleri” (23. soru) bilgisini yoklamaya yönelik birer adet soruya yer verilmiştir.

- 2004 yılında uygulanan sınavda söz dizimi ile ilgili herhangi bir soruya yer verilmemiştir.
- 2005 yılında uygulanmış sınavda 1 tane “sözcük öbekleri-birleşik fiiller” (24. soru), 1 tane “cümlelerin öğeleri” (25. soru) sorusu yer almaktadır.
- 2006 yılında söz dizimi ile ilgili “cümlelerin öğeleri” konulu 1 soruya (24. soru) yer verilmiştir.
- 2007 yılında “cümlede anlam” konusuyla ilgili 1 soru (7. soru), “yüklemin yerine göre cümleler” konusuyla ilgili 1 soru (12. soru) olmak üzere, söz dizimi içerikli 2 adet soruya yer verilmiştir.
- 2008 yılında “yüklemin yerine göre cümleler” konusunda 1 adet (12. soru), “cümlelerin öğeleriyle ilgili 1 adet (21. soru) olmak üzere söz dizimiyle ilgili 2 soruya yer verilmiştir.

ÖÖS:

- 1998 yılında, “cümlede anlam-soru cümleleri” bilgisini yoklamaya yönelik 1 adet (9. soru) soru yer almıştır.
- 1999 yılında, “yüklemin yerine göre cümleler” konusuyla ilgili 1 adet (1. soru) soruya yer verilmiştir.
- 2000 yılında, söz dizimi konusu kapsamında 1 adet (9. soru) “cümlede anlam” bilgisini yoklamaya yönelik soru yer almaktadır.
- 2001 yılında, “cümlede anlam” ve “noktalama işaretleri” konularını birleştirerek sorulmuş 1 adet (25. soru) söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.
- 2002 yılında, söz dizimiyle ilgili soru yer almamıştır.
- 2003 yılında, “cümlede anlam” konulu 1 adet soru (23. soru) yer almıştır.

- 2004 yılında, “yüklemin yerine göre cümleler” içerikli 1 adet (10. soru), “cümlelerin ögeleri” içerikli 1 adet (24. soru), “cümlede anlam” içerikli 1 adet (25. soru) olmak üzere söz dizimiyle ilgili toplam 3 soru yer almaktadır.
- 2005 yılında, “cümlelerin ögeleri” konusuyla ilgili 1 adet (23. soru) soruya yer verilmiştir.
- 2006 yılında Özel Okullar Milli Eğitim Bakanlığı kararıyla OKS ile öğrenci kabul etmeye başladı. Bu üç yıl süren uygulama sebebiyle 2006-2007-2008 yılları ÖOS soruları incelmemizde yer almamaktadır.
- 2009 yılında, söz dizimi konusu içerisinde 1 adet “cümlelerin ögeleri”yle ilgili soruya (15. soru) yer verilmiştir.

AÖL/FL:

- 1990 yılında, “cümlede anlam” konusuyla ilgili 1 tane (6. soru), “yapısına göre cümle” konusuyla ilgili 1 tane (11. soru) ve “cümlelerin ögeleri”yle ilgili 1 tane (13. soru) olmak üzere söz dizimi kapsamında 3 tane soruya yer verilmiştir.
- 1991 yılında, “cümlelerin ögeleri” bilgisini yoklayan 1 tane (5.soru), “yapısına göre-yüklemin yerine göre-yüklemin türüne göre cümle” bilgilerini aynı anda yoklayan 1 tane (12. soru) soru yer almaktadır.
- 1992 yılında, “cümlelerin ögeleri”yle ilgili 1 adet (9. soru) soruya yer verilmiştir.
- 1993 yılında, 1 adet (8. soru) “yüklemin yerine göre cümle”, 1 adet (14. soru) “cümlelerin ögeleri-sözcük öbekleri (tamlamalar)” bilgisini ölçmeye yönelik soruya yer verilmiştir.
- 1994 yılında, söz dizimi ile ilgili bir soruya yer verilmemiştir.

- 1995 yılında, “cümlelerin ögeleri-sözcük öbekleri (sıfat tamlaması)” bilgilerini aynı anda yoklamaya yönelik 1 adet (8. soru), “cümle çeşitlerini (yapısına-anlamına-yüklem türüne-yüklem yerine göre cümle) bilgilerini yoklayan 1 adet (13. soru), “cümlelerin ögeleri” konulu 2 adet (15. ve 25. soru), “cümlede anlam” konulu, 1 adet (17. soru) ve “yüklem yerine göre cümle” konulu 1 adet (18. soru), sözcük öbekleriyle (birleşik fiil) ilgili 1 adet (22. soru), “yüklem türüne göre cümle” konulu 1 adet (27. soru) olmak üzere söz dizimiyle ilgili toplam 8 soruya yer verilmiştir.
- 1996 yılında, 1 tane (5. soru) “yüklem yerine göre cümle”, 3 tane (8., 27. ve 28. soru) “sözcük öbekleri (fiil öbekleri, ikilemeler)”, 2 tane (9. ve 18. soru) “cümlelerin ögeleri”, 1 tane (12. soru) “yüklem çeşidine göre cümle” olmak üzere toplam 6 tane söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.
- 1997 yılında, 1 tane (3. soru) “yüklem yerine göre cümle”, 1 tane (14. soru) “sözcük öbekleri (sıfat tamlaması)”, 1 tane (16. soru) “yüklem türüne göre cümle”, 1 tane (24. soru) “cümlelerin ögeleri ve sözcük öbekleri”, 1 tane (28. soru) “cümlelerin ögeleri” bilgisini yoklamaya yönelik soruya yer verilmiştir. Buna göre söz dizimiyle ilgili toplam 5 adet soruya yer verilmiştir.

DPY:

1998 yılı için;

- 6. sınıflar için hazırlanmış sınavda, 1 tane (25. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlaması)”, 1 tane (18. soru) “anlamına göre cümleler” konusundan soru yer almaktadır.
- 7. sınıflar için; 1 (13. soru) “sözcük öbekleri (sıfat tamlamaları)”, 1 (16. soru) “yüklem yerine göre cümleler”, 1 (26. soru) “cümlelerin ögeleri” bölümünden olmak üzere söz dizimiyle ilgili toplam 3 soruya yer verilmiştir.
- 8. sınıflar için; 2 tane (5. ve 20. sorular) “cümlelerin ögeleri” konusunda, 2 tane (14. ve 25. sorular) “anlamına göre cümle” konusunda soru yer almıştır.

1999 yılı için;

- 6. sınıflar için; 1 adet (9. soru) “cümlelerin ögeleri”, 1 adet (26. soru) “sözcük öbekleri (tamlamalar)” sorusuna yer verilmiştir.
- 7. sınıf öğrencilerine uygulanmış sınavda; 1 adet (23. soru) “yüklemin yerine göre cümleler”, 1 adet (24. soru) “anlamına göre cümleler”, 1 adet (26. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlamaları)” bölümünden soruya yer verilmiştir.
- 8. sınıflar için; 1 “anlamına göre cümleler” bölümünden, 1 “cümlelerin ögeleri” bölümünden soruya yer verilmiştir.

2000 yılı için;

- 6. sınıf öğrencilerine uygulanmış sınavda; 1 adet (9. soru) “anlamına göre cümleler” konulu, 1 adet (16. soru) “cümlelerin ögeleri” konulu, 1 adet (23. soru) “sözcük öbekleri (sıfat tamlaması)” konulu, 1 adet (28. soru) “yüklemin yerine göre cümle” konulu olmak üzere söz dizimiyle ilgili toplam 4 soruya yer verilmiştir.
- 7. sınıflar için; 2 adet (14. ve 17. sorular) “sözcük öbekleri (sıfat tamlaması, ikilemeler)”, 1 adet (21. soru) “yüklemin yerine göre cümle”, 1 adet (23. soru) “cümlede anlam” sorusu sorulmuştur.
- 8. sınıflar için; 2 tane (6. ve 7. soru) “yüklemin yerine göre cümleler” konusundan, 1 tane (14. soru) “cümlelerin ögeleri” konusundan, 1 tane (17. soru) “yapısına göre cümleler” konusundan olmak üzere 4 tane söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.

2001 yılı için;

- 6. sınıf öğrencilerine uygulanan sınavda; 1 adet (20. soru) “cümlelerin ögeleri”, 1 adet (21. soru) “cümlede anlam”, 1 tane (26. soru) “sözcük öbekleri (ad tamlaması)”, 1 tane (30. soru) “yüklemin yerine göre cümleler” konulu olmak üzere söz dizimi ile ilgili toplam 4 soru sorulmuştur.

- 7. sınıflar için hazırlanan sınavda; 1 adet (16. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlamaları)”, 1 adet (26. soru) “cümlelerin ögeleri”, 1 adet (27. soru) “cümlede anlam”, 1 adet (21. soru) “yüklemin yerine göre cümle”, 1 adet (28. soru) “yüklemin türüne göre cümle” konusuyla ilgili soruya yer verilmiştir.
- 8. sınıf için; 1 tane (6. soru) “yüklemin yerine göre cümleler”, 1 tane (9. soru) “anlamına göre cümleler”, 1 tane (14. soru) “yapısına göre cümleler” ve 2 tane (23. ve 26. soruları) “cümlelerin ögeleri” konulu soru yer almıştır.

2002 yılı için;

- 6. sınıflar için; 3 adet (9., 12. ve 19. sorular) “cümlelerin ögeleri” konulu, 1 adet (22. soru) “anlamına-yüklemin yerine ve yüklemin türüne göre cümleler” konulu soruya yer verilmiştir.
- 7. sınıflar için hazırlanmış sınavda; 1 adet (11. soru) “yüklemin yerine göre cümleler”, 1 adet (14. soru) “cümlelerin ögeleri” konulu, 1 adet (29. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlaması)” konulu soruya yer verilmiştir.
- 8. sınıf soruları içerisinde 1 adet (8. soru) “yapısına göre cümleler” sorusu, 1 adet (10. soru) “anlamına göre cümleler” sorusu, 4 adet (6., 12., 13. ve 28. sorular) “cümlelerin ögeleri” sorusu, 1 adet “yüklemin yerine göre cümleler” sorusu yer almıştır.

2003 yılı için;

- 6. sınıflar için hazırlanmış sorular içerisinde 2 adet (8. ve 14. soru) “yüklemin yerine göre cümle”yle ilgili, 2 adet (11. ve 15. soru) “sözcük öbekleri (sıfat tamlaması)” konusuyla ilgili olmak üzere toplam 4 adet söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.

- 7. sınıflara uygulanan sınavda; 1 adet (15. soru) “hem cümlelerin ögeleri hem sözcük öbekleri” bilgisini, 2 adet (20. ve 24. sorular) “yüklemin yerine göre cümleler” bilgisini yoklamaya yönelik soru yer almaktadır.
- 2003 yılında DPY sınavı 8. sınıflara uygulanmamıştır.

2004 yılı için;

- 6. sınıflara uygulanan sınavda; 1 adet (8. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlamaları)” konulu, 1 adet (20. soru) “cümlede anlam” konulu soru bulunmaktadır.
- 7. sınıflara uygulanan sınavda; 1 tane (19. soru) “sözcük öbekleri (sıfat tamlaması)”, 1 tane (22. soru) “yüklemin türüne göre cümleler” konularında soru yer almıştır.
- 2004 yılında sınav 8. sınıflara uygulanmamıştır.

2005 yılı için;

- 6. sınıflar için hazırlanan sınavda; 1 adet (20. soru) sözcük öbekleri (tamlamaları), 2 adet (21. ve 24. soru) “anlamına göre cümleler”, 1 adet (25. soru) de “cümlelerin ögeleri” olmak üzere 3 söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.
- 7. sınıflar için hazırlanmış sınavda; 1 adet (7. soru) “yüklemin yerine göre cümle”, 1 adet (5. soru) “yapısına göre cümleler”, 1 adet (24. soru) “yüklemin türüne cümleler”, 1 adet (25. soru) “cümlelerin ögeleri” konulu soru bulunmaktadır.
- Sınav 8. sınıflara uygulanmamıştır.

2006 yılı için;

- 6. sınıflara uygulanan sınavda; 1 adet (5. soru) “yüklemin yerine göre cümleler” sorusu, 1 adet (22. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlaması)” sorusu ve 1 adet (25. soru) “cümlede anlam” sorusu olmak üzere toplam 3 söz dizimi sorusuna yer verilmiştir.
- 7. sınıflara uygulanan sınavda; 1 adet (16. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlaması)”, 2 adet (17. ve 22. soru) “cümlelerin öğeleri” bilgilerini yoklamaya yönelik soru yer almıştır.
- Sınav 8. sınıflara uygulanmamıştır.

2007 yılı için;

- 6. sınıflara uygulanan sınavda; 1 adet (18. soru) “cümlede anlam” konulu soru yer almıştır.
- 7. sınıflara uygulanan sınavda; 1 adet (12. soru) “yüklemin yerine göre cümle”, 1 adet (17. soru) “cümlelerin öğeleri”, 1 adet (20. soru) “sözcük öbekleri (isim tamlaması)”, 1 adet (25. soru) “anlamına göre cümleler” konulu olmak üzere söz dizimiyle ilgili toplam 4 adet soruya yer verilmiştir.
- 2007 yılında DPY sınavı 8. sınıf öğrencilerine uygulanmamıştır.

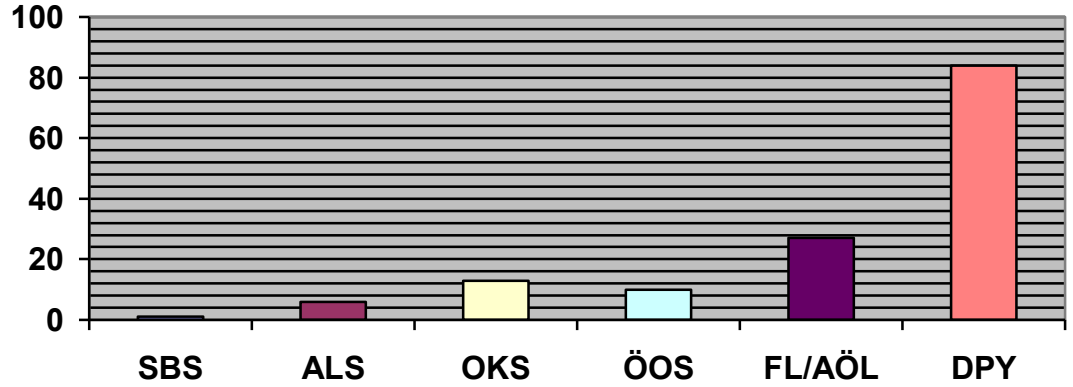
Aşağıdaki, yukarıda sözel olarak belirtilenlerin grafik ve tablo üzerinde ifade edilmiş şekilleri yer almaktadır.

7.1.1. Tablo
1990-2009 Yılları Arasında Çıkmış Sınav Sorularının Konulara, Tüm
Sorulara ve Söz Dizimi Sorularına Göre Dağılımı

	İncelen en Toplam Soru	Söz Dizimi Soruları	Söz. Öb.	Cüm. Öge.	Yap. Göre Cüm.	Yük. Yerine Göre Cüm.	Yük. Türüne Göre Cüm.	Anl. Göre Cüm.
Soru Sayıları	1593	141	26	45	7	24	8	31
Tüm Sorular İçerisinde		%8.8	%1.6	%2.8	%0.4	%1.5	%0.5	%1.9
Sözdizimi Soruları İçerisinde			%18.4	%31.9	%4.9	%17.02	%5.6	%21.9

7.1.2. Grafik

1990-2009 Yılları Arasında Çıkmış Söz Dizimi Sorularının Sınavlara Göre Dağılımı

7.2. Öğretim Programlarıyla İlgili Bulgu ve Yorumlar:

1981 öğretim programının dil bilgisi bölümü yalnızca “özel amaçlar” ve “öğrencilere kazandırılacak davranışlar” olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Programda yer alan “öğrencilere kazandırılacak davranışlar” başlığı, dönemde benimsenen eğitim yaklaşımını yansıtmaktadır. Ulaşılması gereken hedeflerin öğrencilere öğretmen tarafından kazandırılacak olması ve bu hedeflerin “davranış” olarak ifade edilmesi dönemde “davranışçı yaklaşım”ın uygulandığını gösterir. Burada, öğretim programının kabul edilen yaklaşıma göre hazırlanması değerlendirildiğinde yaklaşım-program uyumunun yakalandığı görülür.

Öğretim programları öğretmenlere ders işlenişinde yol gösterici olan temel taşlardan biridir. Ancak 1981 programı, kazanım ifadelerinin çok kapalı, çok genel olması sebebiyle bu özellikten yoksundur. Kapalı ve açıklanmamış ifadeler, öğretmenlere programı istedikleri gibi değerlendirme esnekliği tanımıştır. Ancak bu durum, eğitimde ülke içi verilen eğitimin standart olması gerekliliğini ihlal eden sonuçlar doğurabilmektedir.

2005 yılı eğitim tarihimizde “yapılandırmacı yaklaşım”ın benimsenmesi ve bu tercihle öğretim programları, ders kitapları ve çıkmış sınav soruları olarak eğitim kaynaklarında değişiklikler yapılması itibariyle bir kırılma noktası sayılabilir. Değişikliklerin eğitim kaynaklarına yansıtılması öncelikle öğretim programlarından başlayacaktır. MEB yayınladığı sunuda programların neden yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak yeniden düzenlendiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Eğitim bilimlerindeki yeni yaklaşımlar, öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan yöntem ve tekniklerdeki gelişmeler, ölçme ve değerlendirme anlayışının değişmesi, ortaöğretimde öğrenim süresinin 3 yıldan 4 yıla çıkarılmasıyla mevcut öğretim programlarının 4 yıla göre yeniden hazırlanması ve 4 yıllık eğitime uyumlu hale getirilmesi ihtiyacı, PISA, TIMMS, PIRLS gibi uluslar arası öğrenci başarılarının değerlendirilmesine yönelik sınav sonuçlarının istenilen nitelikte olmaması” (MEB, 2009)

2005 programının belirtilen açıklamalara uygun olarak düzenlendiği görülmektedir. Bu doğrultuda ders ilenişinde kullanılan sezdirme etkinliklerinin geniş yer tutması, materyal kullanımının artırılması ve kullanılan materyallerin çeşitlendirilmesi örneklenebilir.

Program “amaç ve kazanımlar, etkinlik örnekleri, açıklamalar” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. “Açıklamalar” bölümünde öğretmenlere yön gösterici ifadelerin yer alması 1981 programında görülen kapalı ve genel ifadelerin yol açtığı olumsuzlukları önleyici niteliktedir. Bu açıklamaların “öğretmen kılavuz kitapları” ile desteklenmiş olması da olumlu gelişmeler arasındadır. “Öğrencilere kazandırılacak davranışlar” yerine “amaç ve kazanımlar” ifadesinin kullanımı, kazanımların öğrenci temelli olacak şekilde belirlenmesi ise yine, benimsenen yaklaşımın programa yansıtılması adına doğru gelişmeler içerisindedir.

Kısaca her iki programda, benimsenen yaklaşımın yansıtılması olumlu bir durumdur. 1981 programında görülen olumsuzlukların bazıları yukarıda belirtildiği gibi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu durum program geliştirme çalışmalarının amacına uygun ilerlediğini göstermektedir.

7.3. Sözcük Öbekleriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar:

1. 1981 programında yer alan kazanım ifadeleri çok genel ve sınırlı sayıda olduğu için programla ilgili yeterli veri elde edilememektedir. 1981 programının bu bakımdan “açıklık” ilkesine uygun olmadığı görülmektedir. Öğretmenler için temel yol gösterici olan öğretim programının bu özellikten yoksun olması, dönemde verilen eğitimin standardizasyonu ile ilgili soru işaretleri yaratmaktadır. Belirtilen sebeplerden dolayı, 2005 öncesi dönem incelenirken tarafımızca programların derslere yansımaları olarak kabul edilen ders kitaplarına ağırlık verilecektir. Buna göre 1981 öğretim programı ve ders kitaplarında sözcük öbekleri içerisinde “birleşik fiil öbekleri, fiilimsi öbekleri, isim tamlamaları, sıfat tamlamaları ve ikilemeler” ele alınmıştır. 2005 programı ve ders kitaplarında ise, “ikilemeler” dışında aynı konular yer almaktadır. İki program arasında sözcük öbekleri için, “devamlılık” ilkesinin büyük oranda korunduğu söylenebilir.

2. Sınav soruları incelendiğinde, ders kitapları ve öğretim programlarında incelenmiş sözcük öbekleri için, konuların sorular için bir kapsam oluşturduğu ve bu kapsamın dışına çıkılmadığı görülmektedir. İki program arasında farklılık gösteren “ikilemeler” konusuna, 2005 yılından önce yapılan sınavlarda yer verildiği görülürken, 2005 yılından sonra yer verilmediği saptanmıştır. 2005 programında ikilemelere yer verilmediği düşünüldüğünde programlar ve sorular arasında uyum olduğu görülmektedir.

Çıkmış sınav soruları içerisinde sözcük öbekleri konusunda en çok sorunun “isim ve sıfat tamlamaları”ndan geldiği görülmektedir. Bu sorular, 6. ve 7. sınıf öğrencilerine uygulanan sınavlarda daha geniş yer tutarken 8. sınıf sınavlarında ağırlığın “cümle” konusuna verildiği görülmektedir. Bu durum öğretim programlarıyla sınav sorularının belirtilen konuda paralel ilerlediğini göstermektedir.

1990-2005 yılları arası sözcük öbekleriyle ilgili çıkmış sınav sorusu 20 iken, bu sayı 2005-2009 yılları arasında 6’ya düşmüştür. Çıkmış sınav sorularının adeti, sınavın tekrarlanma sayısı ve yapılan sınavların sayısı göz önüne alındığında, 2005

öncesi-sonrası şeklinde bir kıyaslama doğru olmaz. Ancak böylesine önemli bir konuya, özellikle 2005 sonrası yapılan sınavlarda bu denli az yer verilmesi düşündürücü ve dikkate alınması gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. İlgili konuların 1981 ve 2005 yılları öğretim programları ve ders kitaplarında ele alındığı öğretim kademeleri şu şekildedir:

7.3.1. Tablo

1981 ve 2005 Program ve Kitaplarında Sözcük Öbekleri Konularının Öğretim Kademelerine Dağılışı

	İsim Tam.	Sıfat Tam.	Fiilimsi Öb.	İkilemeler	Bir. Fiiller
1981-2005	6.,7.,8.	6.,7.	8.	6.,7.	7.,8.
2005-2009	6.	6.	8.	—	7.

4. 2005 programı, yapılandırmacı yaklaşımı temel alarak yeniden düzenlenmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım ise özellikle dil dersleri için program geliştirme aşamasında içerik düzenleme yaklaşımlarından sarmal programlama yöntemini gerekli görür. Ancak görülüyor ki, 1981 program, kitaplar ve soruları sarmal yaklaşımı 2005 program ve kitaplarına göre daha çok benimsemiş ve kullanmıştır. Yine de yer verilen konular her iki program ve kitaplarda ortak öğretim kademelerinde ele alınmıştır. Şu hâlde “sözcük öbekleriyle ilgili öğretim programları-ders kitapları ve sınav soruları arasında uygunluk görülmektedir.” tespiti yapılabilir. Bulgunun akademik yayınlarla uygunluğu tespit edilirken; öğretim boyutunu göz önüne almak şarttır. Akademik yayınlarda yer alan bilgiler, öğretimde kullanılacak bilgilere kaynaklık etmektedir. Ancak bu bilgilerden hangilerinin, ne şekilde kullanılacağı; öğretim ilkeleri, eğitim felsefesi, program geliştirme prensipleri, gelişim-öğrenme düzeyleri vb. süzgeçlerden geçtikten sonra program, kitaplar ve sorularda kullanılmaktadır. Bu durum eğitim kaynaklarını hazırlayan kişi veya kurumları tercih yapmak durumunda bırakmaktadır. Bu tercih özellikle, hem eğitim kaynaklarında hem de akademik yayınlarda yer alan ancak akademik

yayınlarında üzerinde uzlaşmaya varılamamış konularda öğrenciyi ikileme düşüren sonuçlar doğurmaktadır. Aşağıda sözcük öbekleriyle ilgili belirtilen şekildeki konuların hangileri olduğu ve eğitim kaynaklarına nasıl yansıdığı değerlendirilmektedir.

Zincirleme isim tamlamasıyla ilgili akademik yayınlarda görülen tartışmaların neler olduğuna değinilmişti. Bu tartışmalar eğitim kaynaklarına -çıkış sınav soruları, öğretim programları-ders kitapları-, farklı dönemlerde zıt görüşlerin benimsenmesi şeklinde yansımıştır. 1981 programında zincirleme isim tamlamasına yer verilmemiş; ancak ders kitaplarında zincirleme isim tamlamaları ele alınmış, sınavlarda konuyla ilgili sorular yer almıştır (bk. syf. : 43). 2005 programında ise, bu tutumun değiştiği, zincirleme isim tamlamalarının ayrı bir isim tamlaması çeşidi oluşturmadığı görüşünün hem öğretim programları hem de ders kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Sınavlarda da zincirleme isim tamlamalarıyla ilgili sorulara yer verilmediği, kapsam dışı bırakıldığı tespit edilmiştir.

İyelik takımlarının ad takımı oluşturup oluşturmadığı tartışması eğitim kaynaklarına şu şekilde yansımıştır: 1981 ve 2005 programı, ders kitapları ve sınav sorularında “iyelik takımı” şeklinde bir ifadeye rastlanmamıştır. 2006 yılında çıkmış sınav sorusundan da hareketle (bk. syf. : 53) iyelik takımlarının birer ad takımı olarak düşünüldüğü sonucuna varılabilir. Şu hâlde, eğitim kaynaklarının akademik görüşlerden “iyelik tamlamaları birer isim tamlaması kabul edilmelidir” görüşünü tercih ettiği söylenebilir.

Takısız ad tamlamaları konusuna 1981-2005 programlarında ve ders kitaplarında yer verilmemiştir. Çıkmış sınav sorularında da “takısız ad tamlaması” şeklinde bir soru görülmemektedir. Takısız ad tamlaması tartışmasında MEB’in, takısız isim tamlaması şeklinde bir dil bilgisel kategoriye benimsememekten yana tutum sergilediği görülmektedir.

7.3. Cümlelerin Ögeleriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar:

1. 1981 programı ve ders kitaplarında cümlelerin ögeleri “özne, yüklem, belirtili ve belirtisiz olmak üzere nesne, dolaylı tümleş ve zarf tümleşci” olarak yer almaktadır. Çıkmış sınav sorularında da bu terimler kullanılmıştır. 2005 programı, ders kitapları ve çıkmış sınav sorularında, “zarf tümleşci” terimi “zarf tamlayıcısı”, “dolaylı tümleş” terimi “yer tamlayıcısı” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişim günlük hayatta “tümleş” kelimesinin “tamlayıcı” kelimesinden daha az kullanılması ve “tamlayıcı”nın o yaş grubu için anlaşılmasının daha kolay olması sebebiyle, öğrenimi kolaylaştırıcı nitelikte bir değişim olarak görülmektedir.

2. 1981 programında cümlelerin ögeleri konusu 6. ve 7. sınıfta ele alınırken, 2005 programında bu konu 8. sınıfa kaydırılmıştır. Bu kaymada, yeni öğretim programında benimsenen “yapılandırmacı yaklaşımın”ın etkili olduğu kanaatindeyiz. Yapılandırmacı yaklaşımın gerektirdiği sezdirme etkinlikleri, konunun kavranması ve kalıcılığı açısından büyük fayda sağlasa da, ders içerisinde bu etkinliklerin yapılması büyük zaman almaktadır. Çünkü bu etkinliklerde; öğrencilerin örneklerle sezmesi beklenen durumu doğru olarak tespit edene kadar verilen örnekler çeşitlendirilerek tekrarlanır. Ayrıca her öğrencinin sezme süresi farklıdır. Böylece yöntem amacına uygun olsa da ekonomikliğe aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, sonuların işlenme süresi uzamış, eski programla kıyaslandığında cümlelerin ögeleri gibi pek çok konunun bir üst sınıfa kaydırılmasında etkili olan unsurlardan biri olarak ortaya çıkmıştır.

3. Dilciler arasında tartışmalı bir konu olan “edat tümleşçileri” incelenen hiçbir öğretim programı, ders kitabı ve sınav sorusunda yer almamıştır. 2005 programı ve ders kitaplarında bu ögenin “zarf tamlayıcısı” olduğunun üzerinde önemle durulması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre her iki dönemde de eğitim kaynakları, akademik görüşler içerisinde; “edat tümleşçilerinin varlığını kabul etmeme” görüşünü benimsemiştir.

4. Akademik yayınlarda yer alan özne çeşitleri, gerek 1981 gerek 2005

öğretim programı ve ders kitabında yer almamıştır. Ancak sınav soruları için aynı durum söz konusu değildir. 1991 yılında çıkmış sınav sorusunda (bk. syf. : 116) öznesi gizli cümlelerin bulunması, 1999 yılında 8. sınıflar için hazırlanmış DPY sınav sorusunda ise “ortak özne”nin bulunması istenmektedir. 2001 yılı 7. sınıflar DPY sınavında, edilgen çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerin “öznesiz cümle” kabul edildiği görülmektedir (sorular için bk. syf. :133). Bu durum, öğretim programı-ders kitapları ve çıkmış sınav soruları arasında özne konusunda görülen uyumsuzluğu göstermektedir. Belirtilen konularda dilciler arasındaki tartışmalar devam etmektedir. Hem öğretim programı ve ders kitaplarında yer almamış bilgileri içermesi hem de konuyla ilgili akademik çevrede kesin sonuçlara ulaşılamamış olması, bu soruların sınavlarda kullanımının yanlışlığını göstermektedir.

5. “Cümlelerin öğeleri” konusu incelenen sınav soruları içerisinde söz dizimi konusunda en çok soru çıkan bölümü oluşturmaktadır. Bu sorulardan 14’ü 2005 sonrasına aitken, 31 tane 1990-2005 yılları arasında yer almaktadır. Konuyla ilgili hemen her sene en az 1 soruya yer verildiği görülmektedir. Bu durum, konuya gereken önemin verilmesi açısından olumlu ve sürdürülmesi gereken bir tavidir.

6. Cümlelerin öğeleri konusunun, özellikle 8. sınıflara uygulanan sınavlarda, genellikle sözcük öbekleri olmak üzere diğer konularla birleştirilerek sorularda yer alması dikkat çekicidir. Bu tarz sorular yalnızca dil bilgilere yönelik amaçlı değildir. Burada soyut işlemler döneminde olan ilköğretim ikinci kademe öğrencisinin beklenen zeka gelişimine paralel olarak, bütünleştirmeci (kombinasyonel) düşünme yeteneğini geliştirmek de amaçlanmaktadır.

7. Cümle dışı unsurlara, eğitim kaynakları ve sınav sorularında rastlanmamıştır. Her iki eğitim kaynağında paralel tutumun benimsenmesi, diğer konularda da görülmesi beklenen örnek bir özelliği oluşturmaktadır.

8. Cümlelerin diğer öğeleri konusunda eğitim kaynaklarında, dilcilerin uzlaşma içerisinde oldukları bilgilere yer verilmiştir. Dilciler arasında kimi cümlelerde ögenin zarf tamlayıcısı mı yer tamlayıcısı mı sayılacağı konusunda tartışmalar devam

etmektedir. Ancak her iki öğretim programı ve ders kitaplarında, öğrenciyi bu şekilde ikileme düşürebilecek cümlelere yer verilmemiştir. Yalnız 2005 öğretim programında her iki ögenin de yer-yön bildirdiği durumlarda yer tamlayıcılarının hâl eki alacağı şeklinde bir ayırım belirtilmiştir. Sınav sorularında da yer tamlayıcısı-zarf tamlayıcısı tereddütüne düşürecek cümleler kullanılmamış, çoğu zaman her iki ögenin aynı anda seçeneklerde bulunmadığı, bulunduğu durumlarda ise ikisinin de doğru yanıt olmadığı görülmüştür.

7.4. Cümle Türleriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar:

1. Yapısına göre cümleler akademik yayınlarda çok çeşitli alt dallara ayrılmış, konunun içeriği de pek çok tartışmaya konu olmuştur. Bu çeşitlerden 1981 programı ve ders kitaplarında “basit cümle, birleşik cümle ve bağlı cümle”ye yer verilmiştir. 2005 programı ve ders kitaplarında ise bu çeşitler birtakım değişiklikler yapılarak ele alınmıştır. Buna göre “basit cümle” “tek yüklemlili cümle”, “birleşik cümle” “fiilimsi bulunan cümle”, “bağlı cümle” ise “bağlacı olan cümle” olarak 2005 programında ve ders kitaplarında yer almaktadır.

Her iki programda da konuya 8. sınıfta yer verilmiştir.

Sınav soruları incelendiğinde, yapılarına göre cümlelerle ilgili şu bulgulara ulaşılabilir: Konu akademik yayınlarda hâlâ süren ciddi tartışmaları barındırmaktadır. Bu durumun çıkmış sınav soruları içerisinde konunun en az yere sahip olmasında büyük rolü vardır. Ancak yine de öğretim programlarında yer verilen bir konuyla ilgili 19 yıl içerisinde yalnızca 7 sorunun yer alması; öğretim programları ve sınav soruları arasında ciddi bir uyumsuzluğa işaret etmektedir. Konuyla ilgili soruların yalnızca 1 tanesinin 2005 ve sonrası yıllarda çıkmış sorular içerisinde oluşu da ayrıca dikkat çekicidir. Ancak bu noktada 2005 sonrası, konuya ayrılan yerin program ve ders kitaplarında azalmasıyla birlikte soruların da azalmış olması; program ve soruların aynı doğrultuda ilerlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Sınav odaklı eğitim verilen ülkemizde, öğrencilerde derste işlenen konudan

sınavda soru çıkması beklentisinin oluşması doğaldır. Bu durum gerçekleşmediğinde öğrenci soru çıkmayan konuları önemsiz olarak algılayacaktır. Belirtilen sebeplerden dolayı bu algı en fazla “yapısına göre cümleler” konusunda görülmesi beklenmektedir. Eğitim sisteminde bu durumun engellenmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

2005 öncesi sınavlarda konu; program ve kitaplarda yer alan bilgilerle aynı doğrultuda, fiilimsilerin bulunduğu cümleleri “birleşik cümle” kabul edecek şekilde ele alınmıştır. 1991, 2000, 2002 ve 2005 yıllarında çıkmış sorular bulgumuzu desteklemektedir. Konuyla ilgili 2005 yılı sınav sorusu incelendiğinde “...hangisi tek yargı bildirir?” sorusunun doğru yanıtı olarak, içerisinde fiilimsi bulunmayan seçeneğin kabul edildiği görülmektedir. Bu tespitten, akademik çevrede tartışmalı konular arasında yer alan “fiilimsilerin bildirdiği yargılar” noktasında, 2005 ve öncesi eğitim kaynaklarının “fiilimsilerin yargı bildirdiği” görüşünü kabul ettiği görülmektedir.

1981 öğretim programı ve ders kitaplarında yer almadığı hâlde çıkmış sınav sorularında “sıralı cümle”ye yer verilmiştir. Bu sorular incelendiğinde sıralı cümlelerin; birbirlerine noktalama işaretiyle bağlı ve ortak bir ögesi olan cümleler olarak kabul edildiği görülmektedir. Öğretim programı ve ders kitaplarında incelenmemiş bir konuya, sorunun yanıtları içerisinde, üstelik doğru yanıt oluşturacak şekilde yer verilmesi iki kaynak arasındaki uyumsuzluğu göstermektedir. Bu durum öğrenciyi, öğretilmeyen bir bilgiden sorumlu tutmak anlamına gelmektedir ve hiçbir ölçme ilkesiyle bağdaşmaz.

Şart-koşul cümlelerinin 1990-2009 yılları arasında çıkmış sınav sorularında kullanıldığı görülmektedir. Ancak sorularda yer alan bu cümleler, cümlelerin yapısal değil anlamsal çözümlemelerini gerektirecek şekildedir. Örneğin, “Aşağıdaki cümlelerin hangisinde şart anlamı vardır? (1998)(DPY)(8.sınıf)”, “Hangi cümlede şart söz konusudur? (1999)(DPY)(7.sınıf)”, “Aşağıdaki cümlelerin hangisinde eylemin gerçekleşmesi şarta bağlıdır? (2003)(DPY)(8.sınıf)”, “Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “koşul” vardır? (2007)(ALS)” gibi.

Buraya kadar elde edilen veriler doğrultusunda yapılarına göre cümleler konusuyla ilgili, “akademik yayınlar ve 1981 yılı eğitim kaynakları arasındaki uyumluluk, 2005 yılı eğitim kaynaklarıyla uyumluluğundan daha fazladır” denebilir. Öğretim programları ve çıkmış sınav soruları arasındaki uyum değerlendirildiğinde, “2005 öğretim programı ile çıkmış sınav soruları arasındaki uyum, 1981 öğretim programı ve çıkmış sınav soruları arasındaki uyumdan daha fazladır.” yargısına ulaşılabilir. Bu yargıda, 1981 programının yeterince açık ve detaylandırılmış olmayışı etkili olmaktadır.

2. Anlamına göre cümlelerin tasnifiyle ilgili “soru ve ünlem cümlelerinin” konuya dâhil edilip edilmeyeceği dilciler arasında tartışma konusudur. 1981 programı ve ders kitapları bu tartışmalı görüşlerden “ünlem ve soru cümlelerinin tasnife dâhil edilmesi gerektiği” görüşünü benimsemiş, bu doğrultuda anlamına göre cümleler “olumlu cümle, olumsuz cümle, soru cümlesi ve ünlem cümlesi” olarak ele alınmıştır. 2005 program ve ders kitaplarında konuyla ilgili herhangi bir tasnif benimsenmemiş, konu; cümlelerin çok çeşitli anlam özelliklerine yer vermek suretiyle incelenmiştir. 1981 öğretim programı ve ders kitapları konuya 6. ve 8. sınıfta yer vermişken, 2005 program ve kitapları 6. sınıfta yer vermiştir. Program ve kitaplardaki kapsam farklılığına rağmen, çıkmış sınav sorularında soruların; yapıcı olumlu-anlamca olumsuz, yapıcı olumsuz-anlamca olumlu ve soru anlamlı cümleler üzerinde yoğunlaştığı, ünlem cümleleriyle ilgili sorulara yer verilmediği görülmektedir.

Anlamına göre cümleler konusu söz dizimi konularında çıkmış sınav soruları içerisinde, cümlenin öğelerinden sonra en fazla yeri tutan bölümü oluşturmaktadır. Burada vurgulanması gereken, 2005 yılı itibariyle dil bilgisi konularının gerek ders kitapları gerek sınav sorularında ağırlığının azaltılmasına rağmen “anlamına göre cümleler” konusunun eski yerini korumasıdır. Belirtilen durum, yapılandırmacı yaklaşımın ezberden çok anlamaya önem vermesi ve konunun içerik bakımından bu ilkeyle örtüşmesidir.

Yukarıda yer verilen bilgiler ışığında, 1981-2005 yılları arasında çıkmış sınav

sorularıyla öğretim programları arasında büyük oranda uyumun olduğu söylenebilir. İdeal ölçme aracı; ele alınan her davranışa yönelik bir soruya yer verecek şekilde elde edilebilir. Ancak gerek çalışma kapsamında incelenen sınavlarda zaman ve soru sayısının sınırlı olma zorunluluğu, gerekse ölçümün test şeklinde yapılma zorunluluğu yalnızca kritik davranışları yoklama mecburiyetini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple programda yer aldığı hâlde kapsam dışı bırakılan kimi konular bizce program ve soruların uyumsuz olduğunu göstermemektedir.

Anlamına göre cümlelerin 1981 program-kitaplarında ve akademik yayınlarda incelenişi bakımından uyumu ise, konunun dilciler arasında genellikle “olumlu ve olumsuz” şeklinde ikiye ayrıldığı göz önüne alınarak “yarı uyumlu” şeklinde değerlendirilebilir. 2005 ve sonrası için, öğretim programı ve ders kitaplarında herhangi bir tasnif benimsenmediğinden; uyumla ilgili yorum yapılamamaktadır.

3. Yüklemin yerine göre cümlelerin akademik olarak tartışma içermediği belirtilmişti. 1981 ve 2005 öğretim programları-kitaplar ve sorularda da herhangi bir farklılık görülmemiştir.

1981 program ve kitaplarında konuya ilköğretim ikinci kademenin her sınıfında yer verilirken, 2005 program ve kitaplarında 8. sınıfta yer verilmiştir.

Konuyla ilgili çıkmış sınav sorularında genellikle karışık olarak verilmiş sözcüklerden kurallı bir cümle yapılması istenmektedir. Ancak kimi sorularda “kurallı” ifadesi kullanılmamış, “anamlı bir cümle” oluşturulması istenmiştir. Bu ifade devrik cümlelerin anlamsız olduğu sonucunu doğurmaktadır. Belirtilen sebepten dolayı konuyla ilgili soruların “kurallı ve anlamlı” ifadelerinden her ikisine de yer verilerek sorulması tercih edilmelidir.

Yukarıda yer verilen bilgiler ışığında, “yüklemin yerine göre cümleler”in akademik yayınlar-öğretim programları ve çıkmış sınav sorularında birbirlerine paralel olarak ele alındığı söylenebilir.

4. Yüklemin türüne göre cümleler de akademik yayınlarda tartışma içermeyen konular arasında yer alır. Her iki öğretim programında da konu akademik yayınlarda yer verilen bilgiler doğrultusunda ele alınmıştır, sorular da bu kapsam dışına çıkmamıştır.

1981 program ve kitaplarında konu 6. ve 7. sınıfta incelenirken, 2005 program ve kitaplarında 7. ve 8. sınıfta incelenmektedir.

Konuyla ilgili eğitim kaynakları ve akademik yayınlar arasında tam bir uyum söz konusudur. Çıkmış sınav soruları incelendiğinde ise “yüklemin türüne göre cümleler”in söz dizimi konuları içerisinde en az yer tutan ikinci bölüm olduğu görülmektedir. Bu durum bizlere sınavların yapılma amacının konunun öğrenilip öğrenilmediğini yoklamaktan çok eleme amaçlı yapıldığını göstermektedir. Konu içerik itibarıyla öğrenilmesi kolay konular içerisinde değerlendirilebilir. Bu bakımdan öğrencilerin bu konudaki soruları kolaylıkla yapabileceği düşünülür. Yapısına göre cümleler konusuyla ilgili az sayıda soruya yer verme, konunun tartışmalarının hâlâ devam etmesi ve öğrenciye yanlış bilgi öğretme kaygısı sebebiyle doğru görülebilir. Ancak “yüklemin türüne cümleler”de yanlış öğrenmeleri tespit ve bunları düzeltme amacından ziyade öğrencileri eleme kaygısı yapılandırmacı yaklaşımda değerlendirme anlayışıyla uyuşmamaktadır.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER:

Türkçe dersi, bir bilgi dersi olmaktan çok, beceri dersidir. Konuşma, yazma, okuma, dinleme gibi pek çok alt beceriyi de beraberinde getirmektedir. Bu bakımından Türkçe dersinde edinilen bilgi ve becerilerin ölçülmesi çeşitli ölçme araçlarının kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2005 yılı itibarıyla uygulamaya başladığı “yapılandırmacı yaklaşımın” da gerekliliklerinden biridir. Ancak bu yaklaşımın tam olarak özümsemeden

uygulamaya konulduğu, değerlendirme çalışmalarında kullanılan yöntemlerde kendini açıkça ortaya koymaktadır. Bakanlığın yaptığı açıklamaya göre yapılandırmacı yaklaşıma geçiş nedenleri kısaca “öğrencide öğrenme istek ve amacını yaratmak, öğrenciye nasıl öğrenildiğini öğretmek, öğrenilenlerin günlük hayatta kullanılmasını sağlamak” tır (MEB, 2009). Ders kitapları ve öğretim programlarında bu amaçlara uygun olarak düzenlemeler yapılırsa da ölçme araçlarında aynı durum söz konusu değildir. Bu değerlendirme araçlarının-testler-kullanılması, belirtilen amaçlardan “öğrencide öğrenme isteği yaratma”ya aykırıdır; çünkü ölçme öğrencinin bilgisini yoklamaya yönelik değil öğrenciyi eleme amaçlı yapılmaktadır. Diğer iki sebep de yaklaşımın sonuç değil süreç odaklı değerlendirme oluşunu vurgulamaktadır. Ancak ele alınan sınavların çoğunun 8. sınıf sonunda yapılıyor olması yapılandırmacı yaklaşımla eğitim verip davranışçı yaklaşımla değerlendirme yapma anlamına gelmektedir. Yalnız son birkaç yıldır SBS’nin ilköğretimin her kademesinde uygulanıyor olması süreç değerlendirme açısından olumlu bir adım olarak görülebilir. Yanı sıra yapılandırmacı yaklaşımda değerlendirmenin kendi kendini değerlendirme, akran değerlendirmesi, veli değerlendirmesi, öğretmen değerlendirmesi gibi çok yönlü çok boyutlu oluşu, ancak bizde değerlendirmenin yalnızca sene sonu veya 8. sınıf sonu testlerle yapılması sistem-uygulama arasındaki uyumsuzluğu göstermektedir.

Eğitim sistemimizde modernleşme, çağdaşlaşma adına çok sayıda yeniliğin yapıldığını görüyoruz. Fakat gelişmiş pek çok ülkeye bakıldığında, İngiltere, Amerika, Kanada, Hollanda, Almanya, Fransa gibi, 13-15 yaş aralığına denk gelen öğrencilere böyle bir merkezi sınav uygulandığı ve bu sınav sonucuna göre bir üst eğitim kurumuna yönlendirildiği görülmemektedir. Bu bakımdan ülkemizde öncelikle böylesi bir sınavın doğru-yanlışlığının tartışılması gerekmektedir.

Çıkmış sınav soruları incelendiğinde 2005 öncesi zaman diliminde, dil bilgisi bilgilerini yoklamaya yönelik sorulara daha çok yer verildiği, günümüze yaklaştıkça bu soruların azalıp, anlamaya dayalı soruların ağırlık kazandığı görülmektedir. Kimi yıllarda söz dizimiyle ilgili bir soru bile yer almamıştır. Bu durum yine sistem-uygulama uyumsuzluğunu göstermektedir. Yapılandırmacı yaklaşımın ezberi

dışlaması, öğretim programları, ders kitapları ve soruları hazırlayan kurumlarca adeta dil bilgisini dışlamak şeklinde algılanmıştır. Bu sebeple öğretim programları ve ders kitaplarında dil bilgisine ayrılan yerin azalmasına paralel olarak, bu bilgilere yönelik sınav soruları da azalmaya başlamıştır. Hâlbuki yapılandırmacı yaklaşım temel kavramların öğrenilmesini desteklemekte; gereksiz, işlevsel olmayan bilgilerin öğrenilmesine karşı çıkmaktadır. Yapılandırmacılığın bu mantığı ile Türkçe dersinin bir bilgi dersinden çok beceri dersi olması yaklaşımın Türkçe “eğitimi”ne uygunluğunu göstermektedir. Ancak, tam olarak özümselememiş bir akımın birbiriyle ilintili eğitim kaynaklarında uygulanmaya çalışılması birtakım sorunlar doğurmaktadır. Bizce, dilin doğru kullanımı, kurallarının iyi bir şekilde öğrenilmesiyle mümkündür. Bu bakımdan eğitim sistemimizde henüz yeni sayılabilecek bu yaklaşımın eğitim sistemimize uyumunda özellikle dil bilgisi konularıyla ilgili yeni düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir.

Çıkmış sınav soruları incelendiğinde, soruların birbirlerinden ciddi farklılıklar göstermediği, konuyla ilgili hemen hemen aynı bilgilerin ölçülmek istendiği görülmektedir. Bu durum programda ve ders kitaplarında yer aldığı hâlde, soru olarak karşılaşılmayan konuların göz ardı edilmesi, üstünkörü geçilmesi şeklinde sonuçlar doğurabilir. Eğitim bilimlerinde “ihmal edilen program” ifadesiyle karşılanan durumun engellenmesi için çeşitli önlemler alınmalıdır.

Öğretim programları ve çıkmış sınav soruları arasında görülen uyumsuzluğun temelde “kapsam geçerliliğini ihlal etme” sebebiyle oluştuğu görülmüştür. Bu durumla, 1981 programı ve 2005 öncesi sınav soruları arasında daha çok karşılaşılrken, 2005 programı ve sınav soruları arasında uyumsuzluk giderek azalmıştır. Uyumsuzluğun azlık-çokluk miktarı programın açıklığına ve anlaşılabilirliğine bağlı olarak değişmektedir. Günümüze doğru artan program-soru uyumluluğu yürütülen program geliştirme çalışmalarının olumlu yönde ilerlediğini göstermektedir. Ancak yine de sınavlarda yer alan kimi sorularda “özensizlik” olarak nitelenebilecek hatalar yer almaktadır. Bu hatalar, ülke çapında uygulanan, üzerinde ciddi ölçme-değerlendirme çalışmalarının yapılması gereken sınavlarda olmaması gereken hatalardır. Öğrencilerin özellikle çalışmamız içerisinde incelenen ülke

genelinde uygulanan sınavlara yükledikleri anlam göz önüne alındığında, sınavlarda görülen bu ihmalkarlık ve özensizliğin öğrencinin motivasyonunu düşüreceği açıktır. Belirtilen sebeplerden dolayı, sınav sorularını hazırlayan kurum ve kuruluşların çalışmalarının daha ciddi yürütmeleri gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Ders kitapları ve çıkmış sınav sorularında yer alan bilgiler akademik yayınlarda belirtilen görüşlerden etkilenmekte, eğitim kaynakları içerikte bu yayınlardan beslenmektedir. Bu bakımdan akademik yayınlarla Türkçe eğitimi kaynakları arasındaki uyum, işin öğretim-öğrenim kısmı göz ardı edilmeden değerlendirilmelidir. Zirâ, çeşitli öğretim-öğrenim ilkeleri ve eğitimin gerçekleştirildiği kademe sebebiyle, akademik yayınlarda yer alan kimi konuların, özelliklerin dışlanması olağan karşılanmalıdır. Ancak, hem eğitim kaynakları hem de akademik yayınlarda yer alan konular arasında içerik olarak tam bir uyumun sağlandığı söylenemez. Bu uyumsuzluk başta, literatürde görülen terim kargaşasının eğitim kaynaklarına yansması şeklinde görülmektedir. Belirtilen karışıklık, aynı içeriğe farklı kademelerde veya dönemlerde farklı isimler verme, bir dönemde farklı sınıflama sistematigi içerisinde ele alınan konunun üst sınıflarda tasnif sistematigi değiştirilerek ele alınması şeklinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu problemler sınav sorularını da etkilemekte ve öğrencinin başarısını düşürmektedir. Uyumsuzluk ikinci olarak, aynı konunun bir dönemde kabulü bir dönemde reddi veya içerikte kimi değişikliklerle kabulü şeklinde görülmektedir.

Problemin kaynağı, benimsenen konularda hangi ölçütün göz önüne alınacağını tam olarak belirlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak eğitim kurumları bu özellikten yoksun olduğu zaman standardizasyonunu kaybeder, konular ve adlandırmalar öğretmenlerin doğrularına göre ele alınmaya başlanır. Şu durumda iki çeşit çözüm önerilebilir:

1. Ders kitapları ve sınav sorularının öğretim programlarından hareketle hazırlandığı göz önüne alınırsa öncelikle MEB Talim Terbiye Kurulu'nun dil bilgisi öğretiminde hangi tutumdan yana olacağını netleştirmesi gerekmektedir. Çünkü çalışmamızda incelenen gerek sözcük öbekleri gerek cümlelerin öğeleri gerek

yapılarına göre cümleler konularında tartışmaların temeli “biçim mi, anlam mı?” sorusuna dayanmaktadır. MEB bu tutumlardan birini tercih ettiği takdirde dönemler arasında zıt görüşlerin benimsenmesi, tasnif ve terim farklılıkları sorunu en aza inecektir. Bu öneri, işlevsel ve hâlihazırdaki problemlere çözüm niteliğinde düşünülebilir. Ancak uzun zamanda daha ciddi problemleri de beraberinde getirebilir.

2. Akademik kaynakların her konuda uzlaşma içerisinde olması beklenemez. Ancak, yeni nesillerin sağlıklı bilgilerle yetişme amacı, uzlaşmayı yaratacak temeller hazırlayabilir. Bu bölümde önerilecek çözüm, uzun vadede hayata geçirilebilecek olsa da ideal ve bilimsel temellere dayandığından sonuçları daha başarılı olacaktır. Bizce, akademisyenler ve eğitim kaynaklarının düzenlenmesinde etkili olan kurum ve kişiler bir araya gelerek her iki tarafta da ortak olan konular üzerinde tartışıp öğretimde nasıl yer alması gerektiği konusunda ortak görüşe varmalıdır.

Sonuç olarak; öğretim programları, ders kitapları, çıkmış sınav soruları ve bu kaynakların birbirleriyle uyumu incelendiğinde günümüze doğru olumlu yönde bir ilerleyişin olduğu görülmektedir. Ancak bu ilerleyişin yeterli olduğu söylenemez. Bunun için öncelikle eğitim sistemimizde bugüne kadar yapılmış temel hatalardan olan “önce uygula sonra değiştir” anlayışının değişmesi ve olası hataların sisteme dâhil olmadan engellenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

Akbayır S. (2007). **Cümle ve Metin Bilgisi**. Ankara: Pegem A Yayınları.

Akın, C. (2005). **Türkiye Türkçesinde Cümlede Tümleçler**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akın, C. (2007). Türkiye Türkçesinde Cümlede Tümleçler Üzerine. **Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 9/2: 205- 217.

Altan, A., Arhan S., Başar, S., Özaykut, S., Öztürker, G., Yılmaz, D. Ve Yüksel, Y. (2011). **İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı**. Ankara: Evren Yayıncılık.

Altan A., Arhan S., Başar, S., Öztürkler, G. ve Yılmaz, D. (2011). **İlköğretim 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı**. Ankara: Başak Yayınları.

Atabay, N., Özel, S. ve Çam, A. (1981). **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Banguoğlu, T. (2007). **Türkçenin Grameri**. Ankara: TDK Yayınları.

Baydar, T. (2008). +Dan Ekli Özne Üzerine. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 679/7:19- 24.

Bilgegil, K. (1963). **Türkçe Dilbilgisi**. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.

Bilgin, M. (2006). **Anlamdan Anlatıma Türkçemiz**. Ankara: Anı Yayınları.

Bolulu, O. (1998). Dilbilgisi Öğretiminde Özne Konusuna Değişik Bir Denemesi. **Çağdaş Türk Dili Dergisi**. Sayı 123: 13-25.

Boz, E. (2007). Adın Yükleme (Nesne) Durumu ve Tümcenin Nesne Ögesi Üzerine. **Turkish Studies**. Sayı 2/2: 102-108.

Boz, E. (2009). Türkiye Türkçesinde “Özne” Durum Biçimbirimi Alabilir Mi?. **Turkish Studies**. Sayı 4/3: 2371- 2377.

Bozkurt, F. (2010). **Türkiye Türkçesi Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem**. İstanbul: Kapı Yayınevi.

Delice, İ. (1998). Türkçe Sözdiziminde Özne. **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**. Sayı 6: 191-208.

Delice, İ. (2003). **Türkçe Sözdizimi**. İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Demir, C. (2007). Türkiye Türkçesi Gramerinde İsim Tamlaması Sorunu Ve Bir Tasnif Denemesi. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**. Sayı 7/1: 27-54.

Demir, N., YILMAZ, E. (2006). **Türk Dili El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Demircan, Ö. (2006). ‘Öyküsü-devrik’ Cümle. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 112: 93-101.

Dilaçar, A. (1961). Gramer Öğretiminde Metot. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 116: 516-518.

Dizdaroğlu, H. (1976). **Tümcebilgisi**. Ankara: Kalite Basımevi.

Durukan, E. (2010). Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. Sayı 43: 145- 164.

Ediskun, H. (1960). Devrik Cümle Üzerinde Bir Araştırma. **Yeni Türk Dil Bilgisi**. Sayı 100: 193-197.

Ediskun, H. (1963). **Yeni Türk Dil Bilgisi**. İstanbul: Yükselen Matbaası.

Eker, S. (2005). **Çağdaş Türk Dili**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ergin, M. (1993). **Türk Dil Bilgisi**. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Erdem, M., Sarı, M. (2010). Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi. **Turkish Studies**. Sayı 5/4: 321- 334.

Erdem, İ., Çelik, M. (2011). Dil Bilgisi Öğretim Yöntemi Üzerine Değerlendirmeler. **Turkish Studies**. Sayı 6/1: 130-141.

Erol, A., Altan, A., Ayhan, S. Başar, S., Gülbahar, B., Tansu, S., Kazancıoğlu Z.G., Özaykut, S., Öztürker, G., Serin A., Yılmaz, D., Yurt, M. ve Yüksel Y. (2006). **İlköğretim 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı**. Ankara: Semih Ofset.

Erkul, R. (2007). **Cümle ve Metin Bilgisi**. Ankara: Anı Yayınları.

Fidancı, M. (1996). Sıralı Cümle. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 534: 1315-1324.

Gece, M. (1998). Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 562: 332-339.

Gencan, T. N. (1967). Edat Tümleçleri. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 192: 907-911.

Gencan, T. N. (2001). **Dilbilgisi**. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Göğüş, B. (1990). **Ortaokullar İçin Türkçe Dersleri 1**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Göğüş, B. (1990). **Ortaokullar İçin Türkçe Dersleri 2.** İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Göğüş, B. (1990). **Ortaokullar İçin Türkçe Dersleri 3.** İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Gökdayı, H. (2010). Türkiye Türkçesinde Öbekler. **Turkish Studies**. Sayı 5/3: 1298-1318.

Gözütok, D. (2006). **Öğretim İlke ve Yöntemleri.** Ankara: Ekinoks Kitabevi.

Güneş, S. (2001). **Türk Dili Bilgisi.** Ankara: Çağlayan Kitabevi.

Gülsevin, S. (2001). Öznesi Gösterilmeyen Bir Cümle Tipi Daha. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 2: 197-204.

Gülsevin, S. (2002). Yüklemleri “Deyimleşmiş Birleşik Fiil” Olan Cümlelerde Özne. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 609: 612-618 (Eylül 2002).

Gülsevin, S. (2011). Geçişli Fiillerle Kurulmuş “Deyimleşmiş Birleşik Fiiller”in Yüklemleri Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi. **Turkish Studies**. Sayı 6/1: 1150-1154.

Güvender Yayınları (2000). **1990-1999 Liselere Giriş Sınavında Çıkış Sorular ve Çözümleri.** İstanbul: Sürat Basım.

Güzel, A., Demir, N., Çelik, Y., Atabey, İ., Kuzu, Tülay, Demir, S. ve Demir, A. (2005). **Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı.** Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1972). **Türkçenin Sözdizimi.** Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Hengirmen, M. (1997). **Türkçe Dilbilgisi**. Ankara: Engin Yayınevi.

Hepçilingirler, F. (2005). **Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İlhan, N. (2001). Birleşik Fiil Kuruluşunda a-ı-u ünlüleri. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 596: 177-182.

İnan, A. (1958). S. S. Mayzel Türk Dilinde İzafet (İzafet v Turetskom Yazıke). **Belleten Dergisi**. 1958: 279-313.

İşcan A.-Kolukısa H. (2005). İlköğretim İkinci Kademe Dilbilgisi Öğretiminin Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 1: 300-308.

Kahraman, T. (1996). **Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kahraman, T. (2005). **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**. Ankara: Ankara Dumat Basımevi.

Kahraman, T. (2009). **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**. İzmir: İzmir Kanyılmaz Basımevi.

Kahraman, T. (2009). Çekim Ekli Özneler. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 685: 31-34.

Karahan, L. (1994). Türkçede Birleşik Cümle Problemi. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 505: 19-23.

Karahan. L. (1999). **Türkçede Söz Dizimi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2000). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 578: 16-23.

Karahan, L. (2004). Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine. **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**. Ankara. 20-26 Eylül 2004: 94-98.

Kerimoğlu, C. (2006). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller I (Kelime Grupları). **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**. Sayı 20: 116-118.

Kerimoğlu, C. (2006). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine II (Cümlenin Öğeleri). **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**. Sayı 20: 119-129.

Kerimoğlu, C. (2007). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları. **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**. Sayı 21: 98-107.

Kerimoğlu, C.(2008). Özne Yüklem Uyumu Bakımından Farklı Bir Cümle Tipi Daha. **Turkish Studies**. Sayı 3/7: 50-756.

Keskin, R. (2007). **Türkçe Dil Bilgisi ve Kompozisyon Bilgileri**. Konya: Çizgi Kitabevi.

Kiper, Kadri, (1962), “Gramer Öğretiminde Metot Dolayısıyla”, **Türk Dili Dergisi**, Sayı 126: 368-369.

Koç, N. (1996). Özneye İlgili Sorunlar. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 529: 7-15.

Korkmaz, Z. (1998). Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 559: 3-14.

Kültüral, Z. (2009). **Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi**. İstanbul: Simurg Yayıncılık.

Kültüral, Z. (2009). Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri ve Terimlerin Kullanımında Görülen Aksaklıklar. **Turkish Studies**. Sayı 4/3: 2379-2389.

MEB Genel Müdürlüğü. (1995). **Ortaokul Programı İlköğretim 2. Kademe**. Ankara: MEB Yayınları.

MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. (2009). **Öğretim Programlarının Yenilenme Gerekçeleri ve Davranışçı Yaklaşım ile Yapılandırmacı Yaklaşım Arasındaki Farklar**. ogm.meb.gov.tr/belgeler/program_yaklasim.ppt (01.06.2012)

Özgül, T. (2002). **Türkiye Türkçesinde Cümlenin Ögelerine Yeni Bir Bakış ve Onların İfade Vasıtaları**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan M., Sevinçli, V. (2008). **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**. İstanbul: 3F Yayınevi.

Özkan, A. (2001). İsnat Grubunun Yapısı ve Görevleri. **Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları**. Sayı 5-6: 1-18.

Özkırımlı, A. (2003). **Türk Dili Dil ve Anlatım**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özmen, M. (1995). Cümlenin Altıncı Ögesi ve Bir Terim Önerisi. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 519: 224-227.

Paçacıoğlu, B. (1987). **Türk Dili Dersleri**. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası.

Savran, H. (1999). Birleşik Cümle Üzerine. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 568: 325-330.

Senemoğlu, N. (2009). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim**. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Sezer, A., Koç, S. (1991). **Devrik Dizimin Kuralları. Dilbilim Yazıları 1991**. Ankara: Usem Yayıncılık.

Sinanoğlu, S. (1957). Dilbilgisi Meseleleri: Basit Cümlede Nesne ve Tümleç. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 67: 368-371.

Tariktaroğlu, A. (1996). Türkçede Özne Sorunu. **Türk Dili Dergisi**, Sayı 536: 192-194.

T.C. M.E.B-Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.
<http://www.meb.gov.tr/sinavlar/detay.asp?ID=21&ID2=1&ID3=44> (06.03.2011).

Turan, Z. (1999). Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. Sayı 13: 73-84.

Ulucan, M., Elbir, Z., İpek, B., Özçam, H., Uzun, M., Bahar, M. , Kavaz, İ. (Ed.) (2009). **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Ankara: Data Yayıncılık.

Usta, H. İ. (2000). Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 579: 209-216.

Usta, H.İ. (2007). Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim?. **Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler**, İstanbul Kültür Üniversitesi. İstanbul. 27- 28 Ağustos 2007: 413-421.

Uzun, N. E. (1988). Türkçenin Öğretimi İçin Soru Tümcesi Türleri Üzerine Bir Sınıflama Denemesi. **Dil Dergisi**. Sayı 131: 15-30.

Üstüner, A. (1998). Cümlelerin Öğeleri Konusundaki Karşılıklar. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 553: 18-30.

Üstünoğlu, K. (2005). Ad Tamlaması-İyelik Öbeği Ayrımı. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 641: 418-425.

Üstünoğlu, K. (2006). Yüklem Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?. **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 11: 241-250.

Üstünoğlu, K. (2010). Yüzeysel Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine. **Turkish Studies**. Sayı 5/4: 698-704.

Yavuz, M. A. (2000). Türkçe’de Ad-Niteleyici Sözcüklerin Sınıflandırılması Sorunu. **Çağdaş Türk Dili Dergisi**. Sayı 149: 1-5.

Yılmaz, B. B. (2008). **Cümle Bilgisi Konusundaki Terim, Tanım ve Tasnif Farklılıklarının Değerlendirilmesi**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Zülfikar, H. (1995). “Girişik Cümle” Sorunu. **Türk Dili Dergisi**. Sayı 522: 643-648.